

Lietuvos kultūros tyrimai, 7

DAINŲ ŠVENTĖ:
tapatybės
savastis ir modernybės
trajektorijos

LIETUVOS KULTŪROS TYRIMŲ INSTITUTAS

Lietuvos kultūros tyrimai, 7

DAINŲ ŠVENTĖ:
tapatybės
savastis ir modernybės
trajektorijos

VILNIUS

Lietuvos kultūros tyrimai, 7

DAINŲ ŠVENTĖ: tapatybės savastis
ir modernybės trajektorijos

Leidybą parėmė

Lietuvos mokslo taryba (registracijos Nr. LEI-15149)

Sudarė

doc. dr. Rita Repšienė

Redaktorių kolegija

dr. Žilvinė Gaižutytė-Filipavičienė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

prof. dr. Aušra Jurgutienė (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas)

dr. Eda Kalmre (Estijos literatūros muziejus, Tartu, Estija)

doc. dr. Naglis Kardelis (Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Vilniaus universitetas)

dr. Małgorzata Litwinowicz (Varšuvos universiteto Lenkų kultūros institutas, Lenkija)

doc. dr. Rūta Muktupāvela (Latvijos kultūros akademija, Ryga, Latvija)

doc. dr. Rita Repšienė, vyr. red. (Lietuvos kultūros tyrimų institutas,
Lietuvos muzikos ir teatro akademija, Vilniaus universitetas)

dr. Vytautas Rubavičius (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

prof. dr. Rasa Vasinauskaitė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas,
Lietuvos muzikos ir teatro akademija)

dr. Odeta Žukauskienė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas)

Straipsniai vertinti dviejų recenzentų

ISSN 2029-8560

ISBN 978-9955-868-81-1

© Sudarymas, Rita Repšienė, 2014

© Lietuvos kultūros tyrimų institutas, 2015

Turinys

Pratarmė / 6

Foreward / 10

SAVASTIES APIBRĖŽTYS

VYTAUTAS RUBAVIČIUS

Dainų šventė – lietuvybei tvirtinti ir palaikyti / 16

STANISLOVAS JUKNEVIČIUS

Tapatybės ilgesys:

Dainų šventės ir kolektyvinė lietuvių pasąmonė / 30

REIN VEIDEMANN

Estijos Dainų šventė semiotiniu požiūriu / 38

DABARTIES IEŠKOJIMAI

RITA REPŠIENĖ

Apie kultūros vertybes, prioritetus ir naujus iššūkius:

Dainų šventė / 54

AIDA SAVICKA

Dainų ir šokių šventė Lietuvoje: visuomenės aktyvumas,
šventės samprata ir vertinimas / 75

PAVELDAS IR EUROPA

ODETA ŽUKAUSKIENĖ

Dainų šventė kaip kultūrinės atminties veikmė / 94

VALDIS MUKTUPĀVELS, RŪTA MUKTUPĀVELA

Latviai – *dainingoji tauta*:

stereotipo šaltinių retrospekcija / 110

IŠ KULTŪROS ISTORIJOS

JUOZAS GIRNIUS

Tauta ir tautinė ištikimybė (I dalis) / 126

Apie autorius / 182

About Authors / 183

Pratarmė

Gyventi kultūra ir ją kurti yra skirtingi uždaviniai. Reikalavimas naudotis kultūrinėmis vertybėmis kreipiasi į visus. Visiems yra pareiga dalyvauti savo bendruomenės kultūriniame gyvenime.

Juozas Girnius

Dainų ir šokių šventė nėra prarasto laiko erdvė. XX a. trečiuoju dešimtmėčiu Lietuvoje datuojama šventė tapo nacionalinės kultūros prioritetu, moraline telkiančia galia ir modernybės šaltiniu, vienybės demonstracija, kaip ir kitose Baltijos šalyse – Latvijoje ir Estijoje. Politiniai tapatumo ritualai, kaip ir savasties apibrėžtys, susilaukia vis didesnio susidomėjimo ir vertintini kaip laiko išbandymus įveikusi kultūrinė forma bei svarbus tarpdisciplininių tyrimų objektas.

Dainų ir šokių šventės paskatinę nacionaliniai išsivadavimo judėjimai XIX–XX a. sandūroje sietini ir su poreikiu vaduotis iš kolonializmo, kurti tautines valstybes ir kultūras, formuoti nacionalinį identitetą, taip pat ir su chorinio dainavimo, draugijų ir vienijančių renginių propagavimu. Puoselėjant tapatumą XXI a., svarbi tampa naujų sąmoningumo formų sklaida ir tradicijų, kaip neatsiejamų paveldo dalies, kūrybinga tąsa.

Mažai tyrinėta Lietuvos dainų šventės, kaip veiksmingo kultūros „įrankio“, reikšmingumo tautinam savitumui stiprinti ir skleisti tema išsamiai gvildinama Vytauto Rubavičiaus publikacijoje „Dainų šventė – lietuvybei tvirtinti ir palaikyti“. Pagrindžiant „pirminį egzistencinį kultūros tikslą – palaikyti ir tvirtinti bendruomeninį tapatumą ir jo įsišaknijimą gyvenamojoje vietovėje“, su kultūra, šventės kūrimu ir šventimu susiję ritualai vertintini kaip svarbus socialinius ryšius, bendruomeninį tapatumą ir vietovės jauseną, jos „gimtiniškumą“ palaikantis veiksnys. Straipsnyje aptariami dainų šventei kylantys iššūkiai, kurie sietini su globalia kultūros suprekinimo, kultūros festivalizacijos ir kultūrinio turizmo industrijos plėtra, kritiškai analizuojamos Europos Sąjungos politikos nacionalinių kultūrų atžvilgiu gairės, apibrėžiami nauji svarbių ateities tyrinėjimų laukai.

Dainų ir šokių šventės išskirtinis vaidmuo, formuojant ir skleidžiant lietuvių tautinę tapatybę, aprašomas ir Stanislovo Juknevičiaus straipsnyje „Tapatybės ilgesys: Dainų šventės ir kolektyvinė lietuvių pasąmonė“. Pabrėždamas, kad pagrindinę dainų ir šokių švenčių repertuaro dalį sudaro liaudies muzika ir menas, autorius pastebi, kad juose geriausiai atsiskleidžia kolektyvinės pasąmonės turiniai, kaip tradiciniai periodiškai lietuvių kalba vykstantys renginiai, kuriuose dalyvauja ar bent juos stebi didžioji tautos dalis. Jo nuomone, dainų ir šokių šventės yra tapusios neatsiejama

„mūsų istorijos dalimi, todėl jų praradimas taptų ne tik kultūriniu, bet ir egzistenciniu praradimu“. Talino universiteto profesorius Reinas Veidemannas, aptardamas visuotinės Estijos dainų šventės reikšmę, teoriniu pagrindu pasirinko Tartu–Maskvos semiotinės mokyklos (daugiausia Juriiaus Lotmano) prieigas. Pasitelkęs dainų šventės istorijos kontekstą, jis išskyrė šiuos esminius tyrimo laukus: pirminės reikšmės formavimą, remiantis įvairiais šaltiniais; repertuarą kaip tekstą; dainų šventę kaip ritualą; dainų švenčių išorinės ir vidinės formos dichotomiją. Ir nors teigdamas, kad visuotinės Estijos dainų šventės yra periferijos iššūkis centrui, kilusios iš Pietų Vokietijos chorinio dainavimo (*Liedertafel*) tradicijos XIX a., jos tapo Baltijos šalių provincijos savastimi. Atlikus dainų švenčių formato, ideologinio modelio, kurį galima atpažinti ir Estijos nacionaliniame judėjime („nacionalinis pabudimas“), ir Dainų šventėje („dainuojanti bendruomenė“), svarstyti ir Dainų šventės kaip teksto, ypač pirmaisiais metais, klausimas, ir Estijos kultūros autentiškumo problema, ir kultūros tranzityvumo procesai dainų šventėje. Estijos kultūra, kaip nelaisvėje gimusi ir įkalinta kultūra, yra reprezentuojama dainų šventėje, kita vertus, visuotinė dainų šventė atlieka religinio ritualo funkcijas. Pasitelkus metaforinį mąstymą, pasak Reino Veidemanno, galima teigti, kad estai yra tikinti Dainų švente tauta.

Siekdama pateikti bendrą Dainų ir šokių šventės vaizdą, „Dabarties ieškojimuose“ Rita Repšienė gilinasi į kultūros vertybes, prioritetus ir naujus iššūkius, kuriuos lemia visuotinių išmėginimų, pasirinkimų ir medijų sąlygojama kasdienybė. Kultūrų sąveikų, tapatybių devalvacijos, tautų kraustymosi ir maišymosi, visuotinių transformacijų ir begalinės kaitos laikais tradicijos saugomos kaip mentalinė konstanta, tęstinumo įkūnijimas ar modernybės darinys. Protestantiškų šalių kultūrų įkvėpta Dainų švenčių tradicija tapo neatsiejama tapatybės realija. Perduodama iš kartos į kartą, ji išsaugo pozityvių, betarpiškų, vienijančių ir prasmingų išgyvenimų galimybę. Deklaruodama nacionalinį savitumą ir kūrybinį potencialą Dainų ir šokių šventė Baltijos šalyse atspindi ir patriotinį pakilimą, ir istorines pervartas, ir ideologinį prisitaikėliškumą, ir kultūrinę brandą, ir iššūkių sąlygiškumą. Oficiali vizija, programa, dalyvių gausa ir naujos ideologinės retorinės vizijos, siekiančios įtikinti tuos, kurie galėtų abejoti: „Nenuginčijama tradicija tapusios Lietuvos dainų šventės išaukština žmogaus kūrybinę saviraišką, tautinės kultūros gyvybingumą, tėvynės meilę ir solidarumą. Jos suburia skirtingas kartas, padeda ugdyti etines vertybes. Per daugelį metų susiformavo vertingiausi žanrų raiškos ypatumai, estetiniai meninių programų kriterijai, emocinis šventės dalyvių ir žiūrovų bendrumas. Lietuvos dainų šventė yra nacionalinis visuotinio pobūdžio kultūros reiškinytis ir nuolatinis kryptingas kūrybos procesas, savo dvasia prilygstantis senosioms Graikijos olimpinėms žaidynėms“, rašoma Lietuvos dainų šventės organizatorių – Liaudies kultūros centro tinklalapyje. Kokia šventės realybės dilema? Kaip mūsų dainų šventė ir mes atrodome bendrame baltiškame kontekste? Ar kurdami šventę mes tampame tradicijų puoselėtojais ar įkaitais, ar gebame tradicijai suteikti aktualumą, jausti ir gyventi švente, kuri niekada nesibaigtų?

Dainų šventės sociologinį tyrimą straipsnyje „Dainų ir šokių šventė Lietuvoje: visuomenės aktyvumas, šventės samprata ir vertinimas“ pristato Aida Savicka. Konstatuodama, kad Dainų ir šokių šventė yra vienas didžiausių ir masiškiausių kultūros renginių Lietuvoje, kurios svarba pripažįstama ir nacionaliniu, ir pasauliniu mastu, ji, kad Dainų šventė nepelnytai sulaukia mažo visuomenės ir kultūros tyrinėtojų dėmesio. Tiesa, netrukus pasibaigus paskutiniajai Dainų šventei, buvo atliktas reprezentatyvus bandomasis Lietuvos gyventojų nuomonės tyrimas, kurio tikslas – išsiaiškinti Dainų šventės sociokultūrinės integracijos potencialą bei visuomenės sąmonėje vyraujančią šios šventės sampratą, dalyvavimo aktyvumą bei renginių vertinimą. Šie duomenys leidžia įvertinti Dainų šventės tradicijos tęstinumo perspektyvas visuomenės nuostatų prasme ir atskleisti šios šventės gyvybingumą ir svarbą įvairiose šalies demografinėse grupėse.

„Paveldo ir Europos“ skyriuje skelbiama Odetos Žukauskienės publikacija „Dainų šventė kaip kultūrinės atminties veikmė“. Tyrinėdama Lietuvos dainų ir šokių švenčių tradiciją kaip daugialypį reiškinį, mokslininkė į jį žvelgia pro šiuolaikinio kultūros diskurso prizmę. Remiantis prancūzų mąstytojo Michelio de Certeau mintimis, lietuvių dainų šventė įvardijama kaip modernios kultūros reiškinys, kuriame glūdi nuorodos į kolektyvinę reprezentaciją, siekiančią tradicinės kultūros ir meno paveldą perkelti į miesto erdvę. Dainų šventė taip pat apibrėžiama kaip atminties vieta (*lieux de mémoire*), kurios reikšmę dabarties kultūrai nusakė prancūzų istorikas Pierre'as Nora ir kurios vienas tikslų – stiprinti valstybės autoritetą ir žadinti patriotiškumą. Ji analizuotina ir kaip kultūrinės atminties (*kulturelles Gedächtnis*) praktika, kuria vokiečių kultūrologai Janas ir Aleida Assmannai grindžia kultūros tapatumo ir savimonės stiprinimo procesus. Vis dėlto pastebėtina, kad panašias atminties praktikas pastaruoju metu apjungia bendri Pasaulinės atminties projektai, kurie tautinį paveldą ir nacionalinę atmintį įtraukia į transnacionalinius tinklus. Kita vertus, intensyvios vizualinės kultūros, gausybės festivalių bei reginių fone dainų šventės koncepcija reikalauja peržiūros ir aktualizavimo, kuris leistų atvirai ir drąsiai kalbėti apie tradicinės kultūros interpretaciją ir sklaidą dabarties kultūroje, nepaverčiant jos vartojimo objektu, o ieškant originalių būdų atverti giliuosius etninės kultūros ir folkloro turinius.

Latvijos mokslininkai Valdis Muktupāvels ir Rūta Muktupāvela aptaria vieną iš tautinių fenomenų – latvius, kaip *dainīgojo tautu*, atlikdami stereotipo šaltinių retrospekcinę apžvalgą. Analizuodami visuotinės latvių dainų šventės kontekste praktiniu ir simboliniu požiūriu svarbius dainynus, sudarytus Latvijos valstybingumui reikšmingais momentais, ir šių rinkinių kilmės, repertuaro ir dainų kontekstų aspektus, jie nuosekliai gilinasi į vieną būdingiausių latvių nacionalinio tapatumo konstrukcijų konceptų – *dainīgosios tautos* vaizdinį. 2003 m. įtraukus Baltijos šalių Dainų ir šokių šventės tradiciją į UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo sąrašą bei 2005 m. priėmus Latvijos „Dainų ir šokių šventės įstatymą“, ir nacionaliniu, ir glo-

baliu mastu atsiskleidė šios šimtametės tradicijos formalizavimosi procesas. Tačiau šventės vyksmas – tai ne tik formalūs koncertai, paprastai neformalioji pusė ir nuotaikos reiškiasi spontaniškais dainų šventės dalyvių pasidainavimais po baigiamojo koncerto. Dainų ritualo pagalba šie įvykiai išlieka aktualūs iki šiol ir tarpusavyje derina *dainingosios tautos*, kaip visumos, dalyvių jausmus, emocinių reakcijų bei įvykių vertybinį suvokimą.

„Iš kultūros istorijos“ skyriuje spausdinama pirmoji lietuvių filosofo, kultūrininko Juozo Girniaus knygos „Tauta ir tautinė ištikimybė“ dalis. Knyga, pasirodžiusi 1961 m. Čikagoje kaip „Į laisvę“ fondo lietuviškai kultūrai ugdyti leidinys ir sulaukusi plataus atgarsio išeivijos visuomenėje, išlieka nepaprastai aktuali ir dabar. Aptardamas žmogaus santykį su tauta ir bendruomene, jis iškelia tautos savitumą, tautos ir valstybės santykius. Nors knygos uždavinys nebuvo sociologinė nutautėjimo analizė, joje buvo siekiama moralinio nušvietimo – „kam įpareigoja ištikimybė tautai“. Knygoje išvalgiai pabrėžiama, kad visos tautos turi akivaizdžią teisę kurti savo tautines valstybes. Be savo valstybės tauta negali būti laisva, nes valstybė suteikia galias tautai ne tik lemti savo politinį likimą, bet ir laisvai kurti tautinę kultūrą. Pasak Juozo Girniaus, tautų lygybės pripažinimas suponuoja tautų teisės į nepriklausomybę pripažinimą. Tautos ne tik turi teisę į nepriklausomybę – pats tautinių valstybių kūrimas esąs teigiamas reiškinys. Tautinės valstybės leidžia žmonėms gyventi kaip jie nori ir puoselėti svarbias vertybes. Daug reikšmės skirdamas normatyviniam elementui, jis žvelgia į tautą kaip į uždavinį ir pašaukimą – kokia ir kaip tauta privalanti būti. Jo žodžiais, tauta yra tikrovė ir uždavinys. Sąmoninga tauta save suvokia ne tik kaip faktą, bet ir kaip uždavinį. Būdama pagrindinė ir reikšmingiausia bendruomenė, ji yra aukščiau už valstybę. Tauta nėra valstybei, valstybė yra tautai. Kita vertus, Juozas Girnius pabrėžia, kad žmogus yra aukščiau ir už tautą, kad tautiškumas privalo skleistis kartu su žmoniškumu, kad už visas tautines skirtynes esmingesnė žmonių vienybė. Tautiškumas, įpareigojęs lygiai gerbti visas tautas, yra veiksnys, kuris skatina savo tautos įsijungimą į žmoniją. Tauta pašaukta kurti, ji turi nuolat tobulėti. Mintis, kad tautos pagrindinė užduotis – išplėtoti savo galimybes kūrybiniais laimėjimais, pabrėžiama „Tautoje ir tautinėje ištikimybėje“.

Vertindamas patriotizmą kaip dvasinį ir moralinį tautos ryšį, Juozas Girnius iškelia meilės tėvynei ir tautai jauseną: „Būdama tėviškoji – motiniškoji mūsų būties versmė, tauta mums yra brangi, kaip mūsų pačių būtis. Tautos pagimdyti (dvasinio mūsų subrandinimo prasme), ją mylime ir privalome mylėti, kaip mylime ir privalome mylėti savo tėvus. Tam tikrais atvejais, iškilus pavojui tėvynės laisvei, privalome tautą dargi aukščiau tėvų pastatyti pagal šv. Augustino žodį: „pirmieji tau yra tėvas ir motina, bet tėvynė tebūnie aukščiau ir už tėvus“ (*primi tibi sunt pater et mater, maior sit patria et ipsi parentibus tuis*)“, suteikdamas ir mums galimybę apmąstyti mūsų prioritetus ir pasirinkimus, vienybės ir patriotiškumo dilemas.

Foreword

Living the culture and creating it is a different task. The requirements to promote cultural values apply to everyone. All people have a duty to participate in the cultural life of the community.

Juozas Girnius

The national Song and Dance Celebration is not a lost time space. Dating back in the third decade of the 20th century in Lithuania the celebration has become the priority of national culture, the moral mobilizing power, the source of modernity, the demonstration of communal unity in our culture as well as in other Baltic States – Latvia and Estonia. The rituals of political identity, specific to each culture, are now gaining increased research attention within interdisciplinary studies as the cultural phenomena that have overcome historical obstacles.

National liberation movements that at the turn of the 19th and 20th centuries encouraged song and dance celebrations are related to the attempt to get out of colonialism, to develop national states and cultures, to shape national identity, as well as to the establishment of choral societies, the promotion of choral singing as culturally unifying event. Today fostering the identity of the 21st century, gains in importance the spread of the new forms of awareness and creative continuation of traditions that are an integral part of our heritage.

The volume begins with the paper “Song Celebration for the Maintenance and Strengthening of Lithuanianess” written by Vytautas Rubavičius, who examines an important, but little researched, theme of the significance of the Lithuanian song celebration, like any powerful cultural tool, for strengthening and spreading Lithuanianess. For him, “an initial goal of culture is to maintain and foster community identity, rooting in a particular living place”, thus the rituals of celebration and festivity are important factors preserving communal relations, the sense of place and belonging. He also deals with the challenges celebrations faces today, when the processes of the commodification and festivalization of culture take place, connected to the rise of the growing global tourism industry. Likewise, he critically evaluates the European Union policy towards national cultures, identifying important research fields.

A unique role of the Song and Dance Celebration in shaping and preserving the Lithuanian national identity is described in Stanislovas Juknevičius’ article “The Longing for Identity: Song Celebrations and Collective Unconsciousness of Lithuanians”. The author emphasizes that the repertoire of song celebrations consists

mostly of folk music and art, which respectively reveals the contents of collective unconsciousness. Large parts of the nation participate, or at least observe, traditional festivals and cultural events, which take place periodically. According to him, the song celebration has become „an integral part of our history; thus its loss would not only mean cultural, but also existential loss“. Further, Rein Veidemann, professor at the Tallinn University, discusses the significance of the General Estonian Song Celebration within the theoretical framework of the Tartu–Moscow School of semiotics (especially, the works of Yuri Lotman). When describing a historic context of song celebrations he identifies the following research areas: the formation of the initial meaning under the influence of various sources; the repertoire as a text; the song festival as a ritual; a dichotomy between internal and external forms of celebrations. Veidemann reminds us that the Estonian song celebration originated in the tradition of choir singing of Southern Germany (*Liedertafel*) and being transferred in the 19th century from the centre to the periphery has become the specificity of the Baltic provinces. After discussing the ideological pattern which appears in the Estonian national movement (“national awakening”), and the song celebration (“singing community”), he analyses the song festival as a text, raising questions about the authenticity and the essential transitivity of Estonian culture. On one hand, the celebrations represent this Estonian border-consciousness and struggling against oppression. On the other hand, the General Song Celebration performs the religious function and can be interpreted as a text. Metaphorically speaking, Estonians believe in the holiness of the celebration.

In researching “The Modern-Day Quests”, Rita Repšienė delves into the questions of cultural values, priorities and new challenges posed by the global processes, infinite opportunities, and media effects, in order to reveal the bigger picture of the Song and Dance Celebration. We live in the world of cultural interactions, devaluated identities, increasing migration, global transformations and infinite changes, therefore traditions are the mental constants, embodying continuity and integrating current experiences. In fact, the tradition of song festivals, inspired by protestant cultures, has become an integral part of the Baltic lands identity. The cultural practice, passed down from generation to another, testifies to a country’s cultural diversity and national history, making the efforts to integrate and unite communities. Fostering national identity and creativity the Song and Dance Celebration of the Baltic countries has reflected patriotic and historical barriers, ideological conformism, cultural maturity, and conditional challenges. The official vision of program, large numbers of participants and the new ideological rhetoric try to convince those who doubt: “Lithuanian Song festivals became incontrovertible tradition. It exalts man’s creative self-expression, vitality of national culture, love to the native land and solidarity. It rallies different generations, prolongs always renewing cultural process and helps to form moral qualities. Song festivals formed the most valuable features

during many years such as peculiarity of genre expression, esthetical criterion of artistic programs, the regulation of the whole cultural process and the emotional affinity of participants and spectators. Lithuanian Song festival is national overall nature phenomenon spiritually equal to the ancient Greek Olympic games”, – declares organizers on the official website of Lithuanian Folk Culture Center. But what causes dilemmas in present-day celebrations? What does our celebration look like in the Baltic context? How do we uphold traditions, don't we become hostages to them? Should we give them relevance in today's society? Can we still live in the celebration that would never end?

Aida Savicka presents the results of a pilot study in her article “Lithuanian Song and Dance Celebration: Public Activity, Perception and Evaluation of the Celebration”. While describing that the Song and Dance Celebration is one of the largest cultural events in Lithuania, the importance of which is recognized both at local and global level, the author admits that scientists have paid far too little attention to its role in society. Thus, shortly after the last celebration, the public opinion survey has been carried out aiming at the evaluation of the festival's potential for the socio-cultural integration, as well exploring the prevailing concept of celebration, the public involvement, evaluations. These data allow us to assess the present situation, to examine the possible continuity of the Lithuanian song and dance celebration, to understand festival's viability and the relationships between the various socio-demographic groups of participants.

The chapter “Heritage and Europe” includes the paper “Song Celebration as an Action of Cultural Memory” prepared by Odeta Žukauskienė. She considers the tradition of the Lithuanian song celebration as a multifaceted phenomenon, analysing it through the prism of contemporary cultural discourse. Following the French philosopher Michel de Certeau, the author examines the celebration as a modern cultural phenomenon, which has been shaping collective representations, integrating traditional cultural heritage into a living city. She also defines the song celebration as a site of memory (*lieux de mémoire*), significance of which has been outlined by the French historian Pierre Nora; its particular objective – to strengthen national authority and promote patriotism. In effect, she also examines the celebration as a practice of cultural memory (*kulturelles Gedächtnis*), which helps to reconstruct cultural identity and foster self-reflexive processes, as the German researchers Jan and Aleida Assmann claim. However, as she observes, global memory tend to unite similar practices around the world, integrating them in transnational networks. Besides, the context of a very intense visual culture, multitude of festivals and spectacles prompt the need of the revision of celebration concept, stimulating to discuss about the interpretations of traditional culture and folklore that would not turn it into the object of consumption and would find original ways to open up deeper contents of ethnic culture.

In their paper, Latvia's researchers Valdis Muktupāvels and Rūta Muktupāvela discuss the statement that Latvians are "singing nation", exploring the various sources of the stereotype. They develop a practical and symbolic analysis of song collections edited during the important periods of Latvia's history. Analyzing the origin of song collections, repertoire and songs context, they consider the very concept of Latvian national identity – the image of *singing nation*. The Baltic Song and Dance Celebration has been included into the UNESCO list of intangible cultural heritage in 2003, and a special law of Song and Dance Celebration has been adopted in Latvia in 2005, thus considering a tradition, that is more than a century old, both nationally and internationally. However, the celebration process is related not only to the formal program of the event, but also to informal and spontaneous singing after the concerts that constitutes not less important part of the festival. These singing rituals remain of high actuality: by uniting feelings, emotional reactions and the awareness of participants they represent *singing nation*.

A chapter of the book "The Nation and National Loyalty", written by Lithuanian philosopher Juozas Girnius, is reprinted in the section "From the Cultural History". The book was published in 1961 in Chicago, by the American Foundation of Lithuanian Research. It has received a strong response in exile and remains remarkably relevant to us. Discussing the relationships between individual and nation, as well as the relationships between nation and state, it exalts national identity. Although the objective of the book is not an analysis of the loss of nationality, it throws a moral light questioning, what moral obligations and tasks concern national loyalty.

The author points out that all nations have a right to create their own nation-state. Without its own state, nation cannot be free; the state gives power to community both to determine its political destiny and to develop national culture. According Girnius, the recognition of nations' equality presupposes the independent existence of each nation. The nation-state allows its members to live any way they want and to cherish important values. For him, nation is an innate and a spontaneous community, united by aims and values. The self-conscious nation not only imagines itself as a unity, but also constantly undergoes change. A human community is above the state. It is the state serves to nation, not the nation to state. On the other hand, Girnius places person above nation: nationality should develop together with the natural relatedness of its members, and this substantial unity is more important than ethnic differences. Nationality, which is based upon the respect of all nations, promotes its own nation's integration into global society. The nation is the source of creativity and the process of continual improvement. An idea that the main task of the nation is to fulfill its potential underpinning creative achievements has been stressed in the chapter "Nation and National Fidelity".

Defining patriotism as the nation's moral and spiritual tie, Juozas Girnius attempts to describe love for the homeland and the nation: "We treasure our nation as

a paternal-maternal source of our being, and as our own existence. Engendered by nation (in the sense of our spiritual maturation), we love it and we should love it so as we love and should love our parents. In some cases, when the threat to the freedom of homeland emerges, the nation should be raised even above parents, according to the words of St. Augustine, father and mother are the most important, but let the homeland be even above parents (*primi tibi sunt pater et mater, maior sit patria et ipsis parentibus tuis*)", giving us an opportunity to think about our priorities and choices, as well as the dilemmas of unity and patriotism.

SAVASTIES APIBRĒŽTYS

Dainų šventė – lietuvybei tvirtinti ir palaikyti

Vytautas Rubavičius

Straipsnyje iškeliamas ir gvildenamas kol kas dar menkai tyrinėtos lietuvių Dainų šventės reikšmingumas lietuvybei palaikyti, stiprinti ir skleisti. Dainų šventė suvokiama kaip svarbus veiksmingas kultūros „įrankis“, kurio vaidmuo atsiskleidžia žvelgiant į kultūrą gyvenimo požiūriu. Toks požiūris iškelia ir pagrindžia pirminį egzistencinį kultūros tikslą – palaikyti ir tvirtinti bendruomeninį tapatumą ir jo iššaknijimą gyvenamojoje vietovėje. Šventės, šventimo ritualai yra svarbus socialinius ryšius, bendruomeninį tapatumą ir vietovės jauseną, jos „gimtiniškumą“ vienijantis veiksnys. Masinis bendruomeninis dainavimas gimtąja kalba išlaiko tam tikras ritualines struktūras ir ypač veiksmingai stiprina bendraties, *mes* jauseną. Šventėse perteikiamas religinis, simbolinis ir vertybinis bendruomenės gyvenimą, jos pasaulėvaizdį ir pasaulėjautą palaikantis turinys, dalyviai ir žiūrovai įsitraukia į bendrą vyksmą. Švenčių prasmingumas keičiasi nelygu istorinės aplinkybės. Lietuvių dainų švenčių istorijoje išsiskiria trys tarpsniai – tarpukaris, sovietmetis, atgautos Nepriklausomybės. Stengiamasi parodyti, kad visus juos sieja esminis šios šventės vyksmo pobūdis ir jos kultūrinis tikslingumas – tvirtinti lietuvybę ir lietuvybės kultūrą, stiprinti lietuvybės šaknis gimtojoje žemėje, puoselėti etnokultūrinę atmintį ir tradicijas, palaikyti lietuvių bendrystės dviasią. Straipsnyje aptariamos lietuvių Dainų švenčių steigties aplinkybės, jos reikšmė sovietmečiu ir atkurtos Nepriklausomybės metais. Sovietmečiu okupacinei valdžiai stengiantis pasitelkti vadinamąją liaudies šventę saviems ideologiniams uždaviniams, kurių svarbiausias buvo kurti naują *tarybinę liaudį*, ypač išryškėjo ir šventės egzistencinis tikslingumas bei prasmingumas – palaikyti ir stiprinti lietuvybę. Straipsnyje aptariamos šventei ir šventimui kylantys iššūkiai, veikiant globalizuojantiems kultūros suprekinimo, kultūros festivalizacijos ir kultūrinio turizmo industrijos plėtros vyksmams, gvildenami kai kurie Europos Sąjungos politikos nacionalinių kultūrų atžvilgiu bruožai, nužymimi naujų reikalingų tyrinėjimų laukai.

Pagrindiniai žodžiai: Dainų šventė, kultūra, lietuvybė, sugyvenimas, šventė, tapatumas

Šventė ir šventimas šiuolaikiniuose tyrinėjimuose

Žmonių gyvenimas rutuliojasi darbo ir šventės ritmu. Šventėse ypač išryškėja žmonių bendruomenių gyvenimo būdų, socialinių santykių, kultūrinės raiškos, tikėjimų ir pasaulėvaizdžių ypatumai, kuriantys ir palaikantys savitus bendruomeninius sociokultūrinius tapatumus. Šventės ir šventimo įvykiai apima visas žmonių gyvenimo sritis – nuo šeimos, giminės iki tautos ir valstybės. Nacionalinės šventės suteikia valstybės gyvenimui aiškų sutelktinį šventinį, taip pat simbolinį ritualinį ritmą, kuris savaip apima ir kalendorines bei religines šventes. Švenčių tyrinėjimais jau senokai užsiima

socialinės ir kultūrinės antropologijos atstovai, iškėlę ir aptarę ritualines švenčių struktūras, išnarstę kalbinius, simbolinius, mitopoetinius ir performatyviuosius jų aspektus. Šioje srityje susiklostė sava istorija su neapbrėpiama darbų gausybe. Pastaruoju metu plėtojamos naujos teorinės ir metodologinės priegios, taip pat ir konkretūs socialiniai, kultūrologiniai bei ekonominiai švenčių bei šventimo tyrinėjimai, atsižvelgiantys į sparčius kapitalizmo raidos nulemtus pokyčius. Kapitalizmo sistemos raida paskatino kultūros ir turizmo industrijų plėtrą, kuriai būdingas įvairialypis šventės bei šventimo suprekinimas (apie postmodernaus suprekinimo ypatumus žr. Rubavičius 2010). Antropologinių tyrinėjimų duomenys imti įtraukti į platesnę renginių (*event*), jų organizavimo (*event management*), taip pat publikos dalyvavimo (šventimo, stebėjimo, įsitraukimo) tyrinėjimų lauką. Išskirtas ir plėtojamas festivalinio švenčių aspekto tyrinėjimų baras (Getz 2010), kuris siejamas su nepaprastai sparčiai augančia festivalinio turizmo industrija (Ma and Law 2012). Aptariant vietinių, nacionalinių ir tarptautinių renginių reikšmingumo ypatumus, visuotinai pripažįstama, kad renginiai yra svarbūs asmeninio, bendruomeninio, nacionalinio ir globalizuoto tapatumo ženklai (Foley, McGillivray and McPherson 2012, p. 1). Išskiriamos kelios svarbios tyrinėjimų plotmės. Pirmiausia pasitelkiant antropologinių tyrinėjimų priegas naujų ekonominių sąlygų aplinkoje aiškinamasi, koks yra festivalių ir švenčių (ne visos šventės yra festivaliai, tačiau visi festivaliai yra kultūrinės šventės, kurioms būdinga tam tikra „tema“) vaidmuo šiuolaikinėje visuomenėje ir kokią poveikį jos daro socialiniams santykiams, tapatumams ir kultūros plėtrai. Vis daugiau dėmesio mokslininkai skiria festivaliniam turizmui ir kultūros festivalizacijai. Kaip atskira tyrinėjimų sritis išsiskiria ir įvairiausių renginių organizavimas. Šios institucionalizuotos tyrinėjimo plotmės apima įvairiausių švenčių politinių, socialinių ir kultūrinių reikšmių aspektus, jose gilinamasi į švenčių ir festivalių reikšmę palaikant ir stiprinant bendruomeninį tapatumą, vietos jauseną (*sense of place*), socialinius ryšius ir socialinę sanglaudą, taip pat apeiginius, ritualinius ir simbolinius renginių bruožus bei struktūras. Visokios sociokultūrinės bendruomenės palaiko savo tapatumą ir kaitos veikiamą, tačiau atpažįstamą ir išgyvenamą išskirtinumą ne tik bendros kalbos simboline žinią, bet ir reguliariai atliekamais kultūriniais tą žinią išskleidžiančiais veikimais, „simboliniais performansais“ (*symbolic performances*), tvirtinančiais ritualinę socialinės sanglaudos ir sociokultūrinės savasties struktūrą (Gebauer and Wulf 2009, p. 183–186). Kreipiant dėmesį į festivalius, pažymėtina, kad festivalinis turizmas savo ruožtu skatina festivalizavimosi bangą, įtraukiančią ir kultūros industrijas, kuriančias ir teikiančias rinkai vis naujas kilnojamą ir nekilnojamą paveldo prekes.

Naujos švenčių ir šventimo, taip pat šventinio performatyvaus ritualo tyrimų sritys, jose taikomos teorinės priegios rodo, koks nelengvas uždavinys laukia lietuviškosios Dainų šventės tyrinėtojų. Veriasi kol kas neapbrėpiamas tyrimų laukas, juolab kad keičiasi šventės tikslingumas, jos reikšmės suvokimas, organizavimo „technikos“, simbolinė plotmė, ryškėja jos mediatizavimo ir suprekinimo bruožai, susiję su kultū-

rinio turizmo plėtra. Nors Dainų šventės socialinė, kultūrinė ir politinė reikšmė visuomenei, tautai ir valstybei tarsi savaime aiški, tačiau ji nėra deramai išgyvildenta ir išskleista. Stokojama žinių apie šventės reikšmingumo, jos organizavimo ypatumus įvairiomis istorinėmis aplinkybėmis, nėra aptarti nauji kultūros ir kitokių industrijų poveikiai, nesvarstoma, kokius naujus iššūkius ar grėsmes šventei kelia vis intensyvėjantis kultūros suprekinimo vyksmas, kultūrinio turizmo industrijos plėtra, kultūrinių renginių organizavime įsigalintis ekonomistinis ir projektinis mąstymas, kultūrinių renginių taikymas prie medijų poreikių, tų renginių medijinis technologinimas. Visų šių dalykų net prabėgomis neįmanoma paliesti, tad šiame straipsnyje apsiribosime vienu dalyku – stengsimės paryškinti ir aptarti esminį Dainų šventės reikšmingumą bei tikslingumą ir kai kuriuos jo aspektus, teigdami, kad Dainų šventė buvo ir išlieka veiksmingas lietuviybės palaikymo, stiprinimo ir sklaidos „įrankis“.

Dainų šventės steigties aplinkybės

Apie XIX a. vidurį protestantiškose Šveicarijoje ir Vokietijoje ėmė plisti mėgėjų chorų sąjūdžiai. Juos paskatino anuo metu kilusi europinių tautinių valstybių formavimosi banga, vadinamasis Europos „tautų pavasaris“, kai į politinę areną išėjo įvairiakalbės „liaudys“, tapusios naujais politinės valdžios legitimizavimo šaltiniais. Imta suvokti išskirtinė tautinės kultūros ir gimtosios kalbos reikšmė, o šių dalykų puoselėjimas netrukus tapo ir besiformuojančių valstybių politiniu tikslu. Amžiaus pabaigoje iškilę tautinių „atgimimų“ sąjūdžiai pirmiausia rėmėsi gimtąja kalba, kuri kai kuriose šalyse jau buvo beišnykstanti ir tapusi nekilingųjų sluoksnių liaudies kalba. Pastaroji jau nebebuvo plačiai vartojama nei kaip kultūrinės kūrybos, nei kaip politinės organizacijos „įrankis“. Protestantiškuose kraštuose mėgėjų chorai kilo iš senas tradicijas turinčio bažnytinio apeiginio giedojimo. Kitas svarbus dalykas, skiriantis protestantiškus kraštus ir katalikišką Lietuvą – visuotinio raštingumo lygis: protestantiškuose kraštuose, kitaip nei Lietuvoje, jau buvo įsivyravęs visuotinis raštingumas. Jis buvo būdingas ir dainų šventes gerokai anksčiau pradėjusiems rengti estams bei latviams. Lietuvoje mėgėjų chorų sąjūdis dėl įvairių nepalankių istorinių aplinkybių – nuožmi rusifikacija ir vidinė kultūrinė bei bažnytinė polonizacija – prasidėjo gerokai vėliau, tačiau netrukus tapo svarbiu tautinio atgimimo veiksmu. Lietuvių chorai pirmiausia būrėsi prie bažnyčių, nes kaip tik bažnytinis apeiginis giedojimas buvo tapęs labai svarbiu lietuviybės palaikymo ir priešinio polonizacijai (lietuvių ir lenkų giedotojų kovos) veiksmu. Amžiaus pabaigoje vis labiau viešumoje buvo regimi Mažosios Lietuvos lietuvių giedotojų pasirodymai, o vėliau chorai Klaipėdos krašte rengė ir savas dainų šventes. Pažymėtina, kad dainų šventės tradiciją perėmė tik vienintelė katalikiška šalis – Lietuva (Gudelis 2014, p. 19; apie dainų švenčių sąjūdį, jo šaknis ir plėtrą žr. taip pat Gudelis 2012). Vėliau protestantiškuose kraštuose nacionalinio lygmens

dainų šventės nyko. Išliko tik Baltijos valstybės, nes buvo ir yra suvokiamos kaip svarbus nacionalinį tapatumą, nacionalinę bendruomeninę jauseną, taip pat nacionalinę kultūrą ir jos sklaidą stiprinantis veiksnys, kurio reikšmingumas peraugo nacionalinius rėmus ir buvo pripažintas svarbiu pasauliui kultūriniu paveldu.

Nesigilinant į konkrečias istorines aplinkybes (jos aptariamose gausiai iliustruotame leidinyje *Lietuvos Dainų švenčių tradicija*, kuriame pateikiami visi duomenys apie įvykusių renginius, jų organizatorius ir renginių programas), galima tvirtinti, kad dainų šventės kilo iš vietinio giedojimo sąjūdžio, kuris regimas kaip didesnės europinės kultūrinės tradicijos sandas. Tačiau Lietuvoje ši šventė 1924 m. steigta pagal estų ir latvių švenčių pavyzdį. Estijoje ir Latvijoje tuo metu dainų šventės jau buvo tapusios visaliaudinėmis šventėmis. Estų dainų švenčių istorija prasideda 1869 metais, o latvių – 1873 metais. Jas galima suvokti kaip sąmoningą kultūrinį atsaką į tuose kraštuose jau anksčiau surengtas vokiečių dainų šventes. Tautinės šventės tapo svarbiu vykusio kultūrinio atsiribojimo nuo vokiečių kultūros ir kultūrinės savasties kūrimo bei stiprinimo „įrankiu“ Tad šių tautų dainų švenčių istorija rodo keletą svarbių dalykų. Pirmiausia tos šventės buvo tautinio sąmonėjimo vyksmo ir tautinės savasties, tautinio tapatumo stiprinimo apraiška, kurią savaip toleravo carinės Rusijos administracija. Tautinis sąmonėjimas tarsi išsikristalizavo dainų šventės organizavime ir jos, kaip labai svarbaus tautinės kultūros sistemos elemento, funkcionavime. Tokios šventės neatsiranda savaime – joms inicijuoti reikalingas tam tikras šviesuomenės sluoksnis, kuris imtųsi organizacinio darbo ir sugebėtų jį nudirbti. Kaip tik tas sluoksnis vaidintinas tautinės savimonės ir savipratos sluoksniu, kadangi šventės rengimui buvo būtinas didelis paruošiamasis etnografinių ir istorinių tyrinėjimų pamatas. Šventės organizavimas taip pat tampa svarbiu struktūriniu ir infrastruktūriniu kultūros sistemos elementu, atliekančiu didelį auklėjamąjį ir edukacinį vaidmenį. Lietuvoje Dainų diena surengta 1924 m. rugpjūčio 23 ir 25 d. Švietimo ministerijos iniciatyva. Tad lietuviškoji dainų švenčių istorija yra valstybinės steigties dalykas, numatantis valstybinius dainų šventės tikslus, kurių svarbiausias buvo lietuvybės stiprinimas, ypač miestuose, kuriuose gyveno didelės kitataučių, daugiausia žydų, bendruomenės, ir valstybingumo jausenos ugdymas. Anuo metu labai aiškiai buvo suvokiama valstietiškoji tautos kilmė, tad liaudiškojo dainavimo puoselėjimas palaikė ir stiprino bendruomeninio sugyvenimo tradicijas, ugdė meilę savam kraštui ir jos žmonėms. Tad neabejotinas ir šventės vaidmuo stiprinant valstybingumą. Tačiau šventės organizacijai darbu vis kildavo įvairių sunkumų, tarp jų ir finansinių. Nesusikūrė valstybinio lygio šventės organizavimo politika. Todėl buvo surengtos tik trys šventės: antroji 1928-aisiais, o paskutinė 1930-aisiais, minint Vytauto Didžiojo 500-ąsias mirties metines. Tačiau dainų šventės išplito po įvairias apskritis, 1927-aisiais, 1933-aisiais ir 1938-aisiais jos buvo surengtos Klaipėdos krašte. Šiame straipsnyje neturime galimybių išsamiau pasvarstyti, kodėl valstybinės politikos požiūriu 4-ame dešimtmetyje valstybinių dainų švenčių rengimas nuslopo, palikdami tai ateičiai.

Šventė kultūros sistemoje

Norint geriau suvokti šventės reikšmę ir svarbą, būtinas tam tikras bendresnis kultūros supratimas, nes akivaizdu, kad šventė ir šventimas yra veiksmingas performatyvus kultūros sistemos sandas, kuris veikia kaip kultūroje glūdinčių simbolių ir jų palaikomos pasaulio tvarkos „atlikimo“ instrumentas. „Atlikimas“ suponuoja tam tikrą ritualinę apeiginę ar struktūrą, kuri vienaip ar kitaip išlieka ir įvairiuose ceremonialuose (Koster 2003). Bendresnis kultūros supratimas ryškėja svarstant klausimą – kam reikalinga kultūra? Tas klausimas tik iš pirmo žvilgsnio atrodo esąs paprastas. Atsakant į jį įprasta vardyti kultūros „dedamąsias“ dalis ar jos teikiamas „gėrybes“, šitaip išskiriant kultūros veikimo sritis, kurios nepaliaujamai tiriamos ir aptarinėjamos įvairiausių sričių mokslininkų. Tačiau šis klausimas sykiu kreipia ir į esminę kultūros, kaip konkrečią istorinę bendruomenę palaikančios ir iš kitų bendruomenių išskiriančios galios, priedermę. Kaip galėtume ją nusakyti, nesiveldami į nesibaigiančius kultūros apibrėžčių formulavimus, jų tikslinimus ir lyginimus, kurių neįmanoma aprėpti?

Į klausimą, kas yra kultūra ir kam ji reikalinga, pabandysime atsakyti, apibendrinami įvairių kultūrinės ir socialinės antropologijos bei kultūrologijos atstovų įžvalgas. Kultūra yra veiksminga ir veikianti simbolinė ir ženklinė bendruomeninių tapatumų palaikymo bei stiprinimo sistema, kuri veikia kaip kultūrinė atmintis ir per kultūrinę atmintį. Drįstame teigti, kad bendruomeninių tapatumų palaikymas konkrečiose gyvenamosiose vietovėse yra pirminis kultūros tikslas. Beje, tokį kultūros supratimą jau esame plačiau išskleidę kituose darbuose (žr. Rubavičius 2014, p. 91–104), tad čia pateiksime tik esmines jį pagrindžiančias įžvalgas, pradėdami nuo bendresnio pobūdžio kultūros apibrėžties. Kultūra – tai gimtosios kalbos pagrindu istoriškai susiklostanti visuma būdų, laiduojančių tam tikroje teritorijoje gyvenančių bendruomenių **sugyvenimą** su gamtos, vidinių ir išorinių kitokių bendruomenių aplinka. Kodėl iškeliamas pirminis sugyvenimo aspektas? Kadangi žmonės nuo senovės gyvena ne pavieniui, o bendruomenėmis, kurios ir išsiugdo joms reikalingus ir tinkamus žmones. Tos bendruomenės – tai šeimos, klanai, giminės, tautelės, tautos, galop nacijos. Bendruomenėms svarbiausia yra sugyventi su gamtine aplinka ir savimi – išlaikyti tam tikrą bendruomeninę apibrėžtą savastį ir užsitikrinti išgyvenimo priemones bei būdus, kurie tampa paprotiniais ir ritualiniais savasties palaikymo ir tvirtinimo veiksniais. Sugyvenimo priemonės bei būdai ir yra tai, ką mes vadiname kultūra. Ji apima ir visus žmonių veiklos „produktus“, kai kurie jų įgauna kultūrinės bei meninės kūrybos bruožus. Kultūra yra sugyvenimo pagrindas ir forma, iš savo kalbinio simbolinio ir religinio lobyno teikianti tam sugyvenimui reikalingas bendruomeninio tapatumo ir bendruomeniškumo palaikymo bei stiprinimo, taip pat individo auklėjimo ir saviugdą „priemones“.

Nusakytas sugyvenimas suponuoja stiprų bendruomenišką žmonių sąryšingumą, **mes** jausenos, taip pat **mes** ir **kiti** skirties puoselėjimą, iki taip tariant, klaninio, gentinio, tautinio ir galiausiai nacionalinio tapatumo tvirtinimą. Tapatumo ugdymas įmanomas tik atsiskiriant ar išsiskiriant nuo **kitų** – kitų socialinių grupių, genčių, tautelių, nacijų, – todėl kultūrinėje atmintyje visada esama tam tikrų **kito** pavidalų, kurie galimi aktualizuoti nelygu, kokie istorinės aplinkybės ar sociokultūriniai bei politiniai poreikiai. Pirminę bendruomeninę išskirtį teikia jau pati gimtoji kalba, brėžianti pirminį susikalbančiųjų ratą. Kultūra palaiko, ugdo ir puoselėja tapatumus, veikdama kaip kultūrinė atmintis, struktūrinama ir įsimbolindama individualią atmintį. Kultūrinė atmintis suima į save tradiciniais laikomus sugyvenimo būdus ir priemones, kurie palaikomi ir perduodami iš kartos į kartą pasaulėvokos ir pasaulėjautos pasakojimais, apeiginiais ir šventiniais ritualais, kitomis kultūros sistemos priemonėmis. Nacionalinių valstybių atveju – visais nacionalinės kultūros politikos būdais, kurie apima ir istorijos bei istorinės atminties politiką.

Apibendrintai kalbant, bendruomeninis ar socialinis ir iš jo kylantis individualus tapatumas yra tam tikra stabili sugyvenimo forma. Mūsų atveju – tai įvairius vietoviškus (etnoregioninius) lietuviškumus suėmusi ir bendrinės kalbos pagrindu nacionaliniu tapatumu pavertusi lietuvybė. Tad kultūra ir jos raiška per kultūrinę atmintį yra bendruomeninės savasties, socialinių santykių palaikymo ir tvirtinimo būdas, o socialiniai santykiai yra gyvybingas kultūrinės raiškos aspektas.

Kultūros pirminis tapatumo tvirtinimo ir sugyvenimo tikslas išlieka ir moderniosios kultūros plėtros laikais, kada išsiskleidžia ir kultūrinės, meninės gamybos įvairovė, o vietoviškumas imamas suvokti kaip kultūrinei prekei reikalingas skirtingumo dėmuo. Kuriantis ir įsitvirtinant valstybėms kultūros politika formuojama pasiremiant vadinamąja tradicine ar liaudies kultūra, kuri suvokiama kaip tam tikra savaiminio visuomenės gyvenimo sritis. Valstybinė kultūros politika pirmiausia rūpinasi švietimu, kuriame svarbiausias yra nacionalinio tapatumo stiprinimo aspektas, taip pat naujomis profesionaliomis kultūrinės veiklos formomis.

Visuminiame kultūros veikime – liaudies ir valstybiniame lygmenyse – nepaprastai svarbios buvo ir išlieka šventės bei šventiniai ritualai. Šventė visada nukreipta stiprinti bendrystę, ugdyti **mes** jauseną, joje veikia ritualiniai, tradiciją perduodantys ir ją tvirtinantys elementai, kurie savaip struktūroja etninę ir kultūrinę atmintį. Žmonių bendruomenių gyvenimas visada rutuliojosi ritualizuotų įvairiausių kalendorinių, šeimyninių, socialinių apeigų ir švenčių terpėje. Šventė, kaip sąveikos su šventumo sritimi vyksmas, palaiko pasaulio ir socialinę tvarką, socialinius ryšius bei hierarchiją. Sekant Victoru Turneriu, šventei, kaip ir ritualui bei jo simbolikai, dera pripažinti žmogaus gyvenamajam pasauliui būdingą ontologinę reikšmę (Turner 1969). Šventė yra sykiu ir bendravimas susikalbant bei išgyvenant susikalbančio bendrumo džiaugsmą. Jokia šventė neįsivaizduojama be bendro dainavimo ar giedojimo ir tam tikro bendro veikimo – judesių, gestų ar šokių. Bendras dainavimas – viena paveikiausių ritualines

šaknis išlaikiusių bendrystės jausenos ir gimtosios kalbos, jos garsinio instrumentarijaus puoselėjimo „priemonių“. Šventėse dera išvelgti įvairių jos aspektų lydinį, kurį galima gvildinti skirtingais požiūriais. Šventė – tai reginys, apeigos, ritualas, bendras dainavimas ir šokis, kalbinės ir kultūrinės atminties išsklaida, etninio regioninio paveldo apraiškos, drabužiai ir įvairūs dirbiniai. Į šventes galima žvelgti organizaciniu, vaizdiniu, garsiniu-muzikiniu, veiksmo bei vyksmo, taip pat ideologiniu požiūriu, sykiu gilinantis į jos bendresnį simbolinį turinį. Nedera pamiršti ir ideologinių bei politinių konkrečios šventės rengimo prielaidų bei paskatų, taip pat ir konkrečiose istorinėse aplinkybėse formuluojamų valstybinės ideologijos tikslų. Ruošimasis šventei yra sykiu ir kūrybinė kultūrinė paskata tam tikro pobūdžio kūriniais atsiliepti į šventės kvietimą. Tad šventėje svarbus kūrybinis tapatumo ir kultūrinės atminties tvirtinimo aspektas. Kūrybiškumo, inovatyvumo bruožai analizuotini atsižvelgiant į vyraujančią tradicijos ir tradicinės kultūros bei paveldo supratimą, kuris, suprantama, laikui bėgant kinta. Vienoks jis buvo anos Nepriklausomybės metais, kitoks jis yra dabar, kai šventės vis labiau technologizuojamos ir pajungiamos medijų kultūros „reikalavimams“. Kaip jau minėjome, visi šie barai dar laukia tyrinėtojų.

Dainų šventė sovietmečiu

Dainų šventės tradicija buvo atgaivinta tuoj po karo, 1946-aisiais metais, bendru LKP CK ir Ministrų Tarybos nutarimu. Kyla klausimas – kodėl okupacinė valdžia leido atgaivinti tokią akivaizdžią smetoninio meto šventę, kurioje plika akimi buvo įžiūrimas nacionalistiniu vadintinas ideologinis užtaisas, veikęs priešinga nei esminė politinė ideologinė kryptis – rusifikuojančio tarybinio internacionalizmo skleidimas ir naujo *tarybinio* žmogaus ugdymas. Tarybų valdžia įvedė savo valstybines šventes – gegužės pirmosios, Pergalės Didžiajame tėvynės kare, Spalio revoliucijos ir kitas, o vietinėms stengėsi suteikti *socialistinį turinį*. Tos šventės turėjo stiprinti tarybinio žmogaus socialinius ryšius, ugdyti sovietinio valstybingumo, bendros istorijos ir bendros ateities jauseną. Juk jei žmonės švenčia pergalės dieną, jie jau nebeturi jaustis okupuoti, nes kartu su okupantu ne tik nugalėjo fašizmą ir laimėjo didžiąją pergalę, bet ir išlaisvino Europą. Minint Spalio revoliucijos metines, visiems tarsi savaime į galvą buvo kalama mintis apie naują pasaulio istorijos tarpsnį, kuriame iškilusi pažangioji žmonijos dalis – tarybinė liaudis ir jos komunistinis avangardas. Valstybinių švenčių tikslas yra stiprinti visuomenės socialinius ryšius, ritualiniais ceremonialais diegti į visuomenės sąmonę ideologizuotus simbolius ir jų reikšmes, pajungti kultūrinę atmintį bendriems ideologiniams bei istoriniams naratyvams. Sovietiniai ideologai norėjo tiems tikslams panaudoti ir lietuvių tautos, dabar jau vadinamos liaudimi, šventę: jos vyksmas turėjo savaip pridengti ir praėjusio karo baisumus bei netektis, ir sovietinės okupacijos žiaurumus – juk liaudis švenčia. Galima nujauti, kad atgaivindami šventę okupan-

tai stengėsi rodyti žmonėms savo „žmogiškąjį veidą“, palyginti su visaip niekinamu ir juodinuamu buvusiu „fašistiniu režimu“, kurio valdymo metais šventės organizavimas buvo prigesęs. Pažymėtinas kitas svarbus dalykas – buvo laikomasi susikurtos ideologinės politinės nuostatos nacionalinę kultūrinę ir meninę raišką „pripildyti“ socialistinio turinio: socialistinis turinys tautine ar etnine forma. Kitaip tariant, iš šventinių ir apeiginių vyksmų turėjo būti „išstumtas“ religinis ir visoks simbolinis su praeitimi siejantis turinys. Praeities buvo visaip kratomasi todėl, kad ji akivaizdžiai priminė ne tik savarankiško valstybingumo metą, tad žymėjo ir okupacijos nulemtą raidos „trūkį“, bet ir siejo žmones bendresniu religiniu simboliu turiniu, nuo kurio sekuliari ateistinė visuomenė turėjo kuo greičiau apsivalyti.

Apibendrinant sovietmečių vykusių Dainų švenčių poveikį visuomenei, lietuvių bruožų ugdymui dalyvių ir žiūrovų sąmonėje, jų reikšmę palaikant tautinę dvasią ir lietuvių kalbą, galima tvirtinti, kad sovietiniams ideologams jokiais politinėmis bei ideologinėmis priemonėmis nepavyko perlaužti pirminio, sakytume, kultūros sistemos „užprogramuoto“ lietuvių palaikymo ir tvirtinimo tikslingumo. Suprantama, susidurdama su visa apimančiu ir nepaprastai išmoningu valstybiniu politiniu ideologiniu spaudimu, įgaunančiu ir atvirų represijų pavidalą, lietuvių raiška, jos simbolinis turinys kito. Tačiau stiprėjo vidinis šventės dalyvių nusiteikimas – atlikti lietuvių kalbos ir bendrystės jausenos apeigas. Šventė vyko lietuvių kalbos, lietuvių garsyno, lietuvių etnoregioninių tradicijų puoselėjimo ir jų kultūrinio kūrybinio „prikėlimo“ terpėje. 1950 metais šventė buvo išplėsta – imta rengti ir šokio dieną, kuri sustiprino ritualinį simbolinį ir sykiu performatyvųjį šventės aspektą. Tad šventės rengimas, jos infrastruktūrinio tinklo plėtimas vyko kaip savaiminis kultūrinis priešinimasis sovietizacijai ir rusifikacijai. Tokia linkme veikė ir įvairūs iš pirmo žvilgsnio nepastebimi darbai. Pavyzdžiui, lietuvišką vizualinę šventės raišką liudijo liaudies kostiumai, kuriais *rėdydavosi* ne tik pagrindinės šventės dalyviai – jau 1955 metais buvo pasiūta 35 tūkstančių liaudies kostiumų (plačiau apie to meto kostiumų projektavimo aplinkybes, taip pat apie tautinio kostiumo sampratą bruožus žr. Jurkuvienė 2008), imta masiškai gaminti skudučius ir kankles.

Šventės reikšmė sovietmečiu ryškėja įdėmiau gilinantis į ano meto realijas. „Tarybinė liaudis“ gyveno visoje Sovietų Sąjungos teritorijoje, tad tautiniai dariniai, etnokultūrinės bendruomenės vis labiau jautėsi kaip tam tikri inkliuzai, kuriems lemta išnykti, visoms tautoms susiliejus į vieną tarybinę liaudį. Visose vadinamosiose „broliškose respublikose“ buvo švenčiamos primastos valstybinės sovietinės kalendorinės šventės (apie jas plačiau žr. Senvaitytė 2013 ir 2014, tačiau Dainų šventė nepatenka į tyrėjos akiratį). Reikėjo sąmoningų pastangų atsispirti šitam naujos rusakalbės visuomenės kūrimo ir kūrimosi vyksmui. Nors sovietinė ideologija dėjo pastangas sukurti naują tarybinį žmogų „internacionalistą“, tačiau miestiečiais tapusių Lietuvos kaimo žmonių sąmonėje lietuviybė buvo suleidusi gilią šaknį. Esminiu lietuvių tapatumo, taip pat ir tapatinimosi veiksmu pripažįstama kalba, jos pagrindu kuriama kultūra

ir ypač senųjų tradicijų kultūra. Lietuviams pasisėkė ne tik išsaugoti gimtąją kalbą, bet ir atsilaikyti prieš bandymus surusinti aukštąsias mokyklas. Beje, vieninteliams visoje Sovietų Sąjungoje. Šitai labai padėjo puoselėti lietuviybę, ją tvirtinti ir skleisti kultūrinės kūrybos pavidalais. Nepaisant pramonės plėtros, Lietuva išliko bene labiausiai tautiškai vienybėje „sąjunginė respublika“. Tačiau miestuose vis labiau buvo jaučiamas didelių atvykėlių rusakalbių bendruomenių „spaudimas“ ir viešo rusų kalbos vartojimo išplitimas. Tad jau pats masinis šventinis lietuvių kalbos puoselėjimas buvo svarbus praktinis lietuviybės palaikymo puoselėjimo veiksnys. O juk šventės vykdavo Vilniuje, kuriame, kaip politiniame valdžios centre, jau buvo ganėtinai įsitvirtinęs rusų kalbos vartojimas.

Lietuviybė, tautinis tapatumas ir kultūrinė atmintis buvo palaikoma sąmoningos kūrybos pastangomis – gilinimusi į senąsias tradicijas, etnografiniais tyrinėjimais, papročių puoselėjimu, jaunimo telkimu į etnografinius kolektyvus, romuviečių judėjimu. Visos šios pastangos ir darbai nustatytu laiku įgaudavo visuotinės šventės pavidalą. Respublikinių dainų švenčių rengėjai sukūrė visą šalį apimančią šventės ruošti reikalingą ir nepertraukiamai veikiančią infrastruktūrą, įtraukusią švietimo ir aukštojo mokslo sistemas, visų tipų mokymo įstaigas. Jau nuo 1964 metų imtos rengti ir respublikinės moksleivių dainų šventės, tad į šventinį pasiruošimą buvo įtraukta daugybė vaikų ir jaunimo. Šventinis sąjūdis skatino burti vaikų liaudies dainų bei šokių kolektyvus, atsirado respublikinių moksleivių, taip pat studentų dainų švenčių tradicijos, kurios susiaudė į vieną lyg ir nesibaigiančią lietuvių ir lietuviybės šventę. Į šventės rengimą pačiu aukščiausiu lygiu įsitraukdavo vadinamieji partiniai bei tarybiniai respublikinio ir vietinio lygmens valdžios organai. Juk šventė – respublikinė. Galima daryti kiek paradoksalią išvadą, kad Dainų šventės organizacinis darbas ir šventimo vyksmas savaip pajungė okupacinius valdžios organus lietuvių palaikyti. Suprantama, jau ne nacionalinei, valstybingumą įgavusiai, o etnokultūrinei ar liaudies lietuvių.

Dainų šventė atgautos Nepriklausomybės metais: nauji iššūkiai

Išsilaisvinus iš sovietinės okupacijos, jau 1990 m. Dainų šventė paskelbta Tautine dainų švente, šitaip paryškinant jos esminį mūsų jau aptartą tikslumą, o sykiu ir savaip patvirtinant sovietmečiu atliktą, sakytumė, egzistencinę lietuviybės puoselėjimo užduotį. Nukrito visi tarybiniai ideologiniai pančiai, tad anuo metu atrodė, kad šventei lemta išsiskleisti visa, dabar jau valstybės remiama lietuviybės tvirtinimo ir sklaidos galia. Nors šventės buvo rengiamos, tačiau dėl įvairių priežasčių valstybė neskubėjo aiškiai ir nedviprasmiškai prisiimti įsipareigojimą ir visą su švenčių organizavimu susijusią atsakomybę. Ne tik dideli šalies išgyvenami ekonominiai nepritekliai, įvairūs pereinamojo laiko sunkumai trukdė organizaciniam darbui, tačiau ir tam tikri ideolo-

giniai bei politiniai sumetimai. Laisvinantis iš sovietinės praeities norėjosi nusimesti ir visą sovietinį paveldą. Atsirado raginančių atsisakyti visų sovietmečiu valdžios vienaip ar kitaip palaikytų švenčių. Ne tik Dainų šventės, bet ir, pavyzdžiui, Poezijos pavasario. Praeities kratytis skatino ne tik nuo sovietų valdžios nukentėję visuomenės sluoksniai, bet ir tam tikros valdžią išsaugojusios komunistinės nomenklatūros grupės, kurioms buvo patogu tokiu būdu rodyti savo „nacionalistiškumą“, o sykiu naikinti „kilmės dokumentus“. Politinis sluoksnis labai greitai suvokė, kad ES politiniame lygmenyje vyrauja įtarumo visokio nacionalizmo, tad ir nacionalinių klausimų, nacionalinius tapatumus palaikančių programų ar sąjūdžių nuostata (plačiau apie ES vyraujančios politinės nuostatos nacionalumo atžvilgiu ypatumus žr. Rubavičius 2009). Lietuvybės tvirtinimo šventė europiniam įtarumo dėl nacionalizmo nuostatos išauklėtam stebėtojų galėjo pasirodyti esanti pati tikriausia nacionalinės *mes, lietuviai* jausenos, tad ir vietinio nacionalizmo apraiška. Politikams buvo apie ką svarstyti. Todėl tik 2007 m. buvo priimtas Dainų švenčių įstatymas, kuriame numatyta dainų šventes rengti kas ketveri metai, o tarp jų ir moksleivių dainų šventes. Atkreiptinas dėmesys, kad jau prieš priimant šį įstatymą, kitaip tariant, valstybei galutinai apsisprendžiant, 2003 m. JT Švietimo, mokslo ir kultūros organizacija pripažino Dainų šventę žmonijos nematerialiuoju ir oraliniu paveldu. Pagvildenkime kiek plačiau esminius nuostatos visokeriopai atsiriboti nuo sovietinės praeities ir ES kultūrinės politikos bruožus, kurie suvoktini ir kaip Dainų šventei kylantys iššūkiai.

Atgavus Nepriklausomybę kai kurie kultūros veikėjai, taip pat kultūrininkai intelektualai ėmėsi darbo kuo greičiau apvalyti kultūrą nuo sovietinių apnašų. Pirmiausia jiems į akis ir krito Dainų šventės, tad imtasi jas „nuvainikuoti“, aiškinant, esą sovietų valdžia tas šventes pavertusi pačiu veiksmingiausiu sovietizavimo ir sovietinės ideologijos skleidimo instrumentu. Tokį supratimą labiausiai stengėsi pagrįsti filosofė Nerija Putinaitė, kuri ganėtinai ilgai darbavosi ir Prezidentūroje, ir Švietimo ir mokslo ministerijoje, užimdama atsakingas pareigas. Straipsniuose, knygose ir pasisakymuose išdėstytos jos mintys įgavo tam tikrų poveikių programinių nuostatų pobūdį. Jos manymu, visi tie tapatumo bruožai, kuriuos lietuviai laikė svarbiais ir puoselėjo, sovietmečiu tapo valdžios sėkmingai naudojamomis (nes sovietiškas esą vidujai būdingas pačiai lietuvybei) sovietizavimo priemonėmis: „Gamtos išgyvenimą, įsijautimą į liaudies kūrybą, liaudies šnekėseną ir dainas lietuviai laikė savo nacionalinės savimonės atramomis. Tačiau iš tiesų tai buvo būdinga pačiai sovietinei pasaulėžiūrai“ (Putinaitė 2007, p. 138). Ypatingos paniekos ir pasmerkimo iš filosofės susilaukia kaip tik liaudies kultūra, kitaip tariant, etninė kultūra ir ypač liaudiškasis dainavimas: „liaudies dainos ir kultūra buvo pasitelkiami kaip sovietinės socializacijos instrumentai, padedantys žmones atitraukti nuo galimų režimui priešiškų veiklų“ (ten pat, p. 183). Galime tik pakartoti aukščiau išsakytas išvadas: nekelia abejonių, kad visokias šventes sovietinė valdžia stengėsi suideologinti ir pasitelkti sovietizavimo reikmėms, tačiau valdžiai niekaip nepavyko tos šventės padaryti grynu ideologiniu įrankiu jau

vien dėl to, kad šventė ne tik priminė, bet ir gimtąją kalbą ugdė *mes, lietuviai* jauseną. N. Putnaitė nekelia klausimo, o kas lieka lietuvių sąmonėje, „apvalius“ ją nuo „liaudies dainų ir kultūros“ ir kaip tas „likutis“ palaikytų bei stiprintų lietuviybę, nacionalinį tapatumą? Darytina išvada, kad šiuo atžvilgiu nepriimtina, tad ir sąmoningai keistina yra pati modernioji lietuviybė, o pirmiausia – moderniosios lietuviybės supratimas, paremtas Jono Basanavičiaus, Vinco Kudirkos ir Antano Smetonos idėjų bei veiklos. Kas nepavyko sovietiniams ideologams, turėtų pavykti naujesiems „lietuviybės stereotipų laužymo“ ideologams. Tokia filosofinė „drąsa“ darė nemenką įspūdį, ypač tiems, kurie kuo greičiau stengėsi „atsikratyti“ savo komjaunuoliškos ir komunistinės praeities, stodami į radikalių pavyzdinių „kultūros apvalytojų“ gretas.

Kitas valstybės gyvenime svarbus dalykas buvo tas, kad naujosios vyriausybės gana vieningai ėmėsi mažinti išlaidas kultūrai, tad pasigirsdavo balsų, esą šventė pernelyg daug kainuojanti. Galime tik pasidžiaugti, kad šventė išliko. Tačiau ji atsidūrė kitokioje politinėje ideologinėje aplinkoje, kurioje svarbios yra Europos Sąjungos formuojamos ideologinės ir kultūros politikos gairės, taip pat požiūris į nacionalinius tapatumus bei jų tvirtinimą. ES įsitvirtino politinė valstybių narių išnacionalinimo, jų valstybinių galių silpninimo nuostata. ES neskatina jokių nacionalinio tapatumo tvirtinimo programų, ji propaguoja nuo gimtinės, gimtųjų vietų, nacionalinės valstybės atsietą kultūrinę kūrybinę įvairovę. Tad nacionalinio tapatumo ir jam būtinų kultūrinės atminties puoselėjimas yra paliktas vietinių politinių elitų nuožiūrai. Tačiau tiems politiniams elitams kur kas svarbiau yra įsijungti į transnacionalinį europinį politinį elitą, kuris kaip tik ir įgyvendina minėtą bendresnę išnacionalinimo politiką. Esminė šiuo atžvilgiu yra bendra minėta įtarumo nacionalizmui nuostata. Visokios nacionalinio tapatumo tvirtinimo programos, tad ir tokio pobūdžio šventės suvokiamos kaip tam tikros nacionalinės jausenos apraiškos, kuriose glūdi galimai grėsmingo, tad ir naikintino nacionalizmo sėklos. Nacionalinė jausena ne tik palaiko išskirtinį *mes* tapatumą, bet ir stipriais emociniais ryšiais saistosi su vieta ir valstybe. Tad nacionalinė jausena yra esminis valstybingumo jausenos sandas, kuris būtinas kuriant valstybę. Todėl ES ideologiškai palaiko tokią vietinę kultūros politiką, kuri išetnina ir išnacionalina vietines kultūras, išskeldama ir rodydama kiekvienoje jų glūdinčių vidinių skirtinųjų, vidinių kitoniškumų pynę. Europietišškai politiškai korektiškoje dainų šventėje turėtų skambėti įvairios kalbos, o ji pati būti atvira visoms ES kalboms. Šis ES kultūros politikos bruožas primena sovietmečiu diegtą „internacionalizmą“. Kaip politinės logikos panašumo apraiška minėtinas ir lietuvių tautos supratimą keičiančios sąvokos „Lietuvos tauta“ diegimas, savaip atitinkantis sovietmečiu skleistą „Lietuvos liaudies“ supratimą (pavyzdžiui, 1982-aisiais „Minties“ leidyklos išleisto dokumentų rinkinio *Lietuvos liaudis Didžiajame tėvynės kare* pavadinimas). Naujoji multikultūralistinės kilmės sąvoka jau įtvirtinta ir strateginės plėtros dokumente *Lietuva 2030*. Beje, sovietmečiu taip pat buvo vykdoma darbo jėgos migracijos politika, kuri skatino tautų maišymąsi visų gyvenimo sričių rusifikacijos pagrindu.

Galima nujauti, kad lietuvybės tvirtinimo šventei kyla pavojus virsti spalvingu, prekybiniais lietuviškumo ženklais išpuoštu ir į festivalinio turizmo tvarkaraštį įtrauktu renginiu, kuriame gausiai naudojamos naujosios medijų technologijos ir kuris organizuojamas pasitelkiant naujas rinkodaros bei reklamos priemones. Mūsų minėtas kultūros industrinimas ir suprekinimas, kultūrinio turizmo industrijos plėtra, marketinginio mąstymo skverbtis kartu su vietinėmis „apsivalymo nuo sovietinių švenčių“ nuostatomis jau savaime veikia prieš pirminį šventės tikslingumą – lietuvybės palaikymą ir stiprinimą. Tad to tikslingumo palaikymui būtina sąmoninga politinio ir kultūrinio elito valia, suvokianti lietuvybės tvirtinimo svarbą sparčiai besikeičiančiame pasaulyje ir taip pat sparčiai lietuvybės atžvilgiu menkėjančioje Lietuvoje.

Vietoj išvadų

Į tautos, valstybės ir visuomenės istoriją įpinta savita, tačiau savaip istoriją subendrinanti gija – dainų švenčių istorija, kadangi ji yra ne tik šventinių dienų, bet ir nepaliaujamas šventės ruošimo, jos dalyvių auklėjimo ir mokymo, infrastruktūros plėtojimo ir tobulinimo darbas, kitaip tariant, tam tikras bendro gyvenimo pavidalas. Dainų šventės paženkлина visos valstybės gyvenimą, suteikia jam savą laiko ritmą, kuris pajungia ir kitas kultūros sritis. Straipsnyje išsikeltų klausimų svarstymas verčia daryti apibendrinančią išvadą, kad kol kas Dainų šventė nėra deramai tyrinėta lietuvybės išlaikymo ir tvirtinimo, taip pat ypač svarbiu atsilaikymo prieš sovietizaciją aspektu. Nėra išsiaiškintas nei apibendrintas šios šventės poveikis apskritai visai kultūros sistemai, kultūrinei atminčiai, įvairių socialinių grupių tapatumų formavimuisi, taip pat visoms meninės kūrybos sritims, platesniems kultūrologiniams ir etnologiniams tyrinėjimams. Platesniems tyrinėjimams reikėtų sutelktų kultūrologų, istorikų, filosofų bei sociologų pastangų. Kadangi šventei sovietmečiu buvo teiktas respublikinis statusas, tai jos rengimu rūpinosi partiniai organai. Jie prižiūrėjo ir infrastruktūros plėtrą, reikalingų kadrų rengimą. Klausimas – kaip ideologinis valdžios kryptingumas bandė sau pajungti pirminį šventėje glūdintį lietuvybės tvirtinimo tikslingumą? O sykiu – kaip lietuvybės tvirtinimo nuostata plito ir įsitvirtino jos rengėjų bei dalyvių sąmonėje, kaip šventė išlaikė tam tikrą ne tik formos, bet ir turinio lietuviškumą. Norint imtis šių klausimų, reikia išsamiai peržvelgti komunistų partijos CK, įvairių institucijų, taip pat rajonų partinių komitetų, švietimo įstaigų posėdžių archyvinę medžiagą, išgildinti žiniasklaidoje ryškėjusias švenčių vertinimo, jos tikslų aptarimo nuostatas. Tyrėjų dėmesio laukia ir naujoji šventės istorija, jos ideologinės ir vertybinės gairės, organizavimo ir medijinės sklaidos ypatumai, ritualiniai ir performatyvūs šventimo aspektai (žr. Koster 2003; Turner 1982), visuomenės ir žiūrovų recepcija, poveikis nacionaliniam tapatumui, įsitraukimas į kultūrinio turizmo sritį.

Literatūra

- Foley, Malcolm, David McGillivray and Gayle McPherson. 2012. *Event Policy: From Theory to Strategy*. London and New York: Routledge.
- Gebauer and Christoph Wulf. 2009. After the “Death of Man”: From Philosophical Anthropology to Historical Anthropology. In: *Iris* 1(1), p. 171–186.
- Getz, Donald. 2010. The Nature and Scope of Festival Studies. In: *Journal of Event Management Research* 5(1), p. 1–47.
- Gudelis, Regimantas. 2012. Dainų švenčių ištakos ir liuteroniškoji muzikinė tradicija. In: *Res Humanitariae* XI, p. 102–128.
- Gudelis, Regimantas. 2014. Keliai, vedę į pirmąją dainų šventę. In: *Lietuvos dainų švenčių tradicija. The Tradition of Lithuanian Song Celebration*. Vilnius: Pasaulio lietuvių dainų šventės fondas, Lietuvos liaudies kultūros centras, p. 18–26.
- Jurkuvienė, Teresė. 2008. Mikalinos Glemžaitės indėlis į lietuvių tautinio kostiumo kūrybą: 1930–1960 m. In: *Menotyra*, 15(3), p. 66–79.
- Koster, Jan. 2003. Ritual Performance and the Politics of Identity: On the Function and Uses of Ritual. In: *Journal of Historical Pragmatics*, 4(2), p. 211–248.
- Lietuvos Dainų švenčių tradicija*. 2014. Sud. Aurelija Andrejauskaitė ir kt. Vilnius: Lietuvos liaudies kultūros centras.
- Ma, Ling and Alan A. Law. 2012. Historical and Geographical Context of Festival Tourism Development. In: *Journal of Heritage Tourism*, 7(1), p. 13–31.
- Putnaitė, Nerija. 2007. *Nenutrūkusi styga. Prisitaikymas ir pasipriešinimas sovietų Lietuvoje*. Vilnius: Aidai.
- Rubavičius, Vytautas. 2009. Europinis politinis tapatumas: *demosas*, pilietinės vertybės ir nacionaliniai bruožai. In: *Istorinės realybės ir mitai nacionalinėse kultūrose*. Sud. Rita Repšienė. Vilnius: Kultūros, filosofijos ir meno instituto leidykla, p. 114–152.
- Rubavičius, Vytautas. 2010. *Postmodernusis kapitalizmas*. Kaunas: Kitos knygos.
- Rubavičius, Vytautas. 2014. Nacionalinis tapatumas ir etnokultūrinės bendruomenės: Lietuvos kelias. In: *Tautinės mažumos Lietuvoje: virsmas ir atmintys*. Sud. Aivaras Stepukonis. Vilnius: Lietuvos kultūros tyrimų institutas, p. 30–58.
- Senvaitytė, Dalia. 2014. Kalendorinių švenčių diskursas sovietinėje Lietuvos periodikoje. II dalis: 1964–1990 m. In: *Lituanistica*, 60(2), p. 118–133.
- Senvaitytė, Dalia. 2013. Kalendorinių švenčių diskursas sovietinėje Lietuvos periodikoje. I dalis: 1964–1990 m. In: *Lituanistica*, 59(2), p. 101–121.
- Turner, Victor W. (ed.). 1982. *Celebration: Studies in Festivity and Ritual*. Washington, DC: Smithsonian Institution Press.
- Turner, Victor W. 1969. *The Ritual Process: Structure and Anti-Structure*. London: Routledge and Kegan Paul.

Song Celebration for the Maintenance and Strengthening of Lithuanianness

Summary

Key words: co-habitation, culture, feast, identity, Lithuanianness, Song celebration

The article discusses the significance of maintaining, strengthening and spreading Lithuanianness through Lithuanian Song Celebration. The song celebration is interpreted as an important cultural “tool”, which plays an important role in reasons for cohabitation. This approach justifies an initial goal of culture – to maintain and foster community identity and its rooting in a particular living place. Celebrations and rituals remain important factors in fostering social relationships and sensibility to the issue of place and homeland. The communal singing in the native language has specific ritual structures and effectively strengthens a sense of belonging to a community. Religious meanings, symbols and values of a community, its worldview and attitudes are conveyed through celebrations, involving participants and spectators in the overall process. The meaning of celebration changes according to the historical context. Three stages stand out in the history of the Lithuanian song celebrations – the interwar period, the Soviet period and the period of the restored independence. The author aims to demonstrate that all stages share the same cultural purpose – to foster Lithuanianness and Lithuanian culture, to strengthen the rooting of Lithuanians in native land, to cherish the ethno-cultural memory and traditions, and to create feelings of belonging. The article deals with the circumstances leading to the establishment of the Lithuanian song celebration, its significance in the Soviet era and after the restitution of the independence. During Soviet times the occupation government was trying to use the so-called folk celebration for its own ideological goals, the most important of which was to create a new Soviet citizens. Therefore, particular existential expediency and meaningfulness of the celebration revealed itself – to maintain and strengthen Lithuanian identity. The article debates the challenges festival and celebration are facing today, when we observe the processes of the commodification and festivalisation of culture and the development of global tourism industry. It discusses some of the traits of the national culture policy in the European Union, identifying new research fields.

Tapatybės ilgesys: Dainų šventės ir kolektyvinė lietuvių pasąmonė

Stanislovas Juknevičius

Straipsnyje išskiriami keturi pagrindiniai tautinės tapatybės aspektai: kalba, bendra istorinė atmintis, papročiai (tradicijos) ir specifinės kolektyvinės pasąmonės struktūros. Specifinės kolektyvinės pasąmonės struktūras sudaro archetipai, kurie formuojasi daug kartų atliekant tuos pačius ar panašius veiksmus bei patiriant atitinkamus jausmus. Pagrindinės archetipų formavimo ir raiškos sritys – mitologija, filosofija, religija, menas. Straipsnyje teigiama, jog Dainų šventės vaidina išskirtinį vaidmenį formuojant ir skleidžiant lietuvių tautinę tapatybę pirmiausiai todėl, kad taip gyvuoja tradiciniai periodiškai lietuvių kalba vykstantys renginiai, kuriuose dalyvauja ar bent juos stebi didžioji tautos dalis. Pagrindinę Dainų švenčių repertuaro dalį sudaro liaudies muzika ir menas, kuriame geriausiai atsiskleidžia kolektyvinės pasąmonės turiniai. Ir, pagaliau, Dainų šventės tapo neatsiejamu mūsų istorijos dalimi, todėl jų praradimas taptų ne tik kultūriniu, bet ir egzistenciniu praradimu.

Pagrindiniai žodžiai: Dainų šventės, lietuvių tapatybė, pasąmonė, archetipai

Įvadas

Neseniai po šalių nuvilniję Dainų šventės renginiai palaipsniui blėsta ir slenka užmarštin palikdami kam džiugius, o kam ir gaudžius prisiminimus. Pagrindinis prieš Dainų švenčių organizavimą nukreiptas argumentas – kodėl rengiamas šis brangus, daug pinigų ir laiko reikalaujantis, jokios apčiuopiamos naudos neduodantis renginys, ar, kaip pasakė vienas ypač kritiškai nusiteikęs „Delfi“ portalo skaitytojas, „puota maro metu“. Ar tikrai taip?

Pirmiausia būtina pabrėžti, jog kiekvienas renginys turi savo subjektą – kam jis yra reikalingas. Dainų švenčių subjektas – lietuvių tauta. Todėl, jei kas galvoja, kad lietuvių tauta tėra anachronizmas, iš amžių glūdumos atslenkanti ir šiuolaikinį eurointegracijos nugludintą, nublizgintą socialinį bei politinį šalies interjerą gadinanti pamėklė – tiems Dainų šventės nereikalingos. O su tais, kurie mano kitaip, galima diskutuoti. Šiame straipsnyje tad ir panagrinėsime vieną svarbų Dainų švenčių aspektą – jų vaidmenį formuojantis bei skleidžiantis tautinei tapatybei.

Tautinės tapatybės samprata

Kas yra lietuvis? Paprasčiausias ir bene dažniausias atsakymas į šį klausimą būtų toks: lietuvis – tai žmogus, kurio gimtoji kalba – lietuvių. Išties kalba – svarbus, bet ne vienintelis, o gal net ne pagrindinis tautiškumo požymis. Ar galima, pavyzdžiui, laikyti lietuviais Mikalojų Konstantiną Čiurlionį ar Oskarą Milašį, kai jų abiejų gimtoji kalba buvo lenkų? Ir kaip dėl tų tautų, kurios neturi savo kalbos, o vartoja kitų, dažniausiai kaimyninių tautų kalbas – pavyzdžiui, šveicarai?

Kitas tapatybės dėmuo – bendra istorinė atmintis. Kažin ar kas abejoja, jog tam tikri istoriniai įvykiai ar jų visuma turi lemiamos reikšmės formuojantis tapatybei. Kokia, pavyzdžiui, būtų amerikiečių tauta be Nepriklausomybės karo, prancūzų – be Didžiosios revoliucijos ar lietuvių – be Žalgirio mūšio? Tačiau istorija tik tada tampa svarbiu tapatybės dėmeniu, kai yra iš naujo ir iš naujo gaivinama, permąstoma, išgyvenama, kai susiformuoja tam tikros istorinių įvykių įprasminimo ir įamžinimo tradicijos.

Papročiai ir tradicijos – trečias svarbus ir dažnai minimas tautinės tapatybės dėmuo. Vis dėlto patys savaime papročiai ir tradicijos negarantuoja stiprios tautinės tapatybės. Antai sovietmečiu daugelis lietuvių buvo įpratę pasisavinti bent nedidelę dalį jiems prieinamo valstybinio („bendraliaudinio“) turto, o visuotinės šventinės demonstracijos buvo tapusios tegul ir nenuoširdžia, primesta – tradicija. Tačiau dėl to vargu ar kas rimtai manys esą lietuviams būdinga vagiliauti ar būriais, miniomis šlaistytis po gatves, šūkaujant sovietų valdžią šlovinančius šūkius.

Ketvirtas ir bene reikšmingiausias tautinės tapatybės dėmuo – ypatingos kolektyvinės sąmoninės struktūros. Jos pasireiškia tuo, kad žmogus jaučia, mąsto, elgiasi taip, kaip būdinga tik jo tautai. Pavyzdžiui, lietuvis, pagalvojęs apie Žalgirio mūšį, patiria pasididžiavimą, žydas, pamatęs ką nors godžiai valgant kiaulieną, – pasišlykštėjimą ar panašias emocijas. Tautai būdingų ypatybių visuma sudaro tai, ką galima pavadinti tautos siela arba, pasitelkiant romantiko Johano Gotfriedo Herderio terminą, *tautos dvasia*. Būtina pabrėžti, kad tautos dvasia pasireiškia tik tais atvejais, kai su ja siejami jausmai patiriami ar veiksmai atliekami nesąmoningai, kai žmogui nereikia sąmoningai galvoti, kad jis – lietuvis (lenkas, vokiečių, rusas ar kt.) ir todėl privalo jausti, elgtis ar mąstyti taip, o ne kitaip. Tautinio auklėjimo tikslas ir yra kuo daugiau sąmoningų psichikos turinių paversti nesąmoningais įgūdžiais, t. y. suformuoti tai tautai būdingas sąmonines struktūras. Kuo daugiau žmonių ir kuo ilgesnį laiką formuoja tautos sielą, tuo ji stipresnė. Tauta gyvuoja tol, kol gyvuoja jos narių jauseną, mąstyseną ir elgesį lemiančios sąmonės struktūros, kitaip tariant, tautos siela. Jai nykstant, telieka bendra kalba kalbančių ar bendroje teritorijoje gyvenančių žmonių grupė.

Pasąmonės struktūra

Skirtingos psichologijos ir filosofijos mokyklos sąmonės struktūras ir jų vaidmenį žmonių gyvenime supranta skirtingai. Analitinė psichologija, kurios idėjomis čia daugiausia ir remsimės, sąmonės turiniams apibūdinti naudoja dvi pagrindines sąvokas: kompleksą ir archetipą.

Kompleksas – tai autonomiškas, nuo sąmoningų žmogaus pastangų nepriklausomas ar mažai priklausomas psichikos fragmentas. Dažniausiai kompleksas yra nestandartinėje situacijoje patirto stipraus jausmo, ar afekto, padarinys. Kaip rašo Carlos Gustavas Jungas, „kiekvienas afektas stengiasi tapti autonominiu kompleksu ir, kur įmanoma, tempia paskui save *ego*“ (Юнг 2003, p. 326). Pavyzdžiui, kartą skendęs ir labai išsigandęs žmogus gali visą gyvenimą bijoti maudytis, taigi turėti kompleksą – bijoti vandens.

Archetipai formuojasi daug kartų tipiškoje situacijoje atliekant tuos pačius veiksmus. Jungo žodžiais tariant, „archetipų yra tiek, kiek yra tipišku gyvenimo situacijų. Be galo kartodamasis patyrimas atsispaudžia psichikos sandaroje, bet ne kaip konkretaus turinio vaizdinys, o veikiau kaip gryna forma be turinio, sudaranti iš esmės tik atitinkamo požiūrio bei elgesio galimybę. Jei gyvenime atsitinka kas nors, kas atitinka archetipą, jis sužadina. Tada panašiai kaip instinktyvios reakcijos atveju patiriama būtinybė veikti taip, o ne kitaip, kuri nugali protą ir valią arba sukelia konfliktą ir gali peraugti į patologiją, t. y. sukelti neurozę“ (Jung 1978, p. 66–67). Pavyzdžiui, žmogus, įpratęs persižegnoti prieš Nukryžiuotąjį, patirs dvasinį diskomfortą, o gali net susirgti neuroze, jei dėl kokių nors priežasčių nebegalės to daryti.

Svarbus archetipų bruožas – tas, kad jų patyrimas visada susijęs su jausmais. Panašiai kaip atskiros žmogaus išgyventas stiprus jausmas, afektas „nusėda“ sąmonėje ir iš ten vėliau veikia individo sąmonę, taip ir daugelio žmonių išgyvenami jausmai „nusėda“ kolektyvinėje sąmonėje ir iš ten veikia sąmonę, taip pat ir asmeninę.

Tarkime, kad kokia nors gentis laimėjo karą ir šventę pergalę. Šventės dalyviai patyrė nors ir kiek skirtingus, tačiau didžia dalimi bendrus jausmus – liūdesį dėl žuvusių draugų, prieš tai patirto nerimo, baimės prisiminimus ir pakylėtą, visa nustelbiantį džiaugsmą. Jei šie jausmai nepalaikomi, nepuoselėjami, po kurio laiko jie išblėsta, ir štai po kelių dešimtmečių žmonės jau teprisimena vien patį šventės faktą, o tuo metu išgyventų jausmų prisiminti nebegali. Bet jei pergalės minėjimas ir šventimas tampa periodišku, susidaro savotiškas šios šventės ritualas, kurio metu kaskart vis prisimenami, iš naujo atgaivinami ir taip palaikomi kitados patirti jausmai. Tokie atveju atitinkamus jausmus gali patirti net ir tie pergalės šventės dalyviai, kurie tiesiogiai anojie nė nedalyvavo. Pergalės įkvėptas pakylėtas jausmas šitaip gyvuoja tol, kol tebėra gyvas bent vienas jį patyręs žmogus. Jei tas jausmas įvardijamas ar net suasmeninamas, kaip antai senovės graikų pergalės deive Nikė, jis tampa mitinio pasaulėvaizdžio dalimi.

Šalia mitologijos, svarbų vaidmenį formuojant kolektyvinę pasąmonę vaidina filosofija. Pastaroji ne tik įtraukia žmogų ir jo gyvenimą į visuomenės, gamtos, būties struktūrą, bet ir sukuria veiksmingas kolektyvinės elgsenos schemas. Pavyzdžiui, konfucionistinė filosofija daugiau kaip du tūkstančius metų veikė visų Kinijos socialinių sluoksnių – pradedant valstiečiais ir baigiant imperatoriais – gyvenimą, padėjo atlaikyti žiauriausias istorines negandas ir tokiu būdu itin stipriai paveikė kinų tautos sielą. Neatsitiktinai pagrindinis šios filosofijos patosas ir jėga yra ne naujovė ir originalumas, ne kas nors stublinamai netikėta, o visai priešingai: atidus ir pagarbus požiūris į praeitį, tautos tradicijas, apeigas, ritualus. Kaip sakė Konfucijus, „aš tik perduodu, aš nieko naujo nekuriu. Tikiu senove ir ją gerbiu“ (Konfucijus 1994, p. 90).

Dar vienas svarbus kolektyvinės pasąmonės formavimosi veiksnys – religija. Čia bene geriausias pavyzdys būtų žydų istorija. Nebeturėdami nei savo žemės, nei kalbos, nei bent kiek ryškesnių socialinių ar politinių struktūrų, o tik laikydamiesi „Įstatymo“ ir jo komentaruose įtvirtintų elgesio, mąstysenos, pasaulėjautos normų, žydai sugebėjo ne tik išlikti nepalankiausiomis sąlygomis, bet atkurti savo valstybę ir žengti Vakarų civilizacijos avangarde. Kadangi religija – lemiamą žydų tautinės tapatybės dalis, nenuostabu, kad Izraelis yra ta šalis, kurioje religija neatskirta nuo valstybės.

Galiausiai kolektyvinės pasąmonės formavimasis ir raiška neišsivaizduojami be meno. Pasak Jungo, „menas – tai plastinis archetipų įforminimas (Jung 1999, p. 64). Profesionalus menas atspindi konkrečios istorinės kultūros terpėje besiformuojančius archetipus, liaudies menas – giliausia ir gyvybingiausia kolektyvinio mąstysenos, jausenos ir elgsenos šaknis. Ypatingą reikšmę ši kolektyvinės pasąmonės gyvavimo forma turi toms tautoms, kurios istorijos arenoje pasirodė palyginti vėlai ir galingesnių kaimynų buvo nuolat gožiamos, kaip buvo ir su šiuolaikine lietuvių tauta. Mes neturime nei tokios spalvingos, neišdildomą pėdsaką Vakarų kultūroje palikusios mitologijos kaip graikai, nei tokios įžvalgios, iškilios filosofijos kaip kinai, nei tokios uždegančios ir grėsmingos religijos kaip žydai. Bet mes turime liaudies meną. Liaudies mene, liaudies kultūroje ir glūdi mūsų filosofija, mitologija, religija, iš jos geriausiai ir atsiskleidžia lietuvių pasaulėjauta ir pasaulėžiūra, lietuvių siela.

Tapatumo dirbtuvės

Dainų šventė reikalinga jau vien todėl, kad tai – šventė. Pats žodis *šventė* yra kilęs nuo to, kas *šventa*. Jei žmogaus gyvenime nebelieka nieko šventa, jis virsta paprasčiausiu gyvuliu, todėl visose kultūrose šventumas itin saugomas ir puoselėjimas, jam skiriamas pirmaeilis dėmesys (žr. Eliade 1961). Dabartinėje Vakarų kultūroje tam tikrą vaidmenį tebevaidina krikščioniškos šventės – jos palaiko ir išreiškia krikščionims

būdingas pasaulinės struktūros. Esama pagoniškų švenčių – per jas bando prisiminti save ir nubusti kitados užmigdyta pagoniškoji siela. Yra valstybinės šventės – jos ugdo patriotizmą, pilietiškumą, pasiaukojimą, ištikimybę tautos sukurtai valstybei. O Dainų šventė – tai dainuojančios tautos šventė. Tai unikali galimybė tautos sielai prabilti ir daina pareikšti apie save, save išreikšti, atskleisti savo tikrąją dvasią ir taip perduoti ją ateinančioms kartoms.

Dainų šventės reikalingos dar ir todėl, kad tai – tradicinės šventės, o tradicija – pagrindinis kolektyvinę pasaulinę formuojantis veiksnys. Būtent iš tradicijos atsiranda tie „nesusikaučiuojami pasikartojimai“, kurie lemia kolektyvinio mąstymo, jausenos ir elgesio lytį. Kažkada visas žmogaus gyvenimas vyko nuo šventės iki šventės, buvo įprasminamas visuomenės ir gamtos gyvenimo darne. Gausėjant mokslo bei technologijų pasiekimams, žmogus ėmė jaustis nebe gamtos dalimi, o jos viešpačiu. Tačiau atitrūkusi, atplėšta nuo maitinančių žemės syvų tautos siela ėmė vysti ir nykti. Kaip rašė Oswaldas Spengleris, „vietoj gyvybingos, su žeme suaugusios tautos atsiranda naujasis klajoklis, parazitas, didmiesčio gyventojas, tuščias, praradęs tradicijas, fliktuojančių faktų masėje paskendęs praktiškasis žmogus...“ (Spengler 1922, p. 45). Tokiomis aplinkybėmis Lietuvoje ir kitose Baltijos kraštuose iškilusi nauja gyvybinga tradicija – įstabus dvasingumo blyksnis pragmatizmo persunktoje Vakarų kultūroje.

Dainų šventės repertuaro pagrindą sudaro liaudies menas, o tai – gausiausia ir seniausia kūrybos rūšis. Būtent liaudies kūryboje – dainose, mituose, pasakose – šaknyje ir bręsta, iš jos sklaidžiasi pamatiniai tautos sielą lemiantys archetipai. Neatsitiktinai Herderis liaudies meną laikė pagrindine tautos sielos išraiškos ir ugdymo priemone (žr. Herder 2013).

Svarbu ir tai, kad Dainų šventėse skamba ne tik liaudies dainos, bet ir profesionalių kompozitorių kūriniai. Populiariojoje ir mokslinėje Vakarų literatūroje susiformavo du požiūriai į tautinės tapatybės prigimtį ir esmę. Dalis tyrinėtojų mano, jog tautos tapatybė yra pastovi, nekintama ir paveldima, o dalis ją suvokia kaip „niekad nesiliaujančią, nuolat neišbaigtą ir neužbaigtą, atvirą veiklą, kurioje mes visi, laisva valia ar aplinkybių verčiami, dalyvaujame“ (Bauman 2001, p. 152). Esminio prieštaravimo tarp šių požiūrių nėra: vienas iš jų pabrėžia nekintamą tautinės tapatybės dalį, kurią kaip tik sudaro ar bent atspindi liaudies kūryba; kitas – kintamą, to meto sąlygotą ir apibrėžtą dalį, bene geriausiai išreikštą profesionaliaja kūryba. Dainų šventė suteikia galimybę atskleisti, paskleisti ir įvertinti, o kartais tiesiog inventoriuoti abi šias tautinės tapatybės dedamąsias.

Gerintis liaudies paveldu ir didžiuojantis profesionalios kūrybos pasiekimais, kartais užmirštama dar viena svarbi meno funkcija – vienijanti. Būtent vienijančią bendro dainavimo reikšmę pabrėžė Gilbertas Kytas Chestertonas esė „Choras“. Dainuoti chore, vadinasi, ne tik įsilieti į darnų balsų bei garsų sąskambį, bet ir patirti bendrus jausmus, bendrą polėkį, dainos pasakojamą istoriją susieti su tikrove, su fi-

losofine būties esmė (Chestertonas 1989, p. 83). Kai tūkstančiai, dešimtys tūkstančių po įvairias pasaulio šalis išsibarsčiusių lietuvių drauge užtraukia „Tautišką giesmę“, ji tautą suvienija labiau nei šimtai socialinės atskirties mažinimui ar integracijos stiprinimui skirtų projektų.

Ir, pagaliau, Dainų šventės atlieka ir propagandinę funkciją. Lietuviai pasaulyje vertinami įvairiai ir net dažniau neigiamai, nei teigiamai. Kadangi apie lietuvius dažniausiai sprendžiama pagal emigrantus, o emigruoja neretai gyvenimu nusivylę, tvirtų moralinių saitų nevaržomi žmonės, tai neturėtų stebinti. Dainų šventės kuria ir skleidžia kitokio – šokančio ir dainuojančio, besišypsiančio ir besijuokiančio lietuvio įvaizdį, laužo neigiamus stereotipus, atveria pasauliui šimtmečiais kauptą ir liaudies mene išreikštą tautos išmintį. Be to, dalyvavimas Dainų šventės renginiuose sieja žmones su žeme, tauta, Tėvyne. Dainuojantis lietuvis neemigruos, o jei ir emigruos – sugrįš, jei negrįš – visą gyvenimą ilgėsis Lietuvos. Be abejo, šokti ir dainuoti galima ir emigracijoje, bet didelė dalimi tai įmanoma todėl, kad yra Lietuva.

Vienijanti gija

Kaip jau minėjome, archetipai formuojami sąmoningomis tam tikros visuomenės ar žmonių grupės pastangomis. Pagrindinė to priemonė – daug kartų kartojami veiksmai, patiriami jausmai, vaizdiniai. Visi jie atliekami, paisant tam tikrų taisyklių ar reikalavimų. Tekstai, kuriuose išdėstytos šios taisyklės, galima pavadinti etaloniniais tekstais. Tarp kitų žinomiausi tokių tekstų pavyzdžiai – *Li ching* (ritualų knyga) senovės Kinijoje, *Manava dharmasastra* (Manu įstatymų rinkinys) senovės Indijoje, žydų *Įstatymas*.

Šalia etaloninių tekstų svarbų vaidmenį formuojant archetipus vaidina mėgdžiotinos, ar sektino pavyzdžio asmenybės. Dažniausiai etaloninėms asmenybėms apibūdinti vartojama sąvoka – „tikras“: tikras karys, tikras džentelmenas, tikras katalikas ir pan. Sektinos asmenybės ar etaloninio teksto egzistavimas visuomenėje – būtina archetipo formavimosi sąlyga. Archetipai susiformuoja kaip daugkartinių pasikartojimų rezultatas, tačiau tik tuo atveju, jei visi tie pasikartojimai nenukrypsta nuo tam tikro pavyzdžio ar etalono. Etaloninė asmenybė ir yra regimasis ar menamasis to pavyzdžio įsikūnijimas.

Lietuva XX amžiuje pergyveno tris pagrindinius istorinius tarpsnius: pirmąją nepriklausomybę, bolševizmą ir antrąją nepriklausomybę, ir kiekviename iš jų egzistavo savos tipinės situacijos, savi etaloniniai tekstai ir savos etaloninės asmenybės. Pirmosios nepriklausomybės metais susiformavo valstybinių švenčių šventimo ritualai, buvo įvardytos ir išryškintos tautai ypatingai nusipelnusios asmenybės, intensyviai kuriama nacionalinė, vėliau klasikine tapusi literatūra. Bolševizmas visą šią sistemą sugriovė ir pradėjo kurti naują. Buvo intensyviai diegiamos naujos tipinės

situacijos: naujos valstybinės šventės, įvairiausios profesinės šventės, vadinamieji komunistiniai šeštadieniai, politinės informacijos darbovietėse ir pan. Buvo sukurti ir kuriami nauji etaloniniai tekstai (Marxo-Engelso-Lenino raštai, Komunistų partijos suvažiavimų medžiaga, Komunistų partijos lyderių kalbos ir knygos) bei naujos etaloninės asmenybės (Pavlas Korčaginas, Pavlikas Morozovas, Marytė Melnikaitė ir t. t.). Visų šių pastangų tikslas buvo sukurti naujo tipo tarybinį žmogų, kurio pasąmonė turėjo iš esmės skirtis nuo vadinamo kapitalistinio žmogaus pasąmonės. Antroji nepriklausomybė visas šias pastangas pavertė niekais. Remiantis istorine atmintimi ir naujai įgytu patyrimu, pradėtos kurti naujos tipinės situacijos, nauji etaloniniai tekstai ir sektino pavyzdžio asmenybės. Bet šis procesas vyksta lėtai ir sunkiai. Pirmiausia vyresnės kartos žmonių pasąmonė – gerai ar blogai – iš esmės susiformavusi ir pakeisti ją labai sunku. Jaunesnės kartos žmonės iš karto patenka į eurointegracijos ir globalizacijos srautą, kuris nacionalinius tapatumus ne puoselėja, o veikiau griauja. Dainų šventės – vienintelis renginys, persmelkiantis visus tris istorinius tarpsnius, todėl jų reikšmę formuojant kolektyvinę lietuvių pasąmonę sunku vertinti.

Iš šios tautinės tapatybės sampratos seka dar viena svarbi Dainų švenčių funkcija – etaloninė. Suvažiavę į Dainų šventės renginius žiūrovai, pirmiausiai išsivijios lietuviai, pamato gal ne visada autentiškai, tačiau bent choreografiškai suvienodintus, parengtus liaudies šokius ir išgirsta harmonizuotai atliekamas liaudies dainas, todėl grįžę į savo kraštus gali tą „vienodumą“ palaikyti ir skleisti toliau. Išsibarsčiusi po visą pasaulį žydų tauta išsaugojo savo tapatumą tik todėl, kad kiekvienas žydas gyveno ne kaip sumanęs, o griežtai laikėsi „įstatyme“ išdėstytų gyvenimo taisyklių. Panašiai liaudies menas tik tada formuos tautinę tapatybę, jei lietuviai – Lietuvoje ir svetur – šoks ir dainuos ne kaip nori, o tik pagal tam tikras taisykles. Dainų šventės ir yra regimasis tų taisyklių įkūnijimas.

Taigi Dainų šventė – unikalus, iš pačių kolektyvinės pasąmonės gelmių kylantis ir įvairiausiose geografinėse bei dvasinėse platumose pasklidusius lietuvius vienijantis reiškinys. Jei istorijos vadovėliuose kada nors atsiras sakinyss „XXXX metais įvyko paskutinė lietuvių Dainų šventė“, tai reikš, kad neilgai trukus užgeso ir kolektyvinė lietuvių tautos siela. Liks tik kažkada lietuvių apgyvendintos žemės.

Literatūra

- Bauman, Z. 2001. *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- Čestertonas, G. K. 1989. Choras. Iš: Čestertonas, G. K. *Esė: rinktinė*. Sudarė Arvydas Juozaitis. Iš anglų kalbos vertė Marijus Audris Pakštas ir Vidmantas Štilius. Vilnius: Mintis, p. 82–85.
- Eliade, M. 1961. *The Sacred and the Profane: The Nature of Religion*. New York: Harper Torchbooks.
- Herder, J. G. 2013 (1773). *Volkslieder: Stimmen der Völker in Liedern*. Create Space Independent Publishing Platform.

- Konfucijus. 1994. *Apmąstymai ir pašnekesiai*. Iš vokiečių kalbos vertė Zita Mažeikaitė. Vilnius: Pradai.
- Jung, C. G. 1999. *Psichoanalizė ir filosofija*. Sudarė Antanas Andrijauskas ir Antanas Rybelis. Iš vokiečių kalbos vertė Zigmantas Ardickas, Oresta Rėgalaitė, Kazimieras Seibutis, Irena Tumavičiūtė. Vilnius: Pradai.
- Jung, C. G. 1978. The Archetypes and the Collective Unconscious. Iš: *The Portable Jung*. Edited by J. Campbell. Translator R. F. S. Hull: Penguin Books.
- Spengler, O. 1922. *Der Untergang des Abendlandes: Umriss einer Morphologie der Weltgeschichte*. München: C. H. Beck.
- Юнг, К. Г. 2003. *Дух в человеке, искусстве и литературе*. Пер. А. А. Спектор. Минск: Харвест.

The Longing for Identity: Song Celebrations and Collective Unconsciousness of Lithuanians

Summary

Key words: Song celebration, Lithuanian national identity, unconsciousness, archetypes

The paper distinguishes four main aspects of national identity: language, common historical memory, customs (traditions) and the specific structures of collective unconsciousness. The specific structures of collective unconsciousness are comprised of archetypes, engendered while performing the same or similar actions many times, followed by an emotions experience, respectively. The key fields of the formation of stereotypes – mythology, philosophy, religion, and art. Song celebrations perform a unique role in the formation and dissemination of Lithuanian national identity, due to the traditional events taking place periodically in Lithuanian, where the large parts of the population either participate or observe. The repertoire of song festival's consists mostly of folk music and art, which reveals the contents of collective unconsciousness. Song festivals have become an integral part of our history; thus, losing them would not only mean cultural, but also existential loss.

Estijos Dainų šventė semiotiniu požiūriu

Rein Veidemann

Straipsnis skiriamas Estijos Dainų šventės semiotinei analizei, pasitelkus Tartu–Maskvos kultūros semiotikos mokyklos (visų pirma Jurijaus Lotmano) išvalgas ir terminiją. Ji vykdoma Dainų švenčių istorijos kontekste. Atskleidžiami segmentai: pradinės reikšmės susiformavimas, kurį paveikė įvairūs įtakos šaltiniai; repertuaras kaip tekstas; dainų šventė kaip ritualas, dainų švenčių išorinės ir vidinės formos dichotomija. Tvirtinama, kad Estijos dainų šventės – tai periferijos iššūkis centrui: Pietų Vokietijos chorinio dainavimo (*Liedertafel*) tradicija XIX amžiuje paplito Baltijos provincijose. Vadovaujant Johannui Voldemarui Jannseniui Baltijos vokiečių dainų švenčių formatas buvo pritaikytas rengiant pirmąją Estijos Dainų šventę 1869 metais.

Kultūrinės periferijos ir centro ryšys išryškėja ir Estijos teritoriją XVII amžiaus antroje pusėje pasiekusiame religinių bendruomenių – brolių sąjūdyje, kurio ideologinį atgarsį regime ir estų tautiniame sąjūdyje („tautiniame prabudime“) ir dainų šventėje – „dainuojančioje kongregacijoje“. Nuo dainų švenčių rengimo pradžios pagrindinis klausimas buvo dainų švenčių, kaip teksto, autentiškumas estų kultūros, kaip estiško teksto, atžvilgiu. Vienu ar kitu pavidalu tai buvo aktualu ir vėliau. Kadangi susiduriame su kultūros perkėlimu, Dainų šventei jos savastį, jos prigimtinę reikšmę suteikia, viena vertus, esminis estų kultūros tranzityvumas – estų kultūra gimusi ties Vakarų ir Rytų civilizacijų riba ir ties šia riba tebesanti kultūra ir, antra vertus, Dainų šventė skleidžiasi kaip teksto religinė funkcija. Vaizdžiai tariant, bent jau iki šiol estai yra tauta, tikinti Dainų šventės šventumu.

Pagrindiniai žodžiai: kultūrinis centras ir periferija, tekstas tekste, Estijos semiotinės erdvės bipoliariškumas, ženklinimas, išorės ir vidaus forma, tekstas ir funkcija, dainų šventės religiškumas

Tarp stambesnių reikšmių kompleksų ir pavienių reiškinių, tiriamų kultūros semiotikos aspektu, Estijos visuotinė dainų šventė nusipelno ypatingo dėmesio, nes Estijos, Latvijos ir Lietuvos dainų švenčių tradicija nuo 2003 m. yra įtraukta į UNESCO Žmonijos žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo šedevrų sąrašą. 2014 m. vasarą Taline dvidešimt šestą kartą buvo susirinkta į Dainų šventę ir dvidešimtą kartą į Šokių šventę.

Toks Dainų šventės svarbos pripažinimas leidžia šių eilučių autoriui traktuoti Dainų šventę kaip vieną iš estų kultūros pamatinių tekstų (Veidemann 2006, p. 73–77), t. y. kaip tokį nedalomą ir savaiminį reikšmių kompleksą, kuris veikia, akumuluodamas kitus pavienes tekstus ir generuodamas naujus tekstus. Jau sąvokos *tekstas*, kaip „nedalomos reikšmės ir nedalomos funkcijos nešėjas“ (Ivanov ir kt. 1998,

p. 65), pavartojimas byloja apie kultūros semiotikos (besiremiančios Tartu–Maskvos mokykla) prieigą. Bet reikia turėti omenyje, kad šiame straipsnyje autorius nekelia tikslo „atverti“ dainų šventę kaip semiotinį objektą, – šiuo atveju kultūrų grėsmė redukuoti Estijos dainų šventės istoriją į teorinį modelį, kurio negalėtume laikyti koherentišku, t. y. pasižyminčiu sąvokų turinio neapibrėžtumu ir neišvengiamu tarpusavio santykių nebuvimu, net ir pačioje kultūros semiotikos paradigmoje. Greičiau bus mėginama suprasti Dainų šventės s e m i o t i š k u m ą, sutelkiant dėmesį į Dainų šventę kaip tam tikrą ženklų kompleksą (sistemą) ir jo savitumą Estijos kultūros istorijoje.

2013 m. Tartu universitete Marju Lauristin ir Peeterio Vihalemmo atliktas sociologinis tyrimas „Mano dainų ir šokių šventė“ patvirtino ir empiriškai, kad dainų šventė yra pamatinis tekstas. Komentuodama tyrimą Marju Lauristin dainų šventės kaip kultūros formos ir medioumo vaidmenį, estams tampant modernia tauta, pripažino lygiaverčių estiškos periodinės spaudos atsiradimui. Bet mūsų laikais aiškiai juntama kartų nulemta kultūrinė skirtis. „Dainų šventė kaip tautinių vertybių nešėja yra svarbi daugiau kaip pusei apklausto jaunimo, kitai pusei svarbesnė yra drauge su bičiuliais išgyvenama šventiška nuotaika“, teigia Lauristin (2014). Apibendrinant tyrimą, daromos keturios išvados apie tautos lūkesčius ir dainų švenčių tradicijos reikšmes:

1. Šventė yra estų tautiškumo jausmą išreiškiantis ir tuo pačiu bendro likimo išgyvenimo galimybę teikiantis ritualas, kuris sietinas su tradiciniais simboliinę reikšmę turinčiais komponentais (eitynėmis, įžygiavimais ir išžygiavimais, ugnies uždegimu, žinomų patriotinių dainų skambėjimu, šokiu „Tuljak“ šokių šventės pabaigoje ir daina „Mano Tėvynė“ dainų šventės pabaigoje ir t. t.).
2. Šventė kaip institucionalizuotas visuotinis tautinis (valstybinis) reginys, turintis lyderius, ceremonijas, verbalizuotus pranešimus ir autoritetų pagerbimo papročius.
3. Šventė kaip didysis dainos ir šokio menų festivalis, kuris suteikia žiūrovui-klausytojui galimybę drauge išgyventi puikios kokybės pasirodymą, o dalyviams – saviraiškos džiaugsmą teikiančią betarpišką patirtį.
4. Šventė kaip bendruomeninis susibūrimas, dainininkų, šokėjų, chorvedžių, choreografų, kompozitorių, poetų, jų šeimų ir draugų viliojantis ryšys, atsirandantis iš bendrų vertybių, prisiminimų bei išgyvenimų (Lauristin, Vihalemm 2013, p. 46).

Dainų šventės svarba tautinio identiteto formavimuisi yra visuotinai pripažinta Estijos istorijoje ir kultūros raidoje. Šventė vertinama kaip „žinomiausias bendruomeninio ir tautinio sąjūdžio simbolis“ (Kasekamp 2011, p. 104). Išvardintais rakursais tai – „institucionalizuota visuotinė tautinė (valstybinė) šventė“ ir „bendruomeninis susibūrimas“, grindžiamas bendromis vertybėmis, prisiminimais ir išgyvenimais. Kadangi „tautinis identitetas yra <...> kelių lygmenų konstrukcija“, susijusi su „ribų peržengimu ir kirtimu dialogo situacijoje“, taigi „identitetas yra ribinis reiškinys“ (Kotov

2005, p. 186–187) ir dėl to aktuali tampa c e n t r o ir p e r i f e r i j o s bei kultūros perkėlimo ir autentiškumo problema.

Iš periferijos į centrą

Į Estijos ir Latvijos dainų švenčių formavimą galima žvelgti kaip į vadinamųjų ribos peržengimų seką iš periferijos į centrą ir, kita vertus, kaip periferijos iššūkį centrui. Juri Lotmanui riba – tai neatsiejama semiosferos dalis, ir pasitelkęs Romos imperijos pavyzdį jis akivaizdžiai aprašė procesą, kai „kuri nors sparčiai besiplečianti kultūrinė erdvė įtraukia į savo orbitą kolektyvus (struktūras) ir paverčia juos savo periferija“ ir kaip visa tai sužadina „periferijoje audringą kultūrinį-semiotinį ir ekonominį augimą“. Semiosferai reikia „neorganizuotos“ išorinės apsupties, ir „ji ją konstruoja, jei jos nėra“ (Lotman 1999a, p. 16–17)¹. Tęsdami Lotmano tyrinėjimus, kaip „sparčiai besiplečiantį“ galime laikyti Martyno Lutherio protestantiškąjį tikėjimo apvalymą, pradėtą XVI amžiaus pirmaisiais dešimtmečiais, kuriame savo ruožtu atsirado kelios atšakos, kurias liuteronybė traktavo kaip periferines.

Viena dainų švenčių priešistore laikytinų (periferijos iššūkiui) ištakų buvo kongregacijos – brolijos (Pöldmæ 1969, p. 9). Paveiktas 1720 m. plitusio pietizmo, susiformavo Katalikų Bažnyčios ir valstybinės valdžios persekiojamas religinio atsinaujinimo judėjimas: persekiojamų Bohemijos valstiečių grupę savo dvaro žemėse Saksonijoje, Hutberge priėmė grafas Nikolajus Ludwigas von Zinzendorfas ir buvo įkurta bendruomenė, pavadinta *Herren Hut* (Pöldmæ 2011, p. 21–22). Zinzendorfas tapo 1727 m. rugpjūčio 13 dieną Berthelsdorfo bažnyčioje religinių apeigų metu įsteigtos *herrenhuterių* brolijos, savo teologiją ir religinio gyvenimo taisyklės turinčios liuteronų kongregacijos, vadovu. Per kelis dešimtmečius vietinės reikšmės religinis judėjimas virto „galingu tarptautiniu religiniu susivienijimu, kurio reikšmė buvo gana didelė XVI–XIX amžių religiniame bei kultūriniame gyvenime ir Vokietijoje, ir daugelyje kitų valstybių“ (ten pat, p. 23). Brolių veiklos plėtotei palankias sąlygas sudarė prasiplėtusios judėjimo tarp valstybių galimybės, taip pat ir šeimyninė kongregacijos struktūra (bendruomenės nariai vieni kitus vadino broliais ir seserimis), dar vadinama ir krikščioniškuoju socializmu (ten pat). Jau 1736 m. Zinzendorfas padėjo pagrindą Talino *herrenhuterių* parapijai ir tai laikytina iššūkiu oficialiajai Bažnyčiai (kaip centrui).

1740 m. Urvaste pastorius Johannas Christianas Quandtas įsteigė Pietų Estijoje pirmą „užbaigtos formos broliją“ (ten pat, p. 59). XVIII–XIX a. sandūroje brolių judėjimas paplito visoje Estijoje. 1840 m. duomenimis, brolijoms priklausė daugiau kaip 70 tūkstančių žmonių. *Herrenhuterių* veiklos pakilimas truko iki šios misijos pabaigos 1857 metais. Racionalizmo puolimas (Otto Wilhelmo Masingo ir Heinricho Davido

¹ Cituojamas Lotmano straipsnis lietuviškai: Juri Lotman, *Kultūros semiotika: Straipsnių rinktinė*. Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 9 [vertėjos komentaras].

Rosenplānterio veikla), dažnesnis gyvenamosios vietos keitimas, valstiečių perėjimas į graikiškų apeigų katalikybę (stačiatikybę, vadintą ir „caro tikybos“ vardu), viliantis gauti žemės, taip pat vokiečių Liuteronų Bažnyčios (vadintos aukštuomenės bažnyčia) reformavimas į liaudies bažnyčią XIX–XX a. sandūroje² nulėmė brolių išnykimą. Vis dėlto neįmanoma pervertinti brolių svarbos estų tautos kultūrinės savimonės formavimuisi. *Herrenhuterystės* atgarsiai būdingi ir tautinio sąjūdžio ideologams Friedrichui Reinholdui Kreutzwaldui, Johannui Voldemarui Jannseniui, Karlui Robertui Jakobsonui, Jakobui Hurtui, Villemui Reimanniui, ir, pavyzdžiui, XX a. pirmaisiais dešimtmečiais estų dvasiniame ir politiniame gyvenime ženkliai pasireiškusiame Jaanui Tõnissonui.

Dainų šventė kaip „pabudimas“

Ta aplinkybė, kad teologinė ir organizacinė brolių sandara buvo įtausta į estų tautinio sąjūdžio ideologiją, vaizdžiai pailiustruoja, kaip „periferija perkelia į centrą savo semiotines struktūras ir kultūros lyderius ir galiausiai tiesiogine žodžio prasme užima centrą“ (Lotman 1999a, p. 17). Būtent taip galima aprašyti Dainų šventės patekimą į proceso, kurio metu estai tapo nacija, centrą, kur greta dainų šventės atsidūrė raštija estų kalba ir estiškos mokyklos.

Religinio pabudimo kaip prisikėlimo esmė metaforiškai prilygintina pažadinimui (iš miego ar mirties) į šviesą. Tuometinio kultūros lyderio Karlo Roberto Jakobsono pirmojoje patriotinėje kalboje šis procesas įgauna ciklinį pavidalą: rojų primenanti senovė (sava estų valstybė) yra šviesos laikai, pasibaigę tamsa, kuri stojo, okupavus vokiečiams, ir dabar žadama nauja aušra. Viena vertus, galima įžvelgti Baltijos vokiečių švietėjo Garliebo Merklio ciklinės laiko sampratos pėdsakus. Pasak Jaano Undusko, būtent Merkelis įtraukė „ir estus bei latvius, ir vokiečius į ciklinę istorijos schemą, iš kurios savaime kilo išvada, kad vokiečių valdymas Baltijos šalyse *sub specie aeternitatis* laikinas ir kad estams ir latviams istorija turi atsargos galimybę, leidžiančią įveik-

² Liaudies bažnyčios atsiradimą lėmė du esminiai veiksniai. Pirmą, XIX a. viduryje Tartu universitete studijavo nemažai būsimų – estų tautybės pastorių. Ir antra, kaip rašo Tomas Paulas „Biblijos vertimų Estijoje istorijoje“, XIX a. viduryje Biblija tapo liaudies knyga. 1848 m. 53 000 Estijos šeimų turėjo viso 16 tūkstančių vienetų Šventojo Rašto! (Paul 1999, p. 509). Estijos evangeliškos liaudies bažnyčios šaknys glūdi moderniaame protestantizme. Pirmą kartą „liaudies bažnyčios“ sąvoką pavartojo modernaus protestantizmo tėvu laikomas filosofas Friedrichas Schleiermacheris. Kalbant apie estus, XIX a. pabaigoje – XX a. pradžioje liaudies bažnyčios idėją perėmė ir ją panaudojo bažnyčios reformos tikslams Jakobas Hurtas, Ado Grenzsteinas, Villemas Reimanas ir Augustas Nīgolas (Saard 2000, p. 199–284). Evangelikų liaudies bažnyčia buvo institucionalizuota 1917 m. birželio 1 d. vykusiam Bažnyčios kongrese. Liaudies bažnyčios šerdis esti parapija. Taip liaudies bažnyčią apibūdindamas pagrindinis liaudies bažnyčios ideologas Johannas Kõppas teigė: „Bažnyčios tvarka ir veikla nuo šiol bus tokia, kad estų liaudis galėtų jausti ir pajusti: čia mūsų bažnyčia. Todėl tebūnie bažnyčios sutvarkymas ir valdymas pačios liaudies rankose (demokratiškumo principas). Taip pat bažnyčia turėtų rimčiau siekti derinti savo veiksmus su tikraisiais liaudies sielos siekais ir poreikiais, todėl reikia pabrėžti būtinybę išmokyti pažinti liaudies dvasinį gyvenimą (liaudiškumo principas)“ (Kõpp 2009, p. 28). Nesunku pastebėti liaudies bažnyčios tipologinį panašumą su dainų švente kaip su „dainuojančia kongregacija“.

ti dabartinį žemą būvį ir pakilti į ankstesnes aukštumas, kad (iš ten) būtų žengta į tolesnį normalų egzistavimą“ (Undusk 1997, p. 726).

Jaano Undusko požiūriu, klausimą, jog estai neturėjo tinkamos istorijos, Jakobsonas sprendė taip, kad jis „nekalba apie aukštytyn–žemyn svyruojančią istorijos eigą, bet apie permainingą sėkmę šviesos ir tamsos jėgų kovoje“ (ten pat, p. 731). Simptomiškos yra Jakobsono eilėraščio eilutės (Jakobson 1959, p. 306), kuriomis jis pabaigė 1868 m. spalį Vanemuine draugijoje pasakytą kalbą: „Ir tegul, kaip lapai miško žemę,/ estiškas kraujas užliejo tavo krūtine/ tavo jaunos giminės tikėjimas ir viltis/ yra tavo n a u j a i p a b u d ė s gyvenimo pažadas!“ (išretinta R. V.)³. Atsižvelgiant į tai, suprantama, kodėl Jakobsonas pasiūlė 1867 m. liepos mėnesį pasirodžiusio eilėraščių rinkinio „Emajõe lakštingala“ (beje, jame publikuoti eilėraščiai „Mano Tėvynė yra mano meilė“ ir „Tave iki mirties“ vėliau tapo dainų švenčių repertuaro pagrindu) anonimiam autoriui slapyvardį Koidula⁴, kuris tapo „skambiu tautinio patoso akordu“ (Olesk 1994, p. 15).

„Kylančio estiškumo politinis giesmynas yra sutelktas į vieną vardą, kaip ir jo bažnytiniai pirmtakai“, – taip tautinio sąjūdžio sakralizuotumą (arba, kaip šio straipsnio kontekste: kreipdamas dėmesį į aukščiausio laipsnio semiotizavimą) apibūdino Jaanas Unduskas; „kylantis estiškumas, įtakingiausio jo vadovo Karlo Roberto Jakobsono požiūriu, yra vizija, nauja krikščioniška bendruomenė, nauja sekta, turinti naują šventąjį, kuris žada naują tikresnį gyvenimą, taip pat kaip jį amžininkams krikščionims žadėjo Jėzus Kristus“ (Undusk 1998, p. 276).

Brolijų teologijoje bendruomenė yra „giedanti kongregacija“, ir iš jos buvo reikalaujama meistriško giedojimo bei giesmių turinio supratimo. Giedojimas turėjo praturtinti bažnytines pamaldas, nes „kolektyvinis kreipimasis į Dievą turėjo būti daug paveikesnis negu pavienio asmens atliekamas sustingusių formuluočių barbenimas“ (Põldmäe 2011, p. 31). Simptomiška, kad pirmosios Dainų šventės prakalboje Jakobas Hurtas kreipiasi į „brolius estus“ (Laar, Saukas, Tedre 1989, p. 96). Ši retorinė priemonė yra kilusi iš *herrenhuterių* ideologijos, kurioje brolybė ir turtinė lygybė užėmė svarbią vietą.

Kartu su brolijomis susijusiomis giedojimo tradicijomis dainų šventės susiformavimo į „semiozę“ raidos ištakomis laikytini ir bažnyčiose arba parapijų mokyklose veikę chorai. Čia galima pastebėti periferijos ir centro dialektiką, „ribų peržengimą“ – visa, kas sudaro Lotmano apibrėžtą semiosferą. Apie tai kalbant, reikėtų paminėti Saaremoje esančio Ansekūla kaimo pastorių Martiną Kõrberilį, kuris jau 1840 m. savo parapijoje įkūrė chorą ir vadovavo jam dvidešimt metų. Kaip ir Põltsamaa pastorių E. H. A. Hörschelmanną, A. H. Willigerodą Kaarma vietovėje, vėliau Karuloje ir nuo

³ Pažodininis vertėjos vertimas.

⁴ Slapyvardis Koidula sietinas su žodžių „koidu ajal“ – „auštant“ reikšme [vertėjos komentaras]. Lydia Koidula (Lydia Emilie Florentine Jannsen, 1843–1886), estų rašytoja, eilėraščių rinkinio „Emajõe lakštingala“ autorė. Emajõgi – ilgiausios Estijos upės pavadinimas, pažodžiui reiškia „upė motina“ [vertėjos komentaras].

1857 m. – Tartu-Maarja vietovėje (Põldmäe 1969, p. 12–13). Visi paminėtieji tapo įtakingais pirmosios Dainų šventės 1869 m. dalyviais, Willigerodas net buvo išrinktas šventės prezidentu.

Dainų švenčių istoriją galime vertinti ir kaip erdvinių perkėlimų visumą. Nors idėja rengti estų dainų šventes gimė Johannui Voldemarui Jannsenui, kuris XIX a. šeštojo dešimtmečio pabaigoje dirbo bažnyčios choro vadovu Pärnu ir leido laikraštį „Perno Postimees“, jis ėmė pavyzdį iš amžiaus viduryje Vokietijoje ir Švedijoje įsisiūbavusio chorinio dainavimo sąjudžio. XIX a. pirmaisiais dešimtmečiais vokiečių kultūrinėje erdvėje įsikūrusios dainavimo draugijos, kurių steigimas greitai paplito ir Baltijos provincijose, tapo dainų švenčių organizatorėmis. Pirmoji jų buvo surengta Švedijoje 1826 m. Šioje šventėje pasirodžiusius chorus vadino *Liedertafel* – dainavimo draugijomis, kurios kilo iš smuklėse už ilgų stalų susėdusių vyrų dainavimo. Dainuodavo paprastos struktūros (posmai ir priedainis) vokiečių liaudies dainas dviem arba trimis balsais. Po dešimties metų, 1836 m. Rygoje buvo surengta didelė muzikos šventė.

Pirmoji Baltijos dainų šventė įvyko 1857 m. Taline, joje dalyvavo ir Jannsenas, kuris šventės pagarsinimui skyrė daug vietos tuo metu pradėtame leisti „Perno Postimees“. Jis tęsė savo misiją, 1863 m. persikėlęs į Tartu. Pavyzdžiui, Jannseno leistas „Eesti Postimees“ patalpino išsamią apžvalgą apie 1866 m. vykusią trečiąją Baltijos dainų šventę, kurioje furorą sukėlė Jūri parapijos estų mišraus choro pasirodymas (Salupere 1998, p. 176), kaip pastebėjo Malle Salupere, „kultūriškai gyvybingoje Baltijos erdvėje“ (plg. su Lotmano mintimi apie periferijos aktyvumą, Lotman 1999a, p. 16–17) Dainų švenčių tradicija galėjo įsitvirtinti ir anksčiau, jei jos nebūtų slopinę įtarios, kultūros bijančios Nikolajaus I valdžios (1826–1855) draudimai dėl gausių žmonių susibūrimų (Salupere 1998, p. 170).

Semiotinė institucija

Mihkelio Lūdigo ir Friedricho Kuhlbarso dainos „Aušra“⁵, kuria kaip himnu pradedamos Estijos Dainų šventės, tekste kartojami žodžiai „Tėvynės žemė prabunda, kad

⁵ Muzikinį kūrinių „Aušra“ parašė Mihkelis Lūdigas tuo pat vardu pasivadinusiai Viljandi miesto choro draugijai. Draugija paprašė Lūdigo pagalbos Draugijos trisdešimtpenkmčio paminėjimui 1904 metais. Apie dainos sukūrimą Lūdigas prisiminimuose rašė: „Nutiko taip, kad „Aušros“ vyrai paprašė sukurti draugijai pagrindinę dainą. Sutikau, jei gausiu tinkamą tekstą. Kuhlbarsas sutiko tuojau pat parašyti žodžius ir padarė tai maždaug per dešimt minučių. Nenorėjau nuo jo tempo atsilikti, susiradau gaidių popieriaus bei pieštuką ir pradėjau rašyti. Kažkas paprašė, kad būtų daugiau kaip keturi balsai: to krašto vyrai išdidūs ir nesutiks, kad būtų paprasta chorinė daina. Sutikau ir parašiau dainą septyniems balsams. Po ketvirčio valandos daina buvo baigta, Kuhlbarsas parašė pavadinimą „Aušra“. Pagroju ją pianinu ir daina greičiausiai patiko. Naujos dainos sukūrimas buvo gausiai aplaistytas šampanu. Į visa tai žvelgiau su humoru, nemaniau, kad daina taip labai išpopuliarės“ (http://opetaja.edu.ee/eesti_muusika/composers/ludig/looming.htm). Lūdigo „Aušra“ pirmą kartą buvo atlikta VIII Dainų šventėje 1923 m. ir, beje, buvo pabaigos daina. Kitų švenčių programose šios dainos nebuvo. Ji atsirado programoje 1960 m., XV šventėje, kaip jungtinio choro atliekama viena pabaigos dainų. Nuo šios Dainų šventės, vykusios naujoje scenoje, greta kurios iškilo 42 metrų aukščio fakelo bokštas, „susiklostė šiuolaikinė dainų švenčių struktūra“ (Ojaveski, Puust, Põldmäe 2002,

sužydėtų“ atskleidžia ir jungtinio choro atliekamą dainą lydinčius maginius ritualus (Dainų šventės ugnies uždegimas, visų dalyvaujančiųjų atsistojimas, žvilgsnių sutelkimas į aukštai dangun iškilusį fakelą), kartu matome, kaip tai, kas yra religinės kilmės (ugnis kaip šventoji ugnis, o taip pat ir Šventosios Dvasios simbolis, fakelas kaip šviesos šaltinis ir pan.), įgija kultūrinio akto statusą. Semiotinėje paradigmoje, kaip Thomo A. Sebeoko ir Marcelio Danesio „Modeliuojančių sistemų teorijoje“ (Sebeok, Danesi 2000), maginis ritualas prilygsta tretinei modeliuojančiai sistemai, kuri operuoja simbolinėmis formomis (Sebeok, Danesi 2000, p. 120–157). „Magijos“ sąvoką Lotmano semiotikos kontekste nuodugnai tyręs Peetas Lepikas prieina prie išvados, kad „maginį algoritmą kaip autokomunikatyvinį mechanizmą galima traktuoti kaip monadą, kuri turi atmintį ir kurioje klausytojo/kalbėtojo santykius reguliuoja tekstą (re)produkuojantis tvirtas vidinis principas“ (Lepik 2007, p. 123). Čia tikėtų patvirtuoti patį Jurijų Lotmaną: „Tekstas siekia pavirsti atskiru „dideliu žodžiu“ su bendra vienoda reikšme“ (Lotman 1990a, p. 236)⁶. Tuomet, kai susitinka tradicija paremta veikla, verbalinis ir muzikinis dainų pranešimas, dainos atlikimo vieta ir ritualas – Dainų šventė atvaizduojama ne vien kaip semiotinis ansamblis, kurį Juri Lotmanas, rašydamas apie teatro semiotiką, – o juk Dainų šventė, be abejo, turi ir teatro bruožų – apibrėžė kaip ypatingo tipo ženklų sistemų kombinaciją, bet ir kaip s e m i o t i n ę i n s t i t u c i j ą, t. y. kaip įvairias reikšmes vienijantį ir reguliuojantį subjektą.

Dainų šventės semiotinis intencionalumas pasireiškia trimis aspektais. Visų pirma, repertuaro pasirinkimu, apie kurį bus kalbama vėliau. Taip pat repertuaro kano ir originalių bei skolintų dainų santykio (Dainų šventės autentiškumo) klausimas. Antrasis aspektas yra tas, kad Dainų šventės semiotiškumas (vaizdžiai sakant, semiozės poveikis sociumui) reikalauja visos organizacinės sistemos, veikiančios laikotarpiu tarp Dainų švenčių. Kadangi dainų šventės vyksta kas penkeri metai, pasiruošimas vyksta nuolat. Trečiasis aspektas, kuriame būtent ir pasireiškia šis „įvairias reikšmes vienijantis“ subjektas, yra pačios dainų šventės metaforizacija. Aukščiau aprašytą „Aušrą“ kaip prabudimo metaforą iš esmės regime besikartojančią estų „dainuojančios revoliucijos“ metu, „antruoju pabudimu“ pavadintais 1988 m., vienu to laiko atpažinimo ženklų tapo Tōniso Māe parašyta „Aušra“. Dainų šventė darė ir šiandien tebedaro įtaką visam Estijos muzikiniam diskursui⁷.

p. 146). Pradedant jubiliejine Dainų švente 1969 m., kuri laikoma pirmąja pokario laikais tautiškumo manifestacija, „Aušra“ lydi Dainų šventės ugnies uždegimą.

⁶ Cituojamas Lotmano straipsnis lietuvių kalba: Jurij Lotman, *Kultūros semiotika: Straipsnių rinktinė*. Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 184 [vertėjos komentaras].

⁷ Šiame kontekste dėmesio nusipelnė XXVI Dainų šventės recepcija dviejuose straipsniuose. Jaanusas Kannas, kuris figūratyviai vadina dainų šventę Estijos „bendrabūvio įstatymu“, reiškia rūpestį, kad laikotarpiais tarp dainų švenčių chorinio dainavimo kultūra galėtų būti svarbesnė. Tai ypač sakytina apie vyrų chorų padėtį. „Vyrų dainavimas, kurio prasidėjo dainų švenčių tradicija ir kuris buvo svarbiausias Ernesaksui, – rašo straipsnio autorius, – dar skamba gerai dėl susiformavusių dainavimo įgūdžių ir pasišventimo tų kolektyvų, kurių dauguma dalyvių yra pensininkai, ir kai kurių jaunimo chorų“ (Kann 2014). Kitas autorius, reklamos agentūros *Der Tank* vadovas Joelis Volkovas piešia įsivaizduojamą ateities Estijos Dainų švenčių paveikslą („Laulupidu 2.0“), pradedant vizualizacijomis, globalia Dainų šventės reklama, pakitusių šventės aikštės dizainu

„Estiškumo“ klausimas

Dainų švenčių gimimo laikotarpiu (sekant vokiečių pavyzdžiu) estiškumas buvo suprantamas kaip patriotiškumas. Jannsenas ir Kreutzwaldas laikytini tautiniam romantizmui būdingų patriotinių eilėraščių kūrėjais (Jansen 2004, p. 11). Klasikės aureolės nusipelnė Jannseno duktė Lydia Koidula. Anksčiau už jau minėtą rinkinį „Emajõe lakštingala“ pasirodžiusiame debiutiniame rinkinyje „Laukų gėlės“ (1866) kuriamas patetiškas himnas tėviškei „Iš toli sugrįžus namo“. Aino Undla-Pöldmāe pastebėjo, kad „meilė tėviškei ir tėviškės poetizavimas išaugo iš didžiausių tautos kančių – emigruojančiųjų skurdo“ (Undla-Pöldmāe 1981, p. 37). Emigrantų eilėraščiai buvo pavyzdys ir Koidulai. Eos Jansen nuomone, ne vien tik emigrantų nusivylimas buvo tėviškės mito ir simbolio atsiradimo priežastis. „E s t i j a, t ė v y n ė ir t ė v i š k ė“ – už šių emocionalių „įkrautų“ sąvokų paplitimo slypi „tautiškumo entuziastų“ rašytinė ir žodinė agitacija (Jansen 2004, p. 11) bei vokiečių vėlyvojo romantizmo poezija (Heinrich Heine, Hoffman von Fallersleben ir kt.).

„Gali atrodyti paradoksalu, – rašo Ea Jansen, – bet būtent vokiečiai, Vokietijos tautinis sąjūdis ir patriotizmo samprata jame tapo estams pavyzdžiu, formuojant tėvynės sampratą“ (Jansen 2004, p. 11). Jau 1860 m. Jannsenas „Estijos dainyne“ paskelbė vokiečių patriotinių dainų adaptacijų. Vokietijoje itin populiarioje Ernsto Moritzo Arndto dainoje klausama, kas yra vokiečių tėvynė (*Deutschen Vaterland*). Ar tai Prūsija, ar Švabija? Atsakoma, kad tai turi būti kažkas žymiai daugiau. Jannseno sekime klausama to paties ir tvirtinama, kad estams tėvynė ten, kur „visados dainuojama estų kalba!“ (Jannsen 1860, p. 4).

1869 m. Suomijai draugiškas Jannsenas pasiskolina pirmajai Dainų šventei iš vokiečių kilmės suomių kompozitoriaus Fredriko Paciuso melodiją, kurią jis buvo parašęs Johano Ludvigo Runebergo eilėraščiui „Maamme“ („Mūsų žemė“). Pats Jannseno tekstas „Mano tėvyne, mano laime ir džiaugsme“ Paciuso muzikai savo ruožtu yra Reigi pastoriaus Wilhelmo Friedricho Rinne (1783–1863) eilėraščio „Hioma“ („Hiiu kraštas“) Estijoje paplitęs variantas (Arjakas 2012). Paciuso ir Jannseno daina yra dviejų pirmųjų Dainų švenčių programoje, tačiau kitų trijų Dainų švenčių oficialiai skelbtame repertuare jos nebėra. Tiesa, 1891 m. ši daina buvo atlikta spontaniškai. Pagal 1896 m. VI Dainų šventės programą „Mano tėvyne, mano laime ir džiaugsme“ buvo dainuojama prieš šventės pabaigoje atliekamą Rusijos valstybinį himną („Боже, Царя храни!“ – „Dieve, sergėk carą“). Tai leidžia manyti, kad tuo metu Paciuso ir Jannseno „Mano tėvyne, mano laime ir džiaugsme“ buvo įgijusi tautinės dainos

ir baigiant koncerto (jo finale – kompozitoriaus Arvo Pärto oratorija ir ją lydinčiais režisieriaus Roberto Wilsono „Šokančiais oro balionais“) transliavimu keliomis dešimtimis kalbų visam pasauliui. Pasak autoriaus įsivaizdavimo, prieš penkerius metus vykusioje šventėje apsilankęs jis suprato, kad „Dainų šventė toli gražu nėra nostalgiškas dainininkams skirtas renginys, bet visiškai šiuolaikiškas, fenomenalus ir malonus renginys visiems – Estijos vizitinė kortelė pasauliui“ (Volkov 2014).

statusą. 1923 m. VIII Dainų šventėje ji buvo atliekama jau kaip Estijos Respublikos himnas. „Mano tėvyne, mano laime ir džiaugsme“ buvo perdirbinys, ir tai laikyti-na interiorizavimo aktu (Lotman 1999, p. 67–68), virsmu iš „svetima“ į „sava“, kaip ir Koidulos eilėraštis „Mano tėvynė yra mano meilė“, kurio inspiracija buvo vieno populiariausių vokiečių revoliucinių romantikų Hoffmano von Fallerslebena (beje, 1841 m. jis parašė Vokietijos himno tekstu tapusį eilėraštį „*Das Lied der Deutschen*“) eilėraštis „*Mein Lieben*“ (Undla-Põldmæ 1981, p. 18). Aleksandras Kunileidas-Saebelmannas sukūrė jam muziką ir vadovavo chorui, atliekant dainą pirmojoje Estijos dainų šventėje 1869 metais. Apie pirmąją Dainų šventę rašęs Rudolfas Põldmæ įvertino dainą kaip tikrą meno kūrinį (Põldmæ 1976, p. 85). Vis dėlto kitų Dainų švenčių repertuare pirmenybė buvo teikiama kitai Kunileido-Saebelmanno dainai Koidulos tekstu „Tave kol mirsiu“. 1943 m. Gustavas Ernesaksas pritaikė naują muziką Koidulos eilėraščiui „Mano Tėvynė“. Ji buvo skirta poetės gimimo šimtmečiui. Daina pirmą kartą atlikta 1947 metais. XII Dainų šventėje, ji įgijo tautos himno statusą ir pokario metų Dainų šventėse tapo spontaniškai arba pagal programą atliekama šventės pabaigos daina. Taip tęsiasi iki šiol. 1994 m. vykusios XXII Dainų šventės metu buvo atliktos ir Saebelmanno-Kunileido daina, ir Ernesakso „Mano tėvynė yra mano meilė“.

Visi pateikti pavydžiai skatina klausti, kiek „estiškumo“ yra Dainų šventėje (kaip tradicijoje) ir kaip kultūros tekste. Autentiškumas buvo tapęs darbotvarkės klausimu jau pirmųjų Dainų švenčių laikais, turint omenyje ir šventės formatą, ir ypač jos repertuarą. Tautinio sąjūdžio radikaliojo sparno atstovas Karlas Robertas Jakobsonas kritikavo pirmąją Dainų šventę kaip „Baltijos vokiečių propagandinį renginį“ (Põldmæ 1969, p. 74). Aštri kova dėl repertuaro prasidėjo, jau rengiantis antrajai Dainų šventei, ir tai liudija tautinio judėjimo skilimą. Jakobsonas reikalavo, kad pusė atliekamų dainų būtų kilusios iš estų ir švedų muzikos. Kitaip „estų tauta būtų tik būrys valstiečių, kuriuos vokiečiai išmokė atlikti kokią „menišką“ dalyką“ (Jakobson 1876). Priešpriešos pasiekia kulminaciją III (I Taline) Dainų šventės (1880) pasirengimo metu (Põldmæ 1976, p. 144–176). Iki tol buvusį centrą – Pietų Estiją (Livoniją) pakeičia Šiaurės Estija (Estijos gubernija, vėliau Estija). Dainų šventės vietos pakeitimas reiškia Estijos kultūrinio centro pasislinkimą arčiau vietinio galios centro (gubernijos valdžios ir bajorijos savivaldos administracijos). Nuo 1896 m. įvykusios VI Dainų šventės iki šiol Talinas tapo pagrindine vieta, kurioje rengiamos Dainų šventės. Turint omenyje kultūros semiotikoje išsakomą tvirtinimą, kad, viena vertus, „periferija perkelia į centrą savo semiotines struktūras“, užimdama (periferijos aspektu „svetimą“) kultūrinį centrą (Lotman 1999, p. 17), ir, kita vertus, kad „tekstinių reiškinių sistema (Dainų šventė kaip kultūros faktas, taip pat ir su ja susiję renginiai – pastaba R. V.) nulemia tekstų socialines funkcijas konkrečioje kultūroje“ (Lotman 2010, p. 98)⁸, galima tvirtinti, kad 1880–1890 m. buvo lūžio metai bipoliarinėje

⁸ Cituojamas Lotmano straipsnis lietuviškai: Jurij Lotman, *Kultūros semiotika. Straipsnių rinktinė*. Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 148 [vertėjos komentaras].

Estijos semiosferos, turinčios du (dažnai besivaržančius) centrus – Tartu ir Taliną, kultūrinės erdvės plėtotėje (Veidemann 2013, p. 45–46). Pirmosiose dainų šventėse aiškiai skiriamos dvasiškos (bažnytinės) ir pasaulietinės dainos. Jų „pasirodymai“ vykdavo ne tą pačią dieną. Mūsų laikais skirstymas vyksta dalijant šventę į koncerto (dvasiškos dainos, klasikinis repertuaras, užsienio autorių kūryba, atliekama užsienio kalbomis) ir taip vadinamą visuotinę – *nationwide* (*üldrahvalikuk*) dienas. Gana vieningai sutariama, kad „šventės repertuare garbingą vietą turėtų užimti pripažintos patriotinės dainos, kurias publika galėtų dainuoti drauge“ ir kad „programa turėtų būti įveikiama visiems kolektyvams“ (Lauristin, Vihalemm 2013, p. 8).

Įdomu pažymėti, kad XX a. pradžioje su *Liedertafel* stilistika sietinų patriotinių dainų repertuaro aršiausio priešininko estų kompozitoriaus Rudolfo Tobiaso (Tobias 1995a, p. 21–22; 1995b, p. 42–48) daina „Aš trokštu jums nurodyti“, gimusia 1900 m. improvizuojant Sekminių pamaldose (pirmą kartą 1923 m. Dainų šventėje ją atliko jungtinis pučiamųjų orkestras), kurios tekstas kilęs iš Pauliaus pirmojo laiško korintiečiams (1. Kor 3: 16), 1938 m. įgavo tautinę, patriotinę simbolinę reikšmę. Ją atlieka jungtinis mišrus choras netrukus po Respublikos Prezidento Konstantino Pätso kalbos ir valstybinio himno. Tokia pat seka, po Dainų šventės atidarymo ir himno, Tobiaso „Aš trokštu jums nurodyti“ buvo atliekama ir 1994 m. pirmojoje Nepriklausomybę atkūrusios Estijos Dainų šventėje. Tai parodo įvado vaidmenį atliekančio sakralinio teksto (krikščionys kaip Dievo šventovė ir Dievo dvasios nešėjai) metaforizavimą tautiškame kontekste. Čia paminėtinas ir Juhano Liivio eilėraštis „Ar parodysi?“ (Liiv 2007, p. 182), kuriame Estija sugretinama su vergovėje vargstančia ir apie savo valstybę svajojančia žydu tauta: „Taip yra ir Estijoje/ taip supasi gyvenimo sūpuoklės/ kartą – kaip visagalė mintis –, / kartą bus Estijos valstybė!“ Virsmas tautišku simboliu tekstu yra būdingas ir kitam Tobiaso kūrinui, oratorijai „Jono laiškas“ (Rumessen 2008, p. 20), kurios epifanišką „Sanctus“ pirmą kartą atliko rinktiniai chorai XXIII Dainų šventėje 1999 metais.

Kaip matome, nepaisant ginčų, bažnytinis, su *Liedertafel* sietinas, arba klasikinis, pradmuo nedarė įtakos Estijos dainų šventės tautiškumo manifestacijai. Pastarąją galime traktuoti kaip *t e k s t ą – k o d ą*, kuris, pasak Lotmano, yra „sintagmiškai sudaryta visuma“, kurios kiekvienas ženklas gali pasirodyti kaip paradigma (Lotman 1990c, p. 284–285)⁹. Būtent taip, papildydami ir pakeisdami vienas kitą, skirtingi Dainų šventės teksto komponentai persipina tarpusavyje, tapdami atskiru tekstu *t e k s t e*, tvirtą kompozicijos rėmą turinčiu, hierarchiškai skirtingu, tačiau retoriškai suvienytu tekstu (Lotman 2001, p. 91–92).

Svarstydamas apie originalumą Estijos dainų šventės tradicijoje, vokiečių kalba išleistos estų literatūros istorijos autorius Cornelius Hasselblattas pastebėjo, kad, nors formaliai žvelgiant Dainų šventė yra skolinys iš vokiečių kultūros, dainų

⁹ Cituojamas Lotmano straipsnis lietuviškai: Jurij Lotman, *Kultūros semiotika. Straipsnių rinktinė*. Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 214 [vertėjos komentaras].

švenčių tradicija „Vokietijos kultūroje jau nėra gyva ir, kas dar svarbiau, [kad] ji niekuomet neužėmė tokios svarbios vietos kaip, pavyzdžiui, Estijoje ar Latvijoje“ (Hasselblatt 2008, p. 18). Turime reikalą su specifiniu estų tautinės kultūros reiškiniu, kurio kitose tautose nerasime. Su tuobelieka tik sutikti: Estijos kultūros kaip ties dviejų – Rytų ir Vakarų civilizacijų riba gimusios ir išsivysčiusios kultūros originalumo požymis yra būtent jos tranzityvumas, savinimasis iš skirtingų kultūrų, įvairių skolinių bei įtakų absorbavimas į identitetą kuriančią ir atkuriančią jėgą (Veidemann 2010, p. 89).

Išorės ir vidaus forma

Ta aplinkybė, jog iki Estijos Respublikos sukūrimo 1918 m. ir valstybingumo praradimo – Estijos TSR 1940–1991 m. Dainų šventės vykdavo svetimos valdžios valdymo sąlygomis, skatina į semiotinį teksto – repertuaro ir šventės ritualų, jų vizualinės išvaizdos sakralumo (pavyzdžiui, scena kaip altorius) tyrinėjimą įtraukti ir klausimą – kam *d e d i k u o j a m a* šventė. Dainų šventė – tai vieta, kurioje kultūra (o ji, kaip aiškėja iš to, kas anksčiau buvo pasakyta, yra „įkrauta“ tautiškumo ideologijos) susiduria su politika, dvasia – su galia, kurioje glūdi mimikrija. Rudolfas Põldmāe išsamiai aprašė aplinkybes, kuriomis vyko pirmoji Dainų šventė, skirta „išlaisvinimo“ (t. y. valstiečių išlaisvinimo iš baudžios 1819 m.) jubiliejui paminėti (Põldmāe 1969, p. 29, 33–38, 76–85). III Dainų šventė, „padėkos dainų šventė“, buvo dedikuota „Cariškosios didenybės Aleksandro II valdymo 25-mečio jubiliejui atminti“. IV Dainų šventė buvo antra „padėkos dainų šventė“ ir dedikuota „caro Aleksandro III valdymo 10-ųjų metinių garbei“. V šventė (1894 metais) buvo skirta baudžios panaikinimo 75-mečio jubiliejui. Ji taip pat buvo „padėkos dainų šventė“. VI, vykusį 1896 metais, dedikuota „caro Nikolajaus II karūnavimo garbei“.

XII Dainų šventė 1950 m. buvo dedikuota Estijos TSR 10-osioms metinėms, XV Dainų šventė 1960 m. – atitinkamai Estijos TSR 20-osioms metinėms, XVI Dainų šventė 1965 metais – Estijos TSR 25-osioms metinėms. Išimtis buvo 1969 metų Dainų šventė, kuri dedikuota pačios Dainų šventės gimimo šimtmečiui. „Dedikavimas“ reiškia vardo suteikimą Dainų šventei. Kultūros semiotikoje vardo suteikimas suprantamas kaip mitologinės sąmonės aktas (Lotman, Uspenski 1999, p. 189–218). Mitologinėje sąmonėje reikšmė susiformuoja kontinualiu (nediskretiniu) būdu (t. y. kaip nedalomas visumos vaizdas). Nesuprantant konteksto, galima būtų manyti, kad Estijos Dainų šventės buvo galios ir valstybės mitologizavimo aktai. Dainų švenčių praktika išryškina visai priešingą, formalų, vardo suteikimo („dedikavimo“) pobūdį. Dainų švenčių „dedikavimas“ buvo išsisukinėjimas, mimikrija, kurios pagalba buvo siekiama nusišėpti, kam iš tiesų skiriama Dainų šventė – tautinio identiteto ir tautinės kultūros svarbai paminėti. Caro valdžios laikais ir sovietiniais laikais Dainų šventės

buvo tiesiog tartum dvi formos – išorės ir vidaus. Jei išorės formoms būdingas nepaženklintumas¹⁰ [*non-marking*], arba neišreikštumas (verbalinė ir ikoninė galios simbolika (Rusijos carai, sovietiniais metais Leninas ir Stalinas), galios institucijų (Komunistų partijos) ir galios diskursų (sovietinės tvarkos) išaukštinimui pasitar-naujančios dainos), tai vidaus forma (tautiškas tradicinis dainų repertuaras, eitynės, tautiniai kostiumai, šventės pradžios ir pabaigos ritualai) buvo stipriai paženklinta. Būtent šventės vidinės formos paženklintumas pakylėjo Estijos Dainų šventę iki religinio akto. Religiškumas pats savaime nereikalauja teksto ir funkcijos atskyrimo; nėra daroma prielaida, jei kultūroje nedalyvauja sakraliniai tekstai, tai ji yra pasaulietinė arba, pavyzdžiui, moksliniais tektais besiremianti kultūra (Lotman 2010, p. 97–98). Skirtingi Estijos dainų šventės tekstai (eitynės kaip procesija, šventės ugnies uždegimas kaip magiški veiksmai, visuotinis dalyvavimas dainuojant patriotines dainas, santykis su dirigentais kaip su šamanais) išreiškia religiškumą, t. y. atlieka religinę funkciją.

Išvados

Estijos dainų šventės semiotika yra neatsiejama nuo Estijos kultūros istorijos semiotikos. Tai pavyzdys, kaip koks nors artefaktas pasikartojimo dėka įgija kolektyvą organizuojančią ir identitetą kuriančią (autokomunikatyvinę) galią. Atsiradusi Estijoje geografiniu požiūriu iš toli, iš Pietų Vokietijos, kaip *Liedertafel*, dainų draugijų, tradicija, kuri pradžioje buvo carinės Rusijos provincijose gyvenusių Baltijos vokiečių kultūrinė saviraiška, nuo pradėtų rengti estų dainų švenčių laikų virto, kultūros semiotikos požiūriu, periferijos iššūkiu centrui. Savo ruožtu, aprašytame procese galime išvėlgti dvejopą „iššūkį“, nes *herrenhuterių* brolių sąjūdis, kuris laikytinas protestantiškosios semiosės pakraščiu, o tuo pačiu ir „iššūkiu“ oficialiajai Bažnyčiai, pasirodė esąs būtent tas veiksnys, kuris suteikė estų Dainų šventei „dainuojančios kongregacijos“ formatą. Svetimo teksto interiorizavimo eigoje, kuri, kaip matyti iš to, kas aukščiau pasakyta, neišvengė prieštaravimo, Dainų šventė tapo Estijos (muzikinės) kultūros dominante, semiotine institucija, kuri siekia chorinio dainavimo mo-

¹⁰ Apibūdinant nepaženklintumą – paženklintumą [neišreikštumą – išreikštumą] prieš akis turimas Jurijaus Lotmano ir Aleksandro Piatigorskio svarstymas apie dviejų fundamentalių sąvokų, tyrinėjant kultūrą, *teksto* ir *funkcijos* – dvišalį santykį. Jei kultūros tyrinėjimų požiūriu egzistuoja tik tie pranešimai, kurie yra tekstai (Lotman 2010, p. 90), tai liudija, kad jie turi „ypatingą kultūrinį reikšmingumą“ (pacituota tezė liečia rašytinius, užrašytus pranešimus) (Lotman 2010, p. 87), taigi, šio darbo autoriaus manymu, „kultūros tyrimų prieiga“ prasiplečia visiems kultūros dalyviams. Pranešimai, kuriuose šios kultūros dalyviams trūksta to „ypatingo reikšmingumo“, yra tekstiniu požiūriu nepaženklinti, jiems būdingas neišreikštumas. Ir, priešingai, vien tik paženklinti pranešimai įgyja teksto statusą. Juo labiau, jie dalyvauja to, kas nagrinėjama, šiuo atveju susiformuojant estų kultūros „savęs organizavimo tipo“ požymiams (žr. Lotman 2010, p. 90). Cituojamas Lotmano straipsnis lietuviškai: Jurij Lotman, *Kultūros semiotika: Straipsnių rinktinė*. Vilnius: Baltos lankos, 2004, p. 141 [vertėjos komentaras].

kyklose plėtojimo bei chorinio dainavimo pomėgio skatinimo tikslų, palaiko dainų švenčių regionuose organizavimo sistemą ir daro poveikį ne vien muzikiniam, bet ir plačiau, visam visuomeniniam-kultūriniam diskursui.

Vaizdžiai sakant, Dainų šventė įsitvirtino Estijos semiozėje kaip kas penkerius metus įvykstantis kolektyvinis „vienas kvėpavimas“ – taip buvo pavadinta 2009 metais praūžusi XXV Dainų šventė. Metafora „vienas kvėpavimas – suvienyta išraiška, įkvėpimas ir iškvėpimas“ pabrėžia maginę (chorinio) dainavimo funkciją. Be to, Dainų šventės visuma veikia tartum iš kelių sumitologintų – sureligintų ritualų (šventės ugnies uždegimas, jos nešimas per Estiją, šventės eitynės, pradžios ir pabaigos dainos) sudarytas semiotinis ansamblis. Kanoniniai tekstai, kurių susiformavimo eiga buvo išsamiau apžvelgta, šventės repertuare turi simbolinę reikšmę. Dainų šventės skirtumas nuo masinių koncertų – jos sakralumas. Visais laikais Dainų šventės apibūdindavo dedikacija. Greta išorinio vardo suteikimo – dvi pastarosios šventės buvo pavadintos „Vienas kvėpavimas“ (2009) ir „Laiko prisilietimas. Prisilietimo laikas“ (2014), – Estijos dainų šventė savo gelmėje pasirodo esanti egzistencinis tautos būtis įvardijimas.

Vis dėlto, kaip tvirtinama ir sociologinio tyrimo „Mano dainų ir šokių šventė“ išvados, Dainų šventė kaip estų identiteto įtvirtinimas (kaip ir anksčiau minėta tekstų religinė funkcija) nelinkusi veikti be savivokos. Konstatuojama, kad naujos kartos pradėjo tolti nuo Dainų šventės tautinės-ideologinės reikšmės. Todėl ir klausimas apie Dainų šventės, kaip valstybės remiamos socialinės ir kultūrinės institucijos, ryšį su Dainų švente, kaip semiotine institucija, yra reikšmingas.

Iš estų kalbos vertė Pillė Veljetaga

Literatūra

- Arjakas, Küllö. 2012. *Eesti hümn*. Tallinn: Menu.
- Hasselblatt, Cornelius. 2008. Rahvuskultuuri paradoks ning eesti keele tähtsus. In: *Rahvuskultuur ja tema teised. Collegium litterarum 22*. Toimetaja Rein Undusk. Tallinn: Underi ja Tuglase, p. 13–22.
- Ivanov, V. V., Lotman, J. M., Pjatigorski, A. M., Toporov, V. N., Uspenskij, B. A. 1998. *Kultuurisemiotika teesid*. Tartu Semiootika Raamatukogu I. Tartu Ülikool. Semiootika osakond. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Jakobson, Carl Robert. 1876. C. R. Jakobson J. Kurrikule 28. XI 1876. F. 68, M. 1:8.
- Jansen, Ea. 2004. Kodu ja isamaa. In: *Vaateid eesti rahvusluse sünniaegadesse*. Tartu: Ilmamaa, p. 5–18.
- Jannsen, Johann Voldemar. 1860. *Eesti laulik*. Tartu.
- Kann, Jaanus. 2014. Kooseluseadus. In: *Sirp*, 11. juuli, Nr. 27 (3497).
- Kasekamp, Andres. 2011. *Balti riikide ajalugu*. Tallinn: Varrak.
- Kotov, Kaie. 2005 Kultuur, identiteet ja enesekirjeldus. In: *Acta Semiotica Estica II*. Eesti Semiootika Selts. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, p. 184–192.
- Köpp, Johan. 2009. Kirik ja rahvuslik mõte. In: *Vaimu valgusel*. Tartu: Ilmamaa, p. 19–24.

- Laar, Mart; Saukas, Rein; Tedre, Ülo /Koostajad/ 1989. *Jakob Hurt 1839–1907*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Lauristin, Marju, Vihalemm, Peeter. 2013. *Minu laulu- ja tantsupidu. Sotsioloogilise uuringu aruanne*. Eesti Laulu- ja Tantsupeo SA. Tartu. Kättesaadav. Prieiga internetu: <http://laulupidu.ee/wp-content/uploads/2013/10/Laulupeo-uuringu-aruanne-oktoober-2013.pdf>
- Lauristin, Marju. 2014. Laulupeo usku rahvas. In: *Sirp*, 17. jaanuar.
- Lepik, Peet. 2007. Universaalidest Juri Lotmani semiootika kontekstis. Tartu Semiootika Raamatukogu 6. Tartu: Tartu Ülikooli kirjastus.
- Liiv, Jühan. 2007. Tuulehoog löi vetesse. /Koostaja Jüri Talvet/. Tallinn: Tänapäev.
- Lotman, Juri. 1990a. Retoorika. Tlk Inta Soms. In: J. Lotman. *Kultuurisemiootika*. Tõlkinud Rein Veidemann, Pärt Lias, Inta Soms. Tallinn: Olion, p. 217–246.
- Lotman, Juri. 1990b. Lavasemiootika. Tlk Rein Veidemann. In: J. Lotman *Kultuurisemiootika*. Tõlkinud Rein Veidemann, Pärt Lias, Inta Soms. Tallinn: Olion, p. 182–216.
- Lotman, Juri. 1990c. Tekst tekstis. Tlk Rein Veidemann. In: J. Lotman *Kultuurisemiootika*. Tõlkinud Rein Veidemann, Pärt Lias, Inta Soms. Tallinn: Olion, p. 280–303.
- Lotman, Juri. 1999a. *Semiosfäär*ist. In: J. Lotman. *Semiosfäär*ist. Tõlkinud Kajar Pruul. Tallinn: Vagabund, p. 7–35.
- Lotman, Juri. 1999b. *Kultuuride vastastikuse mõju teooria*st. In: J. Lotman. *Semiosfäär*ist. Tõlkinud Kajar Pruul. Tallinn: Vagabund, p. 53–73.
- Lotman, Juri; Uspenski, Boriss. 1999. Müt – nimi – kultuur. In: J. Lotman. *Semiosfäär*ist. Tõlkinud Kajar Pruul. Tallinn: Vagabund, p. 87–218.
- Lotman, Juri. 2001. *Kultuur ja plahvatus*. Tõlkinud Piret Lotman. Tallinn: Varrak.
- Lotman, Juri; Pjatigorski, Aleksandr. 2010. Tekst ja funktsioon. Tõlkinud Silvi Salupere. In: J. Lotman. *Kultuuritüpoloogiast*. Tõlkinud Kaidi Tamm, Tanel Pern, Silvi Salupere. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, p. 86–98.
- Ojaveski, Toivo; Puust, Mart; Põldmäe, Alo /Koostajad/. 2002. In: *130 aastat eesti laulupidusid*. Tallinn: Talmar ja Põhi.
- Paul, Toomas. 1999. *Eesti piiblitõlke ajalugu*. Eesti teaduste Akadeemia Emakeele Seltsi Toimetised, Nr 72. Tallinn: Emakeel Selts.
- Põldmäe, Rudolf. 1969. *Esimene Eesti üldlaulupidu 1869*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Põldmäe, Rudolf. 1976. *Kaks laulupidu (1879 ja 1880)*. Tallinn: Eesti Raamat.
- Põldmäe, Rudolf. 2011. *Vennastekoguduse kirjandus*. Tartu: Ilmamaa.
- Rumessen, Vardo. 2008. *Joonase sõnum*. Tallinn: Varrak.
- Saard, Riho 2000. *Eesti rahvusest luterliku praostkonna väljakujunemine ja vaba rahvakiriku projekti loomine 1870–1917*. Helsinki: Suomen Kirkkohistoriallinen Seura.
- Salupere, Malle. 1998. Baltisaksa laulupeod Tallinnas – meie laulupidude eelkäijad. In: *Tõed ja tõdemused. Sakste ja matside jalajäljed nelja sajandi arhiivitolmus*. Tartu, p. 170–178.
- Sebeok, Thomas A., Danesi, Marcel. 2000. *The Forms of Meaning. Modeling Systems Theory and Semiotic Analysis*. Berlin – New York: Mouton de Gruyter.
- Tobias, Rudolf. 1995a. Rahva laulukoorid. In: R. Tobias. *In puncto musicorum*. Koost. Vardo Rumessen. Tartu: Ilmamaa, p. 21–22.
- Tobias, Rudolf. 1995b. Kas laulupidu või muusikapidu? In: R. Tobias. *In puncto musicorum*. Koost. Vardo Rumessen. Tartu: Ilmamaa, p. 42–48.
- Undla-Põldmäe, Aino. 1981. L. Koidula „Vainulilled“ algupärast. In: *Koidulauliku valg*el. Tallinn: Eesti Raamat, p. 9–43.
- Undusk, Jaan. 1998. Neologismid ja vaikus. In: *Maagiline müstiline keel. Oxymora* 2. Underi ja Tuglase Kirjanduskeskus. Tallinn: Virgela, p. 258–277.

Veidemann, Rein. 2006. *Tuikav tekst*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.

Veidemann, Rein. 2010. Eesti kultuuri tähendusmudelist 20. sajandil. In: *Eksistentsiaalne Eesti*. Tallinn: Tänapäev, p. 23–71.

Veidemann, Rein. 2013. Tallinn eesti kultuuris. Tulevikumälestus. In: *Hea linn. Tallinna visiooni-konverentsid*. Tallinn: Tallinna visiooninõukoda, p. 33–50.

Volkov, Joel. 2014. Laulupidu 2.0. In: *Postimees*, 10. juuli.

Semiotics of the Estonian Song Festival

Summary

Key words: cultural centre and periphery, text in the text, the bipolarity of the Estonian semiotic space, marking – non-marking, exterior and interior form, text and function, song festival religion

The article focuses on the semiotic analysis of the Estonian Song Celebration within the framework of the Tartu-Moscow school of cultural semiotics (the works of Juri Lotman). It seeks to understand the historical context of the song festivals. The following segments are identified: the formation of the initial meaning under the influence of various impact sources; the repertoire as a text; the song festival as a ritual; a dichotomy between exterior and interior form of the song festivals.

It may be stated that the Estonian Song Festivals reflects the centre-periphery relations. The tradition of choir singing of Southern Germany (*Liedertafel*) spread to the Baltic provinces in the 19th century. Under the lead of Johann Voldemar Jannsen the model of Baltic-German song festivals has been transferred to the first Estonian General Song Festival in 1869. The relations between cultural periphery and centre were also a very important factor in the Brethren movement, which reached the Estonian territory in the second half of the 18th century, and whose ideological pattern made an impact on the Estonian national movement (national awakening) and the song festival (the singing congregation). The questions concerning the authenticity of the celebration (song festival as a text) and the Estonian culture (Estonian text) existed in the air from the beginning. In one way or another it remained an important issue and later. On one hand, this cultural transitivity gives exclusive meaning to the General Song Festival, representing Estonian culture – so called border-consciousness culture – born on the border of Western and Eastern civilisations. On the other hand, the General Song Festival functions as a text, and, metaphorically speaking, Estonians believe so far in the holiness of song festival.

DABARTIES IEŠKOJIMAI

Apie kultūros vertybes, prioritetus ir naujus iššūkius: Dainų šventė

Rita Repšienė

Paskelbus UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją 2003 m. ir jai įsigaliojus 2006 m., kaip nematerialioji kultūros vertybė apsaugoti buvo prisikirta ir Dainų švenčių tradicija ir simbolika Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje. Protestantiškų šalių kultūrų įkvėpta Dainų švenčių tradicija tapo neatsiejama baltiškųjų kraštų tapatybės realija. Dabarties vertinamą paveldo įvairovę, istoriją ir modernią kūrybą skleidžiančiomis pastangomis, perduodama iš kartos į kartą, ji išsaugojo pozityvių, betarpiškų, vienijančių ir telkiančių išgyvenimų galimybę. Deklaruodama nacionalinį savitumą ir kūrybingumo liudijimus Dainų ir šokių šventė Baltijos šalyse atspindi ir patriotinius pakilimus, ir istorines pervartas, ir ideologinį prisitaikėliškumą, ir kultūrinius iššūkius. Kokia bendra trijų Baltijos valstybių nacionalinio kultūros prioriteto – Dainų ir šokių švenčių realybė? Programa, dalyviai, plėtojamos tradicijos, kūrybinė, ideologinė, meninė vertė, santykiai su žiniasklaida, inovacijų vaidmuo, televizijos transliacijos ir internetinė sklaida – tai tik nedidelė dalis su švente susijusių aktualijų, kurias svarbu aptarti, vertinti ir reflektuoti.

Pagrindiniai žodžiai: Dainų šventė, prioritetai, kultūra, paveldas, tradicijos, ritualas

Kultūrinė modernizacija yra neišvengiamas procesas, nors pasireiškia ne visada vienu metu visuose trijuose lygmenyse: modernizuojančio – antimodernistinio skilimo proceso viduje; archajinės restauracinės programos gelmėje (kur tikriausiai buvo generuojami ne vien Europos „vidiniai demonai“); išorinėje erdvėje postmodernios rekonfiguracijos priklauso nuo eksperimentatorių sumanumo.

Vytautas Kavolis

– Ar tu žengi į priekį visad atsigręžęs? Ar tai, ką tu matai, visad yra užpakaly? Ar tavo kelionė visad vyksta tik praeityje?

– Tu keliauji, kad vėlei išgyventumei savo praeitį?

– Tu keliauji, norėdamas surasti savo ateitį?

– Kitur – tai negatyvumo veidrodys. Keliauninkas ten atpažįsta savąjį truputį, atrasdamas tą gausą, kurios jis niekad neturėjo ir neturės.

Italo Calvino

Kultūrų sąveikų, tapatybių devalvacijos, tautų kraustymosi ir maišymosi, visuotinių transformacijų ir begalinės kaitos laikais tradicijos, kaip ritualai ir šventenybės, saugomos kaip mentalinė konstanta, tęstinumo įkūnijimas ar modernybės darinys.

Prieiga per internetą: <http://www.madeinvilnius.com/lt/sventes/dainu-sventes-atidarymo-koncertas-pakvies-i-dainos-namus/i/>, 2014 m. liepos 2 d. Dainų šventės organizatorių nuotr.

Tradicijos vertinamos vis labiau ir labiau, nors ir būtų datuojamos vos vienu šimtu metų. Protestantiškų šalių kultūrų įkvėptos Dainų ir šokių šventės tapo neatsiejama tapatybės realija. Perduodamos iš kartos į kartą, jos sukelia pozityvių, betarpiškų, vienijančių ir prasmingų išgyvenimų galimybę. Deklaruodama nacionalinį savitumą ir kūrybinį potencialą Dainų ir šokių šventė Baltijos šalyse atspindi ir patriotinį pakilimą, ir istorines pervartas, ir ideologinį prisitaikėlišumą, ir kultūrinę brandą, ir iššūkių sąlygiškumą.

Prieš metus vyko jubiliejinė devyniasdešimtoji Dainų šventė, kuri užliejo Kauną ir Vilnių tūkstančių dalyvių dainomis, šokiais, menais ir amatais, visi buvo kviečiami pajusti dainuojančios ir šokančios tautos vienybę. „Vienas išpūdingiausių ir reikšmingiausių kultūros renginių“, – sakė kultūros ministras Šarūnas Birutis Dainų šventės išvakarėse surengtoje spaudos konferencijoje¹. Vilniaus miestas buvo „išskirtinai pasipuošęs“, – taip vertino organizatoriai², tautiniais raštais buvo išmarginti pagrindiniai sostinės simboliai – Mindaugo tiltas, Katedros varpinė, Rotušės kolona. Šventinę nuotaiką kūrė ir Bernardinų sodo centrinis fontanas, kas valandą grojęs dainas iš Dainų šventės repertuaro: Juozo Gudavičiaus „Kur giria žaliuoja“, Nijolės Sinkevičiūtės „Jau saulelė“, Valdo Stanaičio „Linksmuosius dūdorius“, Jūratos Baltramiejūnaitės „Žemaičių galiopą“ ir kanklių muzikos improvizaciją smagios polkos tema. Daugiau kaip 37 tūkstančiai dalyvių suvažiavo į Vilnių iš visos Lietuvos ir bene keturiolikos pasaulio šalių. Šventės programoje buvo net dvylika renginių, ir kaip plačiai pabrėžiama, „išaugo ir žanrų įvairovė“³. Šventė prasidėjo liepos 2 d. atidarymo koncertu „Dainos

¹ Prieiga per internetą: http://www.lrkmlt.lt/popup2.php?ru=lyfYXnZo10&tmpl_name=m_article_print_view&article_id=4781 [žiūrėta 2014 11 12]

² Ten pat.

³ Ten pat.

Atidarymo koncertas
Katedros aikštėje.
Dainų šventės
organizatorių nuotr.

namai“ Katedros aikštėje, varpinę papuošus trimate projekcija – Dainų šventę simbolizuojančiu Dainos medžiu.

Koncerto emblema buvo tapęs virtualus paukštis, kuris, sklėsdamas dideliame ekrane, lydėjo visą koncertą ir kvietė pažinti Lietuvos regionų simbolius, dainos savitumą ir grožį. „Norime, kad kuo daugiau žmonių visa širdimi pajustų šventę, joje dalyvautų, todėl atidarymo vakarą kviesime dainuoti visus. Repertuarą sudarėme iš populiarių ir žinomų dainų, be to, padės ir titrai ekranuose. Tikime, kad dainą užtrauks ne tik scenoje esantys, bet ir visi susirinkę Katedros aikštėje“, – kalbėjo renginio režisierius Valentinas Masalskis⁴.

Lietuvos dainų šventė laikoma svarbiausiu šalies kultūros įvykiu, jungiančiu visas kartas ir visus žmones, stiprinančiu šalies tapatybę ir garsinančiu jos vardą pasaulyje⁵. Šiomet pakiliai skambėjo tautinės dainos, buvo pristatytos šokių, ansamblių, pučiamųjų orkestrų, kanklių muzikos ir teatro programos, amatai, paroda ir mugė.

Oficiali vizija, programa, dalyvių gausa ir naujos ideologinės retorinės vizijos, siekiančios įtikinti tuos, kurie galėtų abejoti: „Nenuginčijama tradicija tapusios Lietuvos dainų šventės išaukština žmogaus kūrybinę saviraišką, tautinės kultūros gyvybingumą, tėvynės meilę ir solidarumą. Jos suburia skirtingas kartas, padeda ugdyti etines vertybes. Per daugelį metų susiformavo vertingiausi žanrų raiškos ypatumai, estetiški meninių programų kriterijai, emocinis šventės dalyvių ir žiūrovų bendrumas. Lietuvos Dainų šventė yra nacionalinis visuotinio pobūdžio kultūros reiškinyje ir nuolatinis kryptingas kūrybos procesas, savo dvasia prilygstantis senosioms Graikijos olimpinėms žaidynėms“⁶. Kokia šventės realybės dilema? Kaip mūsų dainų šventė ir

⁴ Prieiga per internetą: <http://www.diena.lt/naujienos/vilnius/menas-ir-pramogos/dainu-svente-sostine-papuos-tautiniais-rastais-ir-netylanciomis-dainomis-637192> [žiūrėta 2014 07 02]

⁵ Prieiga per internetą: <http://www.dainusvente.lt/lt/dainu-svente-cia-mano-namai-sutelke-tuks-tancius-lietuviu-is-viso-pasaulio/> [žiūrėta 2014 11 12]

⁶ Prieiga per internetą: <http://www.dainusvente.lt/lt/apie-dainu-svente/istorija/> [žiūrėta 2015 09 18]

mes atrodome bendrame baltiškame kontekste? Ar kurdami šventę mes tampame tradicijų puoselėtojai ar įkaitais, ar gebame tradicijai suteikti aktualumą, jausti ir gyventi šventę, kuri niekada nesibaigtų?

Nematerialusis paveldas

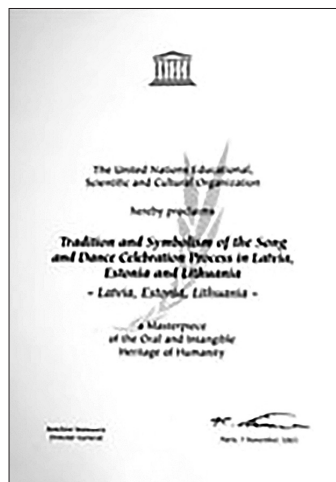
Paskelbus UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo apsaugos konvenciją 2003 m. ir jai įsigaliojus 2006 m., buvo pradėta rengti nauja nematerialiojo paveldo samprata – kaip plėtojamų istorinių tradicijų kuriant ir ugdant konkrečių bendruomenių kultūrinį tapatumą, pagrįstą kūrybingumu, meistriškumu ir profesionalumu: 2003 m. į ją kaip nematerialioji kultūros vertybė buvo įtraukta Dainų švenčių tradicija ir simbolika Estijoje, Latvijoje, Lietuvoje. Žodinio ir nematerialaus paveldo šedevrų sąrašas 2008 m. buvo pavadintas UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo sąrašu.

Trys Baltijos šalys – Estija, Latvija ir Lietuva, trys tautos, tradicijos, paveldas ir vertybės, trys Dainų ir šokių švenčių istorijos vienija ir skiria savitumu, prioritetais ir pasirinkimais, sklaida ir ateities aspiracijomis.

Dainų švenčių tradicija kilo XIX a. viduryje daugelyje Europos šalių, romantizmo epochoje, nacionalinėse išsivadavimo kovose, formuojantis naujoms valstybėms ir skleidžiantis nacionalinėms kultūroms, mokslo draugijoms ir mėgėjų sambūriams. Šveicarų chorinio judėjimo pradininkas ir dainų švenčių iniciatorius Hansas Georgas Nāgeli skelbė: „Dainavimas turi dangiškais spinduliais kasdienį gyvenimą apšviesti, įprasminti džiaugsmingus ir tragiškus mūsų šeimų, visuomenės ir visos šalies išgyvenimus, dainos sparnais į širdį nešti meilę Dievui, Gamtai, Tėvynei ir Humanizmui“ (Gudelis 2014, p. 16).

Pirmosios dainų šventės užuomazgos Latvijoje žinomos kaip Baltijos vokiečių organizuota dainų diena Diklyje, Valmieros apylinkėse, 1864 m., tai paskatino surengti ir pirmąją dainų šventę Rygoje 1873 m., kurioje dalyvavo per 1003 dainininkų ir 30 orkestrų.

Estijoje pirmoji nacionalinė dainų šventė įvyko 1869 m. Tartu. Pirmajame festivalyje dalyvavo 46 vyrų chorai ir 5 pučiamųjų orkestrai, daugiau kaip 878 dainininkai ir muzikantai. Bendra dainų ir šokių šokio festivalių istorija pradedama 1934 m., kai buvo suorganizuotas pirmasis Estijos žaidynių šokių ir gimnastikos festivalis, kuriam pasirodė ir 1500 liaudies šokėjų.

Pripažinimas. Prieiga per internetą: <http://www.dainusvente.llkc.lt/index.php?1436782544>

Pirmoji Dainų diena Lietuvoje buvo surengta 1924 m. Kaune, po devyniasdešimt metų, 2014 m. aštuonioliktoji Dainų šventė, į didžiulius šventinius renginius Vilniuje suburianti įvairių sričių mėgėjų meno kolektyvus ir profesionalaus meno atstovus iš Lietuvos ir kitų pasaulio šalių, daugiau kaip 40 tūkstančių dalyvių.

Nacionalinės kultūros, liaudies tradicijų puoselėjimas, dainos ir šventės – tai tautiškumo manifestacija, skatinanti savitumo raišką, paveldo ir inovacijų dermę, stiprinanti bendrumo ir vienybės jausmą, telkianti visuomenę, tautinei tapatybei suteikianti kultūrinę formą.

Siekiant plėtoti Dainų ir šokių švenčių tradiciją trijose Baltijos šalyse, teikti deramą apsaugą ir paramą, kuriama bendrų kultūros politikos, mokslinių tyrimų, viešų diskusijų erdvė. Buvo surengtos bendros regioninės konferencijos: 2005 m. Taline – „Dainų ir šokių šventės: idealai ir tikrovė“, 2006 m. Vilniuje – „Kultūros tradicijos Estijos, Latvijos ir Lietuvos jaunimo meninio ugdymo sistemoje“ ir 2007 m. Rygoje – „Dainų ir šokių švenčių tradicijos Baltijos valstybėse tęstinumas“, jų metu priimtos rezoliucijos, kurių dauguma ir liko nacionalinėmis optimistinėmis perspektyvomis, stokoiant akivaizdaus, viešo ir konkretaus vizijų įgyvendinimo.

2013 m. spalio 24–26 d. Taline (Estija), Kumu meno muziejuje, buvo surengta tarptautinė konferencija „Dainų ir šokių šventės laiko tėkmėje“, kurioje dalyvavo Estijos, Latvijos ir Lietuvos kultūros ministerijų, nacionalinių UNESCO komisijų, liaudies kultūros centrų atstovai, chorinės muzikos, liaudies šokių, pučiamųjų muzikos, folkloro specialistai. Konferencija buvo skirta Baltijos valstybių dainų ir šokių švenčių UNESCO paskelbimo žmonijos nematerialaus kultūros paveldo šedevru 10-mečiui. Jos metu prof. Marju Lauristin pristatė estų sociologinį tyrimą „Mano dainų ir šokių šventė“, pasak dalyvavusiųjų, „kuris buvo savotiška šios konferencijos ašis“. Tyrimas atskleidė stiprų dainų ir šokių švenčių tradicijos Estijoje įsišaknijimą ir svarbą nacionalinei tapatybei, „tačiau tuo pat metu neįrodė, kad šios tradicijos ilgaamžiškumui negresia jokios grėsmės“⁷. Nors daugumai estų dainų švenčių tradicija labai reikšminga, 85 proc. respondentų ją stebėjo per televiziją, jiems tai buvo šeimos šventė ir tam tikra buvimo kartu forma. Didžiajai daliai apklaustųjų (iš 1008 tyrimo dalyvių) 84 proc. – tai tapatybės, nacionalinių jausmų išraiška ir ne pramoga. Kalbant apie šventės renginių pasirinkimą, 80 proc. respondentų svarbiausia dalis – eitynės, 70 proc. – ugnies uždegimas ir atidarymo daina, 67 proc. – tradicinė finalinė daina, 50 proc. – nacionaliniai kostiumai ir tik 4 proc. – baigiamasis šokis. Aptardami šį tyrimą visų trijų valstybių atstovai pabrėžė būtinybę atlikti lyginamąjį trijų šalių tyrimą, prieš tai apibrėžiant bendrus tyrimo kriterijus. Taip pat buvo pristatytas ir dokumentinis filmas „To Breathe as One“ (rež. James Tusty ir Maureen Castle Tusty, JAV, 2013), pasakojantis apie JAV jaunimo choro iš Kalifornijos Rytų įlankos patirtį Estijos

⁷ Taline (Estija) įvyko tarptautinė konferencija „Dainų ir šokių šventės laiko tėkmėje“. Prieiga per internetą: <http://unesco.lt/news/archives/1662> [žiūrėta 2014 09 05]

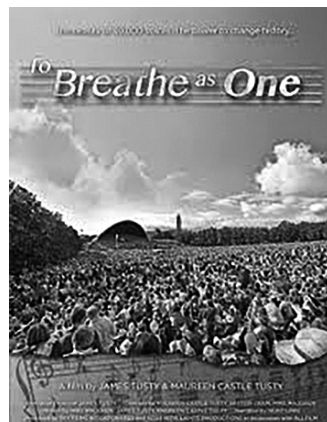
dainų ir šokių šventėje. Užsienio valstybių chorai, išmokę Latvijos dainų šventės repertuarą, taip pat yra dalyvavę.

Inovatyvią socialinės komunikacijos koncepciją pateikė 2013 m. Latvijos Dainų ir šokių šventės komunikacijos kūrybinis vadovas Gatis Murnieks. Vienas iš sumanymų – garsinis-vizualinis šventės logotipas, „kurį kiekvienas norintis galėjo savitai atkurti, pats atlikdamas dainą prieš kompiuterio ekraną. Tuo pagrindu buvo sukurta 48 tūkstančiai logotipų variacijų, siekiant įtraukti visus regionus ir bendruomenes. Sukurta tokia rėmimo schema, kai verslininkai buvo įtraukiami į pasirengimo ir viešinimo procesą ne tik kaip rėmėjai, bet taip pat kaip tradicijos skleidėjai“⁸. Plačiai buvo vykdoma komunikacija, pasitelkus visus įmanomus socialinių tinklų kanalus ir pasirinkus „aidą“ kaip socialinės komunikacijos metaforą, siekiant kuo platesnio dalyvavimo ir kuo didesnio „socialinio kapitalo“.

Išskirtiniu pavadintame literatūros istoriko Reino Veidemann'o pranešime „Estijos Dainų ir šokių šventė kaip bažnyčia, kuri vienija tautą“ buvo pabrėžiamos sakralumo, nacionalumo, laisvės sąvokos, Dainų ir šokių šventė saviraiška buvo prilyginta magijai ir ritualams, taip pat akcentuotas visa apimantis lygybės, vienybės ir bendrybės pojūtis, pavyzdžiui, „kai dainininkai dainuoja ir ploja patys sau“⁹. Šventė taip pat gali turėti religines konotacijas, kai svarbiausia yra atsidavimas ir pasiaukojimas, dirigento lazdelė po atviru dangum primena šamano apeigas. Kita vertus, tradicija – tai išlaikymas to, kas sukurta anksčiau, bet taip pat ir adaptacija, prisitaikymas prie naujų sąlygų ir jaunimo polinkių, suteikiant šventei laiką atitinkantį pobūdį.

* * *

Apskritai su Naujaisiais laikais Baltijos šalyse sietina tradicija, atsiradusi pasaulietinių – *profanus* judėjimų – mėgėjų chorų iniciatyva, tapo oficialiai ir visuotinai pripažįstama tapatumo šventenybės dalimi. „Žmogus patiria šventenybę todėl, kad tai *pasireiškia*, atsiskleidžia kaip kažkas visiškai skirtinga negu pasaulietiškas. Norėdami parodyti, kaip pasireiškia, siūlome *hierofanijos* terminą, kuris yra patogus, juoba neturi jokios papildomos reikšmės; jis reiškia tik tai, kas slypi jo etimologijoje, t. y. kad *kažkas šventa apsireiškia mums*“ (Eliade 1997, p. 8–9). Bendrumo, rituališkumo, kaip apeigos ir aukojimo, kaip hierofanijos, buvimas šventės metu sakralia virstančioje erdvėje demonstruoja ir tautinės saviraiškos esatį, ir politinį pasirinkimą būti kartu

„To Breathe as One“ (rež. James Tusty ir Maureen Castle Tusty, JAV, 2013).
Prieiga per internetą: <http://www.tobreatheasone.com>

⁸ Ten pat.

⁹ Ten pat.

su tauta, ir egzistencinį sąlygotumą. Iš nacionalinių muzikinių – dainų ir šokių šventės tradicijų išsirutuliojo Dainų šventės samprata, grindžiama ritualinio kanono vaizdiniu: tradicija kuriama, perduodama ir saugoma, veikiama pokyčių ir modernizuojama, puoselėjama ir tęsiama. Neatsitiktinai Dainų švenčių organizatoriai Latvijoje, siekdami plėtoti ir palaikyti šią unikalią modernaus tautinio tapatumo formą, inicijavo teikimą UNESCO tarybai 2002 metais.

Šiandien Dainų ir šokių švenčių tradicija Latvijoje vertinama ne tik kaip kultūros paveldo paradas. Kultūros ministrės Dacės Melbārdės nuomone, svarbiausia – turinys, kurį mes suteikiame šiai šventei, mokydami iš protėvių gyvenimo išminties ir pasakodami savo – kilmės istoriją. Atsiradusi kaip bendro dainavimo tradicija šventė išaugo į politinio apsisprendimo, arba tautinio prisikėlimo, judėjimą, siekiant atgauti nepriklausomybę. Pasaulio istorijoje šis judėjimas žinomas kaip „dainuojanti revoliucija Baltijos šalyse“¹⁰. Studijoje *Dainos galia* [*The Power of Song: Nonviolent National Culture in the Baltic Singing Revolution*], kurią 2014 m. išleido Vašingtono universiteto leidykla, latvių kilmės amerikiečių profesorius Guntis Smidchens atskleidė aktualų Baltijos šalių pasipriešinimo judėjimo pobūdį. „Be dainų nebūtų buvę tų tūkstančių be ginklo pasipriešinusių žmonių, o be jų nebūtų buvusios nepriklausomybės“, – teigė jis pokalbyje apie šiuolaikines vertybes (Smidchens 2012, p. 150). Naujausi estų tyrimai siūlo pažvelgti į Dainų ir šokių šventę kaip į politinės mobilizacijos ritualą. Pasitelkdami amerikiečių mokslininko Patricko Huttono knygos *History as an Art of Memory* (1993) įžvalgą, kad kiekvienas įvykis yra „atminties akimirka“, kuri praeities vaizdus konstruoja selektyviu būdu, jie teigia, kad dainų šventės kiekvieną kartą yra kuriamos tarsi iš naujo, kad atitiktų dabartinius poreikius. Per Estijos valstybingumo istoriją šiuos poreikius formavo visų pirma politinės institucijos, nepriklausomybės metais festivaliai buvo tarnavo kitokiems tikslams nei imperijos ar Sovietų Rusijos laikais. Taigi sąvoka „tautos dainavimas sau pačiai“, populiarī Estijos istorijos vadovėliuose, teisinga tik iš dalies. Nors festivalio pokyčių laikui bėgant nėra daug, jos politinė reikšmė kinta neįtikėtinu greičiu (...) (Brüggemann and Kasekamp 2014, p. 259–276).

Nauja, aktuali studija *Choral Societies and Nationalism in Europe* [Chorų bendruomenės ir nacionalizmas Europoje], kurią parengė Amsterdamo universiteto mokslininkė Krisztina Lajosi ir Archyvų ir dokumentų centro Flandrijos nacionalizmui tirti (ADVN) Andreas Stynen, pasirodė 2015 m. Brill leidykloje kaip serijos *National Cultivation of Culture* devintoji knyga. Sutelktas nemažas autorių kolektyvas iš dvylikos valstybių – Vokietijos, Prancūzijos, Norvegijos, Škotijos, Velso, Anglijos, Danijos, Belgijos, Katalonijos, Čekijos, Vengrijos, Serbijos, Bulgarijos, Baskų ir Balkanų šalių apžvelgė XIX amžiuje susiformavusios chorų tradicijos ir nacionalizmo sąsajas. Kaip

¹⁰ Address by Minister D. Melbārde at the conference “Cultural and Creative Crossovers”, Riga, 11 March 2015, Latvian National Library. Prieiga per internetą: www.km.gov.lv/lv/doc/.../Runa_CULT_LV_080315opening_ENG.pdf [žiūrėta 2015 02 12]

teigiama sudarytojų, tai novatoriškas tyrinėjimas, kuriame įvertinamas dainuojančių bendruomenių vaidmuo XIX a. tautos kūrimo procesuose. Plačios aprėpties leidyne ir nacionaliniu, ir tarptautiniu požiūriu atskleidžiamos organizuotų dainavimo bendruomenių reikšmės, galia, savitumas ir nacionalinės mobilizacijos fenomenas įvairiose Europos šalyse. Knyga vertinama kaip svarus indėlis į nacionalizmo studijas ir socialinės istorijos tyrimus, taip pat muzikos, kaip chorinės raiškos, svarbą XIX amžiuje. Nuo Norvegijos iki baskų šalies, nuo Velso iki Bulgarijos buvo tiriamos ir lyginamos būdų choro draugijos įtakos ir atspindžiai tautinės savimonės raidoje skirtingomis politinėmis ir socialinėmis aplinkybėmis.

Kokia iš tiesų bendra trijų Baltijos valstybių nacionalinio kultūros prioriteto – Dainų ir šokių švenčių dabartis? Programa, dalyviai, plėtojamos tradicijos, kūrybinė, politinė, meninė vertė, santykiai su žiniasklaida, inovacijų vaidmuo, televizijos transliacijos ir internetinė sklaida – tai tik nedidelė dalis su švente susijusių aktualijų.

Dainų šventės realybė

Didžiuojamės, kad Dainų ir šokių šventėse Vilniuje dalyvauja apie 37 tūkstančių dainininkų, šokėjų, paskutiniaisiais metais ir aktorių ne tik iš Lietuvos, bet ir iš kitų pasaulio kraštų. Tačiau palyginkime – Latvijoje, kur tautinių grupių santykis gerokai sudėtingesnis negu Lietuvoje (2011 m. duomenimis, lietuviai sudaro 84,1 proc. šalies gyventojų, latviai – tik 62,1 proc.), Dainų šventės 2013 m. dalyvių taip pat buvo daugiau kaip 40 tūkstančių. Skaičiai dar iškalbingesni, kai atsižvelgiama į gyventojų skaičių Baltijos šalyse: 2014 m. duomenimis, Lietuvoje gyveno 2,94 milijono, Latvijoje – 1,99 milijono, Estijoje – 1,32 milijono (iš jų 69,1 proc. estų tautybės) žmonių. Tačiau estai, kurių yra mažiausiai, surengė gausiausią dainų šventę – dalyvavo daugiau kaip 42 tūkstančiai atlikėjų¹¹. Sociologinis tyrimas, 2013 m. atliktas Tartu universiteto profesorės Marju Lauristin ir medijų tyrėjo Peeterio Vihalemmo, parodė, kad Dainų šventę palaiko apie 96 proc. estų, tai patvirtino du trečdaliai iš 1301 respondento – tipinis apklaustasis estiškai kalbantis gyventojas, amžiaus grupė nuo 15 iki 74 metų¹². Taigi nors bendras dalyvių skaičius visose trijose šalyse panašus, bet, atsižvelgiant į gyventojų skaičių ir nacionalines tautines grupes, lietuviai užima paskutinę trečiąją vietą. Kas tai lemia? Blogėjanti demografinė situacija? Didelė emigracija? Bet argi su tuo susiduria tik Lietuva? Gal vis dėlto priežastis kita – muzikinio lavinimo spragos? Kaip parengti vaikus, kad jie būtų ne tik geri atlikėjai, bet ir būsimi, ir esami aktyvūs dainų švenčių dalyviai? Viena aišku – jeigu sprendimo nebus ieškoma, ši nemate-

¹¹ Prieiga per internetą: <http://blog.ut.ee/the-song-festival-is-sacred-for-estonians/#sthash.yHnGb-KIT.dpu> [žiūrėta 2014-09-04]

¹² Prieiga per internetą: <http://2014.laulupidu.ee/wp-content/uploads/2014/01/Laulupeo-uuringu-aruanne-oktoober-2013.pdf> [žiūrėta 2014 09 04]

rialioji kultūros vertybė taps liūdna idealų susidūrimo su tikrove auka, istorinės kultūrinio tapatumo tradicijos upelis išseks, netekęs jį nuolatos atgaivinančių šaltinių.

Neatsitiktinai Lietuvos muzikai, Kaune 2014 m. lapkričio 13 d. susirinkę į konferenciją, skirtą dainų šventėms aptarti, nerimavo, kad dainų šventėms kyla grėsmė: „Šiandien mišrių vaikų chorų beveik nėra, mokyklose vaikai nebedainuoja. Jeigu vaikai nedainuos, tai Lietuva taip pat nedainuos. Ir mes tuojau atsidursime ant išnykimo ribos. Todėl, kad išnyks liaudies daina, kuri mus visą laiką vienijo, nes joje yra ne tik melodija, ne tik harmonija, joje pulsuoja tautos dvasia“, – kalbėjo dirigentas Petras Bingelis, ragindamas kreiptis į Švietimo ir mokslo ministeriją, kad vaikų muzikiniam ugdymui būtų skiriamas reikiamas dėmesys, kol dar ne vėlu¹³.

Kita vertus, pastarosios dainų šventės išsiskyrė puikia ir intriguojamai deklaratyvia retorika. Lietuvių šūkis „Čia – mano namai“ imponuoja prasmingumu. Estai pasirinko laiko vaizdinį: „Paliesk laiką. Ir laikas palies tave.“ Latvijos dainų šventės šūkis „Gaisma ligo, Latvia“, nors sunkiai išverčiamas į kitas kalbas, lietuviškai skambėtų gana poetiškai: „Šviesa švenčia,

Latvija.“ Be abejonės, šūkliai, deklaracijos, patosas – neatskiriama švenčių dalis, bet retorinė pompastika neturėtų užgožti situacijos *de facto* vertinimo, buvimo kartu iš idėjos, supratimo ir pagarbos – tai svarbu siekti bendromis pastangomis.

Trijų Dainų švenčių programas sieja nemažai bendrumų, tačiau visuotinai pripažįstama, kad savitumu, originalumu Latvija nukonkuruoja kitas dvi Baltijos šalis. Estija suteikė Dainų šventei neįtikėtiną pilietiškumo demonstraciją: dalyvavimas šventėje – neatsiejamas tautinės tapatybės deklaravimas. „Tad nors mes ne blogesni už latvius ir estus, jų nepasivysime, duok Dieve, prilygti. Todėl mums būtina mokytis iš latvių ir estų, būtina važiuoti į jų Dainų šventes, į Ligo šventes ir žiūrėti“, – kalbėjo Arvydas Juozaitis diskusijoje Vilniaus rotušėje, pristatant Dainų šventės 90-mečiui skirtą leidinį (*Tradicija, telkianti tautą* 2014, p. 36), išties svarbu stebėti, mokytis ir ieškoti bendrų Dainų švenčių modeliavimo galimybių. Gal išsiskirdami renginių, dienų, sumanymų, idėjų gausa mes kuriame naują šventės industrijos formą, kuri plėsdamasi iki begalybės naikina šventės ritualumą? Ar neskirdami dėmesio refleksijai, tyrimams ir vertinimams neatsidursime kultūriniame užribyje? Ar sutelkdami dėmesį į šventės išskirtinumo kūrimą neprarasime svarbiausių vertybinių orientacijų – kūrybingumo ir novatoriškumo nepaversime kultūrine eklektika?

¹³ Prieiga per internetą: <http://kultura.lrytas.lt/scena/v-miskinis-nebutu-dainu-sventes-neturetu-me-sitiek-choru.htm> [žiūrėta 2014 11 17]

Naujausi tyrimai

Tartu universiteto mokslininkų 2013 m. atliktas sociologinis Estijos dainų ir šokių švenčių tyrimas parodė, kad 49 proc. Estijos gyventojų koncertavo bent viename iš festivalių bent vieną kartą gyvenime. Netiesiogiai 91 proc. gyventojų buvo susijęs su Dainų švente – kaip žiūrovas arba kaip stebėtojas per TV, auditorijos dalis. Dainų ir šokių šventės pripažįstama kaip viena svarbiausių Estijos tapatybės apraiškų. Tyrimas taip pat parodė, kad Estijos chorinio dainavimo ir tautinių šokių tradicijos yra labai svarbios, saugant nacionalines vertybines orientacijas ir tapatybę. Tuo pačiu metu rezultatai atskleidė, kad reikia nepamiršti ir vertinti akivaizdžius pavojus, susijusius su šios tradicijos tąsa (Lauristin, Vihalemm 2013).

Lietuvos kultūros tyrimų institutas 2014 m. pradėjo vykdyti tarpdisciplininius Dainų šventės tyrimus, atliko ir pilotinį sociologinį Lietuvos dainų šventės tyrimą. Visuomenės nuomonės ir rinkų tyrimo bendrovė „Spinter tyrimai“ padarė reprezentatyvią Lietuvos gyventojų apklausą, kurios tikslas buvo išsiaiškinti gyventojų nuostatas dėl dainų šventės. Apklausos forma – standartizuotas betarpiškas interviu, naudojant parengtą klausimyną. Tyrimo metu buvo apklausti 1005 respondentai, nuo 18 iki 75 metų, visoje šalies teritorijoje, 65 taškuose, kurie reprezentuoja visus regionus. Tyrimo rezultatai pateikė nemažai įdomių dainų šventės vertinimų: net 62 proc. respondentų mano, kad tai šalies kultūrinio paveldo puoselėjimas, 42 proc. – tai auklėja jaunimą patriotizmo dvasia, 41 proc. – vienija tautą ir 31 proc. skatina kūrybiškumą. Dauguma (82 proc.) respondentų laikosi nuostatos, kad Lietuva gali didžiuotis dainų švente: 47 proc. – tikrai taip ir 35 proc. – greičiau taip. Apskritai sociologinis tyrimas parodė didžiulį gyventojų pozityvumą Dainų šventės atžvilgiu – vertinant jos svarbą ir profesionalumo lygį.

Latvijoje pradedama įgyvendinti naują tarpdisciplininio didelio kolektyvo kompleksinį Latvijos dainų šventės tyrimo projektą, kuris truks daugiau kaip trejus metus ir kurio sąmata apie 200 tūkst. eurų. Jame bus siekiama tarptautiniu mastu atlikti Latvijos tautinę tapatybę formuojančių ir palaikančių tradicijų lyginimą, atskleisti jų išsaugojimo bei tęstinumo prielaidas ir kriterijus besikeičiančioje inovatyvioje aplinkoje. Taip pat bus atliktas plačios imties tarptautinis sociologinis tyrimas. Vienas iš pagrindinių uždavinių – ištirti Dainų ir šokių šventę tradiciją kaip krašto kultūrinę, socialinę, ekonominę, technologinę bei politinę dimensiją ir apibūdinti kiekvieno matmens reikšmę, atlikti lyginamąjį nematerialaus kultūros paveldo teisinės bazės tyrimą, siūlant nematerialaus kultūros paveldo plėtros scenarijus, įtraukiant Latvijos dainų ir šokių šventės tolesnio saugojimo sprendimus, taip pat, remiantis tyrimų duomenimis, plėtoti teorinius argumentus dėl įstatymo „Dėl Latvijos nematerialaus kultūros paveldo išsaugojimo“, kuris yra rengiamas Kultūros ministerijoje, bendradarbiaujant su Latvijos liaudies kultūros centru.

Tyrimo siekinys – sukurti prognostinį dainų šventės modelį ištis nemenkas išsūkis Latvijos mokslininkams, nes tikimybių teorija, paveldas ir populiarioji kultūra nėra itin glaudžiai tarpusavyje susiję dalykai. Tačiau mėginimas koordinuoti visų trijų Baltijos šalių – Latvijos, Estijos ir Lietuvos bendras sociologines – kokybines ir kiekybines dalyvių, vadovų ir žiūrovų apklausas yra aktualus, plėtojant Dainų ir švenčių tradiciją, taip pat siekiant šiai tradicijai suteikti naujo gyvybingumo ir prasmingesnio egzistavimo.

Dainų šventės fenomenas ir naujoji komunikacija

Kaip bendruomeninis reiškiny, Dainų šventė Estijoje atspindi vis didėjančias patrauklumo tendencijas. Kiekvieną festivalį norinčiųjų dalyvauti vis gausėja, siekia naujų rekordų, paraiškos keliauja iš viso pasaulio. 2014 m. Dainų šventėje buvo užsiregistravę beveik 61 000 dalyvių.

Garsioji Estijos prezidento Toom H. Ilveso „selfie“, 2014. Šią nuotrauką Facebooke kaip patinkančią iškart pažymėjo 37 tūkst. lankytojų, ir ji tapo populiariausiu šventės vaizdu.

Apskritai Dainų ir šokių šventė vyksta kartą per penkerius metus, kaip nacionalinių dainų švenčių pagrindas rengiamos kasmet jaunimo dainų ir šokių šventės, nuo 2010 m. pradėtos rengti virtualios dainų šventės (*Digi-laulupidu*), siekiant ilgą amžę dainų švenčių tradiciją pateikti Estiją garsinančiu IT formatu. Tuo pačiu metu rengiamos naktinės dainų šventės

(*Õõlaulupidu*), kurios vyksta du kartus per metus: pavasarį ir rudenį. Nuo 2008 m. pradėtos ir pirmosios pasaulyje pankų dainų šventės, kurios yra tradicinės Estijos dainų šventės su daugybe chorų dainininkų ir pankroko derinys. Idėja kilo Üllarui Saaremäe, Rakvere teatro meno direktoriui 2007-ųjų vasarą ir kitais metais, 2008 m. birželio 7 d., *Punk* dainų šventė Rakverės

miestelyje tapo realybe. Tuomet pankų himnas „Anarchy in the U.K.“ buvo vienintelė užsienietiška daina Estijos pankų repertuare. 2015 m. rengiamame festivalyje ši *Sex Pistols* daina taip pat buvo tarp tradicinių ir įprastų Dainų šventės dainų¹⁴. Beje, Dainų švenčių paveldą siekiama įamžinti ir tradicinėmis – Tartu, XIX a. pirmoje pusėje statytame klasikinės architektūros pastate, veikia ir Dainų švenčių muziejus, kuria-

¹⁴ Prieiga per internetą: <http://www.culture.ee/event/punk-song-festival/> [žiūrėta 2014 11 17]

me veikia net trys nuolatinės ekspozicijos, ir novatoriškomis – įdomiomis publikacijomis pasaulio spaudoje, kaip BBC reportažas apie Dainų šventę Estijoje, pavadintas „Estų pamokos Arabų pavasariui“¹⁵, ar CNN žinia „Dainų šventės daug populiareesnės negu paskutinis Michaelio Jaksono koncertas Estijoje“¹⁶ ir panašiomis intriguojančiomis formomis.

Dainų šventės vertinamos kaip unikali tradicinio bendrumo ir šiuolaikinės komunikacijos kuriama erdvė, kurioje siekiama aktyvaus visų piliečių dalyvavimo, ieškoma naujų tvarumo ir plėtros formų. Neatsitiktinai, sutelkus nemažas pajėgas ir nacionaliniu, ir Baltijos šalių, ir šiaurės regiono lygmeniu, tikimasi sukurti monitoringo sistemą, kuri padėtų plėtoti tradiciją visose trijose Baltijos šalyse. Dainų ir šokių šventės tradicijos tvarumo kriterijus ketinama taikyti vertinant ir kitų kultūros tradicijų, sudarančių nacionalinės tapatybės pagrindą, tokių kaip Joninės, Mirusiųjų pagerbimo šventė, dainavimo tradicijos, maisto gaminimo tradicijos ir kt., gyvybingumą, kad būtų skatinama prasminga jų plėtra.

Prieiga per internetą: <http://www.latvia.eu/culture/song-celebration>

Mūsų Dainų šventės pasižymi žanrine įvairove. Ir 2014 m. programa buvo didelė, įvairi ir siūlanti platų pasirinkimą. Remiantis „Spinter tyrimų“ duomenimis, Dainų šventė pirmiausia ir labiausiai sietina su dainavimu, domėjimasis šokių programa sumažėjęs dvigubai. Apskritai mažiausiai dėmesio sulaukė liaudies meno paroda Taikomosios dailės muziejuje, vaikų tradicinių amatų miestelis prie Valdovų rūmų ir kanklių koncertas „Skambėkite, kanklės“ Šv. Jonų bažnyčioje.

Populiariausiu renginiu išrinkta dainų diena „Čia – mūsų namai“ (43 proc.) labiau įsiminė moterims ir kaimo vietovių gyventojams. Dainų šventės atidarymo koncertas Katedros aikštėje – 46 m. ir vyresniems respondentams, mažas ir vidutinės pajamas (iki 1000 Lt) turintiems apklaustiesiems, mažesnių miestų, rajonų centrų ir

¹⁵ Estonian Lessons for the Arab Spring by Damien McGuinness. In: BBC News, Tallinn, 23 August 2011. Prieiga per internetą: <http://www.bbc.com/news/world-europe-14478170> [žiūrėta 2014 11 20]

¹⁶ Song Celebration More Popular than Michael Jackson's last Concert in Estonia, by laurilevo. Posted July 6, 2009, Tallinn, Estonia. Prieiga per internetą: <http://ireport.cnn.com/docs/DOC-292476> [žiūrėta 2014 11 20]

kaimo vietovių gyventojams. Eitynės iš Katedros aikštės į Vingio parką – kaimo vietovių gyventojams.

Viena vertus, renginių gausa ir įvairovė tampa išskirtiniu mūsų dainų švenčių bruožu, kita vertus, sutelkdami daugybę renginių po dainų šventės kupolu, mes išplečiame prasminių įvykių lauką iki begalybės ir galime prarasti šventės sakralumo magiją. Ritualai, kurie yra neatsiejama kiekvienos šventės dalis, neturėtų būti profanuojami, pasitelkiant tariamą įvairovės dimensiją. Šventės paslaptis turi būti saugoma ir perduodama iš kartos į kartą, atsargiai pasirenkant išrinktuosius paveldėtojus ir vertinant bandymus „reformuoti“ jos esmę.

Žiniasklaida ir virtualioji erdvė

Dainų švenčių vertinimas ir visuomenės požiūris į jas labai priklauso nuo žiniasklaidos laikysenos. Lietuvoje daugiausia triukšmo sukelta dėl bilietų į Dainų šventę, nors į svarbiausius ir populiariausius renginius jų apskritai nereikėjo. Be to, pavyzdžiui, Latvijoje bilietai į renginius pardavinėjami jau nebe pirmus metus. Kalbindami Dainų šventės organizatorius, žurnalistai ieškojo tradicinių anomalijų: „Nebūtų Dainų šventės – neturėtume Lietuvoje tiek chorų“ (Vytautas Miškinis), primygtinai ieškojo kokių nors netikėtumų – „Režisierė tryško idėjomis“: „Dainų dienos režisierė Edita Mildažytė sumanė tiek atrakcijų, kad teko pažaboti jos vaizduotę – juk publikai renginyje reikės ne tik žiūrėti, bet ir klausytis“ ar žarstė pigią beletristiką – „Tautiškai puošis visi“¹⁷.

Mums trūksta vertinamojo pobūdžio publikacijų svarbiausiomis nacionalinių prioritetų, tapatumo problemų, kultūros politikos ir Dainų šventės temomis. Kritinis vertybinis diskursas nyksta iš lietuviškos spaudos. Ir jei Lietuvos kultūros tyrimų institutas įsteigtų premiją už kultūros refleksiją ir kritiką, greičiausiai nebūtų kam jos ir duoti.

Dainų švenčių sklaida internetu Baltijos šalyse gana skirtinga. Kuklus lietuvių tinklalapis su nuorodomis į esamus (Dainų šventė 2003 ir Dainų šventė 2007¹⁸, tar-tum laikas būtų sustojęs), naujai sukurtus, pradėtus nuo 2014 m. Dainų šventės¹⁹ (at-sisakant istorijos ir praeities) ir nesamus puslapius (Lietuvių dainų šventės DVD²⁰), išsamus estiškas, nestokojantis originalumo ir humoristinio požiūrio į savo vertybes ir privalumus, latvių – išsamus, kruopštus ir imponuojantis, verčiantis susimąstyti apie kultūrinio turizmo prioritetus, pasiūlas ir sklaidą. Tokių palyginimų fone ir vėl kyla klausimas: jei negebėsime atskleisti didžiausio renginio, telkiančio mūsų tautą, privalumų pasauliui, kaipgi tas pasaulis įžvelgs lietuvių nacionalinį savitumą?

¹⁷ Prieiga per internetą: <http://kultura.lrytas.lt/scena/v-miskinis-nebutu-dainu-sventes-neturetu-me-sitiek-choru.htm> [žiūrėta 2014 11 17]

¹⁸ Prieiga per internetą: <http://www.dainusvente.llkc.lt/index.php?2380393259> [žiūrėta 2015 09 03]

¹⁹ Prieiga per internetą: <http://www.dainusvente.lt/en/> [žiūrėta 2015 09 03]

²⁰ Prieiga per internetą: <http://www.dainusvente.llkc.lt/index.php?3941364216> [žiūrėta 2015 09 03]

Apskritai kokie prioritetai yra pateikiami visuomenei kviečiant į Dainų šventę? Oficialusis Latvijos portalas, kviečiantis atrasti Latviją, kaip vieną labiausiai vertų dėmesio kultūros įvykių Latvijoje, nekeliančių jokios abejonės (*undeniably*), įvardija Dainų ir šokių šventę – tai svarbiausias įvykis, sukviečiantis tūkstančius dalyvių iš visos Latvijos, taip pat tai visa savaitė Rygoje, kai miestas gyvena su latvių liaudies dainomis ir įsukamas į liaudies šokių sūkuri²¹.

Pozityviai stebinantis (toks oficialaus Estijos portalo *motto*) nacionalinis tinklapis, pristatydamas Dainų ir šokių šventę, jau pirmosiose eilutėse klausia: „Ar jūs kada nors girdėjote 18 000 balsų, dainuojančių vienu metu? Ši emocinė patirtis gali būti jaučiama per Estijos dainų šventę, kuri vyksta kartą per penkerius metus Taline. Kartą per penkerius metus dešimtys tūkstančių estų surinkti Taline vasarą dalyvauti dainų ir šokių festivalyje“²². Ir kaip priešprieša šiems dviem Baltijos šalių dainų ir šokių švenčių pristatymams lietuviškas – formalus, statiškas ir neperteikiantis Dainų šventės savitumo ir nepaprastumo – oficialiame Lietuvos interneto vartų tinklalapyje anglų kalba tarp kitų UNESCO paveldo saugomų vertybių²³ atspindi bendras nacionalines nuostatas Dainų ir šokių šventės atžvilgiu.

Dalyvavimas šventėje, buvimas kartu, tradicinis dainų repertuaras, kurį žinotų kiekvienas, tautinis kostiumas privalėtų tapti nacionalinės savigarbos požymiu. Nors kaip prasitarė tiesioginiame eitynių iš Katedros aikštės į Vingio parką eteryje prof. Egidijus Aleksandravičius: „Tautinio kostiumo jo niekas neprivers apsivilkti“, ir tai liudija nacionalinių prioritetų galimybes. Dainų švenčių renginiams turėtų rūpėti bendrumo jausmo puoselėjimas, o ne atrakcijų „kūrimas“ ar vaizduotės žabojimas. Žiniasklaidai ir internetinėms prezentacijoms – plačiai ir visomis įmanomomis priemonėmis būtų privalu rodyti kompetenciją, išmanymą ir skatinti patriotinius jausmus, vienybės potyrius ir didžiavimąsi savo kultūra.

Pozityvių žinių sklaida, didžiavimasis istorija, tradicijomis, paveldu ir šventėmis yra privalomas dalykas, nes taip mes reprezentuojame save ir siunčiame žinių kitiems. Apie Dainų šventę Estijoje plačiai rašė ir užsienio spauda *The Wall Street Journal*²⁴, *The New York Times*²⁵ ir kt. *BBC radio 3* siuntė sveikinimą Latvijos dainų šventei „Hello Latvia“²⁶. Kuo galime pasigirti mes? Gal tiesiog vėl likome žiniasklaidos, televizijos, radijo ir interneto užkulisiuose?

²¹ Prieiga per internetą: <http://www.latvia.travel/en/article/song-and-dance-celebration> [žiūrėta 2015 09 03]

²² Prieiga per internetą: <http://estonia.eu/about-estonia/culture-a-science/song-and-dance-festivals.html> [žiūrėta 2015 09 03]

²³ Prieiga per internetą: https://www.lietuva.lt/en/tourism/what_to_see/unesco_heritage [žiūrėta 2015 09 03]

²⁴ Prieiga per internetą: <http://online.wsj.com/articles/singing-for-freedom-at-estonias-laulupidu-festival-1405550002> [žiūrėta 2014 09 04]

²⁵ Prieiga per internetą: http://www.nytimes.com/2014/07/11/arts/music/estonias-revolutionary-spirit-embodied-in-music.html?_r=0 [žiūrėta 2014 09 04]

²⁶ Prieiga per internetą: <http://www.bbc.co.uk/blogs/radio3/posts/Hello-Latvia-Watch-the-BBC-Singers-video-greeting> [žiūrėta 2014 09 04]

Dainų šventė ir mažasis ekranas

Remiantis „Spinter tyrimų“ duomenimis, trečdalis Lietuvos apklaustųjų (47 proc.) stebi Dainų šventės transliacijas per televiziją. Tiesioginės transliacijos, pasitelkus „tradicinį“ lietuvišką darbo stilių, atskleidė stipriąsias ir silpnąsias Dainų švenčių puses. Be abejonės, statiškos, nuobodžios, monotoniškos tiesioginės keturių ar trijų valandų transliacijos Dainų ir šokių šventei Lietuvoje suteikė nykios praeities atspalvį.

Ir kaip rašė vienas Lietuvos kultūros tarybos narys: „Tą patį liepos vakarą įsijungęs televizorių sustingau – negalėjau patikėti, kad jie vyko taip toli į praeitį. Šių metų Dainų šventės tiesioginė transliacija iš Ansamblių vakaro tik aukšta vaizdo kokybe skyrėsi nuo kokių 1978-ųjų, brandaus brežnevizmo metų. Gal pasikeitė kostiumų detalės, gal mergelės linktelėjimas berneliui tapo koketiškesnis. Bet visas bendras tonas, patosas, choreografija – tiesiog apstulbęs žiūrėjau tą „Lietuvos“ ansamblio nepabaigiamą kartotę, tarsi amžiams sustingusius kadrus, dėl kurių tikrai nemažus pinigų klojo žiūrovai. Ką jie ten matė – suharmonizuotas liaudies tradicijas ir suvaidintą gerovę, savo jaunystę ar sovietmetį?“²⁷ Deja, praeities perversijomis dvelkė ne tik Ansamblių vakaras... Galima pasidžiaugti nebent šventinių eitynių iš Katedros aikštės į Vingio parką tiesiogine transliacija – čia atsiskleidė Dainų šventės dalyvių nuoširdumas, savitumas, originalumas, laidos vedėjų kompetencija, profesionalumas, tačiau išliekamoji tokių transliacijų vertė nedidelė, nes parengti kokybiškus, įdomius, įvairiapusiškus, reflektyvius reportažus reikia laiko, kompetencijos ir nemažai darbo.

„Mazochistinis regėjimo malonumas pritraukė mane patį, ir kitą vakarą jau stebėjau „modernų“ baltiškų kostiumų pristatymą su neva šiuolaikiniu šoku – jame ir keisti judesiai, ir mįslinga Antano Jasenos muzika vėlgi nesiskyrė nuo Broniaus Kutavičiaus „Strazdo – žalio paukščio“ tonų ir trafaretinio baltų kultūros kildinimo iš mįslingų ūkų. O per visas dienas iš visų pakampių skambantis Donelaitis ėmė skambėti kaip Leninas. Nors bandymų įtraukti publiką dalyvauti, suteikti koncertui nesuvaidinto gyvumo būta, visgi šventė keletą dienų kalė į galvas neginčijamą stereotipinio mąstymo ir klišių diktatą.

Bet jau pačios tradicijos yra diktatas, tad klausimas tik apie jų kilmę. Ir visiškai netyčia vos nukrypus nuo fasadinių pasirodymų, jos išnyra visai kita kasdienos realybė, moderniai skatinama regioninės kultūros politikos“²⁸.

Tiesa, palyginę 2009 ir 2014 m. dainų švenčių transliacijų reitingus ir vėl nusivilsime – jie smuko daugiau negu perpus. TNS LT TV auditorijos tyrimo duomenimis, labiausiai (net 73 proc.) krito iškilmingų eitynių populiarumas. Kai kurie renginiai, pavyzdžiui, Pučiamųjų orkestrų koncertas, Šokių diena, Folkloro diena apskritai

²⁷ Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-09-02-vaizdas-jauniskis-vasaros-klystkeliai-mirtis-veisiejuose/121361> [žiūrėta 2014 09 05]

²⁸ Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2014-09-02-vaizdas-jauniskis-vasaros-klystkeliai-mirtis-veisiejuose/121361> [žiūrėta 2014 09 05]

nebuvo transliuojami tiesiogiai, nes tuo metu vyko pasaulio futbolo čempionato rungtynės...

Dainų šventės prasmingos – kaip bendro pakilimo, įkvepiančios vienybės šaltinis. Dalyvauti, dainuoti ir šokti, giedoti himną, būti kartu „čia, mūsų namuose“ – tai ir yra Dainų šventės patrauklumo paslaptis. Kaip perteikti ją mažajame ekrane nebanaliai, neprimityviai, be sovietinio šleifo? Tai labai rimta užduotis profesionalams, kad TV žiūrovai neabejotų, ar pelnytai Lietuvos dainų švenčių tradicija ir simbolika įtraukta į UNESCO nematerialaus kultūros paveldo sąrašą.

„Pamirštos“ realijos

Orientuojantis į Dainų švenčių tradiciją Baltijos šalyse, buvo pamiršta viena svarbi šių švenčių dalis – simbolika. Remdamiesi tradicine samprata, simboliką galėtume apibrėžti kaip ženklų ir vaizdinių visumą, kuri atskleidžia ir pagrindžia reiškinių prigimtį bei esmę, kuri išreiškiama simboliais. Kokie simboliai būdingi Dainų ir šokių šventei? Virtualus paukštis, keliaujantis per laiką ir erdvę, išmargintos kolonos ar grojantis ir šviečiantis fontanas? Be abejonės, laikas diktuoja savus prioritetus, tačiau šventės simbolika apibrėžiama kaip tradicijos nulemtas, konservatyvus, tikras ir prasmingas paveldas. Neatsitiktinai itin teigiamai buvo vertinamas Dainų šventės 90-mečio minėjimas Kaune 2014 m. birželio 28 d. kaip tradicinė, beprasmių dainų ir nevykusių šokio instaliacijų nenaudojusi, laike suvaldyta patraukli „šventė“.

UNESCO rengtoje Dainų ir šokių šventės paraiškoje buvo teigiama, kad šios šventės ir su jomis susiję procesai kuria didžiulę neįkainojamą vertę ir turi simbolinę reikšmę, formuojant ir stiprinant bendruomenes (Multinational Candidature File 2001, p. 6). Šventė ir tradicijos vertintinos kaip paveldas, kultūrinė duotybė, istorija, kita vertus, simbolinė reikšmė – tai pagrindinė Dainų ir šokių švenčių vertybė.

Išskeldami politinį – vienijantį, stiprinantį ir formuojantį šventės turinį, privalėtume plėtoti vertybinius prioritetus, atsakyti į iššūkius ir paisyti grėsmių, kurios atsiranda, suteikus šventei visa apimančio, plačiai aprėpiančio ir daugybės – su paveldu, tradicijomis ir tautiškumu susijusių veiklų įtraukimą renginio statusą, siekiant išsiskirti gausa, įvairove ir „originalumu“. Apskritai prasminiai Dainų ir šokių šventės konceptai, kaip gyvybiškai svarbus tautos kūrimo įrankis (*a vital tool in nation-building*), kaip masiškiausias ir labiausiai jungiantis bendruomeninis įvykis (*the most massive and inclusive communal event*) ir kaip kultūrinė raida (*cultural expression*), vienijanti tris Baltijos šalis, teikia ir atskleidžia išskirtinumo pobūdį (ten pat, p. 5). Bendras istorinis repertuaras visose šalyse vertinamas taip pat kaip pastovumo (rituališkumo) garantas. Plėsdami vizualinį, idėjinį ir faktinį šventės inventorių prarandame konceptualinį grynumą ir atsidiuriame begalinės gausos, nuolatinės kaitos ir eklektikos spąstuose. Gal iš tiesų vertėtų šiai šventei, saugomai

UNESCO ir puoselėjamai Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje, skirti daugiau santūrumo, kuklumo, paprastumo ir taupumo? „Padalykime tą šventės našta: iškilmingai švęskime Valstybės dieną ne kas ketverius metus, o kasmet. Vienais metais džiauškime mėgėjų teatrais, folkloro ansambliais, liaudies meno paroda, kitais metais nepraleiskime ansamblių vakaro, kanklininkų pasirodymo, trečiais metais eikime žiūrėti šokių dienos, o ketvirtais metais susitikime svarbiausioje UNESCO globojamoje šventės dalyje – Dainų dienoje“ (Nakienė 2014, p. 67). Taip Dainų šventė netaptų našta, paskatintų vienyti, telktis ir išgyventi ritualinį bendrumą.

Estijos visuomenė suteikė Dainų šventei sakralumo statusą. „Tautos dainavimas“ nėra vien tik metafora. Tartu universiteto profesorės Marju Lauristin nuomone, Dainų šventės pagrindas – surinkti didžiąją dalį Estijos gyventojų švęsti bendrų šventų vertybių. Žinoma, kai kurie sako, kad dainų festivalio laikas baigėsi. Tačiau estų atliktas tyrimas aiškiai parodė, kad daugumai estų, ir jauniems, ir seniems, Dainų šventė yra šventė, kurioje Estijos žmonės renkasi patirti kartu esmines tautines vertybes ir jausti, kad jie priklauso Bendrijai. Dalyvavimas festivalyje yra labai svarbus kaip bendras nukrypimas nuo kasdienės rutinos į vertybes, kurios mus sieja su praeitimi. Tai artima religiniam jausmui, išgyvenimui ar patirčiai. Tyrimas taip pat parodė, kad estai turi didelį poreikį sakralumui ir tai sudaro šios tradicijos pagrindą²⁹.

Vienijanti ir telkianti šventės galia, sakralumo atsiradimas profaniškoje aplinkoje, ritualiniai išgyvenimai, kai viskas vyksta čia ir dabar, tradicija, plėtojama beveik šimtą metų ir kurianti pilietinio pasirinkimo galimybę, įpareigoja mus kurti prasmingą puoselėjimo politiką, kad išsaugotume ir skatintume, pasak Antano Maceinos, tikrąją lietuviško sielos objektyvaciją – dainą, suteiktume „savo gyvenimui būties formą“, tikėdami, kad „daina yra savotiškas pasibuvimas, buvimas kartu, kuriame turi dalyvauti visi esantieji“ (Maceina 1993, p. 145).

Ar pripažindami dvasinius prioritetus neturėtume pamiršti ir materialiosios šventės pusės? „Man liūdniausia, kad mes didžiausia šalis iš trijų valstybių, o finansavimas atvirkščiai proporcingas. Mažiausia šalis Estija duoda bent penkiskart didesnę finansavimo resursų šaltinį visiems – ir paruošiamiesiems Dainų šventės darbams, ir pačiai Dainų šventės sąmatai, ir kolektyvų gyvasties palaikymui. Latviai duoda tris kartus daugiau, o mes atsilieiname“, – spaudos konferencijoje Seime 2015 m. vasario 26 d. kalbėjo Chorvedžių sąjungos pirmininkas, choro „Ažuoliukas“ vadovas prof. Vytautas Miškinis, lygindamas Dainų švenčių finansavimą Lietuvoje, Latvijoje ir Estijoje³⁰. Apskritai, vertinant Dainų šventę kaip pačią pigiausią priemonę patriotizmui ir pilietiškumui ugdyti, atsižvelgdami į jos svarbą ir populiarumą turėtume didinti finansavimą, paremti Dainų šventės moralinį autoritetą ir kurti šventės ateitį kartu.

²⁹ The Song Festival Is Sacred for Estonians. Posted on June 30, 2014 by Inga Külmoja. Prieiga per internetą: <http://blog.ut.ee/the-song-festival-is-sacred-for-estonians/#sthash.yHnGbKIT.dpu> [žiūrėta 2014 09 05]

³⁰ Prieiga per internetą: <http://www.15min.lt/naujiena/laisvalaikis/ivairenybes/kulturos-zmones-baiminasi-del-dainu-sventes-likimo-61-487610> [žiūrėta 2015 03 05]

* * *

2014 m. spalio 23–24 d. Taline vykusiame trišaliame Baltijos kultūros komiteto posėdyje buvo suderinta ir pasirašyta Trišalė Lietuvos, Latvijos ir Estijos kultūros ministerijų bendradarbiavimo programa 2015–2018 metams. Joje numatoma skatinti dalyvavimą ir mainus tarp šalių visose kultūros ir kūrybinių sektorių srityse, keistis informacija dėl teisėkūros iniciatyvų, kultūros politikos pokyčių, tęsti bendradarbiavimą daugiašaliuose Baltijos ir Šiaurės šalių formatuose, bendradarbiauti įgyvendinant UNESCO konvencijas ir programas, pasitelkiant trišalius ir tarptautinius formatus, naujų visoms trims šalims aktualių dokumentų įrašymas į UNESCO „Pasaulio atminties“ registrą. Programoje taip pat yra numatyta atnaujinti Dainų ir šokių švenčių tradicijos išsaugojimo ir atgaivinimo Baltijos koordinacinio komiteto sudėtį ir parengti bendradarbiavimo planą 2015–2025 metams.

Bendra Lietuvos, Latvijos ir Estijos kultūros politika, jeigu ji neliks tik „gerų keitimų protokolais“, paralelūs tyrimai, sociologinės apklausos galėtų atverti naujas kultūros plėtros perspektyvas, išsaugant ir plėtojant nacionalinius prioritetus, kolektyvinę atmintį ir kontekstus, vienijančius tris Baltijos šalis. Gyventi, nenusistačius kultūros prioritetų, yra tas pats, kaip be nuovokos klaidžioti painiais prarastos istorinės ir kultūrinės atminties labirintais. Arba puoselėti bendrus vienijančius ir telkiančius šventės, kaip sakralumo, ritualus.

* * *

2015 m. vasario 25 dieną paskelbus Kultūros politikos vystymo dieną, Kultūros ministerijoje buvo siekiama aptarti kai kuriuos kultūros tradicijų išsaugojimo regionuose klausimus ir buvo tariamasi, kaip 2018 metų Dainų šventę paversti visuotiniu reiškiniu. „Šiandien neeilinė diena Kultūros ministerijoje, ji skirta nuspręsti, kaip 2018 metais Lietuva, Latvija ir Estija iškilmingai švęs Nepriklausomybės šimtmetį. Šiandien nė vienam mūsų nekyla abejonių, kad Dainų šventė po trejų metų turėtų ypač garsiai suskambėti visose trijose Baltijos šalyse. Tai bus iškiliausia ir stipriausia mūsų, vieno likimo susietų tautų, šventė. Visi kartu, susikibę rankomis ir dainomis švėsime mūsų valstybių gimtadienius, todėl šiandien susitikome aptarti, ne tik, kaip laikysimės dar 2005 m. Taline priimtos rezoliucijos, kuria trys Baltijos šalys įsipareigojo užtikrinti Dainų švenčių, kaip unikalios tradicijos tęstinumą, bet ir kaip 2018 metais Dainų šventę paversime visuotiniu reiškiniu, parodančiu pasauliui, kad ne veltui prieš 12 metų Estijos, Latvijos ir Lietuvos dainų švenčių tradicija ir simbolika įtraukta į UNESCO Žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo sąrašą ir kad šis reiškinys yra pasaulyje analogų neturintis, gyvą tradiciją liudijantis, unikalus kultūros šedevras“, – kalbėjo kultūros ministras Šarūnas Birutis. Susipažinus su Latvijos ir Estijos Dainų švenčių finansavimo modelių pavyzdžiais, apsvarsčius ir naujų finansavimo formų galimybes, buvo ieškoma kelių, kaip paskatinti privatų sektorių, mece-

Kultūros politikos
vystymo diena LR kultūros
ministerijoje 2015 m.
vasario 25 d. LR KM nuotr.

natus, visuomenines organizacijas. Pasak Š. Biručio, atskiro dėmesio šiandien turėtų sulaukti ir jaunimo dalyvavimas Dainų šventėse, nes pagal jaunosios kartos poreikius privalu ieškoti naujų meninės raiškos formų, panaudoti technologijas, reaktualizuoti tradicines vertybes³¹.

Ar susipažinus su sėkminga kaimyninių šalių patirtimi ir parengus bei įtvirtinus tinkamiausią mėgėjų meno, dainų švenčių, kitų tradicijų valstybės paramos ir plėtros strategiją, numčius būdus, kaip spręsti kultūros specialistų ir kolektyvų vadovų kvalifikacijos kėlimo, kolektyvų vadovų apmokėjimo, pasirengimo dainų šventėms proceso stiprinimo, nematerialaus kultūros paveldo apsaugos klausimus, bus pasiekta pozityvių rezultatų, parodys laikas, nes 2018 m. Dainų šventė – ne už kalnų.

2015 m. gegužės 6 d. įvertinus finansinę Dainų šventės bazę ir didelę piniginių trūkumą, dėl kurio stringa šimtmetį minėsiančios Lietuvos pasirengimas Dainų šventei 2018 metais, kultūros ministras Š. Birutis teikė Vyriausybei siūlymą padidinti Kultūros ministerijos asignavimus 2016–2017 m. po 1 mln. eurų, 2018 m. – 4 mln. eurų Dainų švenčių tradicijos tęstinumui užtikrinti ir Lietuvos dainų šventei surengti. Siekiant išlaikyti Dainų švenčių tradicijos tęstinumo procesą, išsaugoti kultūros tapatumą, didinti kultūros prieinamumą regionuose, įtraukti į aktyvią kultūrinę veiklą didesnę gyventojų dalį – tokie būtų šio finansavimo įgyvendinimo tikslai. Palyginti su kaimynėmis Latvija ir Estija, Lietuva smarkiai atsilieka puoselėjant Dainų švenčių tradiciją. Turėdamos mažiau gyventojų Latvija ir Estija šiandien išlaiko kur kas daugiau meno kolektyvų, skiria daugiau lėšų pasirengimo šventėms procesui ir kt. Pavyzdžiui, 2015 m. Estija skyrė pasirengimui dainų šventėms 2 579 415 eurų, 2014 m. Dainų šventėje dalyvavo 1 739 mėgėjų meno kolektyvai (42 149 dalyviai). Latvija pasirengimui dainų šventėms skyrė 1 716 462 eurų, 2013 metų Latvijos dainų ir šokių šventėje dalyvavo 1 786 mėgėjų meno kolektyvai (40 600 dalyvių). Lietuva pasirengimui

³¹ 2015 m. vasario 25 d. Kultūros ministerijoje tariamasi, kaip 2018 metų Dainų šventę paversti visuotiniu reiškiniu. Prieiga per internetą: <http://lrkm.lt/go.php/lit/Kulturos-ministerijoje-tariamasi-kaip-2018-metu-Dainu-svente-paversti-visuotiniu-reiskiniu> [žiūrėta 2015 03 05]

dainų šventėms skyrė 545 000 eurų, 2014 m. Dainų šventėje dalyvavo 1364 mėgėjų meno kolektyvai (35 888 dalyviai)³². Praėjusioje Dainų šventėje dalyvavo kas septintas lietuvis, bent kartą tapę atlikėjais Dainų šventėje buvo 15 proc. apklaustųjų, rodo reprezentatyvus Lietuvos kultūros tyrimų instituto (LKTI) tyrimas. Šis rodiklis, palyginti su bendru gyventojų išitraukimu į kultūrinę veiklą Lietuvoje, yra gana aukštas, bet lietuviai pagal aktyvumą Dainų šventėje gerokai atsilieka nuo kaimyninių Baltijos valstybių, kur renginiuose dalyvavę nurodo apie pusę visų respondentų³³. Ir reikia tikėtis, kad įveikę atsilikimą materialiniuose dalykuose ir sutelkę bendras pajėgas mes įveiksime ir kitus „atsilikimus“, kurdami ir puoselėdami Dainų šventės tradiciją ir simboliką.

Literatūra

- Brüggemann, Karsten, and Kasekamp, Andres. 2014. 'Singing Oneself into a Nation'? Estonian Song Festivals as Rituals of Political Mobilisation. In: *Nations and Nationalism*, Vol. 20, Issue 2, April, p. 259–276.
- Eliade, Mircea. 1997. *Šventybė ir pasaulietiškasumas*. Iš prancūzų kalbos vertė Petras Račius. Vilnius: Mintis.
- Gudelis, Regimantas. 2014. Keliai, vedę į pirmąją dainų šventę. In: *Lietuvos dainų švenčių tradicija. The Tradition of Lithuanian Song Celebration*. Vilnius: Pasaulio lietuvių dainų šventės fondas, Lietuvos liaudies kultūros centras, p. 16–24.
- Lauristin, Marju, Vihalemm, Peeter. 2013. Minu laulu- ja tantsupidu: Sotsioloogilise uuringu aru- anne, Tartu: eesti laulu- ja tantsupeo sa. Prieiga per internetą: <http://2014.laulupidu.ee/wp-content/uploads/2014/01/Laulupeo-uuringu-aruanne-oktoober-2013.pdf> [žiūrėta 2014 09 05]
- Maceina, Antanas. 1993, 1994. Liaudies daina – tautos sielos išraiška (Lietuvių dainų dvasia ir po- būdis). In: *Tautosakos darbai*, 1993, t. II (IX), p. 145–149; *Tautosakos darbai*, 1994, t. III (X), p. 53–73. Prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/literatura/LA00/Antanas_Maceina._Liaudies_daina_-_tautos_sielos_i%C5%A1rai%C5%A1ka.LA0300A.pdf
- Maceina, Antanas. 1993, 1994. Liaudies daina – tautos sielos išraiška (Lietuvių dainų dvasia ir pobūdis). In: *Tautosakos darbai*, 1993, t. II (IX), p. 145–149; *Tautosakos darbai*, 1994, t. III (X), p. 53–73. Prieiga per internetą: http://www.xn--altiniai-4wb.info/files/lite- ratura/LA00/Antanas_Maceina._Liaudies_daina_-_tautos_sielos_i%C5%A1rai%C5%A1ka.LA0300A.pdf
- Multinational Candidature File for the 2nd Proclamation of Masterpieces of the Oral and Intangible Heritage of Humanity “Tradition and Symbolism of the Song and Dance Celebration Process in Estonia, Latvia and Lithuania”, 2001. Prieiga per internetą: http://www.unesco.lv/files/Tradition_and_Symbolism_of_the_Song_and_Dance_Celebration_Process_in_Estonia_Latvia_and_Lithuania_e9aa0010.pdf; http://www.unesco.lt/uploads/Multinational%20Candidature%20File%20UNESCO_Tradition%20and%20Symbolism%20o.pdf [žiūrėta 2014 09 05]

³² Prieiga per internetą: <http://lrkm.lt/go.php/lit/Kulturos-ministras-teikia-Vyriausybei-siulyma-padidinti-asignavimus-Dainu-svente/-/1> [žiūrėta 2015 05 10]

³³ Prieiga per internetą: http://www.lrt.lt/naujienos/kultura/26/100930/kulturos_ministras_2018-uju_dainu_svente_prasys_papildomai_6 mln_euru [žiūrėta 2015 05 10]

- Nakienė, Austė. 2014. Dainų šventės našta. In: *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 4, p. 66–67.
- Smidchens, Guntis. 2014. *The Power of Song: Nonviolent National Culture in the Baltic Singing Revolution*. Washington: University of Washington Press.
- Smidchens, Guntis. 2012. „Be dainų nebūt buvę tūkstančių be ginklo pasipriešinusių žmonių, o be jų nebūtų buvusios nepriklausomybės“, Aušros Jurgutienės interviu su Gunčiu Šmidchensu, Vašingtono universiteto Skandinavistikos departamento docentu, Baltijos šalių studijų programos vadovu. In: *Muziejai, paveldas, vertybės*. Sudarė Rita Repšienė. Vilnius : Lietuvos kultūros tyrimų institutas, p. 150–157. Lietuvos kultūros tyrimai, 2.
- Tradicija, telkianti tautą: Diskusija Vilniaus rotušėje, pristatant Dainų šventės 90-mečiui skirtą leidinį. In: *Liaudies kultūra*, 2014, Nr. 4, p. 35–42.

About Cultural Values, Priorities and New Challenges: Song Celebration

Summary

Key words: Song celebration, priorities, culture, heritage, tradition, ritual

Following the publication of the UNESCO Intangible Cultural Heritage Convention in 2003, and its entry into force in 2006, as an intangible cultural property was added the tradition and symbolism of the Song and Dance Celebration in Estonia, Latvia and Lithuania. The tradition of song festivals inspired by protestant cultures have become an integral part of the identity of Baltic lands. Testifying to the diversity of heritage, representing national history, making efforts to modernize cultural practice, passed down from generation to another, it offers positive, uniting and mobilizing possibilities in favor of survival. Fostering national identity and creativity the Song and Dance Celebration of the Baltic countries has reflected patriotic and historical barriers, ideological conformism, and cultural maturity. What is the common reality of Song and Dance Celebration being a national cultural priority in all three Baltic States? Program, participants, tradition, creative, ideological and artistic values, relationship with media, innovation related to the television broadcasts and online communication – this is just a small part of actualities related to the celebration that require attention, evaluation and reflection.

Dainų ir šokių šventė Lietuvoje: visuomenės aktyvumas, šventės samprata ir vertinimas

Aida Savicka

Nors Dainų ir šokių šventė yra vienas didžiausių ir masiškiausių kultūros renginių Lietuvoje, kurios svarba pripažįstama tiek valstybės, tiek pasauliniu mastu, tenka pripažinti, kad ji nepelnytai sulaukia mažo visuomenės ir kultūros tyrinėtojų dėmesio. Todėl netrukus po paskutiniosios Dainų šventės uždarymo buvo atliktas reprezentatyvus pilotinis Lietuvos gyventojų nuomonės tyrimas, kurio tikslas – išsiaiškinti Dainų šventės sociokultūrinės integracijos potencialą bei visuomenės sąmonėje vyraujančią šios šventės sampratą, dalyvavimo aktyvumą bei renginių vertinimą. Šie duomenys leidžia įvertinti Dainų šventės tradicijos tęstinumo perspektyvas visuomenės nuostatų prasme bei šios šventės gyvybingumą tarp įvairių demografinių grupių.

Pagrindiniai žodžiai: kultūros tyrimai, Dainų ir šokių šventė, kultūrinis tapatumas

Dainų šventė kaip kultūrinis reiškiny

Dainų šventė yra bene didžiausias ir masiškiausias kultūros renginys Lietuvoje, kas ketverius metus į šventės sūkurį įtraukiantis pačias įvairiausias socialines šalies gyventojų grupes: tiek jaunimą, tiek brandaus amžiaus žmones, tiek sostinės, tiek regionų gyventojus ir panašiai. Vargu ar kokia kita šventė galėtų jai prilygti tokia atlikėjų ir žiūrovų įvairove, masiškumu bei aktyviu dalyvavimu savaitiniame šventės renginių vyksme. Jos unikalumas ir reikšmė pripažinta ne tik šalies, bet ir tarptautiniu mastu, o organizavimas reglamentuojamas specialaus 2007 metais įsigaliojusio Lietuvos Respublikos Dainų švenčių įstatymo.

Jubiliejinės, 90-osios Dainų šventės, vykusios 2014 metais, populiarumas, vertinant pagal žiūrovų pritraukimą į renginius, bilietų pardavimą, rodo, kad ji ir šiandien išsaugo aktualumą ir išlieka vienu gyvybingiausių nūdienos renginių, puoselėjančių tautinę Lietuvos kultūrą ir tradicijas, tautos bendrumo pajautimą. Būtent šį tautos sutelkimo aspektą visų pirma akcentuoja valstybės veikėjai, kultūros politikos formuotojai bei Dainų šventės rengėjai. Jo svarba pabrėžiama ir Dainų švenčių įstatyme. Tačiau pasigirsta nuogastavimų dėl galimų šventės komercializavimo tendencijų ar grėsmių prarasti jos tikrąją esmę ieškant pernelyg drąsių inovacijų, kurių tikslas – pritraukti kuo daugiau pramogų ieškančių žiūrovų.

Siekiant išsiaiškinti, kokia šventės samprata vyrauja tarp įvairaus amžiaus Dainų šventės atlikėjų bei šių renginių žiūrovų, kaip jie vertina šventės renginius, netrukus po paskutiniosios Dainų šventės uždarymo buvo atliktas reprezentatyvus pilotinis Lietuvos gyventojų nuomonės tyrimas (2014 m. liepos 16–26 d.). Tyrimo metodas – standartizuotas betarpiškas interviu pagal iš anksto paruoštą klausimyną (1 priedas). Tyrimo metu buvo apklausti 1005 respondentai nuo 18 iki 75 metų amžiaus. Tyrimo lokacija – visoje šalies teritorijoje išdėstyti 65 atrankiniai taškai, reprezentuojantys visus šalies regionus.

Tyrėjų tikslas buvo išsiaiškinti Dainų šventės sociokultūrinės integracijos potencialą bei visuomenės sąmonėje vyraujančią šio renginio sampratą. Tradiciškai vyraujanti kultūros tyrėjų bei kultūros politikos formuotojų prielaida yra Dainų šventės kaip tautos konsolidacijos ir tapatumo įtvirtinimo samprata, tačiau tyrimo vertas klausimas yra tas, ar laisvosios rinkos sąlygomis save įtvirtinanti Dainų šventė jos atlikėjų bei žiūrovų akyse netampa tiesiog dar vienu pramogų industrijos produktu? Nors šis teiginys gali skambėti ciniškai, reikia atsižvelgti į galimą nuomonių įvairovę, nes tokio masiškumo šventėse dalyvauja skirtingų kartų atstovai, turintys nevienodą gyvenimo patirtį, puoselėjantys skirtingas vertybes bei prioritetus.

Atlikta Lietuvos gyventojų nuomonės apklausa buvo parengta kaip pilotinis tyrimas, padėsiantis pasirengti tolimesniam fundamentaliai lyginamajam tyrimui. Todėl dėmesys buvo sutelktas į du pagrindinius aspektus – kognityvinį (pažinimo) ir normatyvinį (vertybinį), o tyrimo laukas apėmė šią problematiką:

Lietuvos visuomenės išitraukimą į šventės renginius (dalyvavimas, stebėjimas, domėjimasis);

- žinojimą apie šventę;
- šventės svarbos suvokimą;
- šventės vertinimą kokybine prasme.

Toliau apžvelgsime tyrimo rezultatus pagal šias sritis ir įvertinsime, kokie veiksniai lemia aktyvumo bei nuomonių įvairovę.

Įsitraukimas į Dainų šventės renginius

Pripažįstant dalyvavimo kultūros renginiuose, kultūros produkcijos vartojimo reikšmę tiek asmenybės tobulėjimui, tiek visuomenės kultūrinio tapatumo puoselėjimui, keletas pirmųjų tyrimo klausimų buvo skirti nustatyti gyventojų įsitraukimo į Dainų šventės renginius lygiui tiek dalyvavimo, tiek stebėjimo prasme. Respondentų buvo klausiama:

- Ar esate kada nors dalyvavęs (-usi) Dainų šventėje kaip atlikėjas (-a)?
- Ar Jūs asmeniškai stebite Dainų šventės renginius?

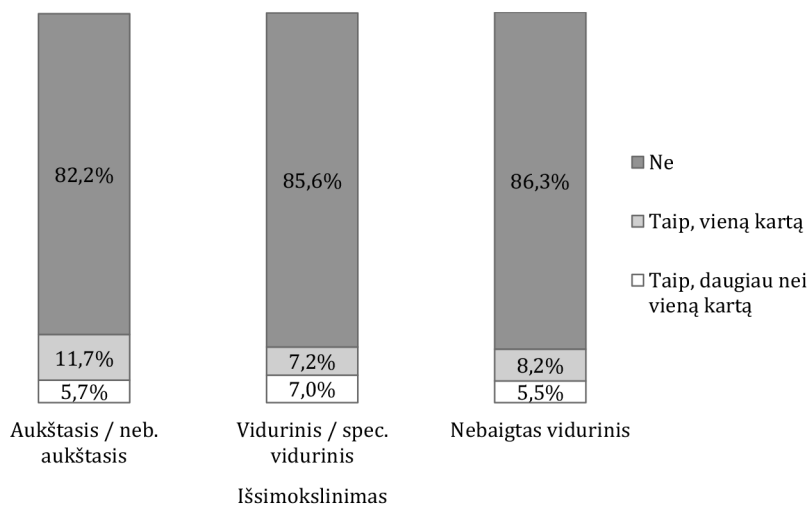
Į pirmąjį klausimą teigiamai atsakė 15 proc. respondentų, iš jų 8 proc. teigė dalyvavę Dainų švenčių programoje vieną kartą, o 7 proc. – daugiau nei vieną kartą. Vertinant iš Lietuvos perspektyvos, tai yra labai aukštas aktyvumo rodiklis, ypač atsižvelgiant į Kultūros ministerijos užsakymu 2014 m. atlikto tyrimo duomenis¹, rodančius, jog visuomenės narių, kurie yra linkę kurti, dalyvauti vykdant kultūrinę meninę veiklą įvairiose srityse, mūsų šalyje yra apie 30 proc., o faktiškai joje dalyvauja apie 13 proc. Lietuvos gyventojų. Atsižvelgiant į tokį dalyvavimo kultūrinėje veikloje plačiąja prasme potencialą, faktinis dalyvavimo Dainų šventės renginiuose lygis yra ištis labai aukštas. Tačiau lyginant su Estijoje (2013 m.) bei Latvijoje (2007 m. ir 2014 m.) atliktų dalyvavimo Dainų šventėse tyrimų rezultatais, Lietuvos visuomenės įsitraukimą į šventės renginius reiktų vertinti kaip pasyvų. Pavyzdžiui, Estijoje atlikto tyrimo duomenimis, bent kartą Dainų ir šokių šventėje nurodė dalyvavę net pusė 15–74 metų amžiaus respondentų². Neabejotinai lemiamos reikšmės tam turi tiek skirtinga šventės tradicijos gimimo istorija, tiek šios tradicijos trukmė: kaimyninės šalyse Dainų šventės kilo iš bendruomenių iniciatyvos dar XIX amžiaus pabaigoje, o štai Lietuvoje šios šventės pradžia susijusi su valstybinių institucijų sprendimais XX amžiaus pradžioje. Todėl kaimyninėse šalyse gyventojų sąmonėje vyrauja daug stipresnė nuostata dėl dalyvavimo šventėje kaip kultūros ritualų tęstinumo ir asmens prestižo dalyko.

Kalbant apie renginių atlikėjų demografinį profilį, dalyvavę Dainų šventėje dažniau teigė moterys (iš jų dalyvavusių buvo 19,2 proc. lyginant su 10,4 proc. dalyvių vyrų), aukščiausio išsimokslinimo, didžiausias pajamas turintys respondentai, miesto gyventojai (žr. 1–3 pav.). Pastebėtina, kad šios gyventojų kategorijos apskritai yra labiau linkusios į aktyvią kultūrinę meninę veiklą, tad nenuostabu, kad ir įvairiuose Dainų šventės renginiuose jos dalyvauja aktyviau. Tą parodo ir analogiškai minėto 2014 metų tyrimo rezultatai: suinteresuotumo kultūrine veikla stoka labiau būdinga vyrams, turintiems pradinį, pagrindinį išsilavinimą, nedirbantiems arba dirbantiems žemesnės kvalifikacijos darbus asmenims, taip pat dažniau suinteresuotumo (o galbūt galimybių dėl nepakankamai išvystytos kultūros infrastruktūros) trūksta kaimų nei didmiesčių gyventojams.

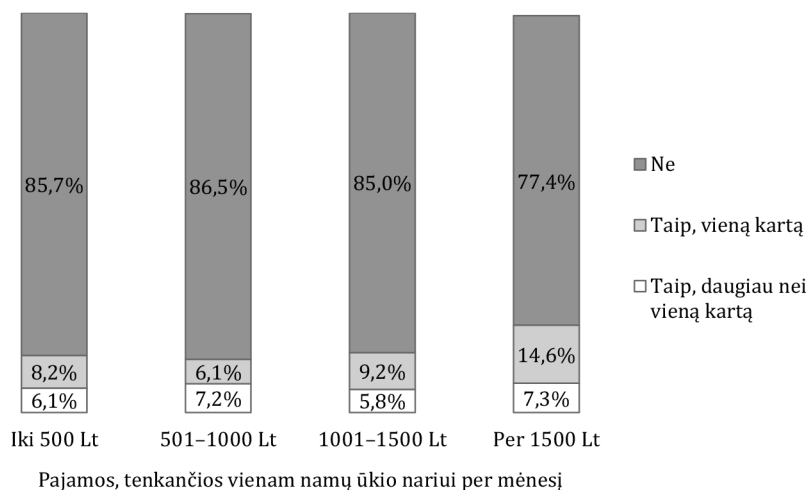
¹ Jurgita Verikienė, Rimantas Juozas Vaicenavičius, Darius Žeruolis. 2014. Gyventojų dalyvavimas kultūroje ir pasitenkinimas kultūros paslaugomis. Tyrimo ataskaita. Vilnius: SIC, ESTEP. Prieiga internetu: http://3erdve.lt/media/public/gyventoj_dalyvavimas_kultroje_ir_pasitenkinimas_kultros_paslaugomis.pdf [žiūrėta 2015 05 22].

² Marju Lauristin, Peeter Vihalemm. 2013. Minu laulu- ja tantsupidu. Sotsioloogilise uuringu aruanne. Tyrimo ataskaita. Tartu. Prieiga internetu: <http://2014.laулupidu.ee/wp-content/uploads/2014/01/Laulupeo-uuringu-aruanne-oktoober-2013.pdf> [žiūrėta 2015 05 22].

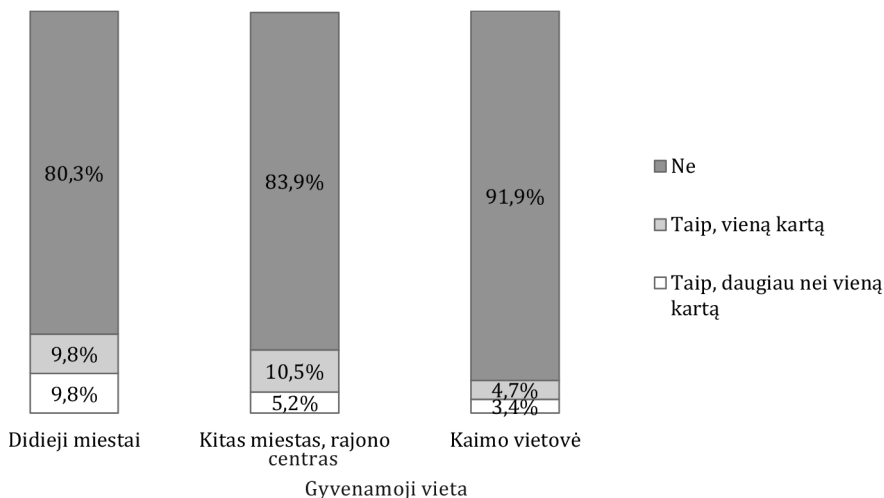
1 pav. Išsimokslinimo įtaka dalyvavimui Dainų šventės renginiuose
(Ar esate kada nors dalyvavęs (-usi) Dainų šventėje kaip atlikėjas (-a)?)

2 pav. Šeimos ūkio pajamų įtaka dalyvavimui Dainų šventės renginiuose
(Ar esate kada nors dalyvavęs (-si) Dainų šventėje kaip atlikėjas (-a)?)

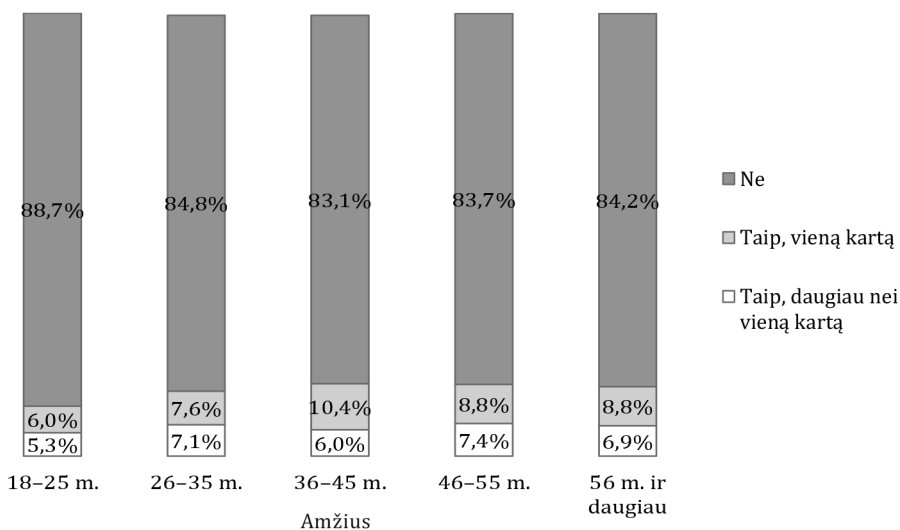

3 pav. Gyvenamosios vietos įtaka dalyvavimui Dainų šventės renginiuose
(Ar esate kada nors dalyvavęs(-usi) Dainų šventėje kaip atlikėjas (-a)?)

Kalbant apie kitus demografinius skirtumus, amžius yra vienas iš reiškiausių veiksnių, turinčių įtakos dalyvavimui Dainų šventės renginiuose, nes jauniausioji karta rečiau nei vyresnieji nurodė dalyvavę šventėje kaip atlikėjai (žr. 4 pav.). Mažesnis jaunimo aktyvumas iš dalies gali būti paaiškintas kaip gyvenimo ciklo reiškinys – dar visiškai neišnaudotomis dalyvavimo šventėje galimybėmis dėl trumpesnės aktyvaus sąmoningo gyvenimo trukmės. Tačiau tikėtina, kad tai parodo ir realų skirtumą tarp kartų, šiuolaikinį jaunimą menčiau įtraukiant į tradicinę kultūrinę veiklą nei tai buvo daroma prieš kelis dešimtmečius.

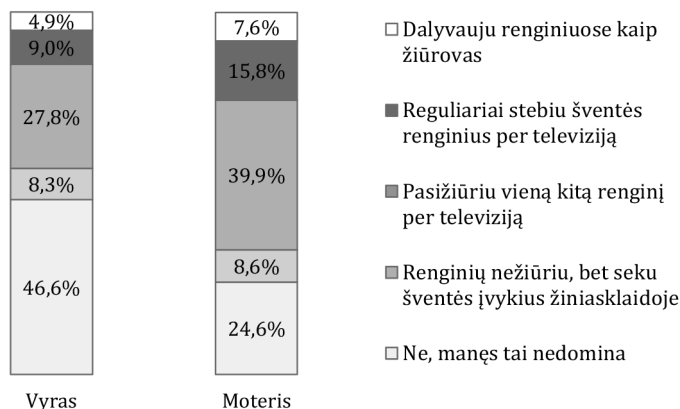
4 pav. Amžiaus įtaka dalyvavimui Dainų šventės renginiuose
(Ar esate kada nors dalyvavęs (-usi) Dainų šventėje kaip atlikėjas (-a)?)

Vertinant šventės potencialą sutelkti visuomenę, stiprinti jos kultūrinį tapatumą, svarbus ne tik dalyvių, bet ir žiūrovų įsitraukimo į renginius aktyvumas. Į klausimą „Ar Jūs asmeniškai stebite Dainų šventės renginius?“ teigiamai atsakė net 62 proc. respondentų. Dauguma iš jų – net 76 proc. – teigė dažniau ar rečiau pasižiūrintys renginius per televiziją, 10 proc. – dalyvaujantys renginiuose, kiti – sekantys informaciją apie šventę žiniasklaidoje³.

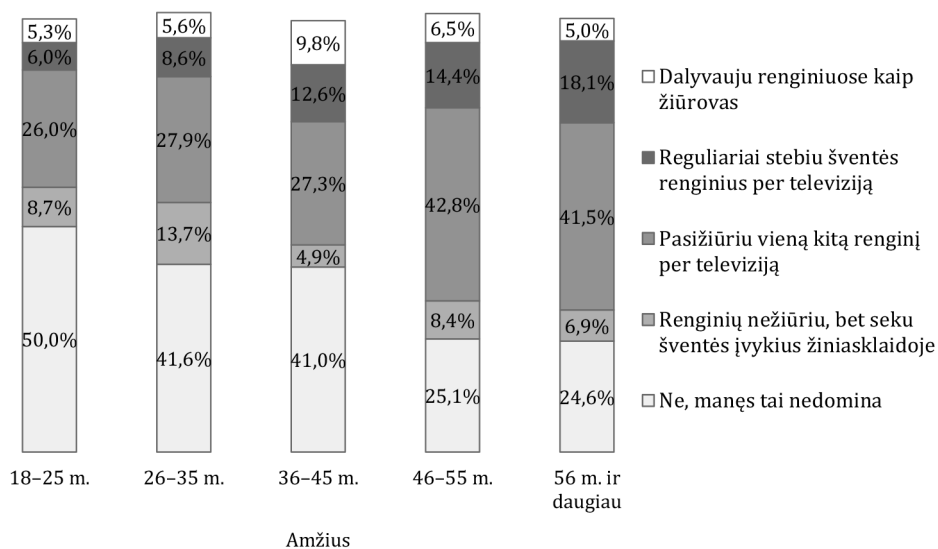
Kalbant apie demografinius skirtumus, Dainų šventės renginius per televiziją dažniau žiūri moterys, vyresni respondentai (46 m. amžiaus ir vyresni) ir mažesnių miestų, rajonų centrų gyventojai. Žiniasklaidoje įvykius dažniau seka didmiesčių gyventojai; gyvai renginius dažniau stebi aukščiausio išsimokslinimo atstovai ir didmiesčių gyventojai (žr. 5–9 pav.). Galima daryti išvadą, kad įsitraukimo į Dainų šventės renginius pobūdį lemia tiek gyvenimo būdo, tiek galimybių veiksniai, nes, pavyzdžiui, moterys bei vyresni žmonės apskritai daugiau laiko praleidžia žiūrėdami televizorių nei vyrai ar jaunesni žmonės; o didmiesčių, ir ypač sostinės, gyventojai turi daugiau galimybių tiesiogiai stebėti šventės renginius nei atokiau gyvenantys žmonės.

5 pav. Lyties įtaka įsitraukimui į Dainų šventės renginius
(Ar Jūs asmeniškai stebite Dainų šventės renginius?)

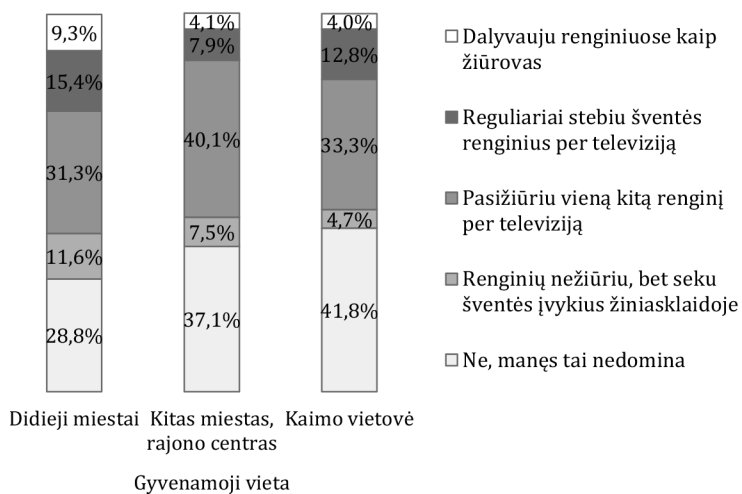

³ Minėtojo Estijoje atlikto tyrimo duomenimis, net du trečdaliai respondentų nurodė dalyvavę renginiuose kaip žiūrovai, o 90 proc. – sekę televizijos bei radijo transliacijas.

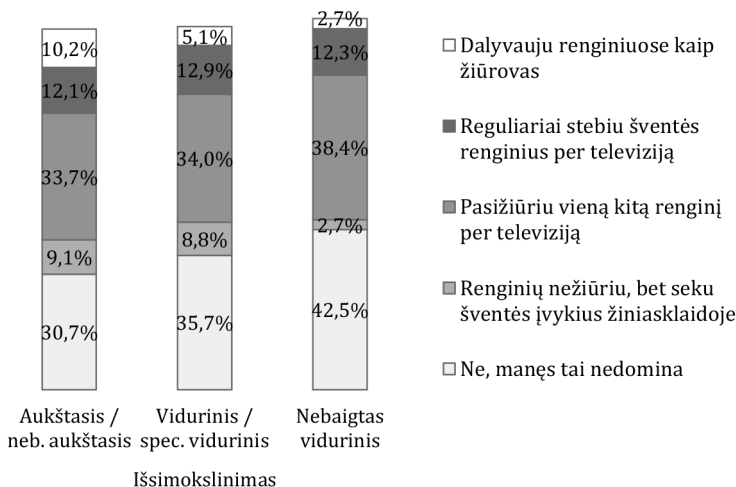
6 pav. Amžiaus įtaka įsitraukimui į Dainų šventės renginius
(Ar Jūs asmeniškai stebite Dainų šventės renginius?)

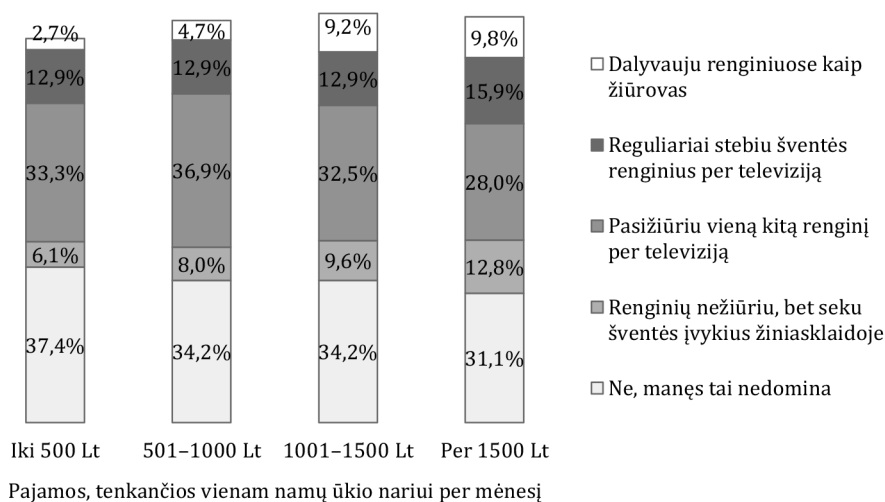
7 pav. Gyvenamosios vietos įtaka įsitraukimui į Dainų šventės renginius
(Ar Jūs asmeniškai stebite Dainų šventės renginius?)

8 pav. Išsimokslinimo įtaka įsitraukimui į Dainų šventės renginius
(Ar Jūs asmeniškai stebite Dainų šventės renginius?)

9 pav. Šeimos ūkio pajamų įtaka įsitraukimui į Dainų šventės renginius
(Ar Jūs asmeniškai stebite Dainų šventės renginius?)

Nesidomintys Dainų šventės renginiais respondentai (tokių buvo 350, arba beveik 35 proc. visų apklaustųjų⁴) buvo paklausti apie to priežastis, pateikiant atvirą klausimą: „Jei Dainų šventė Jūsų nedomina, gal galėtumėte nurodyti kodėl?“. Absoliuti dauguma atsakiusių nurodė intereso stoką (pavyzdžiui, „nepatinka“, „nemėgstu folkloro“, „nuobodu“, „skirta vyresniems žiūrovams“ ir pan.) ir tik penktadalis įvardijo galimybių trūkumą (nėra laiko, per toli, prasta sveikata ir pan.).

⁴ Palyginimui, Estijoje tokių buvo vos 9 proc. respondentų.

Žinojimas apie šventę

Žinojimas apie kultūros reiškinių, jo ištakas, prasmę yra visuomeniškai svarbus, nes įtvirtina kolektyvinę tapatybę, suteikia prasmę ritualams, leidžia susisiekti su kolektyvine pasąmone. Jo įprasminimui labai svarbus ir ritualų cikliškumas, renginių regularumas. Nūdienos visuomenėje neabejotinai svarbus vaidmuo įtvirtinant Dainų šventės tradiciją ir statusą tenka žiniasklaidai: pristatyti jos istoriją, repertuarą ir dalyvius, visapusiškai, išsamiai ir atsakingai nušviesti šventės renginius, nesivaikant pigių vienadienių sensacijų.

Kadangi pristatomas tyrimas buvo atliekamas netrukus po pastarosios Dainų šventės uždarymo, kai informacija apie ją vis dar buvo gausi ir šviežia, o taip pat atsižvelgiant į ribotą pilotinio tyrimo apimtį, plačiosios visuomenės žinojimo apie šventę įvertinimui respondentų buvo klausiama apie įvairius praėjusius Dainų šventės renginius, prašant nurodyti, kurie iš jų įsiminė labiausiai („Kokie šių metų Dainų šventės renginiai Jums labiausiai įsiminė? (galimi keli variantai)“). Pastebėtina, kad nors Dainų šventės renginių apimtis kasmet auga, įsimintiniausi visuomenei yra tradiciniai, ilgamečiai šventės renginiai, ir labiausiai – dainuojamieji: Dainų dienos Vilniuje ir Kaune, šventės atidarymo koncertas, eitynės iš Katedros aikštės į Vingio parką, Ansamblių vakaras. Kiekvieną iš jų kaip įsimintiniausią nurodė nuo penktadalio iki beveik pusės respondentų, įvairūs kiti šventės renginiai labiausiai įsiminė 4–12 proc. respondentų (žr. 10 pav.). Šie duomenys patvirtina tęstinumo svarbą įprasminant šventę ir įtvirtinant ritualus bei rezervuotą požiūrį į naujas šventės organizatorių iniciatyvas, siekiančias dar labiau prisodrinti šventės programą.

10 pav. Įsimintiniausi Dainų šventės renginiai (proc.)

Tolimesniuose Dainų šventės tyrimuose žinojimo apie šventę aspektui planuojama skirti daugiau dėmesio, įvertinant žinias apie šventės istoriją, pripažinimą valstybės bei pasaulio mastu ir pan. Išsamesnės analizės vertas ir visuomenės požiūris į tradicinių šventės renginių bei inovacijų subalansavimą.

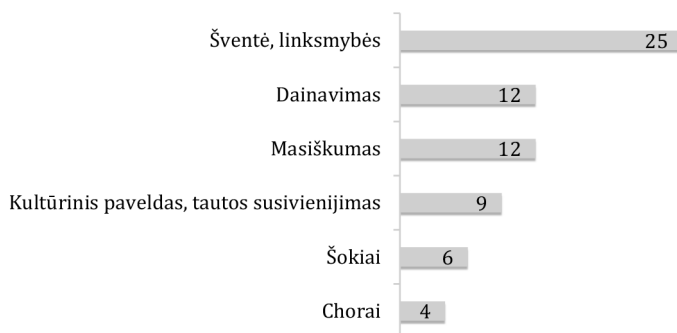
Dainų šventės svarbos suvokimas

Dainų šventė yra vienas iš masiškiausių ir gyvybingiausių nūdienos renginių, tačiau jos svarba visuomenei, kultūrinės jos aktualumo prielaidos Lietuvoje ligšiol nebuvo rimčiau tyrinėtos. Šventės rengėjai visų pirma akcentuoja tokias jos funkcijas kaip tautinės Lietuvos kultūros ir tradicijų puoselėjimas, tautos bendrumo jausmo stiprinimas. Lietuvos respublikos Dainų švenčių įstatymas taip pat pabrėžia dainų švenčių tradicijos sąsajas su visuomenės tautiniu pilietiniu auklėjimu. Tačiau kyla klausimas, ar ši Dainų šventės prasmė vyrauja ir plačiojoje visuomenėje, ar žiūrovams ši šventė nėra tiesiog dar vienas pramogų industrijos produktas? Siekiant į jį atsakyti, tyrime buvo vertinami du Dainų šventės suvokimo aspektai:

- spontaninės asociacijos su pavadinimu „Dainų šventė“;
- Dainų šventės svarbos Lietuvai vertinimas.

Paprašyti spontaniškai apibūdinti, kokia pirma mintis jiems kyla galvojant apie Dainų šventę („Kokia pirma mintis, idėja ar asociacija Jums ateina į galvą, išgirdus pavadinimą „Dainų šventė“?), respondentai labiausiai akcentavo šventės (25 proc.), masiškumo (12 proc.) aspektus. Tiesa, tautos sutelkimo, kultūros paveldo ir lietuviškų tradicijų puoselėjimo aspektą spontaniškai paminėjo tik maždaug kas dešimtas apklaustasis (žr. 11 pav.)

11 pav. Dainų šventės keliamos asociacijos (proc.)

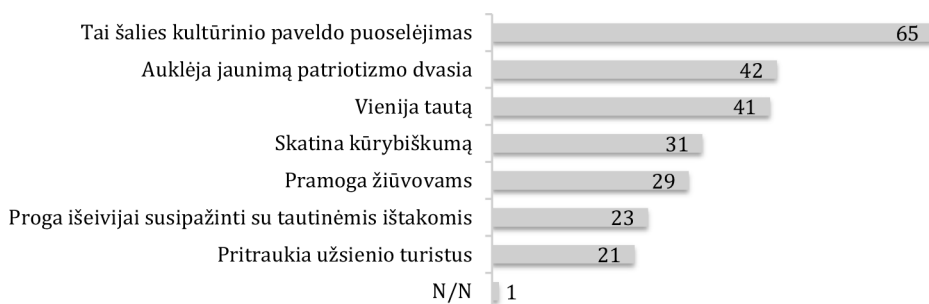

Dainų šventė dažniausiai kelia asociacijų su dainomis ir dainavimu (taip ją apibūdino 12 proc. respondentų), rečiau – su šokiais (juos paminėjo 6 proc. respondentų).

Tai visiškai nuoseklus rezultatas, prisimenant, kad žiūrovams įsimintiniausi Dainų šventės renginiai kaip tik ir buvo dainuojamieji.

Įdomu tai, kad klausiant apie Dainų šventės svarbą uždaru klausimu („Kaip Jūs manote, kuo Dainų šventė yra svarbi Lietuvai?“) ir pateikiant įvairius galimus atsakymų variantus, absoliučiai dominuoja kultūrinio paveldo puoselėjimo (65 proc.), patriotizmo ugdymo (42 proc.), tautos vienijimo (41 proc.) funkcijos, taigi pramogos funkcija atsiduria antrame plane (žr. 12 pav.)

12 pav. Dainų šventės svarba Lietuvai (proc.) (galimi keli atsakymai; suma viršija 100 proc.)

Šie rezultatai rodo, kad nors pirmiausia apie Dainų šventę galvojama kaip apie pramogą, pasilinksminimą, visuomenė yra puikiai įsisąmoninusi ir šios šventės giliąją prasmę bei tradiciją, suvokia jos svarbą konsoliduojant tautą ir įtvirtinant tapatybę.

Šventės vertinimas kokybine prasme

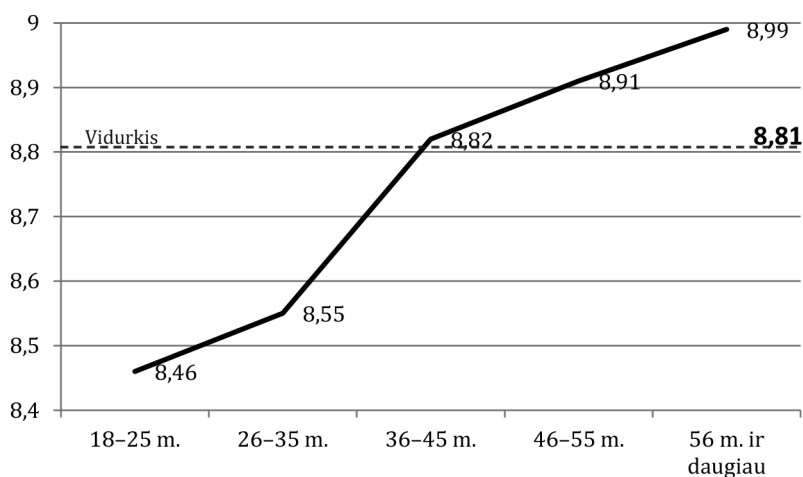
Nenutrūkstamą ir sistemingą pasirengimą Dainų šventėms turi garantuoti jų organizavimą reglamentuojantis Dainų švenčių įstatymas, užtikrinantis šios tradicijos valstybinę apsaugą ir tęstinumą, numatantis įvairių institucijų atsakomybę. Aukštam meniniam renginių lygiui užtikrinti organizuojamos meno kolektyvų pasirengimo šventei patikros bei atrankos, sujungiančios mėgėjus ir profesionalius meno atlikėjus, o kiekvienos šventės repertuaras sudaromas autoritetingos komisijos. Siekiant nustatyti, ar, visuomenės vertinimu, šis tikslas yra pasiekiamas, respondentams buvo pateikti du klausimai:

- Įvertinkite Dainų šventės renginių profesionalumo lygį dešimties balų sistemoje;
- Kaip Jūs manote, ar Lietuva gali didžiuotis Dainų švente pasaulyje?

Kalbant apie Dainų šventės renginių profesionalumo vertinimą iš visuomenės (žiūrovų) perspektyvos, jis yra labai aukštas: net 39 proc. atsakiusiųjų profesionalumą dešimties balų skalėje įvertino dešimtuku, 30 proc. – devynetu, o žemesnių vertinimų

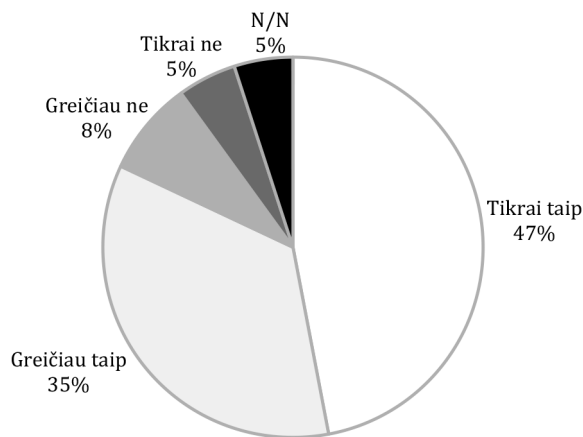
nei 5 balai buvo vos du (vertinimų vidurkis – net 8,81 balo). Nors profesionalumo vertinimas aukštas visose demografinėse grupėse, stebima tiesioginė jo priklausomybė nuo amžiaus: kuo žmonės vyresni, tuo aukštesniu balu jie linkę vertinti šventės profesionalumo lygį (žr. 13 pav.).

13 pav. Amžiaus įtaka Dainų šventės renginių profesionalumo vertinimui
(„Vertinkite Dainų šventės renginių profesionalumo lygį dešimties balų sistemoje“)

Atsakymai į klausimą, ar Lietuva gali didžiuotis Dainų švente pasaulyje, yra viennareikšmiški – net 82 proc. apklaustųjų į jį atsakė teigiamai: 47 proc. atsakė, kad tikrai taip, 35 proc. – kad greičiau taip (žr. 14 pav.).

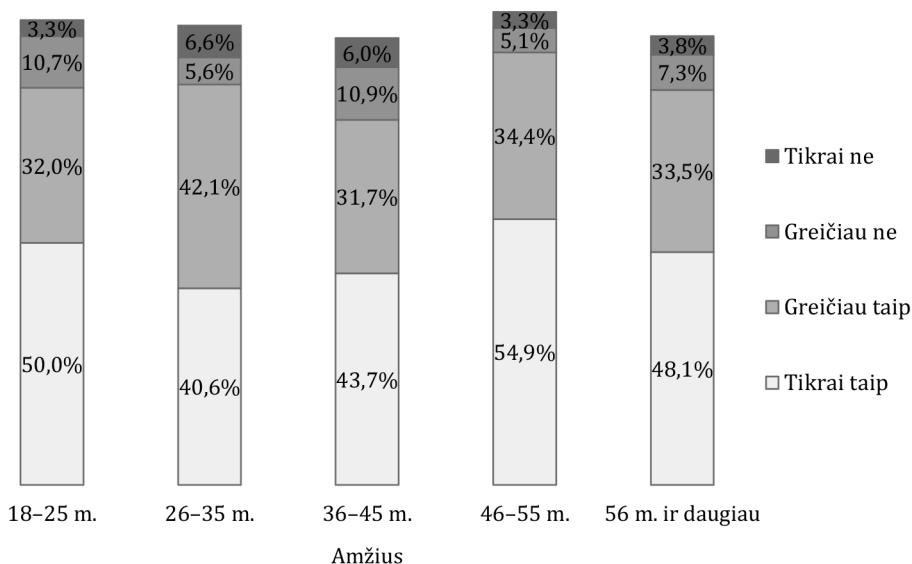
14 pav. Dainų šventės svarba Lietuvai (proc.) („Kaip Jūs manote, ar Lietuva gali didžiuotis Dainų švente pasaulyje“; galimi keli atsakymai; suma viršija 100 proc.)

Rezultatai panašūs visose gyventojų demografinėse grupėse, taip pat ir tarp skirtingų kartų atstovų (žr. 15 pav.). Šie duomenys rodo didelį šventės tvarumo bei tęs-

tinumo potencialą, nes įvairios gyventojų grupės puikiai suvokia šventės svarbą bei tarptautinę reikšmę.

15 pav. Amžiaus įtaka Dainų šventės pasaulinės reikšmės vertinimui
(„Kaip Jūs manote, ar Lietuva gali didžiulis Dainų šventę pasaulyje?“)

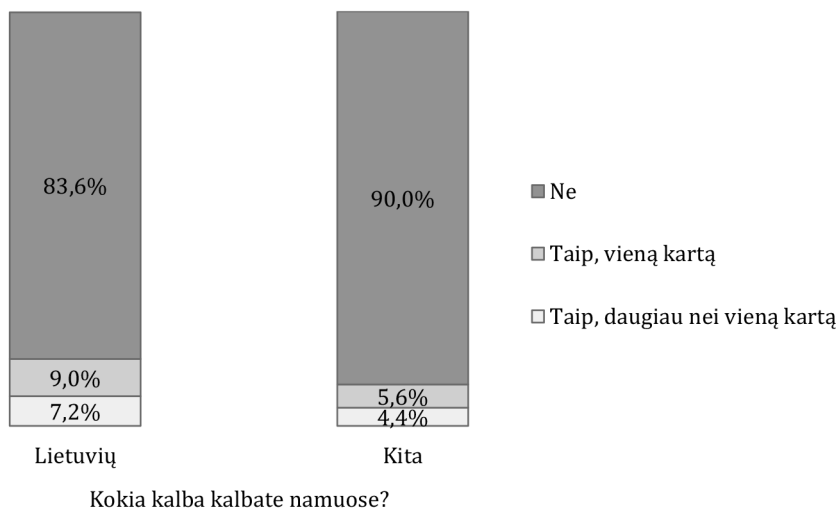

Etniniai aktyvumo bei Dainų šventės renginių vertinimų skirtumai

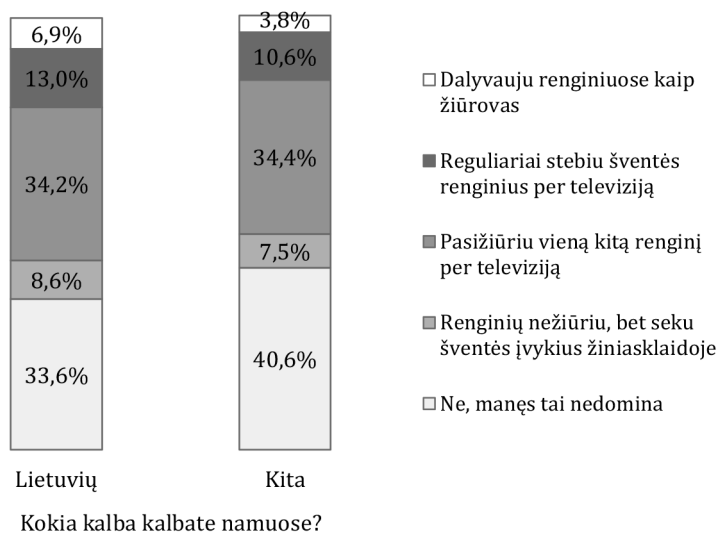
Natūralu, kad tautybė dėl pačios Dainų šventės prigimtės, jos misijos puoselėti lietuvių tapatybę, stiprinti tautinę tapatybę, yra vienas iš demografinių veiksnių, turinčių įtakos išitraukimui į Dainų šventės renginius, žinojimui apie juos, jų suvokimui ir vertinimui. Tačiau ta įtaka anaipol nėra tokia reikšminga, kokios būtų galima tikėtis – paaiškėjo, kad ne tik lietuviai, bet ir kitų tautybių žmonės⁵ dalyvauja Dainų šventės renginiuose kaip atlikėjai (žr. 16 pav.), juos stebi tiek gyvai, tiek per televiziją (žr. 17 pav.) bei vertina kaip reiškinį, kuriuo galima didžiulis pasaulyje (žr. 18 pav.). Pabrėžtina, kad tautinių mažumų atstovai netgi dažniau nei lietuviai teigė, jog Lietuva gali didžiulis Dainų šventę. Taip pat jie labai aukštai vertino ir šventės profesionalumo lygį: lenkai – 8,89 balo, rusai – 8,31 balo, kitų tautybių žmonės – 8,88 balo (palyginimui, lietuviai – 8,83 balo, o vertinimų vidurkis – 8,81 balo).

⁵ Šalyje gyvenant reikšmingai daliai mišrios etninės kilmės gyventojų, Lietuvoje atliekamuose sociologiniuose tyrimuose įsigali praktina etninės kilmės rodikliu laikyti kalbą, kuria respondentai kalba namuose. Šio tyrimo metu lietuvių kalba namuose kalbantys nurodė 84,1 proc. respondentų, lenkų kalba – 6,9 proc. respondentų, rusų kalba – 5,9 proc. respondentų, kita kalba – 3,1 proc. respondentų, kas labai tiksliai atitinka statistinius Lietuvos gyventojų tautinės sudėties duomenis: pagal 2011 m. visuotinio gyventojų surašymo duomenis, Lietuvoje gyvena 84,2 proc. lietuvių, 6,6 proc. lenkų, 5,8 proc. rusų ir 3,4 proc. kitų tautybių gyventojų.

16 pav. Tautybės įtaka dalyvavimui Dainų šventės renginiuose
(„Ar esate kada nors dalyvavęs Dainų šventėje kaip atlikėjas?“)

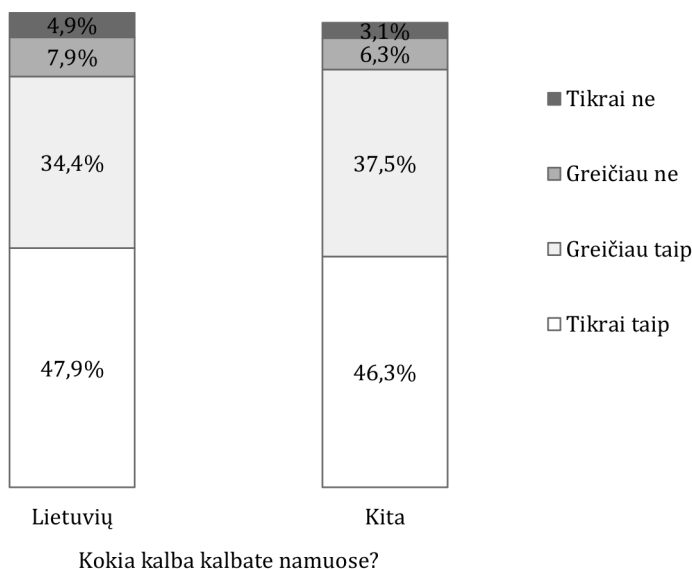

17 pav. Tautybės įtaka Dainų šventės renginių stebėjimui
(„Ar Jūs asmeniškai stebite Dainų šventės renginius?“)

18 pav. Tautybės įtaka Dainų šventės vertinimui

(„Kaip Jūs manote, ar Lietuva gali didžiuotis Dainų švente pasaulyje?“)

Šie duomenys reiškia, kad nelietuvių etninės kilmės mūsų šalies gyventojai yra labai palankiai nusiteikę Dainų šventės atžvilgiu ir netraktuoja jos kaip grėsmės savo tautinei tapatybei. Kartu tai rodo didelį potencialą į Dainų šventės renginius įtraukti – jei ne aktyvaus dalyvavimo, tai bent stebėjimo, domėjimosi prasme – visas etnines šalies gyventojų grupes.

Išvados

Nepaisant Dainų ir šokių šventės kaip kultūriškai reikšmingo reiškinio pripažinimo tiek nacionaliniu, tiek tarptautiniu mastu, kol kas Lietuvoje nėra atlikta nei vieno fundamentalaus tyrimo, kuris leistų pagrįstai kalbėti apie šios šventės visuomeninę reikšmę, tvarumo prielaidas, tradicijos formavimo kryptį ir politiką. Atlikto pilotinio tyrimo duomenys leidžia optimistiškai vertinti Dainų šventės tradicijos tęstinumo perspektyvas dėl palankių visuomenės nuostatų. Jie įrodo Lietuvos Dainų ir šokių šventės gyvybingumą tarp įvairių demografinių grupių, taip pat ir nelietuvių kilmės gyventojų. Kartu atliktas tyrimas signalizuoja, jog reikėtų atkreipti dėmesį į geresnę jaunosios kartos integraciją organizuojant šventę, nes šiuo metu tai yra pasyviausi šventės dalyviai ir žiūrovai.

Šis pilotinis tyrimas dar nėra pakankamai platus ir išsamus nei tyrimo lauko, nei problematikos prasme, todėl lieka daugybė neatsakytų klausimų dėl šventės organizavimo prioritetų, kaip antai:

- kuo turėtų būti ši šventė, kad geriau atliktų tautos vienijimo bei tapatybės stiprinimo funkciją – švente visų pirma jos dalyviams ar žiūrovams?
- kas yra svarbiau – užtikrinti šventės autentiškumą ar ieškoti inovatyvių formų, taip padarant ją patrauklesnę jaunajai kartai?
- ką reikėtų skatinti labiau – dalyvavimo masiškumą ar aukštą atlikėjų profesionalumo lygį?
- kokiomis priemonėmis valstybė gali užtikrinti šventės tradicijos tęstinumą, skatindama tiek moksleivių, tiek suaugusiųjų meno kolektyvų veiklos aktyvumą nacionaliniu mastu?

Tai tik keletas klausimų, į kuriuos būtina atsakyti, formuojant ilgalaikę valstybės politiką organizuojant Dainų ir šokių šventes. Tam yra būtinas išsamus tarpdisciplininis tyrimas, orientuotas tiek į Dainų šventės organizatorius bei meno kolektyvų vadovus, tiek į eilinius šventės dalyvius, tiek į plačiąją visuomenę. Toks tyrimas leistų nubrėžti aiškias gaires valstybės politikai ne tik organizuojant pačias Dainų ir šokių šventes, bet ir užtikrinant tradicijos tęstinumą per jaunųjų meno kolektyvų plėtros skatinimą bei integraciją į šventės struktūrą.

1 priedas. Pilotinio visuomenės nuomonės apie Dainų šventę tyrimo klausimynas

1. Kokia pirma mintis, idėja ar asociacija Jums ateina į galvą, išgirdus pavadinimą DAINŲ ŠVENTĖ? _____
2. Ar esate kada nors dalyvavęs Dainų šventėje kaip atlikėjas?
 - a) Ne
 - b) Taip, vieną kartą
 - c) Taip, daugiau nei vieną kartą
3. Ar Jūs asmeniškai stebite Dainų šventės renginius?
 - a) Taip, dalyvauju renginiuose kaip žiūrovas – *pereiti prie 5 kl.*
 - b) Taip, reguliariai stebiu šventės renginius per televiziją – *pereiti prie 5 kl.*
 - c) Taip, pasižiūriu vieną kitą renginį per televiziją – *pereiti prie 5 kl.*
 - d) Taip, renginių nežiūriu, bet seku šventės įvykius žiniasklaidoje – *pereiti prie 5 kl.*
 - e) Ne, manęs tai nedomina
4. Kodėl Jūsų nedomina Dainų šventė? – *pereiti prie 8 kl.* _____
5. Kokie šių metų Dainų šventės renginiai Jums labiausiai įsiminė?
(*galimi keli variantai*)
 - a) Dainų diena Kauno Dainų slėnyje
 - b) Dainų šventės atidarymo koncertas Katedros aikštėje
 - c) Liaudies meno paroda Taikomosios dailės muziejuje
 - d) Dainų diena „Čia – mūsų namai“ Vingio parke
 - e) Ansamblių vakaras „Krantai Nemunėlio“ Kalnų parke
 - f) Kanklių koncertas „Skambėkite, kanklės“ Šv. Jonų bažnyčioje
 - g) Baltų genčių kostiumų pristatymas Valdovų rūmų kieme
 - h) Pučiamųjų instrumentų orkestrų koncertas „Vario audra“ Kalnų parke
 - i) Folkloro diena Bernardinų sode
 - j) Šokių diena „Sodauto“
 - k) Vaikų tradicinių amatų miestelis prie Valdovų rūmų
 - l) Eitynės iš Katedros aikštės į Vingio parką
 - m) Kita _____

6. Įvertinkite Dainų šventės renginių profesionalumo lygį dešimties balų sistemoje:

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Visiškai					Labai				
<i>neprofesionalūs</i>					<i>profesionalūs</i>				

7. Kaip Jūs manote, kuo Dainų šventė yra svarbi Lietuvai? (*pasirinkti ne daugiau kaip 3 atsakymo variantus*)

- a) Tai šalies kultūrinio paveldo puoselėjimas
- b) Pramoga žiūrovams
- c) Auklėja jaunimą tautiškumo ir patriotizmo dvasia
- d) Skatina kūrybiškumą
- e) Vienija tautą
- f) Pritraukia užsienio turistus
- g) Suteikia progą lietuvių išeivijai susipažinti su savo tautinėmis ištakomis
- h) Kita _____

8. Kaip Jūs manote, ar Lietuva gali didžiuotis Dainų švente pasaulyje?

- a) Tikrai taip
- b) Greičiau taip
- c) Greičiau ne
- d) Tikrai ne

Lithuanian Song and Dance Celebration: Public Activity, Perception and Evaluation of the Celebration

Summary

Key words: cultural research, Song and Dance Celebration, cultural identity.

Even though the Song and Dance Celebration is one of the largest cultural events in Lithuania, the importance of which is recognized both at domestic and global level, one has to admit that scientists have paid far too little attention to its role in society. Therefore, shortly after the last song and dance celebration a pilot public opinion survey has been carried out aiming at the evaluation of the festival's potential for the socio-cultural integration, as well exploring the prevailing concept of celebration, public involvement in the events and their evaluation. These data allow us to evaluate the prospects of the continuity of the Lithuanian Song and Dance Celebration with respect to public attitudes, to understand viability of the festival and opinion of various demographic groups.

PAVELDAS
IR
EUROPA

Dainų šventė kaip kultūrinės atminties veikmė

Odeta Žukauskienė

Šiame straipsnyje Lietuvos dainų ir šokių švenčių tradicija tyrinėjama kaip daugialypis reiškiny, į kurį mėginama pažvelgti pro šiuolaikinio kultūros diskurso prizmę. Remiantis prancūzų mąstytojo Michelio de Certeau mintimis, lietuvių dainų šventė įvardijama kaip modernios kultūros reiškiny, kuriame glūdi nuorodos į kolektyvinę reprezentaciją, siekiančią tradicinės kultūros ir meno paveldą perkelti į miesto erdvę. Dainų šventė taip pat apibrėžiama kaip atminties vieta (*lieux de mémoire*), kurios reikšmę dabarties kultūrai nusakė prancūzų istorikas Pierre'as Nora ir kurios vienas tikslų – stiprinti valstybės autoritetą ir žadinti patriotiškumą. Šventė analizuojama ir kaip kultūrinės atminties (*kulturelles Gedächtnis*) praktika, kuria vokiečių kultūrologai Janas ir Aleida Assmannai grindžia kultūros tapatumo ir savimonės stiprinimo procesus. Vis dėlto pastebėtina, kad panašias atminties praktikas pastaruoju metu apjungia bendri Pasaulinės atminties projektai, kurie tautinį paveldą ir nacionalinę atmintį įtraukia į transnacionalinius tinklus. Kita vertus, intensyvios vizualinės kultūros, gausybės festivalių bei reginių fone dainų šventės koncepcija reikalauja peržiūros ir aktualizavimo, kuris leistų atvirai ir drąsiai kalbėti apie tradicinės kultūros interpretaciją ir sklaidą dabarties kultūroje, nepaverčiant jos vartojimo objektu, o ieškant originalių būdų atverti giliuosius etninės kultūros ir folkloro turinius.

Pagrindiniai žodžiai: Lietuvos dainų šventė, tradicija, tautinė kultūra, kolektyvinė reprezentacija, strategija, atminties vieta, kultūrinė atmintis, globalioji atmintis

Dainų švenčių tradicijos tyrimai Lietuvoje ir svetur

Minint dainų šventės tradicijos Lietuvoje 90-metį, Lietuvos liaudies kultūros centras išleido didelės apimties dokumentinę knygą *Lietuvių dainų švenčių tradicija* (sudarytojas – ilgametis dainų švenčių organizatorius Juozas Mikutavičius), kuri apžvelgia ilgą ir turtingą šios šventės istoriją. Leidinyje publikuota archyvinė medžiaga, svarbiausių dainų švenčių įvykiai, iliustruoti daugiau kaip pusantro tūkstančio nuotraukų. Knygoje pateikta išsami bibliografija atskleidžia Lietuvoje paskelbtų dainų šventės tematikai skirtų mokslinių ir publicistinių straipsnių įvairovę. Vis dėlto ji tęsia susiformavusią tradiciją, kai patys šventės organizatoriai leidžia dainų švenčių albumus, informacinius leidinius ir straipsnių rinkinius, kurie ne visuomet išplėtoja kritinę faktų analizę, nagrinėja istorines prieštara ir atskleidžia kintančius sociokultūrinius kontekstus.

Tyrinėjant dainų šventės fenomeną atlikta nemažai sociologinių tyrimų. Dainų šventė analizuota humanitarinių ir socialinių mokslų habilitacijos procedūrai teik-

tame Regimanto Gudelio darbe¹, daktaro disertacijose (Vytauto Jakelaičio, Giedrės Barkauskaitės ir kitų)², magistrantų darbuose³, atskirose mokslinėse publikacijose. Įvairiais aspektais dainų ir šokių tradicija tyrinėta muzikologų, choreografų ir meno-tyrininkų darbuose. Vieni darbai skirti aptarti muzikos programą, chorų repertuarą, chorinės veiklos tradiciją, komunikacines muzikos funkcijas ir emocinį kolektyvinės kūrybos pamatą. Kiti telkia dėmesį į šokių dieną ir ansamblių vakarus, liaudies instrumentų raišką dainų švenčių meninėje programoje, aptaria liaudies šokio ir sceninio šokio interpretacijų sąveiką. Išskirtinos R. Gudelio publikacijos, kuriose nuodugniai tyrinėjama chorinio meno tradicija Lietuvoje, pagrįstai atkreipiamas dėmesys į tai, jog estetinė dainų šventės pusė gana stipriai priklauso nuo emocinės-komunikacinės raiškos, kuri labai svarbi tokių masinių renginių metu, nes sukelia bendrumo jausmą ir emocinį užsikrėtimą⁴. Tyrinėdamas Lietuvos dainų ir šokių tradiciją Gudelis atskleidžia daug vertingų istorinių faktų, nors autoriaus įvardijami pasirinkimai (kuriamojo prado iškėlimas, vertybinių orientacijų paieška, institucijos reikšmės argumentacija) neatspindi platesnio šiuolaikinės kultūros diskurso.

Didelį įdirbį tyrinėjant dainų šventės tradiciją yra sukaupusi Dalia Rastenienė, parengusi nemažai straipsnių Lietuvos liaudies kultūros centro informaciniais leidiniais ir internetiniams puslapiams. Juose aptariama lietuvių dainų šventės istorija, tradicija, struktūra, renginių simbolika, nusakoma vertė ir reikšmė istoriniu, kultūrininiu, estetiniu, socialiniu ir unikalumo požiūriais⁵. Vis dėlto šios profesionaliai parengtos ir informatyvios studijos apsiriboja artimu žiūros tašku, todėl išlieka blankus platesnis šio kultūros reiškinių būties paveikslas ir kontekstai bei paskatos, kurie peržengia nacionalinės kultūros ribas ir siejasi su moderniosios kultūros dėsningumais, sovietmečio tragizmu bei dabarties iššūkiais.

Apžvelgiant svetur išleistus leidinius, matyti, jog dainų šventė minima beveik visuose Baltijos šalių jūros regiono istorijai ir kultūrai skirtuose leidiniuose⁶. Šiose tarptautinėse studijose dainų šventė įvardijama kaip nacionalinės tapatybės šaltinis,

¹ Regimantas Gudelis. *Chorai ir dainų šventės Lietuvoje – etninės savimonės žadintojai: raidos ir raiškos problemos (XIX a. II pusė – XXI a. pradžia)*: habilitacijos procedūrai teikiamų mokslo darbų apžvalga (etnologija 07 H). Kaunas, 2009.

² Vytautas Jakelaitis 1971 m. Leningrade apgynė pedagogikos mokslų kandidato disertaciją *Dainų šventės Lietuvoje* (LMT nostrifikavus – socialinių mokslų sritis). Giedrė Barkauskaitė, *Lietuvių tautiniai šokiai dainų šventėse: etniškumo ir autorinės kūrybos sąveika* (07H – Etnologija, H400 – Folkloras). Kaunas, 2004.

³ Iš daugybės darbų galima paminėti keletą: Raimonda Giminitė. *Dainų švenčių įtaka šiuolaikinei Lietuvos kultūrai*. Šiauliai, 2011; Julija Kostiukevičiūtė. *Lietuvos dainų švenčių chorų repertuaras – dainininkų muzikinio ugdymo veiksnys*. Vilnius, 2007.

⁴ Žr. Regimantas Gudelis, Dainų švenčių ištakos ir liuteroniškoji muzikinė tradicija. In: *Res Humanitariae*, XI, 2012, p. 102–128. Dainų švenčių prasmių simbolikos ir pajautos aspektai. In: *Res Humanitariae*, VII, 2010, p. 213–241.

⁵ Žr. Dalia Rastenienė, Dainų švenčių tradicija: iš dabartis ir istorijos. In: *Liaudies kultūra*, 2007, Nr. 3, p. 1–6; Apie Lietuvos dainų šventę. In: *Liaudies kultūra*, 2008, Nr. 2, p. 47–54.

⁶ Žr. Kevin O'Connor. *Culture and Customs of the Baltic States*. Westport, Conn.: Greenwood Press, 2006; Andres Kasekamp. *A History of the Baltic States*. Palgrave, 2010; *The Baltic Sea Region: Cultures, Politics, Societies*, edited by Witold Maciejewski. Uppsala: The Baltic University Press, 2002.

įsitvirtinęs pirmosios nepriklausomybės metu ir glaudžiai susijęs su nacionalinio išsivadavimo sąjūdžiais. Aptariama jos svarba nacionalinės savimonės ugdymui, „dainuojančios revoliucijos“, atvedusios Baltijos šalis į nepriklausomybę 1987–1990 m., sklaidai. 2006 m. Taline apgintoje daktaro disertacijoje *„My Fatherland is My Love“: National Identity and Creativity and the Pivotal 1947 Soviet Estonian National Song Festival* [„Mano Tėvynė yra mano meilė“: Nacionalinis identitetas ir kūrybingumas, ir lemtinga 1947 m. Estijos nacionalinė dainų šventė] Iowos (JAV) mokslininkas Davidas Johnas Puderbaughas išsamiai išnagrinėjo dainų švenčių raidą Estijoje sovietiniais laikais. Šiame darbe, kaip ir kituose neseniai pasirodžiusiuose tyrinėjimuose, mėginama parodyti, jog „tautų draugystės“ ideologija buvo palanki rengti tokias šventes pavergtose Baltijos šalyse, o socialistinės temos tapo priedanga nacionalinės kultūros puoselėjimui ir nacionalinio išsivadavimo idėjoms plisti. Visuose istorinio-kultūrinio pobūdžio leidiniuose apie Baltijos šalis pabrėžiamas išskirtinis dainų šventės vaidmuo, telkiant etninį nacionalizmą. Išryškinamas ideologinis ir politinis dainų švenčių aspektas (tautinė-politinė funkcija) ir šio kultūros reiškinio svarba Baltijos respublikose bei Skandinavijos šalyse. Dainų švenčių tradicija taip pat analizuojama, tyrinėjant nacionalizmo formas, akcentuojant muzikos fenomeno ir dainavimo praktikos kaip emocinio laidininko svarbą nacionalizmo skaidai⁷.

Nepaisant gausių informacinių leidinių ir mokslinių publikacijų, teorinė dainų šventės analizė stokoja gilesnio ir platesnio kultūrologinio požiūrio. Trūksta tyrimų, kurie ne tik aptartų Lietuvos dainų šventės istoriją, dramaturgiją, stilistinių struktūrų ir tautinio meno reprezentacijos modelius, tradicijos ir novacijos santykį, bet ir įvairiais aspektais svarstytų apie tradicijos svarbą ir prasmingumą šiandieniniame besikeičiančiame ir prieštarių kupiname pasaulyje, atvertų platesnių kultūrinių ir visuomeninių diskusijų erdvę apie tautą vienijančius ritualus, simbolius, šventės potencialą, savosios kultūros vertybių suvokimą, išsiskaidžiusios tapatybės sutvirtinimą, kultūrinės savimonės ir atminties išsaugojimą bei transformaciją. Tokio probleminio lauko trūkumas tikriausiai ir lemia publicistikos straipsnių apie dainų šventę seklumą, klišių ir pavienių faktų kartojimą, kuris nepaliečia esminių dainų šventės prasmės klausimų. Tenka pastebėti, kad jubiliejinę dainų šventę „Čia – mano namai“ dienraščiuose ir internetinėje žiniasklaidoje lydėjo glaustos informacinės žinutės, kuriose pabrėžtas šventės mastas, rekordinis dalyvių, žanrų, renginių ir parduotų bilietų skaičius bei kiti skaitiniai parametrai (pavyzdžiui, „panaudota per 15 tonų garso aparatūros, 150 tonų scenos ir techninės įrangos“).

2003 m. lapkričio 7 d. UNESCO paskelbus Estijos, Latvijos ir Lietuvos Dainų švenčių tradiciją žmonijos žodinio ir nematerialaus paveldo šedevru, visuotinai įsigalėjo pozityvus *Dainų šventės* vertinimas; nuslopo XX–XXI amžių sandūroje išplieskusios aštrios diskusijos, kuriose kvestionuota dainų šventės reikšmė, prisimenant soviet-

⁷ Žr. Nations and Nationalism. *A Global Historical Overview*. Vol. 1. Eds. Guntram H. Herb and David H. Kaplan. Cambridge University Press, 2008.

mečiu aukštintą liaudies kūrybą, ideologizuotą liaudies meno ir šventės suvokimą okupacijos metu. Pastarąjį dešimtmetį plačiau aptartos dainų šventės tradicijos ištakos ir raida atveria ilgalaikę dainų šventės istoriją, iškelia ją kaip tautą jungiantį reiškinį, atliekantį svarbią etninės savimonės reprezentacijos funkciją. Tačiau lieka nemažai neišsakytų, neaptartų aspektų, kritinių profesionaliosios kultūros atstovų pastabų, kurios reikalauja platesnio, įvairiapusio dainų šventės ir etninės kultūros reprezentacijos aptarimo ir vertinimo.

Siekiant objektyvumo, vis dėlto reikėtų turėti omeny ir pripažintų profesinės kultūros atstovų, ir žymių menininkų dygius pasisakymus ar apmąstymus (Herkaus Kunčiaus romane „Lietuvis Vilniuje“, Sigito Parulskio eseistikoje, Vaido Jauniškio publicistikoje, Saulės ir Pauliaus Stanikų fotografijų cikle „Vyrų žiūri į išeinančias moteris“ ir videofilme „Inferno“), kurie skatina giliau analizuoti ir plėtoti diskusijų erdvę apie lietuvišką patriotizmą, tautinio identiteto reprezentavimo, liaudies meno ir tradicinės kultūros interpretavimo formas. Atskiruose meno ir kultūros atstovų pasisakymuose pastebima liaudies meno samplaika su kiču, sovietizmo pėdsakai, patriotinių klišių dauginimas, pompastiškumo pliūpsniai atveria nevienalytį dainų šventės vertinimų spektrą. Šiuo aspektu žvelgiant, kitaip nei Lietuvoje, kaimyninėse šalyse aktyviau diskutuojama apie tradicijos ir novacijos santykį: ar reikia kartoti XIX amžiaus romantines patriotines klišes, sentimentalius įvaizdžius, kaip tradicinį palikimą atnaujinti ir interpretuoti, atsižvelgiant į šiandienos patirtį ir poreikius, kokia dainų šventės esmė šiandien ir kokie jos organizavimo tikslai?

Tautinės kultūros ir dainų šventės tradicijos suvokimas

Oficialiuose leidiniuose nacionalinė dainų ir šokių šventės tradicija pristatoma kaip „archajiško liaudies kultūros palikimo, kolektyvinės tautos kūrybos ir modernesnės nacionalinės kultūros, profesinio meno formavimosi jungiamoji grandis“ (Rasteniene 2007). Šis teiginys skatina atidžiau pažvelgti į lietuvių dainų šventės tradicijos raidą, kurioje užsimezgę lietuvių etninės kultūros (liaudies meno) ir elitinės kultūros (profesinio meno) santykiai palaipsniui kito, įgydami net prieštaringą pobūdį.

XX a. pradžioje, kilus gyvam susidomėjimui folkloru, prasidėjo intensyvus liaudies paveldo rinkimo darbas. Rašytojai, dailininkai ir vietos inteligentai įsitraukė į tautosakos rinkimo procesą. Jonas Basanavičius, Vincas Krėvė, Balys Sruoga ir daugybė kitų profesionalių istorikų, kūrėjų, menininkų prisidėjo prie liaudies dirbinių ir sakytinės tautosakos rinkimo bei sisteminimo. Liaudies menas tapo kūrybinio įkvėpimo šaltiniu ir tikra patriotine aistra. Pasak Tomo Balkelio, „siekdama savo tikslų, inteligentija pasitelkė įvairiausių disciplinuojančių kultūros strategijų“ (Balkelis 2010, p. 196). 1924 m. Kaune surengta pirmoji Dainų diena buvo viena iš tokių *kultūros strategijų*, nukreiptų į tautinio judėjimo idėjų platinimą visuomenėje. Šventės surengimas turėjo žymėti

20-ties metų spaudos atgavimo sukaktį⁸. Modernios kultūros grėsmingumas, tradicinės kultūros hierarchijos griūtis, miesčionėjimo procesas šviesuomenę skatino atsigręžti atgal, atrasti liaudies meno grynumą, pasitelkti liaudies meną, tautosaką, tautodailei ir valstiečių patirtį, kuriant tautinę valstybę. Tačiau, pasak Michelio de Certeau, liaudies meno išsaugojimas, kaupimas, mokslinis tyrimas reiškė ir jo nusavinimą, atėmimą iš paprastų žmonių (de Certeau 1986, p. 120). Marcelijaus Martinaičio žodžiais tariant, civilizacija lėmė lietuvių išėjimą iš rojaus – folklore susiformavusios gražios ir nepakartojamos lietuvių utopijos (Martinaitis 2002, p. 62). Atitinkamai miesto kultūroje vyko tradicinės kultūros objektyvacijos ir idealizavimo procesas. Iš tiesų XX a. pradžioje inteligentija laikė valstietiją tamsuoliais: „Būsime naivūs, jei lauksime, kol šie tamsuoliai be mūsų pagalbos supras, kas jie tokie ir ką jie turėtų daryti“, – rašė Jonas Biliūnas (Balkelis 2010, p. 199). Betgi atsidūrusi kultūrinio elito rankose liaudies kultūra tapo vienijančiu nacionalinės kultūros pagrindu (suteikiančiu istorinę ir geografinę bendrystės formą), padedančiu kurti homogeniškesnę tautinę bendruomenę.

Neretai tautiškumo diskursas reikalavo ne tik prikelti autentiškos kultūros sluoksnius, bet ir kurti, konstruoti, padaryti labiau „tautinius“ kai kuriuos jos bruožus. XX a. pradžioje prasidėjo aktyvus tautinio kostiumo kūrimo laikotarpis, kompozitoriai ir chorvedžiai ėmėsi liaudies dainų harmonizavimo, pirmuosius žingsnius žengė liaudies šokių stilizacija ir choreografija.

Augantis troškimas populiarinti lietuviybę reikalavo miestuose visuomenę šviesinti ir ją ugdyti, remiantis tradicinės kultūros vertybėmis. Taip tarpukario Lietuvoje liaudies kultūra tapo svarbia kultūros politikos dalimi. Įdomu, kad antrojoje Lietuvos dainų šventėje, kuri buvo surengta 1928 m. liepos 1 d. Kaune, akomponuojant chorams, dainuojantiems populiarias liaudies dainas, 250 moksleivių atliko gimnastikos pratimus. Nuo 1930 m. (Telšiuose, Panevėžyje, Marijampolėje, Ukmergėje) rengtos regioninės moksleivių dainų ir sporto šventės. Ši dainų ir sporto samplaika išryškino mėginimą liaudišką tradiciją (valstietišką paveldą) desakralizuoti ir integruoti į miestietišką gyvenimą, kurti bendrą modernėjančios visuomenės kultūrinę ir socialinę erdvę. Žinoma, tai buvo ir vienas iš būdų mobilizuoti lietuvius, įvaldyti miesto erdvę, kurti masinę tautinį renginį.

Svarbūs buvo ir valstybės autoriteto stiprinimo tikslai. 1930 m. Kaune surengta trečioji Lietuvos dainų šventė buvo skirta Vytauto Didžiojo 500-osioms mirties metinėms paminėti. Sudėtingos geopolitinės situacijos kontekste, kai Lietuvos valstybės susidūrė su daugybe problemų dėl istorinės sostinės netekties ir Lietuvą supančių valstybių interesų, Dainų šventė įgijo ir politinį atspalvį. Todėl pirmosios Dainų

⁸ 1924 m. Dainų dienoje dalyvavo 86 chorai (apie 3000 dainininkų). Dainų dienos vyriausieji dirigentai – J. Naujalis, S. Šimkus ir J. Štarka. Chorai sudainavo 36 dainas (22 liaudies dainas ir 14 originalių lietuvių kompozitorių). Be didmiesčių ir apskričių centrų chorų, šventėje dalyvavo Anušavos, Ylakių, Kavarsko, Kybartų, Klovainių, Krakių, Mosėdžio, Pasvalio, Radviliškio, Simno, Surviliškio, Sintautų, Sedos bažnytiniai chorai. Žr. *Lietuvos Dainų šventės istorija*. Prieiga per internetą: <http://www.dainusvente.lt/lt/apie-dainu-svente/istorija/> [žiūrėta 2014 12 04]

šventės buvo aktualesnės ne tiek meniniu, kiek visuomeniniu atžvilgiu. „Baltijos ir Skandinavijos tautoms jos buvo priemone įprasmingi nacionalines kultūras, Vokietijoje – demonstruoti nacijos galybei“ (Gudelis 2001, p. 97). Lietuviams dainų šventės modelio pavyzdžiu buvo latvių ir estų šventės, kurios siekė ugdyti tautinius jausmus.

Sovietmečiu sąmoningai vykdyta šios tradicijos perversija. Vyraujant marksizmo ideologijos inspiruotam populistiniam požiūriui, siekta užmegzti naujus ryšius tarp masių ir elito. Nors, kaip teigia Vanda Zaborskaitė, „sovietinės ideologijos, marksizmo požiūris į valstietiją buvo iš esmės neigiamas. Dažnai cituoti K. Marxo žodžiai apie „kaimo idiotizmą“, teigiant, kad kaimas – visokio konservatyvumo terpė: jis tamsus, prietaringas, visais atžvilgiais atsiliekantis nuo miesto, kur susispietę švietimo židiniai, istorinio progreso veiksniai. Miestas – proletariato buveinė, gamybos progreso ir kartu visokios pažangos nešėjas“ (Zaborskaitė 2008). Toks požiūris taikytas ir meno sričiai. Rašytojai ir dailininkai buvo skatinami kritiškai žvelgti į kaimo žmones, jų tarpusavio santykius, buitį ir mentalitetą.

Kita vertus, skatinta mėgėjų meno kolektyvų veikla. 1941 m. įsteigti Liaudies meno rūmai, kurie tapo Dainų švenčių būstine. Pasak R. Gudelio, pirmųjų sovietmečio dainų švenčių repertuare liaudies dainos užėmė daug vietos, tačiau nuo 1960 m. pradėjo mažėti: daugėjo primityvių rusiškų ir vietinių ideologizuotų dainų-plakaty, mažiau buvo meniškai vertingos tautinės muzikos. Tautinei muzikai atstovavo tik keletas iškilių originaliosios kūrybos kūrinių, o labiausiai – liaudies dainos. 1975–1989 m. muzikoje ryškėjo „tendencija atsiriboti nuo sovietinės ideologijos, susitelkiant į temų iš liaudies gyvenimo intelektualizavimą, taip pat filosofinę-lyrinę tematiką“ (Gudelis 2009, p. 7).

Čruščiovo „atšilimo“ laikotarpiu būtent profesionalaus meno kūrėjai atsigręžė į autentišką folklorą, protestuodami prieš populizmo formas ir Lietuvos kaimo juodinią. Kaip rašo V. Zaborskaitė: „Didžiulį visuomenės susižavėjimą sukėlė Mataičių sutartinių ansamblis Filharmonijoje, kuris buvo visiška oficiozinio „Lietuvos“ ansamblio priešybė savo nuostabiais nacionalinio kostiumo pavyzdžiais, senovinėmis sutartinėmis ir jų atlikimo maniera. Tada entuziastingo pripažinimo sulaukė ir dar visai jauna Veronika, būsimoji Povilionienė. Visa Lietuva buvo susižavėjusi „Kupiškėnų vestuvėmis“, saviveikliniu etnografiniu vaidinimu. Pakerėjo ta pati autentika, gyvai prezentuotas kaimo žmonių etiketas, kupinas orumo, žmogiškos savigarbos, dailumo. Radosi visa tai įprasminanti teorinė mintis, kurios viršūnė – Donato Saukos kapitalinė studija „Tautosakos savitumas ir vertė“. Tai sutapo su pasaulinio garso išeivijos mokslininkų Marijos Gimbutienės, Algirdo Juliaus Greimo idėjų plitimu ir išpopuliarėjimu Lietuvoje“ (ten pat 2008). Šalia konformizmo ir tarnystės sovietinei valdžiai buvo ir kitų liaudies meno puoselėjimo formų, kurios rūpinosi liaudies meno dvasiiniais klodais ir tautinės tapatybės palaikymu. Taigi procesas buvo nevienalytis, prieštaringas. Tačiau greta populizmo skleidėsi reikšmingi liaudies kultūros puoselėjimo, jo pajautos ugdymo reiškiniai (gyvavę meno kolektyvuose ir muzikos mokyklose), –

kaip tik tai brandino dainuojančią revoliuciją, suvienijusią Baltijos tautas ir atvedusią į jų nepriklausomybę. Kaip pažymi dainų švenčių metraštininkė: „Autentiškų folkloro ansamblių sąjūdis Lietuvoje prasidėjo 7–8 dešimtmetį. Jų veikla suvaidino didžiulį vaidmenį paskutiniame nacionalinio išsivadavimo judėjime“ (Rastenenė 2007, p. 6).

Neatsitiktinai 1990 m. Liaudies meno rūmus pervadinus Lietuvos liaudies kultūros centru, visuomenėje kilo didelės diskusijos apie dainų šventės tradicijos „savietiškumą“, taip pat išryškėjo profesionaliosios kultūros atstovų pasipriešinimas jos rengimo tradicijai. Iš tiesų nebuvo didesnio nuotolio, kuris leistų pamatyti gilesnes istorines šaknis, suvokti šios tradicijos ištakas ir groteskiškas transformacijas sovietmečiu. Kita vertus, negalima neigti, kad dainų šventę uždengė didelis sovietinės kultūros sluoksniu.

Koks iš tiesų mūsų santykis su liaudies kultūra, dainos ir šokio tradicija šiandien? Kuo ji svarbi? Kaip ji reprezentuojama ir kokios institucijos rūpinasi jos puoselėjimu? Kaip kultūros tyrinėtojai ir profesionalūs menininkai atsiliepia apie dainų šventę, ją vertina ir suvokia? Kokiais diskursais ir kokiomis sąvokomis remiantis šiandien galime tyrinėti dainų ir šokių tradiciją? Šie ir daugybė kitų klausimų dar laukia gilesnių nagrinėjimų. Dar esama daug neatsakytų klausimų apie organizacinės institucinės veiklos pobūdį, vertybinius ir formaliuosius aspektus, kurių analizė galėtų padėti suvokti kultūros sanklodas, prieštaras, atverti užgniaužtus, neišsiaiškintus dalykus, kurti naujas vizijas bei kultūros politikos gaires.

Deja, kaip taikliai pažymėjo M. de Certeau, „liaudies kultūrą galime suvokti tik kaip išnykimo procesą, ar mums patinka, ar ne, bet mūsų žinios ir patirtis tarytum priverčia nustoti į ją gilintis, nežinant, kaip apie ją diskutuoti“ (de Certeau 1986, p. 131). Todėl kultūros tyrinėtojų užduotis yra atskleisti visą šiandienos kultūros lauko sudėtingumą ir prieštarumą, taip pat rasti būdus, kaip nagrinėti dainų šventės tradiciją akademinį kultūros tyrimų bei dabarties kultūros ir meno reiškinių kontekste. Be abejonės, svarbu siekti maksimalaus šio renginio organizavimo skaidrumo, nes kitose šalyse atlikti tyrimai rodo, kad didelių nacionalinių projektų finansavimo ir kultūros reprezentavimo formų klausimai, atsidūrę lokalių grupių, savivaldybių ir valdžios institucijų rankose, neretai lemia jų kritikos priežastis ir augantį skeptiškumą. Taigi verta kurti demokratišką produktyvių diskusijų lauką, kuriame būtų plėtojami analitiniai ir lyginamieji tyrinėjimai, įgalinantys *sukurti tradicijų* peržiūrą naujame sociokultūriniame kontekste.

Dainų šventė kaip gyvoji kultūros medija

Dainų šventės tradicija neatsitiktinai atsidūrė didėjančio tyrėjų dėmesio centre, nes po siekio integruotis į globalias erdves ryškėja tapatybės praradimo fatalizmas ir vėl atsiranda būtinybė aktualizuoti bei plačiau diskutuoti apie nacionalinę tapatybę, sa-

vimonę, tradicinę kultūrą ir vertybes. Išsisklaidžius nepriklausomybės atkūrimo euforijai, lietuviškumas kurį laiką buvo nebemadingas, populistiskai siekta jį parodyti kaip sukonstruotą, iliuzinį. Tačiau dėl totalaus homogeniškumo problemiškais tapo ne tik lietuviškumo apibrėžimas, bet ir savasties suvokimo, interpretacijos, išreiškimo ir tvirtinimo procesai. Globalizacijos sukeltas nesaugumo ir nestabilumo jausmas iškėlė kultūrinės atminties ir tradicijos svarbą, paskatino atsigręžti į praeitį, suvokti įsišaknijimo egzistencinę prasmę. Atsirado galimybė į dainų šventę pažvelgti kaip į reikšmingą kultūrinės atminties mediją, grindžiančią naują *kultūrinę strategiją*, kuri aktyvina istorinę atmintį, padeda stiprinti savimonės struktūras.

Pastaraisiais dešimtmečiais kultūrinės atminties tyrinėjimai nepaprastai išplito įvairiose šalyse ir disciplinose. Pasak žymių atminties kultūros tyrinėtojų Jano ir Aleidos Assmannų, atmintis yra priklausoma nuo medijų, kurios perduoda kultūros turinį (Aleida Assmann, Jan Assmann 1994, p. 120). Suvokdamas kultūrą kaip įvairių kultūros praktikų raiškos lauką Assmannas teigia, kad ne tik rašytinę, bet ir žodinę (taip pat dainuojamąją) tradiciją galima vadinti kultūrinės atminties medija (Assmann 1997, p. 139). Tačiau kultūros atmintis nėra statiška, uždara; priešingai, „kultūrinį palikimą ji visada sieja su aktualijomis ir dabartimi“ (Assmann 1995, p. 130).

Pastaraisiais metais kultūros diskurse išryškėjo posūkis į istorinės atminties lauką. Kolektyvinė tautos atmintis atsidūrė tyrinėjimų epicentre. Atminties, kaip nacionalinio projekto, samprata pateko į globalių diskursų rėmus, nacionalinės atminties trajektorijos nuvedė į pasaulinį atminties išsaugojimo tinklą.

Dainų šventės atvejis taip pat nėra išimtis. Regime, kad ji ne tik peržengia nacionalinės kultūros ribas, siekdama sujungti lietuvių bendruomenes įvairiuose pasaulio kraštuose. Ryškėja jos potencialas Pasaulinio paveldo ir globalaus turizmo kontekste. Dera suvokti, kad UNESCO (Jungtinių Tautų švietimo, mokslo ir kultūros organizacija), kuri Dainų švenčių tradiciją pripažino žmonijos žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo šedevru, yra tarptautinio tinklo dalis. Ji veikia globalioje dabarties erdvėje – švietimo, mokslo, kultūros, informacijos ir komunikacijos baruose, vienija pasaulio valstybes į forumą, skatindama ir remdama įvairių tautų ir bendruomenių savitumo, kultūros paveldo ir atminties išsaugojimo projektus. UNESCO požiūriu, atmintis yra svarbiausias dabarties rūpestis, o kultūros paveldo išsaugojimas yra vienas aktualiausių politikos klausimų (Amrith, Sluga 2008, p. 251–274). Taip nacionalinės atminties problematika patenka į tarptautinę areną. Tad globalizacijos procesai neapsiriboja tik naujomis komunikacijos technologijomis, gyventojų mobilumu ir migracijos procesais. Jie nustato bendrus diskursų rėmus, kurie ir skatina, ir įpareigoja peržiūrėti kultūrines vertybes, tradicijas, svarstyti apie nacionalinę tapatybę ir kartu sociokultūrinį integralumą.

Lokaliose kultūrinės atminties praktikose ryškėja neišvengiami globalizacijos atgarsiai. Tuo pačiu vyksta tam tikra „transnacionalinė kultūrinės atminties sinchronizacija“ (Assmann, Conrad 2010, p. 5). Globalios komunikacijos arenoje ne tik mėgi-

nama apsaugoti nacionalinės kultūros bei atminties erdvę skatinant pasididžiavimo savo kultūra jausmą, bet ir prasideda savotiškas šalių konkuravimas dėl pasaulio dėmesio. Šiame kontekste kultūros politikoje didelės svarbos įgyja įvairios šventės ir minėjimai, kurie savotiškai atspindi ir lokalius, ir globalius procesus. Šiuo požiūriu ištis galima kelti ir nepatogius klausimus: ar transnacionalinės jungtys nedaro įtakos nacionalinių skirtumų nyksmui, ar lokalinė kultūros atmintis netampa globalia atmintimi? Todėl kultūros teoretikai pagrįstai klausia: kokias iš tiesų funkcijas atlieka transnacionalinė atminties politika (ten pat, p. 8).

Tad regionų, kaip atminties šaltinių, svarba neapsiriboja vietinėmis institucijomis ir veikėjais. Nors apskritai žvelgiant, atmintis ir globalizacija turėtų veikti priešingomis kryptimis. Vis dėlto, kultūros ir tradicijos savitumą išryškinanti kultūrinė atmintis, prisidedanti prie kolektyvinės tapatybės kūrimo ir socialinės sanglaudos, taip pat pakliūva į globalizacijos pinkles.

Kaip pastebi atminties kultūros tyrinėtojai, šventės, ceremonialai ir ritualai visais laikais buvo atraminiai kultūrinės atminties poliai (gyvoji medija). Assmanno atlikti senovės civilizacijų tyrinėjimai atskleidžia, kad šamanai, mandarinai, kunigai, rabinai ir poetai visada buvo komunikacinės atminties perdavos šaltiniai. Tačiau kultūrinės atminties sklaidą užtikrindavo ir institucinės atminties formos (Assmann 1995, p. 129). Senovės civilizacijose tai buvo įvairūs ritualai ir šventės, kurie suteikdavo galimybę bendruomenei dalyvauti gyvoje kultūrinės atminties terpėje.

Alaida Assmann išskiria *saugojančiąją atmintį* (*Speichergedächtnis*), kuri išsaugoja kultūros patirtį, ir *funkcinę atmintį* (*Funktionsgedächtnis*), kuri per konkrečias praktikas perduoda ateities kartoms tam tikras kultūros formas. Saugančioji atmintis yra funkcinės atminties versmė, todėl A. Assmann ją vadina atminties atmintimi. Modernios valstybės ją pradėjo kaupti ir saugoti muziejuose, bibliotekose, archyvuose, tyrimų institutuose ir kitose valstybinėse institucijose, kuriose ji egzistuoja ne visada atlikdama kokias nors konkrečias socialines funkcijas. Priešingai, funkcinė atmintis yra socialinėje erdvėje aktyviai veikianti atmintis, kuri tiesiogiai ar emociniais saitais jungia bendruomenę su praeitimi (Assmann 1999, p. 134–136). Kultūros gyvenimo kaita lemia, kad sukaupta atmintis yra vis kitaip transformuojama į funkcinę atmintį. Galime sakyti, kad Dainų šventė kaip tik ir yra funkcinės atminties forma, gyvoji kultūrinės atminties medija, kuri įtraukia meno kolektyvus, bendruomenes, visuomenę ir padeda aktualizuoti praeitį bei tradiciją. Be šio aktualizavimo praeitis paprasčiausiai nustotų veikti ir funkcionuoti dabartyje.

Ši funkcinė kultūrinės atminties forma atsiremia į konkrečius praeities ir etninės kultūros polius, tačiau ji skirta ne tiek juos saugoti, kiek paversti simboliais ir vaizdiniais, gebančiais atskleisti ir praeities gelmę, ir pasikeitusią dabartį. Todėl ši atminties forma suteikia galimybę sulieti mitą, istoriją ir dabartį, iškelti aktualius ir paveikius vaizdinius, skatinančius patriotiškumą ir tautinę savimonę. Kaip tik tokią misiją ir turėtų atlikti dainų ir šokių šventė.

Dainų šventė kaip atminties versmė

Prancūzų istoriko Pierre'o Nora sąvoka *lieux de mémoire* (atminties vieta arba versmė)⁹ taip pat paranki tyrinėjant dainų šventės fenomeną (Nora 1984–1992). Ši „atminties vieta“ sąvoka (apimanti ir apibrėžianti ne tik konkrečias vietas, muziejus, paminklus, bet ir šventes, minėtinius įvykius, reprezentacijos formas) sulaukė plataus atgarsio įvairiose šalyse. Tradicinėje visuomenėje, kuri dar nebuvo sukūrusi modernių medijų, „atminties vieta“ tarnavo kaip mnemotechnika – savitas prisiminimo metodas. Modernioje visuomenėje, pasak P. Nora, jis buvo ideologizuotas ir pajungtas nacionalizmo diskursui. Dauguma „atminties vietų“ ir versmių buvo sukurtos ir išrastos, kad tarnautų Tautos valstybei. Taip jos tapo tapatybės politikos dalimi ir funkcionavo, pabrėždamos svarbiausias nacionalinės istorijos sąvokas, faktus ir idėjas, jas primenant ir įrašant į tautos mentalitetą. Žvelgdami į lietuvių dainų švenčių istoriją taip pat regime, kad pirmosios trys tarpukario Kaune surengtos dainų šventės buvo skirtos 20-ties metų spaudos atgavimo sukakčiai, Lietuvos Nepriklausomybės 10-mečiui ir Vytauto Didžiojo 500-osioms mirties metinėms paminėti.

Deja, sovietmečiu šia tradicija pasinaudojo LKP ideologai, todėl dainų šventės buvo skirtos Lietuvos TSR metinėms, pergalės Didžiajame tėvynės kare ir kitoms datoms paminėti.

1990 m. atkūrus Lietuvos nepriklausomybę vėl susigrąžinta valstybės simbolika, siekta įtvirtinti šalies valstybingumui svarbias datas: 1994 m. surengta Pasaulio lietuvių dainų šventė, skirta Lietuvos mokyklos 600 metų jubiliejui paminėti, 1998 m. – Lietuvos valstybės atkūrimo 80-mečiui, 2003 m. – Lietuvos valstybės karaliaus Mindaugo karūnavimo 750 metų jubiliejui, 2009 m. švėstas Lietuvos vardo tūkstantmečio paminėjimas, o 2014 m. Pasaulio lietuvių dainų šventės renginiai skirti ne tik Dainų šventės 90-mečiui paminėti, bet ir Donelaičio 300-osioms gimimo metinėms, Tautinio kostiumo diena, Baltijos kelio 25-osioms metinėms ir Valstybės (Mindaugo karūnavimo) diena. Be to, dainų šventę lydi ir papildomi atminimo renginiai, kaip, pavyzdžiui, ceremonialas Rasų kapinėse ir Antakalnio memoriale žymiesiems valstybės, kultūros ir meno veikėjams atminti. Apimanti ir Valstybės dienos paminėjimą (liepos 6 d.) dainų šventė įprasmina reikšmingiausias Lietuvos istorijos datas ir įvykius. Taip ji tampa instrumentu ne tik kultūrinės, bet ir istorinės atminties politikai.

1984 m. paskelbtoje pirmoje tritomio „Atminties vieta“ dalyje P. Nora teigė, kad prasidėjus nacionalinės atminties nykimo procesui, būtina ypatingą dėmesį kreipti į tas nacionalinę atmintį įkūnijančias ir išsaugojančias vietas, objektus ir renginius, kurie gali tapti reikšmingais valstybės gyvenimo simboliais, kultūrinės ir nacionalinės tapatybės sąramomis (Nora 1984, p. vii). Jo užmojis kataloguoti ir aptarti reikšmingus atminties židinius Prancūzijoje, vėliau sulaukė pasekėjų Vokietijoje, Ispanijoje,

⁹ Ši sąvoka apibrėžia ne tik konkrečias vietas, paminklus, lankytinas vietas, bet nematerialius atminties šaltinius, versmes, terpes, židinius.

Italijoje, Nyderlanduose bei kitose šalyse. Skirtingose šalyse išplėtoti tyrimai išryškino struktūrinius panašumus, padėjo į vienos tautos istoriją pažvelgti europinės arba globalios istorijos kontekste. Šia prasme Dainų šventės tradicija, kaip atmintį įamžinanti erdvė, taip pat yra svarbi bendrame Europos kultūros žemėlapyje.

Atminties versmėmis galima vadinti tokius reiškinius, kurie bendruomenes sukelia viešojoje erdvėje, išreiškia kolektyvinę praeities žinojimo patirtį, sukelia tautos vientisumo ir emocinio bendrumo jausmą. Dalyvaudama tokiuose vyksmuose visuomenė ne tik perima jau susiformavusius kultūros turinius, bet ir papildo juos naujomis reikšmėmis. Tokiu būdu šis ritualinis veiksmas tampa ne tik atminties išsaugojimo, bet ir kūrimo procesu, savitai materializuojančiu nacionalinę ir politinę tapatybę.

XX a. pabaigoje suvoktą valstybei svarbių minėjimų, ritualų, tradicijų, švenčių ir kitų sambūvių simbolinę reikšmę, istorikai ir kultūros tyrinėtojai pavadino „tradicijos išradimu“ (Erico Hobsbawmo ir Terence'o Rangerio konceptualizuota sąvoka). XIX–XX a. sandūroje susikūrus naujoms valstybėms ir imperinių siekių turinčioms šalims, buvo svarbu sustiprinti savo tradicijų ir švenčių raišką, kuri, kaip jau minėta, tapo savita *kultūrine strategija*. Tad masinis dainų ir šokių švenčių judėjimas atliko reikšmingą vaidmenį tradicijos kūrimo procese.

XX–XXI a. sandūroje tradicijos atkūrimas ir stiprinimas vėl tampa svarbia *kultūros strategija*. Nuo 2000 m. spalio 30 d. Lietuvos dainų švenčių tradicijos tęstinumą sergsti Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimas, pabrėžiantis, jog svarbu išsaugoti šį unikalų reiškinį, kuris daro didžiulę įtaką mūsų kultūros gyvybingumui, regionų kultūros sklaidai, visos tautos konsolidavimui. Tačiau tai nenumaldo poreikio atvirai kalbėti ir aiškintis, kokia iš tiesų šios tradicijos reikšmė ir vaidmuo šiandien. Ar ji svarbi tik kaip praeities reprezentavimo ir patriotizmo ugdymo forma? Kaip joje atsispindi praeitis ir dabarties sąsąuka? Kokios pasitelkiamos naujos kultūrinės komunikacijos galimybės? Juk, kaip taikliai pastebėjo Martinaitis, „kiekvienas laikas savaip atrakina literatūrą“ (Martinaitis 2002, p. 13), taip pat folkloro, mitų, meno palikimą, kurį dešifruoja ir permąsto savomis sąvokomis.

Dainų švenčių naratyvinės linijos

Kaip žinia, nacionalinės dainų ir šokių šventės Lietuvoje organizuojamos kas ketveri metai. Pagrindiniai lietuvių dainų šventės renginiai – Folkloro diena, Nacionalinės liaudies meno parodos atidarymas, Ansamblių vakaras, Šokių diena ir Dainų diena – jau nusistovėję, tačiau kas kartą vis papildomi naujais akcentais¹⁰. Reikia pastebėti, kad kanoniškumas yra vienas svarbiausių tradicinių kultūros renginių ir švenčių bruožas. Tačiau, siekiant aktualizuoti kultūrinę atmintį, reikia ieškoti kūrybingos

¹⁰ Pasaulio lietuvių dainų šventės struktūra aprašyta D. Rastenienės straipsniuose. Žr. Dalia Rastenienė, Lietuvos dainų švenčių tradicija ir simbolizmas. In: *Muzikos barai*, 2007, Nr. 5–6, p. 1–7.

prieigos, kuri leistų išryškinti dabarčiai reikšmingus praeities kodus, savitas tautosakos, mitologijos, liaudies meno temas, pasakojimo linijas, kurios išsiskleistų renginio dramaturgijoje ir išliktų dalyvaujančiųjų ar reginį stebinčiųjų vaizduotėje, patirtyje, prisiminimuose.

Glaustai apžvelkime naratyvines linijas, kurios buvo išplėtos dainų šventėse Lietuvai atkūrus nepriklausomybę. Nes būtent naratyvinės linijos yra pagrindinis interpretacinis ir mnemoninis (*mnemonic*) įrankis, žinių perdavimo kodas, kuris susieja praeitį ir dabartį, sujungia reginį, dalyvį ir žiūrovą, atverdamas gyvybingą atminties ir kūrybinės vaizduotės lauką.

Nuo 1990 m. dainų šventėse susitelkta į tautinio meno reprezentaciją, „autentiškų“ kultūros sluoksnių atskleidimą. Jau 13-oje Pasaulio lietuvių dainų šventėje buvo surengtas Tautinis vakaras Sereikiškių parke, kuriame dainavo gausūs folkloro ansambliai. Išleistas dainynėlis „Užaugau Lietuvoj“, į kurį pateko auksinis liaudies ir originaliosios kūrybos fondas. Nuo 1994 m. dainų šventėse pradėta rengti Folkloro diena, šventėse ieškota išgrynintų tautinio meno reprezentacijos formų. „Jau 1990 m., Lietuvai vėl tapus nepriklausoma valstybe, folkloro sąjūdis natūraliai įsiliejo į Dainų šventę ir tapo pirmąja jos diena, istoriniu požiūriu natūraliai žiūrovą vedančia nuo archajiškos lietuvių liaudies dainos, šokio ir tradicijų iki harmonizuotų, stilizuotų ir originalių sudėtingų kūrinių, kurie atliekami paskutinę renginių dieną Vingio parke“ (Rastenienė 2007, p. 6). 1994 m. ir 1998 m. ansamblių vakaro programose „Saulės ratas“ ir „Ein saulėlė apie dangų“ siekta maksimalaus autentiškumo, minimaliai stiliuojant choreografines kompozicijas.

Tačiau tik nuo 2003 m. lietuvių dainų šventės įgyja vientisą naratyvinę liniją, kai menines programas susieja bendra tema. Pasaulio lietuvių dainų šventėje 2003-iaisiais metais menines programas jungė poeto Justino Marcinkevičiaus eilėraščio padiktuota tema, kurią nusakė žodis – „Mes“, kuris nurodo ne tik į gimtojo krašto žmones, jų kūrybines galias, kurios įsikūnijo šimtmečiais puoselėtoje Lietuvos tradicinėje kultūroje ir profesionalioje kūryboje, bet ir į mūsų mąstyseną, savivoką, būdą, papročius, apeigas. Kas mes tokie? Kaip save suvokiame ir reprezentuojame?

XXI amžiaus pradžioje vėl išryškėjo įsišaknijimo svarba, atsirado būtinybė atsigręžti į save, pasinerti į kolektyvinę sąmonę. Atrasti mūsų istorijos virsmuose ir etninės kultūros tąsoje nugulusius vienas virš kito senuosius baltų ir krikščioniškosios kultūros sluoksnius, kurie yra atsispaudę vienas kitame ir sudaro tam tikrą pastovų „karkasą, kuris padeda išsaugoti bendruomenės ar etoso tapatybę, ir kurio ribose gali būti įvairių išraiškų“ (Martinaitis 2002, p. 23).

2007 m. Lietuvos dainų šventė „Būties ratu“ išreiškė žmogaus būties ratą nuo gimimo, augimo, vestuvių, sąmoningos kūrybinės raiškos iki gyvenimo saulėlydžio. Folkloro diena „Saulutė rateliu tekėjo“, Šokių diena „Lino sakmė“, Ansamblių vakaras „Saulės vartai“ ir Dainų diena „Dainos ratu“ priminė žemdirbystės bei kalendorinių švenčių ritualinius veiksmus, kurie apima ir socialinius santykius, šeimą, ir besikar-

tojančias šio krašto gyventojų istorijas, įvaizdino gamtos ir gyvenimo ciklą kaitą, tekančio laiko ritmą.

2009 m. Lietuvos tūkstantmečio dainų šventė „Amžių sutartinė“ siekė atspindėti prigimtinių lietuvių darnos tarp žmonių ir aplinkos pojūtį, gebėjimą sutarti, susitarti. Renginių ciklu mėginta simboliškai atkurti Lietuvos kelią nuo senosios baltiškosios iki šiuolaikinės vakarietiškosios kultūros. Folkloro diena buvo skirta įvairialypei Žemės semantikai, Ansamblių vakaras „Metai“ ir Šokių diena „Laiko brydėm“ – ciklinio ir istorinio laiko tėkmei, Dainų dienoje „Skambantys vaikystės sodai“ švestas Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečio jubiliejus. Šventė subūrė per 40 tūkstančių dalyvių, apie tūkstantį lietuvių atvyko iš 16 pasaulio šalių, pasirodė ir Lietuvos tautinių mažumų mėgėjų meno kolektyvai (rusai, baltarusiai, romai, karaimai, lenkai).

Lietuvos tūkstantmečio dainų šventė aprėpė visas mėgėjų meno plėtojamas sritis: be tradicinių pasirodymų, surengta moksleivių dainų diena, pučiamųjų orkestrų koncertas „Vario audra“, jungtinių mėgėjų teatrų spektaklis „Amerika pirtyje“, davęs pradžią Teatro dienai. Reprezentacinėse Vilniaus koncertų salėse ir bažnyčiose imtasi rengti folkloro ir profesionalios chorinės muzikos koncertai, tradicine tapo Liaudies meno paroda. Išryškėjo tendencija dar labiau plėsti dainų šventės komunikacinę erdvę, išmėginant įvairias socialinio ir kultūrinio komunikavimo galimybes.

2014 m. 19-oji jubiliejinė Lietuvos dainų šventės „Čia – mano namai“ Dainų diena tradiciškai prasidėjusi Kauno Dainų slėnyje, o vėliau persikėlusi į Vilnių, buvo atidaryta Liongino Abariaus diriguojama daina „Lietuva brangi“ (ž. Maironio, muz. Juozo Naujalo). Visa dainų šventės programa paryškino Tėvynės vaizdinį, išreiškė krašto vaizdžio, vietovės, gyvenamosios erdvės svarbą, kuri veikia ne tik kasdienę aplinką, bet ir mentalinę sferą. Iš tiesų galima pastebėti, kad folkloras įkūnija ir perteikia kitaip nenusakomą vietos istoriją; atskleidžia išjaustą vietos prasmę. Šiuo epiniu vietos ir gamtos pajautimu, atsiskleidžiančiu folklore ir tautosakoje, išmaniai pasinaudota dainų šventės programoje. Tėvynės motyvo aktualumas išryškintas ir šiuolaikinės stiprios lietuvių emigracijos bei tautinio išsišaknijimo kontekste.

Folkloro diena „Laumužės lemta“ ir šokių diena „Sodauto“ įprasmino lietuviškosios gamtojautos ir etninius simbolius, sodybos erdvę, sodiečio papročius, gyvenimą. Priminta, jog etninė kultūra buvo sutelkta šeimoje, kuriama ir perduodama kaip šeimyninės bendrijos paveldas. Teatralizuotame koncerte „Krantai Nemunėlio“, kuris įvyko Ansamblių vakarą, – simboliškai įgyvendinta kelionė Nemunu per Lietuvą – Aukštaitiją, Dzūkiją, Suvalkiją, Žemaitiją ir Klaipėdos kraštą iki Baltijos jūros. Kiekvienoje koncerto dalyje atskleisti skirtingų etnografinių regionų savitumai, kostiumai, muzikos instrumentai.

Dainų dienoje „Čia – mano namai“ vyravo harmonizuotos lietuvių liaudies dainos tėviškės motyvais, atliktos *a capella* (be muzikos instrumentų pritarimo). Scenografijoje naudota kalendorinių švenčių simbolika (akcentuoti lopšio ir stalo simboliai), demonstruoti Daivos Steponavičienės ir Danutės Keturakienės atkurti septynių baltų

genčių (kuršių, žemaičių, aukštaičių, žemgalių, jotvingių ir sėlių) kostiumai, karių ir artojų archeologiniai kostiumai, demonstruota Pamario krašto tautinio ir archeologinio kostiumo kolekcija, akcentuoti tautodailės dirbinių raštai. Minint 25-ąsias Baltijos kelio metines, iškilmingai sugiedota Tautiška giesmė.

Galima pastebėti, kad dainų švenčių programose mėginama atskleisti liaudies dainą, šokį ir tautosaką kaip sinkretinę veikmę, glaudžiai susijusią su tam tikrais gyvenimo ir papročių laukais, buvimo bendruomenėje, šeimoje ir gamtoje būdais. Tačiau didžiulis šventės mastas, režisūriniai sprendimai ne visada leidžia atgaivinti savaiminį tautosakos, kaip liaudies meno, poveikį, kurį Martinaitis siūlė vadinti „folklorine komunikacija“, vykstančia ne tik horizontaliai, bet ir vertikaliai. Jai būdinti ne reprezentaciniai elementai (pomastiški, turintys polinkį šlovinti ir aukštinti), o reliaciniai (dialoginiai) aspektai, kurie kaip tik ir galėtų užtikrinti didesnę žmonių bendrystę, jungti į vientisą vyksmo erdvę. Ši jungties, savirefleksijos strategija itin svarbi visuotinio susvetimėjimo, vartojimo amžiuje, kuriame nebelieka perspektyvos savo paties (savos kultūros) atžvilgiu. Pasak įžvalgaus stebėtojo, „folkloriniuose aktuose tas pats asmuo vienu metu yra ir atkūrėjas, ir dalyvis, ir kartu – bendruomeninio suvokimo subjektas“ (Martinaitis 2002, p. 64).

Aptartose dainų šventėse pastebimas orientavimasis į universalų pasakojimą, mitinio bei folklorinio mąstymo schemų prikėlimą, naują semantizavimą, kuris šiandien yra nepaprastai svarbus. Tačiau žvelgiant į dramaturgiją ir kai kuriuos šventės struktūros elementus, iškyla nemažai klausimų, kaip dabarties kultūrinėje terpėje interpretuoti ir suprasti tradicinį palikimą? Kaip praeities palikimą paversti prasmingais ženklais, simboliais, vaizdiniais? Kaip išvengti pernelyg sentimentalių įvaizdžių, „primityvios“ romantizuotos interpretacijos? Kaip atskleisti nesenstančius kultūrinius turinius, atsisakant pasenusių interpretavimo būdų, stereotipų (į kičą peraugančių) įvaizdžių, imitacinio stiliaus? Kaip subendrinti kai kuriuos motyvus, susieti su kolektyvine patirtimi, dabarties reiškiniiais, kad vyktų unikali ir pastovi praeities ir dabarties sąveika?

Siekiant, kad dainų šventė taptų svarbiu kultūros įvykiu, reikėtų pagalvoti, kaip išvengti banalybių, stereotipų ir atgrausaus reprezentatyvumo. Taigi platesnių tyrimų ir drąsių diskusijų dar reikalauja šventėje glūdintis autentiškumo ir modernumo bei populiarumo santykis. Ne tik naujų technologijų, audiovizualinių galimybių, atveriančių naujus vizualinės komunikacijos būdus, bet ir koncepcijos bei išraiškos būdų svarstymas, susijęs su nacionalinio savitumo, charakterio ir etninės kultūros apmąstymu, gali tapti atskiros tyrimo objektu. Kaip teisingai pastebėjo literatūros kritikė Giedrė Kazlauskaitė, aptardama H. Kunčiaus knygą „Lietuvis Vilniuje“, „nekritiško nacionalizmo dozė valstybiniu mastu jau yra buvusi tokia milžiniška, kad kritinis <...> rakuras vargu ar kam nors pakenktų“ (Kazlauskaitė 2011). Suvokus dainų šventės, kaip ritualinio koncerto, nukreipto ne tiek į išorinį suvokėją ir žiūrovą, kiek į kolektyvinį dalyvavimą ir atlikimą, svarbą, vis tik nereikėtų bijoti pažvelgti į šį reiškinį objektyviai

ir kritiškai. Taip dainų šventės fenomenas nebūtų izoliuotas iš bendro šiuolaikinės kultūros tyrimų lauko ir padėtų geriau suvokti jo veikmės lauką bei reikšmę.

Išvados

Šiandieniniame totalaus homogeniškumo pasaulyje, kuriame viešpataujančios vartojimo ir reginių paradigmos pavergia mūsų vaizduotę, skatina susvetimėjimą ir atitolina vienas nuo kito, lietuvių dainų šventės yra nevienareikšmis kultūros aktas ir svarbus ryšių kanalas su praeitimi. Kultūrologinis dainų šventės tyrimas leidžia šį fenomeną tyrinėti kaip mnemoninę kultūrinę ir socialinę praktiką, svarbią visuomenės ir valstybės gyvenime. Kaip tautos „jungiamoji grandis“ dainų šventė ne tik grindžia nacionalinę tapatybę, bet ir sukuria simbolinę erdvę individualios tapatybės virsmui. Kaip kultūrinės *atminties praktika* (Assmann) ir *atminties vieta* (Nora) dainų šventė svarbi ir kaip Lietuvos kultūrinės ir istorinės atminties raiškos erdvė, ir kaip šiuolaikinės kultūros politikos dalis.

Tačiau reikia suvokti, kad ši modernioje valstybėje susiformavusi *atminties medija*, praeities prisiminimų bei peržiūros terpė taip pat turi kisti, nevirstant dar vienu vartojimo „objektu“, manipuliacijos įrankiu, maskuojančiu tuštumą ir tapatybės neradimą. Patekęs į šiuolaikinių kultūros tyrimų diskursą, dainų šventės fenomenas turėtų ne tik orientuotis į formalų reprezentacinį modelį, net ir stiprinti tradicinės kultūros kaip savo „kitoniškumo“ pažinimą, formuoti naujo savęs pažinimo galimybes, plėsti savirefleksijos lauką, išryškinti šiuolaikinės visuomenės ir tapatybės kitimą, atsigręžiant į praeitį mąstyti ir apie dabarties žmogiškuosius santykius, ir apie ateities idealus.

Literatūra

- Amrith, Sunil; Sluga, Glenda. 2008. New Histories of the United Nations. In: *Journal of World History*, No. 19, p. 251–274.
- Assmann, Aleida; Assmann, Jan. 1994. Das Gestern im Heute. Medien und soziales Gedächtnis. In: *Die Wirklichkeit der Medien: Eine Einführung in die Kommunikationswissenschaft*. Eds. Klaus Merten, Siegfried J. Schmidt, Siegfried Weischenberg. Opladen: Westdeutscher Verlag, p. 114–140.
- Assmann, Aleida. 1999. *Erinnerungsräume: Formen und Wandlungen des kulturellen Gedächtnisses*. Munich: Beck.
- Assmann, Aleida; Conrad, Sebastian. 2010. Introduction. In: *Memory in a Global Age: Discourses, Practices and Trajectories*, Eds. Aleida Assmann, Sebastian Conrad, Palgrave Macmillan, p. 1–16.
- Assmann, Jan. 1995. Collective Memory and Cultural Identity. In: *New German Critique*, No. 65, p. 125–133.
- Balkelis, Tomas. 2010. *Moderniosios Lietuvos kūrimas*. Iš anglų kalbos vertė Žilvinas Beliauskas. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas.

- De Certeau, Michel (in collaboration with Dominique Julia, Jacques Revel). 1986. The Beauty of the Dead: Nisard. In: *Heterologies: Discourses on the Other*. Trans. Brain Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press, p. 119–136.
- Gudelis, Regimantas. 2009. Chorai ir dainų šventės Lietuvoje – etninės savimonės žadintojai: raiškos ir raiškos problemos (XX a. II pusė – XX a. pradžia). *Gimtasis kraštas*, p. 3–16. Prieiga per internetą: http://www.ziemgala.lt/saugykla/pdf/1_gudelis.pdf [žiūrėta 2014 12 15]
- Gudelis, Regimantas. 2001. Vydūnas apie dainų šventes: chorotyros aspektas. In: *Tiltai*. Priedas, Nr. 7, p. 86–95.
- Kazlauskaitė, Giedrė. 2011. „Kiek statistinis lietuvis turi tuštybės? In: *IQ*. Prieiga per internetą: <http://iq.lt/iq-zurnalas/kiem-statistinis-lietuvis-turi-tustybes> [žiūrėta 2014 12 06]
- Les lieux de mémoire*. 3 vols. Ed. Pierre Nora. Paris: Gallimard, 1984–1992.
- Martinaitis, Marcelijus. 2002. *Laiškai Sabos karalienei*: Esė romanas. Vilnius: Tyto alba.
- Nora, Pierre. 1984. *Les lieux de mémoire*. T. I. *La Republique*. Paris: Gallimard.
- Rastenienė, Dalia. 2007. Lietuvos dainų švenčių tradicija ir simbolizmas. In: *Muzikos barai*, Nr. 5–6, p. 1–6.
- Zaborskaitė, Vanda. 2008. Dar vienas žvilgsnis į sovietmečio kultūrą. In: *Bernardinai.lt*. Prieiga per internetą: <http://www.bernardinai.lt/straipsnis/2008-03-12-vanda-zaborskaite-dar-vienas-zvilgsnis-i-sovietmecio-kultura/3950/print> [žiūrėta 2014 12 04]

Song Celebration as an Action of Cultural Memory

Summary

Key words: Lithuanian Song Celebration, tradition, ethnic culture, collective representation, strategy, interpretation, place of memory, cultural memory, global memory

This article considers the tradition of the Lithuanian Song and Dance Celebration as a multifaceted phenomenon, analysed through the prism of contemporary cultural discourse. Following the French philosopher Michel de Certeau the author examines the Lithuanian Song Celebration as a modern cultural phenomenon, which has been shaping collective representations of the past, importing traditional cultural heritage into cities. The song celebration is also defined as a site of memory (*lieux de mémoire*) significance of which is outlined by the French historian Pierre Nora; its particular objective – to strengthen national authority and promote patriotism. It is also examined as a practice of cultural memory (*kulturelles Gedächtnis*), which helps to reconstruct cultural identity and foster self-reflexive processes, as the German researchers Jan and Aleida Assmann claim. However, it is observed that in recent decades global memory projects integrate similar memory practices around the world in transnational networks. Besides, the context of a very intense visual culture, multitude of festivals and spectacles prompt the need of the revision of celebration concept, which should stimulate discussion about the interpretation of traditional culture and folklore, its contemporary expressions, without turning it into the object of consumption and finding original ways to open up the deep contents of ethnic culture.

Latviai – dainingoji tauta: stereotipo šaltinių retrospekcija

Valdis Muktupāvels, Rūta Muktupāvela

Tiriant Visuotinės latvių dainų šventės kontekstą, analizuojami praktiniu ir simboliniu požiūriu svarbūs dainynai, sudaryti Latvijos valstybingumui reikšmingais momentais. Šių rinkinių kilmės, repertuaro ir dainų kontekstų aspektai atspindi vieną būdingiausių latvių nacionalinio tapatumo konstrukcijų konceptų dainingoji tauta. Pirmasis dainynas, pavadinimu *Dziesmu rota* („Dainų vainikas“), atsirado ne iš karto. Pirmieji jo skyriai buvo išleisti 1872 metais ir turėjo didelės įtakos I Visuotinės latvių dainų šventės repertuarui.

2003 m. įtraukus Baltijos šalių Dainų šventės tradiciją į UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo sąrašą bei 2005 metais priėmus Latvijos „Dainų ir šokių šventės įstatymą“, tiek nacionaliniu, tiek ir globaliu mastu išryškėjo šios šimtametės tradicijos formalizavimo procesas. Tačiau šventės vyksmas – tai ne tik formalūs koncertai, paprastai neformalioji pusė ir nuotaikos skleidžiasi spontaniškais dainų šventės dalyvių pasidainavimais po baigiamą koncerto. 2008 m. specialiai tam buvo išleistas dainų rinkinys pavadinimu *Latvieša dziesmu klade* („Latvio dainų sąsiuvinis“), laikytinas kertiniu XXI a. pasidainavimų kultūros akmeniu. Neformalių choro dainavimo formų aktualumą patvirtina ir 2013 metais išleistas XXV Dainų ir VII Šokių šventei skirtas rinkinys *Latvieša lielā dziesmu klade* („Didysis latvio dainų sąsiuvinis“).

Abu šie dainynai pateikia daugiasluoksnį repertuarą: atstovaujama tiek įvairiems kultūros laikotarpiams, tiek dainų žanrams, tiek ir autoriams. Galima sakyti, kad dainų ritualo pagalba jie išlieka aktualūs iki šiol ir tarpusavyje derina dainingosios tautos visumos dalyvių jausmus, emocijų reakciją bei įvykių vertybinį suvokimą.

Pagrindiniai žodžiai: Visuotinė latvių dainų šventė, kontekstas, dainynai, dainuojanti tauta, stereotipai

Straipsnyje Visuotinės latvių dainų šventės kontekste analizuojami praktiniu ir simboliniu požiūriu svarbūs dainynai, sudaryti Latvijos valstybingumui reikšmingais momentais. Šių rinkinių kilmės, repertuaro ir dainų kontekstų aspektai atspindi vieną būdingiausių latvių nacionalinio tapatumo konstrukcijų konceptų *dainingoji tauta*.

Pirmasis dainynas, pavadinimu *Dziesmu rota* („Dainų vainikas“), atsirado ne iš karto. Jo pirmieji skyriai buvo išleisti 1872 metais ir turėjo didelės įtakos I Visuotinės latvių dainų šventės repertuarui. Trečiasis šio dainų rinkinio leidimas, pasirodęs 1914 metais, laikomas latvių ikinacionalinės dainavimo kultūros esencija, be to, jame atsispindi ir pats Dainų šventės kūrimosi procesas.

2003 metas įtraukus Baltijos šalių Dainų šventės tradiciją į UNESCO Nematerialaus kultūros paveldo sąrašą bei 2005 metais priėmus Latvijos „Dainų ir šokių

šventės įstatymą“, tiek nacionaliniu, tiek ir globaliu mastu išryškėjo šios šimtametės¹ tradicijos formavimosi procesas. Tačiau šventės vyksmas – tai ne tik formalūs koncertai, paprastai neformalioji pusė ir nuotaikos reiškiasi spontaniškais dainų šventės dalyvių pasidainavimais po baigiamojo koncerto. 2008 metais specialiai tam buvo išleistas dainų rinkinys, pavadintas *Latvieša dziesmu klade* („Latvio dainų sąsiuvinis“), laikytinas kertiniu XXI a. pasidainavimų kultūros akmeniu. Neformalių chorinio dainavimo formų aktualumą patvirtina ir 2013 metais išleistas XXV Dainų ir VII Šokių šventei skirtas rinkinys *Latvieša lielā dziesmu klade* („Didysis latvio dainų sąsiuvinis“), kuris, su nedidelėmis išimtimis – papildytas teatro spektaklių ir populiariosios muzikos dainomis – kopijuoja 2008 metų dainyno turinį.

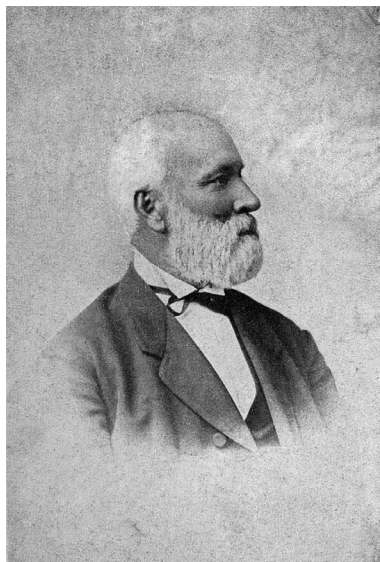
Prieš keletą metų britų ženklodaros specialistas Simonas Anholtas, kurį Latvijos institutas pakvietė ištirti, koks yra Latvijos įvaizdis pasaulyje ir kaip jį būtų galima patobulinti, pripažino, kad latviams būdingas įkyrus noras prisistatyti *dainingaja tauta*. Pridūręs, kad pats taip pat mėgsta dainuoti ir keliaudamas niekada nepraleidžia galimybės vakare aludėje kartu su vietiniais gyventojais užtraukti vieną kitą dainą, ekspertas pripažino, kad tiktai Latvijoje jam nepavyko sutikti nė vieno dainuojančio žmogaus².

Dainingosios tautos stereotipas kūrėsi palaipsniui, o jo pradine stadija, matyt, galima laikyti XIX a. septintojo dešimtmečio pradžią, kai Rusijos imperijos Baltijos gubernijose ėmė burtis dainavimo draugijos kaip nauja, reikšminga visuomeninio gyvenimo forma. Šių draugijų skaičius ypač išaugo septintojo dešimtmečio pabaigoje, – būtent su šiuo laikotarpiu susijusios ir pirmosios vietinės dainų šventės. Pirmoji 1864 metais per Sekmines pavadinimu „*Dziesmu diena*“ („Dainų diena“) įvyko Vidžemėje, Diklių dvare. Joje dalyvavo apie 120 choristų, iš viso šeši vyrų chorai, atvykę iš aplinkinių Vidžemės valsčių. Diklių dainų dieną surengė liuteronų kunigas Juris Neikenas kartu su Rūjienos parapijos mokytoju ir vargonininku Ernstu Schwechu. Kiek vėliau Dainų dienos įvyko ir kitose Vidžemės vietovėse – Rūjienoje, Straupėje, Valkoje, Cėsvainėje ir kt. Netrukus, 1873 m. Rygoje įvyko ir pirmoji visuotinė dainų šventė, kurios reikšmė latvių tautinės savimonės formavimosi ir netgi nacijos kūrimosi kontekste yra nepaprastai didelė. Ji, kartu su kalba ir liaudies dainomis, pagrįstai laikoma kone svarbiausia simboline nacionalinio tapatumo ašimi.

Latvių folkloristė Dacė Bula, rašydama apie *dainingosios tautos* stereotipo formavimąsi, didžiausią dėmesį skiria būtent liaudies dainoms: „latvius *dainingaja tauta* paverčia ne įgimtas muzikalumas ar nenumaldomas noras dainuoti, o glaudus interpretatyvusis ryšys, atsiradęs tarp nacijos ir folklorinės tradicijos“ (Bula 2000, p. 79). Šiuo atveju svarbus niuansas: liaudies dainų vaidmuo XIX a. antrojoje pusėje buvo labiau susijęs su simboline sfera, negu su realiu kultūriniu gyvenimu. Apmąstydamą

¹ Latvijoje pirmoji Dainų šventė įvyko Rygoje 1873 metais. Ją organizavo neseniai įsikūrusi Rygos latvių draugija.

² *Asmeninė komunikacija su Saimonu Anholtu, 2007, gruodis.*

Jānis Cimze

latvių liaudies „dainų tėvo“ Krišjānio Baruono leidinio *Latvju dainas* („Latvių dainos“) vietą visuomenės vertybių sistemoje, Dacė Bula cituoja žymaus latvių rašytojo, poeto ir publicisto Edvarto Virzos (1883–1940) mintį:

Baruono dainų rinkinių laukia visų didžiųjų ir amžinųjų knygų likimas: jas daugelis šlovina, bet mažai skaito. <...> Iš tiesų net ir nebūtina, kad visi stengtųsi dainas skaityti, pakanka, kad mes jas turime. Tai naciškai suteikia rimties ir savo orumo bei galios suvokimą, nes ji supranta, kad jos dvasia stovi ant saugaus pagrindo (Bula 2000, p. 63).

Iš tikrųjų romantizmo laikams būdingas liaudies dainų garbinimas ne visai atitiko tikrovę: jos buvo renkamos, tvarkomos, skelbiamos,

apie jas buvo rašoma, dėl jų džiūgaujama, ir vis dėlto mažai buvo žinoma apie tai, kaip jos dainuojamos būtent toje aplinkoje, iš kurios yra kilusios. Tačiau netrukus ėmė kurtis dainavimo

draugijos, kurios aktyviai populiarino liaudies dainas, o kartu ir jų kilmės erdvę.

Realios chorinio dainavimo praktikos dainingosios tautos įvaizdžiui suteikė konkrečią formą, turinį ir pritaikymą. Dainavimo draugijos savo kilme dažniausiai buvo susijusios su parapijų choralais, taigi ir su dvasiniu repertuaru. Jo sekuliarizavimosi procesą lydėjo pasaulietinio repertuaro poreikis, tad šalia choralų ir „dvasingųjų giesmių“ pasirodė klasikiniai, taip pat XVIII ir XIX a. populiarių Europos autorių kūriniai, iš pradžių vokiečių kalba, vėliau – vertimai į latvių kalbą. Septintajame dešimtmetyje vis labiau ėmė ryškėti poreikis kurti ir originalų latvišką repertuarą. Štai kaip šį procesą apibūdina latvių muzikologė Lija Krasinska:

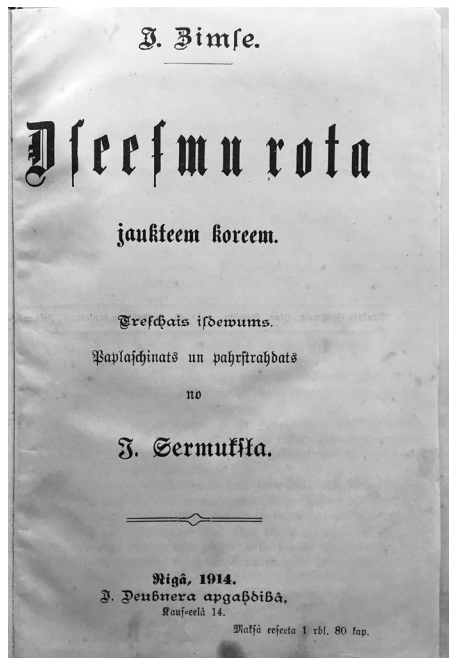
1869 metais Turaidoje vykusiame Vidžemės mokytojų susirinkime nutarta sudaryti ir išleisti vokiečių pasaulietinių dainų rinkinį su latviškais tekstais ir taip papildyti chorų repertuarą, tačiau visuomenės poreikiai buvo kiti, tad jau po metų dar kartą susirinkę Turaidoje mokytojai aptarė klausimą apie būtinybę rinkti ir harmonizuoti latvių liaudies dainas. Prasidėjo intensyvūs liaudies melodijų rinkimo darbai, kuriuos atliko patys mokytojai. Melodijas klasifikuoti ir harmonizuoti chorui keturiais balsais buvo patikėta pedagogui, latvių chorinės muzikos pradininkui Janiui Cimzei. Būtent jo dėka 1872 m. buvo paskelbtas pirmasis harmonizuotų liaudies dainų rinkinys – *Dziesmu rota*, kuris pagrįstai laikomas pirmuoju latvių profesionaliosios muzikos pavyzdžiu (Krasinska 1972, p. 158).

J. Cimzės *Dziesmu rota* tapo leidiniu, kuris suvaidino svarbų vaidmenį Dainų šventės formavimosi pradžioje. Pirmosios dvi šio dainyno dalys pasirodė likus metams iki I Visuotinės latvių dainų šventės ir turėjo didelės įtakos pasaulietinio kon-

certo repertuarui. Iš viso buvo paruoštos aštuonios dalys, dvi paskutiniosios išleistos jau po J. Cimzės mirties – 1884 metais, ruošiantis III Visuotinei dainų šventei. Likus dvejiems metams iki V Visuotinės dainų šventės, 1908 metais pasaulį išvydo antrasis, papildytas, dainų rinkinys *Dziesmu rota*, skirtas mišriam chorui, o paskutinysis trečiasis – dviejų tomų leidinys, redaguotas Janio Sermūkšlio, buvo išleistas 1914 metais, be abejo, jau ruošiantis ateinančiai Dainų šventei. Deja, netrukus prasidėjo Pirmasis pasaulinis karas ir VI Visuotinė latvių dainų šventė įvyko tik 1926 metais. Žinoma, tada politinė situacija buvo visai kita – išsipildė svajonės bei viltys, kurios neišreikštos pirmųjų penkių Dainų švenčių metu dar tik virpėjo tarp dainų eilučių, – latviai sukūrė savo nepriklausomą Latvijos Respubliką. Taigi rinkinio *Dziesmu rota* trečiasis leidimas atstovauja ištisai epochai, – spontaniškai atsiradęs ir sustiprėjęs dainavimo draugijų judėjimas ieškojo savo kelio, ypač nesipriešindamas caro valdžiai, tačiau vis labiau toldamas ne tik nuo Bažnyčios, bet ir nuo vokiškosios kultūros apskritai.

1908 metais rengiant apibendrintą rinkinio *Dziesmu rota* leidinį, „bendradarbiai ir leidėjai“ nusprendė prie visų ankstesnių dainyno dalių, pavadinimais „*Lauka puķes*“ („Laukinės gėlės“) ir „*Dārza puķes*“ („Darželio gėlės“), pridėti ir bažnytinės giesmės, „kad „Dainų vainikas“ taptų vadovu tiek dainininkams, tiek ir dainų mėgėjams“ (Neilands 1914 (1908), p. IX). Tokiu būdu ir šiame, ir 1914 metų leidime atsirado trys dalys, kuriose atitinkamai sudėtos „Dvasingosios giesmės“ – bažnytinės melodijos, „Pasaulietinės dainos: Laukinės gėlės“ – latvių liaudies dainos ir „Pasaulietinės dainos: Darželio gėlės“ – profesionalių kompozitorių kūryba bei kitų tautų dainos.

„Dvasingųjų giesmių“ skyriuje buvo pateikti 56 kūriniai. Jį pradėda du Johanno Sebastiano Bacho ir Janio Sermūkšlio harmonizuotos giesmės „*Ein feste Burg ist unser Gott*“ („Mūsų Dievas yra tvirta pilis“) variantai, XVI a. ir vėlesnių amžių choralus daugiausiai harmonizavo pats Janis Sermūkšlis, tačiau gana dažnai minimi ir Ludwigo van Beethoveno, Felixo Mendelssohno, Wolfgango Amadeuso Mozarto, Franzo Peterio Schuberto, Luigio Cherubini vardai, minimi ir kiti mažiau žinomi kompozitoriai. Kaip vertingiausia dainyno *Dziesmu rota* dalis paprastai minimas skyrius „*Lauka*

Jānis Cimze. *Dziesmu rota*.
Rīga, 1914

puķes“, sudarytas iš daugiau kaip 100 latvių liaudies dainų, dažniausiai harmonizuotų paties Janio Cimzės ar Janio Sermūkšlio. Kaip pripažįsta Lija Krasinska: „*Lauka puķes*“ savo latvių liaudies dainų keturbalsėmis aranžuotėmis padėjo pagrindus latvių nacionaliniam repertuarui ir suteikė galimybę žymiai pakeisti chorinio judėjimo turinį, kas ypač ryškiai pasireiškė organizuojant visuotines dainų šventes (Krasinska 1972, p. 159).

Kartu su istorinio dainyno *Dziesmu rota* choriniu repertuaru mus pasiekė nemažai liaudies dainų harmonizuočių, tačiau nederėtų pamiršti ir kitos, muzikologų tyrinėjimuose mažiau liečiamos temos: dainų šventė skatino vadinamojo antraeilio folkloro – nuo tradicinės kultūros apyvartos iškritusių liaudies dainų – aktualizavimo moderniosios kultūros kontekste, ypač tokiomis neformalaus pobūdžio veiklos formomis, kaip buitinis dainavimas. Tiek anksčiau, tiek ir XXI a. pradžioje latvių dainuojamųjų dainų repertuare yra ne mažiau kaip dvidešimt tokių dainų. Dauguma jų savo seniausiais užrašymais susijusios su chorų kultūra, visų pirma su *Dziesmu rota*. Ir iš tiesų tokios „tikrosios“ ir „iš liaudies aruodų“ kilusios dainos kaip „Trīs sidraba upītes“, „Maza biju, neredzēju“, „Div dūjiņas gaisā skrēja“, „Teci, teci, kumeliņi“, „Krauklīts sēž ozolā“, „Saulīt vēl vakarā“, „Rīga dimd“, „Nu ar Dievu, Vidzemīte“, „Meitiņ sēda aiz ūdeņa“, „Līgo, laiva, uz ūdeņa“, „Ozolīti, zemzarīti“ („Trys sidabro upytės“, „Maža buvau neregėjau“, „Du balandžiai skrido“, „Bēki, bēki žirgeli“, „Varnas tupi āžuole“, „Saulytė vēl vakarē“, „Ryga gaudžia“, „Sudie, Vidžemēle“, „Mergelė sėdėjo užu vandenėlių“, „Linguoja valtis ant vandenėlių“, „Ažuolēli žemašakēli““) bei daugelis kitų buvo patalpintos dainyno skyriuje, pavadintame „*Lauka puķes*“, – dėl to jas ir dainavo ištisos choristų kartos. Įdomu, kad būtent čia randamos ir trys iš keturių šiuo metu labiausiai paplitusių visoje Latvijoje Joninių dainų,

Trečiasis skyrius, pavadintas „*Dārza puķes*“, – prasideda Aleksėjaus Lvovo sukurtu Rusijos imperijos himnu „Dieve, saugok carą!“, iš karto po jo eina Karlio Baumanio Latvijos himnas „*Dievs, svētī Latviju!*“³. Didžiausią šio skyriaus dalį sudaro įvairių, paprastai vokiečių kompozitorių darbai. Nemažas kiekis kūrinių yra sukurtas Felixo Mendelssohno, keletas dainų – Carlo Marijos von Weberio, Georgo Friedricho Händelio („*Ļaujāt man sērot*“), Roberto Schumanno, Wolfgango Amadeuso Mozarto („*Jau gaisma aust*“), Ludwigo van Beethoveno („*Svēta nakts, ak atnes tu*“), Franzo Schuberto, Mihailo Glinkos („*Stalta pils ziemeļos*“), Richardo Wagnerio („*Lai vada jūs pats žēlīgs Dievs*“) ir Johanneso Brahmsa („*Bērniņ, saldi nu dus*“).

Nemaža dalis dainų perimta iš vokiečių chorų draugijų repertuaro, todėl šiame skyriuje patalpinti tokių XIX a. vokiečių kompozitorių, kaip Franzo Abto, Friedricho Silcherio, Conradino Kreutzerio, Justuso Vilhelmo Lyros, Heinricho Essero ir Ferdinando Möhringo kūriniai. Populiariausias iš jų Franzas Abtas – dirigentas, vienas produktyviausių bei populiariausių XIX a. vokalinės muzikos kompozitorių. Iš viso

³ 1914 metų Latvijos himno žodžiai: „*Dievs, svētī Latviju, mūs' dārgo tēviju, svētī jel Baltiju, ak svētī jel to! Kur Latvju meitas zied, kur Latvju dēli dzied, dod mums tur laimē diet, mums Baltijā*“.

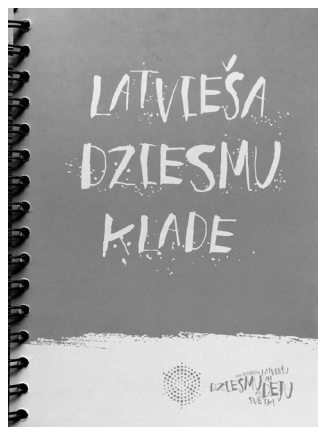
jis yra sukūręs per 3000 (!) kūrinų, daugiausiai vyrų chorinės dainos, kurios buvo ypač mėgiamos Vokietijoje, Šveicarijoje bei kitose Europos šalyse, taigi, matyt, ir Baltijos kraštuose.

Be jau minėtųjų, skyriuje „*Dārza puķes*“ iđētos ir siciliečių, šveicarų, lietuvių, estų, švedų, airių, rusų, ukrainiečių ir suomių liaudies dainų harmonizuotės. Dėl to Janis Cimzē buvo gana smarkiai kritikuojamas – tiek dėl atrinktų konkrečių dainų, tiek ir dėl poreikio jas įtraukti į dainyną apskritai. Iš tiesų, apžvelgiant, pavyzdžiui, lietuvių dainas, galima daryti išvadą, kad jų melodinė struktūra, forma ir harmonija beveik visai neatitinka lietuvių liaudies dainų įvaizdžio, kuris formavosi brolių Juškų, Jadvygos Čiurlionytės ar kitų akademinių Lietuvoje publikuotų dainynų pagrindu. Matyt, Janis Cimzē naudojosi kitais šaltiniais, pavyzdžiui, Prūsijoje paskelbtais lietuvininkų dainų rinkiniais – Liudviko Rėzos, Kristiano Barčo ir Viliaus Kalvaičio dainynais. Nepaisant neįprasto skambėjimo, šios kitų tautų dainos taip pat buvo noriai dainuojamos, o kai kurios, kaip pavyzdžiui, airių „*An bhfuil a fhios agat go fóill?*“ („Ar žinote dar?“) dainuojamos iki šiol, tik kitais žodžiais: „*Puķītes rozītes dārziņā zied*“ (Gēlēlēs, rožēlēš darželyje žydi).

1908 metų pakartotinio *Dziesmu rota* leidimo autorių mintimi baigsime šio dainyno apibūdinimą:

Atnaujintas ir papildytas „Dainų vainikas“ po kiek laiko vėl pradeda savo kelionę po latvių kaimus ir kiemus, kad savo trimis skyriais suteiktų chorams įvairiapusės medžiagos. Jis mums primena su padėka prisiminti Janį Cimzē, *Dziesmu rota* pirmąjį sudarytoją, nes jis suvijo mūsų protėvių dvasinį paveldą, gražiausias latvių liaudies dainas į puošnų vainiką, prie laukinių gėlių švelnumo pridėdamas darželio gėlių ryškumą. Dainų garsai lydėjo mūsų protėvius nuo lopšio iki kapo, gimtinėje ar svečioje šalyje, sunkiais laikais ar džiugiomis švenčių akimirkomis. Te iš naujo atgyja dainų dvasia, kuri pastaruoju metu kaip ir pavargusi buvo. Iš naujo teskamba Latvijos kaimuose ir gyvenvietėse: „*Ar uzviju es dziedāju, ar uzviju gavilēju*“ („Tai šauniai dainuoju, tai šauniai džiūgauju“). „*Latvju tauta dziedātāju tauta*“ („Latvių tauta – dainingoji tauta“) – šią gražią garbę palaikyti tepadeda *Dziesmu rota* (Neilands 1914 (1908), p. X).

2008 metais išleistas dainynas *Latvieša dziesmu klade* – turinio atžvilgiu panašus į kitus dainų rinkinius, vis dėlto tai, kas jį išskiria iš kitų, vertintina kaip nauja iniciatyva daugiau kaip šimtmetį skaičiuojančios Dainų šventės istorijos kontekste – organizuoti šventės dalyvių ir žiūrovų pasidainavimus po „oficialiosios šventės pabaigos“⁴. Kad šią naują iniciatyvą būtų lengviau suvokti, siūlome šiek tiek įsijausti į įvairių laikotarpių Dainų

Latvieša dziesmu klade.
Rīga, 2008

⁴ Vizbulytė Bėrzinia mano, kad liaudies dainos buvo dainuojamos „ne paties koncerto metu, bet neformaliame šventės uždaryme“ jau 1871 metais, vykstant Triakatos dainų šventei (1983, p. 36).

šventes, be to, pažvelgti iš asmeninės pusės, kitaip sakant, kviečiame įsijausti į dainingosios tautos mažiausiąjį vienetą – patį dainininką ar jo klausytoją.

Pirmosios penkios visuotinės latvių dainų šventės, atsiradusios gana spon-taniškai, patraukė ir dainininkus, ir klausytojus savo išskirtiniu bendrumo jausmu, dainavimu latvių kalba, liaudies dainomis. Dainų šventės eiga, nors jau pradžioje išryškėjus pagrindiniams elementams, buvo gana laisva, paslanki, labiau priminė tautiečių ir bendraminčių draugiją, kuri veikia taip, kaip liepia širdis ir kviečia vis stiprėjanti vienybės dvasia.

Nepriklausomos Latvijos laikotarpiu Dainų šventė tapo subrendusios naciona-linės muzikos kultūros reiškiniu. Programą sudarė tik latvių kompozitorių kūriniai, į ją įtrauktas nemažas skaičius originalių darbų. Apskritai dainų sudėtingumo lygis augo, tačiau šventės rengėjai mąstė ir apie tai, kaip išlaikyti glaudų ryšį tarp cho-rų dalyvių ir žiūrovų, panašiai kaip tai buvo dainų šventės tradicijos formavimosi pradžioje. Dėl to, pavyzdžiui, VII Visuotinės dainų šventės repertuaras muzikiniu at-žvilgiu buvo paprastesnis. Turinio prasme išliko didelė įvairovė, dainoms būdinga laisva tematika, išskyrus 1938 metus, kai Dainų šventės rengėjams vyriausybė iškėlė uždavinį sukurti „galingą, patriotinę“ programą, „įtraukti didžiajai liaudies vienybės šventei tinkamas dainas“ (Bērzkals 1965).

Po Antrojo pasaulinio karo, sovietinės okupacijos aplinkybėmis dainų šventės pobūdis iš esmės pasikeitė, ji tapo tam tikra prasme dvipusiu kultūriniu reiškiniu. Štai kaip knygoje *Latviešu koru fenomēns* („Latvių chorų fenomenas“) rašo latvių mu-zikologas Arnoldas Kluotinis:

Ideologinė valdžia, ją [Dainų šventę – V. M., R. M.] leisdamą, tikėjosi manipuluoti ypač pla-čios visuomenės savimone ir tuo pačiu demonstruoti menamą kultūrinę gerovę bei kon-formizmą. Tačiau kai kurie išvalgūs dirigentai ir choristai palaikė dainavimo tradicijas ir didžiąsias šventes dėl to, kad tai buvo vos ne vienintelis legalus būdas taip plačiai kartu išgyventi ir manifestuoti nacionalines bei bendražmogiškąsias vertybes. Duoklę svetimai ideologijai ir beskonybei teko atiduoti be išlygų, į repertuarą buvo nuolat įtraukiamos sovietinės propagandos dainos. Tačiau žmonės nemėgstamus žodžius dainuodavo daž-niausiai tik dėl to, kad neprarastų pačios galimybės dainuoti, būti kartu ir savo laikysena išreikšti tautos tapatumą bei patriotinius jausmus, nes liaudies dainos ir dalis tradicinio nacionalinio repertuaro vis dėlto nebuvo uždrausti (Klotiņš 1998, p. 34).

Dainų švenčių koncertuose ir choristai, ir žiūrovai vis laukdavo baigiamosios dalies, nes pabaigoje dainuojamos dainos paprastai būdavo artimos, pažįstamos, latviškos. Nesunku įsivaizduoti, kad šias koncerto paskutiniojo ketvirtadalio emoci-jas norėjosi pratęsti. Ir dainininkai tęsė, po baigiamojo koncerto dainuodami pake-liui į namus – dainuodavo žingsniuodami latvių dainų švenčių estrados Mežaparks parko takais, važiuodami pilnuose dalyvių ir žiūrovų tramvajuose, vykstančiuose į miesto centrą, bei autobusuose, vežančiuose į arčiau ar toliau nuo Rygos esančius namus. Dainuojama buvo visa, kas palaikė bendrumo ir latviškojo tapatumo jaus-

mą – liaudies dainos, teatro spektaklių arijos, Raimondo Paulo kūriniai ir kitos populiarios radijo ar televizijos programose skambančios dainos. Aštuntajame dešimtmetyje ir devintajame dešimtmetyje sovietinio teroro baimė buvo prislopusi, tad kartais skambėdavo ir viena kita daina iš okupacijos režimo nepageidaujamų ar net uždraustų dainų kategorijos. Tai buvo nepriklausomybės laikų visuomeninių organizacijų dainos, latvių legiono⁵ karių, emigracijos latvių dainos bei sovietų režimui nepalankių autorių kūriniai.

Skirtingai nuo Dainų šventės koncertų, šiuose pasidainavimuose nebūdavo nei dirigentų, nei skirstymo į dainininkus ir klausytojus. Dainuodavo ištis visi, galbūt netgi nuolat visur esantys KGB agentai, norėdami nukreipti įtarimus apie savo juodąsias pareigas. Dainavimo būdas būdavo paprastesnis, vientisas – neretai dingdavo ir muzikiniai niuansai, ir daugiau kaip šimtmetį tobulintas chorinis daugiabalsiškumas, dainos vis dažniau skambėdavo vienu balsu ir be ypatingų chorinių subtilybių – intonavimo, dinamikos ir pan.

Realiai nebūdami oficialiosios Dainų šventės programos sudėtyje, šie tautos pasidainavimai, žvelgiant iš dalyvių pusės, buvo neatsiejama šventės dalis, negana to – pati tikriausioji, nes dalyviai pagaliau galėjo būti savimi ir dainuoti tai, ką norėjo. Emocijos buvo itin intensyvios ir neretai savo ryškumu jos net nustelbdavo oficialią renginio nuotaiką. Šie pasidainavimai atliko ir tam tikrą protesto funkciją: tai buvo, nors ir pusiau slaptas, bet protestas prieš oficialųjį repertuarą, prieš sustingusią renginio atmosferą ir, tam tikra prasme, prieš pernelyg sudėtingus repertuaro kūrinius.

Situacija iš esmės pasikeitė 1990 metais, atgavus nepriklausomybę, XX Visuotinės latvių dainų šventės metu. Nors vyko dar sovietų okupacijos aplinkybėmis, šventė jau buvo laisva nuo ideologinio diktato ir atitiko tiek rengėjų, tiek ir dalyvių lūkesčius. Atkurtas valstybingumas reiškė, kad Dainų šventė taip pat susigrąžino savo buvusį statusą ir tapo viena svarbiausių nacionalinės valstybės kultūrinio proceso dalių.

Praėjus keturiolikai metų nuo valstybingumo atkūrimo, pagaliau buvo priimtas išskirtinis Dainų ir šokių šventės įstatymas (2005 m.), kurio tikslas yra „saugoti, plėsti ir perduoti ateinančioms kartoms dainų ir šokių šventės tradiciją“. Šį įstatymą priimti skatino ir tai, kad visų trijų Baltijos šalių – Latvijos, Lietuvos ir Estijos – Dainų ir šokių šventės tradicija 2003 metais buvo įtraukta į Žmonijos žodinio ir nematerialaus kultūros paveldo šedevrų sąrašą ir taip įgijo tarptautinį pripažinimą. Baltijos šalims teko prisiimti tarptautinę atsakomybę už Dainų ir šokių šventės tradicijos išlikimą kiek įmanoma labiau nekintančia forma.

Vienas iš atkurtos nepriklausomybės laikotarpio Dainų švenčių ypatumų, kuris laikui bėgant vis labiau ryškėjo, buvo repertuaro ir atskirų koncertų tematiniai sukimynai. Pavyzdžiui, XXIII Visuotinės dainų šventės vyrų ir moterų chorų koncerto tema buvo „Legenda apie latvi“, dėl to į koncerto programą nebuvo įtraukti atskiri

⁵ Vokiečių okupacijos metais (1943 m.) fronto kovoms mobilizuoti Latvijos gyventojai.

daugiau ar mažiau pageidaujami kūriniai. Tai buvo vientisas, stambaus formato, tačiau iš daugelio mažos formos (dainų) muzikinių darbų sudarytas kūrinys. Ir atlikėjai, ir klausytojai, matyt, kiekvieną iš šių dainų suvokė ne kaip atskirus kūrinius, bet kaip šios plačios temos sudėtinę dalį, dėl to viso koncerto metu buvo jaučiamas tam tikras idėjinis krūvis bei meninis formalizmas.

Nenuostabu, kad šioje situacijoje grynai psichologiškai norėjosi neformalaus, jokiomis temomis nesusijusio dainavimo, nors ir po baigiamojo koncerto. Taip šie spontaniški pasidainavimai po koncerto tęsėsi vos ne pusiau slaptai, tarsi sovietinio totalitarizmo metais. Kai šiems pasidainavimams ėmė vadovauti dirigentai, jie neteko pagrindžio renginio statuso ir tapo pripažintu, Dainų šventei priklausančiu fragmentu. Šio proceso rezultatas buvo toks, kad naujosios tradicijos spontaniškumas ėmė nykti, ėmė rasti naujos kokybės.

Šiame kontekste įdomu panagrinėti kitą dainyną – *Latvieša dziesmu klade* („Latvio dainų sąsiuvinis“), kuris tarp daugelio 2008 metų Dainų šventės publikacijų buvo parengtas būtent pasidainavimams.

Rinkinio sudarytojas – dirigentas ir kompozitorius Juris Vaivodas, puikus tautos nuotaikų ir muzikinės sielos pažinėjas. Dainyno įvadui buvo pasirinktas latvių poetės Maros Zalytės eilėraštis:

*Saule karstiem pirkstiem
piesīt pa taustiņam
pļavas zaļajā klaviatūrā
tajās vietās gundegas
iedegas
un tie
kas prot lasīt notis
var izdziedāt dziesmu*

Saulė karštais pirštais
liečia pievos žaliosios klaviatūros klavišus
tose vietose suliepsnoja vėdrynai
ir visi,
kas moka skaityti natas,
gali dainuoti dainą

To paties įžanginio puslapio apačioje suformuluota ir dainyno paskirtis: „200 pramoginių liaudies, estrados, kino ir teatro dainų bei zingių“ (*Latvieša dziesmu klade* 2008, p. 3).

Žinoma, šis „pramoginis dainavimas“ traktuotinas plačiau nei pasidainavimai po Dainų šventės baigiamojo koncerto, tačiau būtent šiame didžiausios nacionalinės reikšmės renginyje pasidainavimai įgyja ypatingos reikšmės ir suteikia naujų niuan-

⁶ Latvių dainuojamosios tautosakos žanras, primenantis lietuvių liaudies romansus ir balades.

sų bendram *dainingosios tautos* įvaizdžiui: tautai ne tas pats, kaip dainuoti. *Dainioji tauta* pageidauja dainuoti ne tik gražiai, tobulai, turiningai, menine prasme visaverčiai, bet ir spontaniškai, laisvai, „žmoniškai“, paprastai. Vis dėlto, atrodo, kad *dainiogajai tautai* būtina dainuoti, vos ne vis vien ką, svarbiausia – dainuoti.

Latvieša dziesmu klade ne tik atskleidžia pošventinių pasidainavimų aktualumą, šis leidinys parodo tautos praktikuojamą pramoginio dainavimo tradiciją apskritai. Dainyne yra keturi žanriniai skyriai: liaudies dainos (35 dainos), zingės (47), estradinės dainos (64), kino ir teatro dainos (54).

Liaudies dainų skyrius nėra, kaip galima būtų tikėtis, beasmenis ir nesusijęs su konkrečiu laikotarpiu vien tik todėl, kad „tautosaka yra paveldėta iš senųjų laikų“ ir „liaudies dainas dainuoja visa tauta“. Iš tradicinės apyvartos išėjusios dainos nuo dainyno *Dziesmu rota* išleidimo laikų neprarado savo aktualumo. Be to, visuomenė tam tikru istoriniu laikotarpiu turėjo savitą būdingą įsivaizdavimą apie liaudies dainas ir savus pasirinkimo prioritetus. Iš rinkinio *Dziesmu rota* paimta daina „*Div' dūjiņas gaisā skrēja*“ („Du balandžiai skrido“), tautinės savimonės kūrimosi laikotarpį mena tokios dainos kaip „*Jūriņ' prasa smalku tīklu*“ („Jūra prašo plono tinklo“), „*Līgodama upe nesa*“ („Linguodama upė neša“), „*Pūt, vējiņ*“ („Vėjeli, pūsk“), „*Tumša nakte, zaļa zāle*“ („Tamsi naktis, žalios pievos“). XX a. devintojo dešimtmečio folklorinis judėjimas iš užmaršties prikėlė karines ir mitologines dainas bei atskiriems Latvijos regionams būdingas dainas – „*Es karā aiziedams*“ („I karą eidamas“), „*Es nenācu šai vietā*“ („Atėjau į šią vietą“), „*Maza, maza ābelīte*“ („Maža, maža obelėlė“), „*Sarkandaila roze auga*“ („Raudona rožė augo“), „*Vēja mātē*“ („Vėjo motė“). Atskiros dainos susijusios su folko ar roko atlikėjų vardais: „*Gula meitīna*“ („Miega mergelė“) – Austra Pumpurė, „*Ai jel, manu vieglu prātu*“ („Ak, aš lengvabūdis“) – ansamblis „Jauns Mēnesis“ ir Ainaras Mielavas, „*Nu sala, nu sala*“ („Tai šalo, tai šalo“) – Ancė Krauzė.

Apibūdinant *Latvieša dziesmu klade* antrąjį skyrių, negalima nepaminėti situacijos po Antrojo pasaulinio karo, kai besirūpindami dėl to, kad praeities „muzikiniai teršalai“ netrukdytų sovietinės tautos kultūros progresui, ideologiniai prižiūrėtojai į nepageidaujamų kūrinių sąrašų kategoriją įtraukė ne tik atskiras dainas, bet ir išstisus muzikinės kultūros klotus. Nepageidaujamos buvo ir „feodalinių laikų atgyvenos“ – zingės, ir tarpukario laikotarpio populiarioji muzika bei buitinės dainos, kurios neatitiko „progresyvaus“ (suprask „į klasių kovą šaukiančio“ ar „marksistinę doktriną atitinkančio“) meno kriterijų, net nekalbant apie latvių legionierių dainas. Taip susidarė situacija, kai žmonės viešai dainuodavo viena, bet namie ir tarp draugų – visai ką kita.

Ši situacija tapo dar įdomesnė, kai Latviją pasiekė muzikiniai įrašai, kurie iš užjūrio buvo siunčiami latvių emigrantų, plokštelių, magnetofono juostų bei kasečių pavidalu. Latvių emigrantų dainų autoriaus ir atlikėjo Ilmaro Dzenio, ansamblių „*Trīs no Pārdaugavas*“ („Trejetas iš Pardaugavos“), „*Čikāgas piecīši*“ („Čikagos penketukas“) įrašai buvo kopijuojami, dalijami tarp giminaičių, draugų ir pažįstamų, kol galų gale

visi atmintinai mokėjo jų repertuarą. Mokėjo – per mažai pasakyta, – šis repertuaras turėjo didžiulį emocinį, pakylėjantį poveikį. Emigracijos dainoms patrauklumo suteikė ir tai, kad daugelis šių dainų priminė „senus gerus laikus“, be to, jos buvo uždraustas „vaisius“. Kai krito geležinė uždanga, Ilmaras Dzenis arba „Čikāgas piecīši“ galėjo nevaržomai koncertuoti Latvijoje. Tai buvo nepaprasti koncertai, kartu su atlikėjais dainuodavo dešimtys tūkstančių žmonių. Taigi šis repertuaras taip pat pateko į antrąjį rinkinio „*Latvieša dziesmu klade*“ skyrių ir buvo pavadintas „zingėmis“. Primintina, kad latviams žodis „zingė“ yra susijęs su įvairiomis reikšmėmis, kurios istorijos bėgyje keitėsi. Leidinyje *Latvieša dziesmu klade* neverta ieškoti istorinių zingių, sukurtų Senojo Stenderio⁷ ar jo pasekėjų. Čia nerasime ir ilgų, siužetinių liaudies dainų⁸, kurias Kuršo gyventojai tradiciškai taip pat vadina zingėmis. Užtai šiame rinkinyje gausu taip vadinamos folklorizuotos latvių poetų dainuojamosios poezijos: XIX a. pab. ir XX a. pirmosios pusės Rūdolfo Blaumanio „*Vēl tu rozēs plūc*“ („Dar tu rožes skinsi“), Matiso Kaudzytės „*Brūklenājs*“ („Bruknynas“), Eduardo Veidenbaumo „*Es zīnu, visi mani nievā*“ („Žinau, visi mane niekina“), Fričio Bardos „*Dzīvīte, dzīvīte*“ („Gyvenimėlis gyvenimėlis“), Tizmalietės „*Es dziedāšu par tevi, tēvu zeme*“ („Aš dainuosiu apie tave, tėvų žeme“), Edvardo Treimano-Zvargulio „*Uz kalna stāv vientulis ozols*“ („Ant kalno stovi vienišas ažuolas“), Aleksandro Čako „*Liepas satumst*“ („Liepos temsta“) ir „*Miglā asaro logs*“ („Migloje ašaroja langas“) muzikinės versijos. Į dainyną įtrauktos ir ketvirtjo dešimtmečio numylėtinio, atlikėjo Alfredo Vinterio dainos.

Tarp zingių puikiai įsikomponuoja keletas vokiečių dainų – tai jau anksčiau minėto Franzo Abto sukurta ir Andrievo Niedrės išversta „*Dažu skaistu ziedu*“⁹ („Kokį gražų žiedą“), Wilhelmo Justuso Lyros sukurta ir Rieteklio išversta „*Še, kur līgo priežu meži*“ („Čia, kur siūbuoja pušynai“), Oskaro Stroko daina Heinricho Heinės žodžiais, Valdžio Zylės vertimas „*Divas sirdis*“ („Dvi širdys“). Rinkinyje rasime ir „*Pie Dzintara jūras*“ („Prie gintaro jūros“), kurią 1937 metais pavadinimu „*Am Golf von Biskaya*“ sukūrė Jakobas Pfeilas – ši daina netrukus tapo viena mėgstamiausių vermachto kareivių dainų. Į dainyną įtrauktos ir, atrodo, pagal suomių originalą sukurta „*Es redzēju jūrīnā*“ („Aš mačiau jūrelėje“) bei rusiškoji – „*Ugunskurs*“ („Laužas“).

Tarp dainyno antrosios dalies zingių pateko ir keletas XX a. antrosios pusės autorių darbų: Imanto Lasmanio „*Lakstīgalu nakti*“ („Lakštingalų naktį“), Pėterio Jurcinio „*Vālodzīte*“ („Volungėlė“). Gana keista matyti amerikiečių *country* dainą, sulatvintą Ilmaro Dzenio – „*Mana mazā Lulu*“ („Mano mažoji Lulu“) ar armėnų kilmės prancūzų

⁷ Gothardas Friedrichas Stenderis (1714–1796), Apšvietos laikų latvių pasaulietinės literatūros pradininkas, teologas, išradėjas.

⁸ Latvių liaudies dainomis paprastai vadinami gana abstraktaus turinio ketureiliai, kuriuos dainuodami, latviai pasirenka pagal dainavimo situaciją ir tiesiog prijungia vieną posmelį prie kito, taip formuodami dainą. Siužetinės dainos nėra itin paplitusios, jos yra kitokio pobūdžio, konkrečiau turinio ir panašios į lietuviams įprastas liaudies dainas.

⁹ Mara Vyksna šią melodiją sieja su Franzo Abto *Schöne Silberblüte* (1987, p. 59), o Maksis Goldinas (1972, p. 155–156) šios dainos šaltiniu laiko Heinricho Heine's ir Friedricho Schillerio *Loreley*; iš dalies taip ir yra, pirmoji frazė tikrai panaši.

dainininko Danyelio Gérard'o septintojo dešimtmečio pabaigos hitą, kuris aštuntojo dešimtmečio pradžioje pasaulį apskriejo kaip „*Butterfly*“.

Sovietinėje Latvijoje legali populiariosios muzikos forma buvo vadinamoji „estradinė muzika“. Ji, aišku, privalėjo atitikti „progresyvumo“ kriterijus, tad iki okupacijos laikų sukurtam muzikiniam paveldui tiesiog neatsirado vietos. Vis dėlto ir tais laikais, balansuojant tarp leistinumo ir neleistinumo ribos, pasirodė gana nemažai galimybių „įsisprauti“ ir naujiems kūriniams. Taip atsirado ištisa estradinių dainų kompozitorių plejada – nuo Latvijos estrados pionierės, pianistės Elgos Igenbergos iki puikiai Lietuvos klausytojams žinomo Raimondo Paulo. Estradinės dainos savo žmogiškuoju intymumu, emocionalumu, tačiau ir betarpiška aistra buvo labai laukiamos ir reikalingos. Jos ne vienai pokario kartai suteikė galimybę atitolti nuo komunistinės kasdienybės, nuo klasinės ideologijos diktatūros ir nors akimirkai pasijusti tiesiog žmogumi. Estrada leido susitapatinti su populiariosios muzikos kryptimis, paplitusiomis už Latvijos ribų, taigi ir laisvajame pasaulyje, ir taip sušvelninti geležinės uždangos sukurtą izoliuotumo pojūtį. Apie estradinių dainų reikšmę netiesiogiai liudija ir tai, kad rinkinyje *Latvieša dziesmu klade* šis skyrius yra pats didžiausias. Liūto dalis – net 19 dainų, žinoma, tenka XX a. antrosios pusės latvių „dainų tėvui“¹⁰ Raimondui Paului. Kompozitoriui Zigmarui Liepiniui atstovauja septynios dainos, Imantui Kalniniui bei Uldžiui Stabulniekui – kiekvieną po tris ir kt.

Dainų skaičiumi nuo estradinių dainų beveik neatsilieka ir ketvirtasis dainyno skyrius – „Kino ir teatro dainos“. Jau nuo latvių teatro įkūrėjo, dramaturgo ir aktoriaus Adolfo Alunano (1848–1912) laikų teatras ir kupletai, arba plačiau – teatro muzika – latvių gyvenime vaidina tokį svarbų vaidmenį, kad ją visiškai teisėtai galima įtraukti į liaudies muzikos kategoriją. Teatro dainos dainuojamos įvairiuose pobūviuose ir renginiuose, o žmonės kartu su šiomis dainomis dar ir dar kartą išryškina ir patvirtina savo mylimų personažų, idėjų svarbą, palaiko bendrumo pojūtį. Vienas didžiausių lyderių ir čia buvo Raimondas Paulas su aštuoniomis dainomis iš spektaklių bei šešiomis – iš kino filmų. Toliau sekė Imantas Kalninis, Martinis Braunas, Zigmaras Liepinis, Ivaras Vygneris, Janis Lūsenas, Uldis Marchilevičius ir Valtas Pūcē.

Taigi dainynas *Latvieša dziesmu klade* pateikia daugiasluoksnį repertuarą: atstovaujama tiek įvairiems kultūros laikotarpiams, tiek dainų žanrams, tiek ir autoriams. Galima sakyti, kad „sąsiuvinis“ yra savita muzikinės kultūros aprėptis, kuriai įtakos turėjo viso šimtmečio muzikiniai ar su muzika susiję įvykiai. Dainų ritualo pagalba šie įvykiai išlieka aktualūs iki šiol ir suderina *dainingosios tautos* visumos dalyvių jausmus, emocinių reakcijų bei įvykių vertybinį suvokimą.

Nors nuo dainyno *Dziesmu rota* išleidimo dienos latvių dainavimo tradicijos patyrė ir pakilimo, ir atoslūgio akimirky, keitėsi viena ar kita kryptimi, joms vėrėsi nauji

¹⁰ Paprastai „dainų tėvu“ latviai vadina žymųjį liaudies dainų rinkėją ir leidėją, publicistą, jaunatlatvių ideologinio judėjimo atstovą Krišjanį Baruoną (1835–1923), tačiau pastaruoju metu šis epitetas neretai priskiriamas ir Raimondui Paului.

horizontai, o senieji apsitraukė migla, dainyno reikšmė, be abejo, išlieka konstituo-
jant dainingąją tautą nuo Janio Cimzės laikų iki šiol. Tai puikiai apibūdina amerikiečių
muzikologo Kevino K. Karneso mintis:

Liaudies dainų tekstuose ir melodijose, publikuotose Janio Cimzės *Lauka puķes*, kompo-
zitoriaus amžininkai atpažino save kaip visuomenės narius, kuriuos tarpusavyje jungia
bendra istorija, bendra kalba ir istoriškai nustatytų papročių visuma – kaip dainingąją tau-
ta, kurios įvaizdis iki šiol egzistuoja latvių tautos kovoje dėl apsisprendimo laisvės (Karnes
2007, p. 30).

Matyt, pagrindinis *Latvieša dziesmu klades* sąlyčio su *Dziesmu rota* taškas yra tai,
kad abi užduotys yra įvykdytos ir tęsiamos pačiu dainavimo aktu, kuris visais permai-
nų laikais buvo nekintantis ir nuolat esantis elementas. Būtent dainavimą kartu Dacė
Bula vadina ilgalaikiu, tradiciniu reiškiniu:

Simbolinė grupės bendrosios sąmonės išraiška – kolektyvinis dainavimas, dainavimas kar-
tu latvių kultūroje turi būti laikomas ilgalaikė tradicija jau nuo XIX a. (Bula 2000, p. 93).

Tiesa, šis dainavimas kartu nėra permanentinė, visada aktuali būseną. Anai-
tol, jis pasižymi aiškiai išreikštu periodiškumu – nedainavimo laikotarpiai siejasi su
įsidainavimo metais, po kurių seka kulminacija – masinis dainavimas kartu. Tad ne-
nuostabu, kad sąlytis su latviais, būtent tuo laikotarpiu, kai beveik nedainuojama ar
dainuojama mažiau, ir suteikė galimybę Simonui Anholtui taip kritiškai įvertinti šį
kertinį latvių savimonės reiškinį.

Kaip bebuvę, vis dėlto Dainų šventės pasidainavimų energija ir intymesnių, šei-
minių, daugelis plačios visuomenės akims nepasiekiamų buitinio dainavimo momen-
tų leidžia dainingosios tautos įvaizdį iki šiol išlaikyti gyvą, o realus dainavimas kartu
beveik spontaniškai kyla tautai svarbiais, lemiamais momentais: taip buvo „dainuo-
jamosios revoliucijos“ metu, taip žmonės buvo kviečiami susitelkti referendumo dėl
rusų kaip antrosios valstybinės kalbos statuso momentu:

Mes eisime į balsavimo apygardas su latvių melodijomis širdyje. Mes juk prisimename „...
viena saulė, tas pats mėnuo, visiems viena motinos kalba...“ Dainuosime, nes tauta, kuri dai-
nuoja – nemiršta. Dainuosime visi kartu ir [referendume – V. M. ir R. M.] išvakarėse – tegu
negeranoriai žino, koks didelis ir skambus latvių choras¹¹.

¹¹ Šis fragmentas paimtas iš teksto „Mums nav bail no referendumā!“ (Mes nebijome referendumo),
kuris 2012 metų sausio 30 d. keliavo po virtualiąją erdvę, pvz., žr. komentarą per internetą: [http://
www.tvnet.lv/zinas/tava_balss/408879-ka_latviete_jutos_diskrimineta_sava_zeme/comments/
page/16](http://www.tvnet.lv/zinas/tava_balss/408879-ka_latviete_jutos_diskrimineta_sava_zeme/comments/page/16)

Šaltiniai

- Cimze, Jānis. 1914. *Dziesmu rota jaukiem koriem*, trešais izdevums, paplašināts un pārstrādāts no Jāņa Sērmūkšļa. Rīga: J. Deubners.
- Latvieša dziesmu klade*. 2008. Rīga: V/a Tautas mākslas centrs.
- Latvieša lielā dziesmu klade*. 2013. Rīga: Latvijas Nacionālais kultūras centrs.

Literatūra

- Bērziņa, Vizbulīte. 1983. *Tautas muzikālā atmoda latviešu publicistu skatījumā*. Rīga: Zinātne.
- Bērzkalns, Valentīns. 1965. *Latviešu dziesmu svētku vēsture: 1864–1940*. Brooklyn: Grāmatu draugs. Prieiga per internetu: <http://dziesmusvetki.lndb.lv/berzkalns/> [žiūrēta 2012 02 26]
- Bula, Dace. 2000. *Dziedātājtauta. Folklorā un nacionālā ideoloģijā*. Rīga: Zinātne.
- Dziesmu un deju svētku likums, pieņemts 2005. gadā. Prieiga per internetu: http://www.likumi.lv/doc.php?id=111203&menu_body=KDOC [žiūrēta 2012 02 26]
- Goldins, Maksis. 1972. *Latviešu un cittautu mūzikas sakari*. Rīga: Liesma.
- Kārness, Kevins K. 2007. „Dziesmu rota dziedātājtautai: Krievijas vēstures epizode, Herdera tradīcija un Baltijas nacionālisma uzplaukums”. In: *Mūzikas akadēmijas raksti III*. Rīga: Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija, p. 7–30.
- Klotiņš, Arnolds. 1998. *Latviešu koru fenomēns*. Rīga: Jumava.
- Krasinska, Lija. 1972. „Latviešu mūzikas kultūra XIX gs. P. 60.–80. gados”. In: Jēkabs Vītolis, Lija Krasinska. *Latviešu mūzikas vēsture I*. Rīga: Liesma, p. 153–197.
- Neilands, Jānis, Indriķis Zīle u. c. „Priekšvārdi atjaunotam izdevumam” (1908). In: Cimze, Jānis. *Dziesmu rota jaukiem koriem*, trešais izdevums, paplašināts un pārstrādāts no Jāņa Sērmūkšļa. Rīga: J. Deubners, 1914, p. IX–X.
- Strauja, Marta. Arhīva personība: Eduards Rozenštrauhs. SpotNet 19.05.2007. Prieiga per internetu: http://www.spotnet.lv/news/id/4457/arhgva_persongba%3A_eduards_rozenstrauhs [žiūrēta 2012 02 26]
- Viksna, Māra. 1987. „Ziņģe un folklorizēšanās”. In: *Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas vēstis*, Nr. 10, p. 56–62.
- Vītols, Jāzeps. 1964. „Latviešu kora dziesmas attīstība”. In: Jāzeps Vītols *Raksti*. Sastādītāja un komentāru autore Vija Muške. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, p. 269–274.

“Singing Nation”: A Retrospection of the Sources of Stereotypes

Summary

Key words: Latvian Song Celebration, context, collection, singing nation, stereotypes

The focus of the study is on the song collections “Latvieša dziesmu klade” and “Latvieša lielā dziesmu klade”, which are compared to “Dziesmu rota” – the essential collection of pre-national singing culture. In the context of these collections, the development, structure, repertoire and symbolic forms of the festival are studied, paying a special attention to the layers of meaning that had a significant impact on the identity construction of Latvians as “a singing nation”.

The living and informal spirit of the Latvian Song Celebration has been most clearly represented by the spontaneous social singing of huge masses of people after the final concert. The Baltic Song and Dance Celebration has been included into the UNESCO list of intangible cultural heritage in 2003, and a special law of Song and Dance Celebration has been adopted in Latvia in 2005, thus marking a certain formalization of the more than a century old tradition globally and nationally. Besides, a song collection for informal singing “Latvieša dziesmu klade” (in 2008) and “Latvieša lielā dziesmu klade” (in 2013) have been selected by the organizing committee, thus raising the status of the aforementioned spontaneous singing to state-supported and professionally-guided event. Consequently, it means a new level of formalization of the previously informal tradition.

IŠ
KULTŪROS
ISTORIJOS

Tauta ir tautinė ištikimybė

Juozas Girnius

Juozas Girnius (1915–1994) – filosofas, redaktorius, kultūrininkas. Gimęs ir augęs Lietuvoje, didesnę dalį savo gyvenimo praleido užsienyje, daugiausia JAV, kur pasišventė filosofijai, lietuvių kultūrai ir tėvynei. Kaip pažymėta ant antkapio, jis buvo žmogus, kuris, „negalėjęs gyventi Lietuvoje, gyveno Lietuvai“. Kartu su daugiau negu 60 000 kitų lietuvių Girnius buvo priverstas palikti savo tėvynę 1944 m., sovietams antrą kartą okupavus Lietuvą. Pasitraukimas iš tėvynės nebuvo nusigręžimas nuo jos, daugelį net skatino dar giliau įsipareigoti.

Išskyrus pasitraukimą iš Lietuvos, Juozo Girniaus biografija yra sausa, be dramatiškų pokyčių ir įvykių. Jis gimė Sudeikiuose, 1936 m. baigė Vytauto Didžiojo universiteto (VDU) Filosofijos-teologijos fakultetą, 1936–1938 m. su valstybės stipendija studijavo Freiburgo (lankė egzistencializmo pradininko Martino Haidegerio (Martin Heidegger) seminarą), Leuveno ir Sorbonos universitetuose, tačiau turėjo nutraukti studijas ir grįžti į Lietuvą atlikti karinės prievolės. 1941–1943 m. dėstė VDU, pokario metais gyveno pabėgėlių stovyklose Vokietijoje, 1949 m. persikėlė į JAV, gyveno daugiausia Bostone. 1951 m. apgynė filosofijos daktaro disertaciją apie Karlo Jasperso egzistencinę metafiziką Monrealio universitete. Užuoat dėstęs JAV universitete, Juozas Girnius įsitraukė į lietuvišką darbą. 1952–1969 m. buvo vienas iš trijų pagrindinių 36 tomų *Lietuvių enciklopedijos* redaktorių, 1966–1980 m. mėnesinio kultūros žurnalo *Aidai* vyriausiasis redaktorius, *Literatūros laikų* redkolegijos narys. Aktyviai dalyvavo išeivijos bendruomenės, ypač katalikiškosios, gyvenime, buvo Lietuvos katalikų mokslo akademijos narys, skaitė pagrindinius pranešimus Kultūros kongresuose ir Mokslo bei kūrybos simpoziumuose, taip pat buvo Ateitininkų federacijos tarybos narys ir vadas, savo knygoje *Idealas ir laikas* (1966) nagrinėjo ateitininkų principus ir užduotis pakitusių aplinkybių šviesoje, pabrėždamas, kad „kiekviena nauja karta turi iš naujo pradėti jai duotojo laiko atnaujinimą“.

Girniaus gyvenimas nebuvo dramatiškas, bet nebuvo ir lengvas. Patirtas skurdas nenuslopino nei noro siekti mokslo šviesos, nei meilės tėvynei. Baigęs pradžios mokyklą, pats mokėsis namie, jis išlaikė egzaminus į trečią klasę, bet tėvai neturėjo pinigų, kad sūnus galėtų mokytis Utenoje. Nenuleidęs rankų, kitais metais išlaikė egzaminus jau į penktą klasę ir įstojo į Utenos gimnaziją. Jo motina prieš mirtį parašytuose prisiminimuose pasakojo, kaip vieną kartą ji pėsčiomis nuėjo į Uteną parduoti vištų ir nunešė sūnui maisto: „Radau visus mokinius sau skaniai pietaujant, o mano sūnus beturįs tik sausos duonos. Šeiminingė ėmė ant manęs bartis, kad vaikui nepristatau maisto. Pribėgo sūnus prie manęs: „Nieko, mama, gerai, šiaip taip verčiuos.“ Skausmas užėmė kvapą, nieko nebegalėjau ištarti. Net ir dabar šias eiles rašant tartum kas širdį duria ir akys suašaroja“. Kaip ir kiti gabesni moksleiviai, Girnius užsidirbdavo mokydamas kitus.

Laimėjęs stipendiją, kuria sumokėjo už butą ir pietus, Girnius išvyko studijuoti į universitetą, bet po mėnesio, iširus batams, negalėjo lankyti paskaitų, taigi paprašė tėvų pagalbos. Tėvai, kurie buvo pardavę karvę, kad prieš išleisdami į universitetą nupirktų jam drabužių, visai nebeturėjo pinigų. Laimė, apie jų bėdas sužinojęs klebonas padovanojo reikiamą sumą. Prisiminimuose Girniaus motina rašė: „Daugiau šis sūnus iš mūsų nebeprašė. Vertėsi vienas, [motinos] brolis Leonas papasakodavo, kad jam būdavę ir gan skurdžių dienų“. Dirbdamas lietuvišką darbą išeivijoje, Girnius gaudavo minimalų atlyginimą, bet dėl to nesielvartavo, nes buvo įsitikinęs, kad filosofas turi būti abejingas materialinei gerovei.

Girnius nebuvo vienintelis vargingų ūkininkų sūnus, veržęsis į mokslus ir įveikęs visas kliūtis. Kaip ir daugelis, jis neįtė nuoskaudų dėl patirto skurdo, nemanė, kad valstybė kaip nors atsakinga už sunkų jo ir jo artimųjų gyvenimą, tad jis gali būti abejingas jos likimui. Veikiau nepriklausomos Lietuvos mokykla ir proga dalyvauti kuriant savo valstybę įkvėpė tokią stiprią meilę tėvynei ir jos laisvei, kad Girniaus karta negalėjo įsivaizduoti savo šalies po svetimųjų jungu, susitaikyti su Lietuva be nepriklausomybės. Daugelis jaunų vyrų išėjo partizanų keliais. Pasitraukę iš Lietuvos jautė pareigą neleisti pasauliui užmiršti Lietuvos okupacijos, išeivijoje kurti ir rašyti tai, apie ką nebuvo galima kalbėti pačioje Lietuvoje. Girnius ne kartą savo tekstuose pabrėžė pareigą laiduoti lietuvių kultūros tęstinumą bei tolesnį brendimą kuriant tokias vertybes, kurios leistų lietuviams didžiuotis savo tauta ir jos įnašu į bendražmogišką kultūrą. Sunkiausiomis tautai valandomis tautinė ištikimybė įgyja ypatingą reikšmę, ir išeivija privalo perimti estafetę iš pavergtos tėvynės.

Antanas Maceina, Stasys Šalkauskis ir Juozas Girnius yra ryškiausi XX a. katalikiškosios filosofijos atstovai. Skirtingai negu pirmieji du bei pagrindinis jo mokytojas Pranas Kuraitis, Girnius nutolo nuo tada Bažnyčios proteguoto neotomizmo, jo filosofavimo paskirties supratimo. Studijuodamas susidomėjo tuo metu tebesivystančiu egzistencializmu, nors ir neatsisakė teistinės transcendencijos supratimo. Jis pirmasis Lietuvoje plačiai aptarė ir kritiškai vertino egzistencializmo pradininkų Martino Heideggerio ir Karlo Jasperso teorijas, nagrinėjo žmogaus santykį su būtimi, autentiškumo siekį, laisvės ir kaltės sąveiką. Knyga *Laisvė ir būtis* (1953) buvo skirta Jasperso egzistencinės metafizikos sklaidai ir vertinimui.

Girnius ypatingą dėmesį skyrė žmogaus problemikai: „Vienintelis filosofinių rūpesčių centras yra pats žmogus, nes visos problemos veda į žmogų“. Visi pagrindiniai Girniaus darbai nagrinėja žmogų ir jo atsaką į gyvenimo bei laiko iššūkius. Knygoje *Tauta ir tautinė ištikimybė* (1961) jis aptaria žmogaus santykį su tauta ir bendruomene, veikale *Žmogus be Dievo* (1964) – žmogaus ryšį su Dievu ir ką žmogui reiškia gyventi be Dievo. Knygoje *Idealas ir laikas* (1966) nagrinėja išeivijos katalikų ryšį su savo aplinka, ragina juos ne vytis laiką, o jam vadovauti.

Knygoje *Tauta ir tautinė ištikimybė* svarstoma tautos samprata, tautos ir valstybės santykiai. Knygos uždavinys nėra sociologinė nutautėjimo analizė, o moralinis nušvietimas, kam įpareigoja ištikimybė tautai. Visos tautos turi akivaizdžią teisę kurti savo tautines vertybes. Be savo valstybės tauta negali būti laisva, nes valstybė įgalina tautą ne tik lemti savo

politinį likimą, bet ir laisvai kurti tautinę kultūrą. Pasak Girniaus, tautų lygybės pripažinimas suponuoja tautų teisės į nepriklausomybę pripažinimą. Tautos ne tik turi teisę į nepriklausomybę – pats tautinių valstybių kūrimas esąs teigiamas reiškinys. Tautinės valstybės leidžia žmonėms gyventi kaip nori ir puoselėti svarbias vertybes. Girnius itin daug reikšmės skiria normatyviniam elementui, tautai kaip uždaviniui ir pašaukimui, tam, kokia ir kaip tauta privalanti būti. Jo žodžiais, tauta yra tikrovė ir uždavinys. Sąmoninga tauta save suvokia ne tik kaip faktą, bet ir kaip uždavinį. Būdama pagrindinė ir reikšmingiausia bendruomenė, ji yra aukščiau už valstybę. Tauta nėra valstybei, valstybė yra tautai. Kita vertus, Girnius pabrėžia, kad žmogus yra aukščiau ir už tautą, kad tautiškumas privalo eiti kartu su žmoniškumu, kad už visas tautines skirtynes esmingesnė žmonijos vienybė. Tautiškumas, įpareigojęs lygiai gerbti visas tautas, yra veiksnys, kuris skatina savo tautos įsijungimą į žmoniją. Tauta pašaukta kurti, ji turi nuolat tobulėti. Mintis, kad tautos pagrindinė užduotis – išplėtoti savo galimybes kūrybiniais laimėjimais, yra dažnai kartojama *Tautoje ir tautinėje ištikimybėje*.

Meilė tautai įsižiebia savaime, nes mylima tai, kas sava, ir dėl to, kad sava. „Herojiniais žygiais gali grožėtis ir svetimieji, bet tik savasis gali šiluma apgaubti ir artojo vyžas.“ Tačiau tauta mylima ir dėl jos poveikio žmonių dvasiniam brendimui. Girnius ne kartą lygina tautą su šeima. Esame savosios tautos vaikai lygiai taip, kaip kiekvienas esame savo gimdytojų vaikai. Jei tėvai pažadina mus vitalinei gyvybei, tai dvasinis mūsų išbudimas ir brendimas vyksta tautoje, kurioje išaugame, išmokstame kalbą, gauname išauklėjimą, susiformuoja mūsų elgesio normos bei pažiūros į pasaulį ir žmogų. Tautos dėka esame tai, kas esame, ir dėl to tauta verta mūsų meilės ir ištikimybės.

Anot Girniaus, tautą reikia mylėti, taigi ir būti jai ištikimiams, nes ji – vertybių nešėja ir kūrėja, smarkiai veikianti, o gal ir lemianti dvasinį mūsų pabudimą ir brendimą. Girnius mano, kad tautinė ištikimybė yra pareiga, reikalautinas, o ne tik leistinas veiksnys, ir pabrėžia, kad pareiga mylėti tautą lieka ir išeivijoje, taip, kaip tėvus reikia mylėti ir palikus tėviškę. Savo tautos palikimas yra išdavystė, nusikaltimas ir tautai, ir sau pačiam, nes tauta vienintelė, su kuria savo likimu sutampame taip neišskiriamai, kad ištikimybė jai yra ištikimybė sau patiems, o jos palikimas – savęs pačių išdavimas.

Knygoje *Žmogus be Dievo* Girnius nagrinėja ateistų atsakymus į klausimą: „kas yra gyvenimo prasmė?“ Ankstesnieji ateistai, tapatinę žmogų su medžiagine gamta, o jo dvasinį gyvenimą laikę iliuzija, nekreipė rimto dėmesio į klausimą: „ko aš vertas, kam aš gyvenu?“ Modernių laikų ateistai pripažįsta, jog gyvenimo prasmės klausimas yra vienas svarbiausių filosofijos klausimų, bet atmeta tradicinį krikščionišką atsakymą – „tapti laimės vertu, gyventi kaip Dievo vaikas, gyventi taip, kad užsitarnaučiau amžiną laimę“. Žmogus be Dievo privalo iš naujo pagrįsti žmogaus ir jo gyvenimo vertę.

Humanistiniai ateistai įvairiai supranta gyvenimo prasmę. Vieni tapatina ją su laisve kurti save, antri su laime, tretį su meile žmogui ir kova su blogiu. Šie siūlymai netenkina Girniaus.

Ar tikrai viskas, kas daroma spontaniškai, yra vertinga? Juk laisvai galima rinktis ne tik gėrį, bet ir blogį. Ne spontaniškumas, bet turinys daro sprendimą ar gyvenimą vertingą. Girnius atkreipia dėmesį ir į klaidingą šio požiūrio prielaidą, jog dorovė varžo žmogaus laisvę. Anot Girniaus, „nors moralinių normų formulavimas ir turi imperatyvinį charakterį, jų esmė yra atskleidimas vertybių, kurių realizavimas žmogų daro vertinga asmenybe. Ir kadangi šios vertybės sudaro žmogaus esmę, jų realizavimas tuo pačiu yra savęs paties realizavimas, atseit, ne svetimai prievartai nusilenkimas, o savosios laisvės išplėtojimas“.

Kiti humanistiniai ateistai mano, jog paneigus Dievą bei pomirtinį gyvenimą žmogui lieka tik vienas tikslas – gyventi šia diena, taigi žmogus gali rinktis tarp patogaus, saugaus gyvenimo ir didelės laimės, kurios siekimas kelia iššūkių, yra rizikingas. Prisitaikymas prie pilkos kasdienybės neteikia gyvenimui kilnumo ar prasmės, daro žmogų panašų į bitę arba skruzdę, o jo gyvenimą – į tuštybę. Šiuo požiūriu tik didelės laimės ieškojimas įprasmina žmogaus gyvenimą. Tačiau beatodairiška laimės medžioklė nėra prasmingesnė, nes ja neišvengiamai kas nors nuskriaudžiamas, o tai žadina kartų kaltės jausmą, kuris laimės anaip tol neteikia. Pagrindinė laimės ieškotojų klaida yra manyti, kad laimė – žmogaus galutinis tikslas. „Ne laimė, o prasmė yra pagrindinis dalykas, nes be prasmingo gyvenimo negali būti nė laimingo gyvenimo.“

Giliausiai gyvenimo prasmę, anot Girniaus, įžvelgę yra tie ateistai, kurie ją randa idėjinėje kovoje. Bet kadangi ateizmo žmogus laikomas tik „dingstančia smiltele visatos begalybėje“, šiems humanistams gresia pavojus užmiršti, jog žmogus yra aukščiau už bendruomenę, aukščiau už idėją. Girnius grindžia šį perspėjimą dviem pavyzdžiais. Nacizmas, iškreipęs humanistinį tautų laisvės idealą, tapo šovinistiniu nacionalizmu bei zoologiniu rasizmu. Bolševizmas socializmo siekį padaryti galą žmogaus išnaudojimui pavertė „partinės diktatūros ideologija, tarnaujančia rusų imperializmui užvaldyti pasaulį“. Abiem atvejais humanizmas paneigtas, nes žmogus buvo žeminamas dėl bendruomenės. Skelbdama nelygstamą žmogaus vertę, tai, kad visi žmonės yra Dievo vaikai, krikščionybė priešinas totalistiniam žmogaus aukojimui dėl įsivaizduojamos bendruomenės gerovės.

Išgvildenę įvairius ateistų atsakymus į klausimą: „kas yra gyvenimo prasmė?“, Girnius prieina prie išvados, jog be Dievo neįmanoma jos rasti: „Ieškoti prasmės – tai ieškoti to, kas nepraeitų su dingstančia akimirka laiko tėkmėje, bet kas savo dvasine verte peržengtų laiką“. Girnius atskleidžia tragišką ateizmo dilemą: pripažindami moralinę žmogaus esmę ir jo gyvenimo prasmės ieškojimą, humanistiniai ateistai pasmerkti ieškoti to paties Dievo, kurį atsisako pripažinti.

Girniaus filosofinė ateizmo analizė yra skirta ne teisti žmogų be Dievo, bet jį pažinti. Kadangi ji autentiškai filosofiška, joje ir tikintys ras tiesos. Anot Girniaus, „tie klausimai, kuriuos kelia žmogus be Dievo, turi neraminti ir mus, nes mūsų pareiga liudyti šių klausimų krikščioniškąjį atsakymą. [...] Netikėjimo iškilimas visada liudija kaltę ir tų, kurie nori jaustis teisiųjų oaze. Kai viesulas siaučia, jis lenkia ir oazės medžius, atseit, nieko neaplenkia. Todėl iš tiesų nėra oazės, tėra visų bendra atsakomybė už savo laiką“.

Girniaus gyvenimas neapsiėjo be tragizmo. Jis nepaprastai vertino filosofiją ir filosofo pašaukimą. Didžiausi praeities mąstytojai buvo filosofai, filosofija yra labiausiai abstrakti, tad ir aukščiausia mokslų šaka. Bet filosofui nevalia užsisklęsti siauruose scholastiniuose ginčiuose. Jis turi gebėti rašyti ne tik analitinius, vos keliems specialistams įkandamus straipsnius, bet ir prabilti „degančiais“ dienos klausimais visiems išsilavinusiems žmonėms suprantama kalba. Girniui nebuvo lemta atsidėti filosofijai, kuriai jautė ypatingą pašaukimą. Vos kelerius metus dėstęs universitete, jis stengėsi ir gebėjo užmegzti artimus ryšius su savo studentais, juos supažindinti ne tik su filosofija, bet ir su filosofavimu. Girnius neapsiribojo vien tik universitete skaitomu kursu, bet kviesdavo gabius studentus į savo namus, į neoficialų seminarą. Uolus seminaro lankytojas poetas Henrikas Nagys rašė: „Iš tų visų pasikalbėjimų buvo tik tiek malonių prisiminimų, kad jutome visiškai naują laiko dvasią. [...] Girniaus paskaitose nebuvo nieko paviršutiniško. Net kai jis tamsoje kalbėjo prieš vokiečių okupaciją, jis kalbėjo kaip filosofas... [...] Jis turėjo begalinę discipliną. Jei jis kalbėjo apie filosofiją, diskutavo, tai jis visas buvo joje“. Per seminarą ir savo kursus Girnius padarė įtaką naujos poetinės kartos, vadinamųjų žemininkų, formavimuisi, supažindino juos su krikščioniškuoju egzistencializmu, analizavo poezijos ir filosofijos sąveiką. Turbūt galima teigti, kad be ilgo analitinio antologijai *Žemė* parašyto jo įvado „Žmogaus prasmės žemėje poezija“, kuriame jis išvelgė ne visada aiškius poetų eilių tarpusavio ryšius ir minties bendrumą, žemininkų karta nebūtų pripažinta. Bet tie VDU studentai buvo paskutiniai jo tiesioginiai mokiniai. Panašaus likimo sulaukė didžioji dauguma į Vakarus pasitraukusių dėstytojų.

Žingsnis po žingsnio Girnius buvo priverstas trauktis iš filosofijos. Ypatingos išveijos sąlygos, kasdienis, bet itin didelis redaktoriaus darbo krūvis darė savo. 1947–1948 m. rengta knyga *Žmogaus problema technikos amžiuje* buvo, paties Girniaus žodžiais tariant, „nutraukta labai staigiai, sužinojus, kad sutartasis leidėjas nebetęs leidybinės veiklos“. Galutinai neužbaigta knyga išleista Lietuvoje tik 1998 m. Nespausdintas liko ir įpusėto darbo apie pasaulėžiūrą rankraštis. Girnius apgailestavo, jog neturėjo laiko nagrinėti specialesnių filosofinių temų, iš dalies ir dėl to, kad tokie darbai nebūtų radę savo skaitytojo. Net apie parengtus reikšmingus filosofijos veikalus sakė: „parašiau laisvalaikiu, kurio nė pats nežinau kaip galėjau turėti“. Guodė, kad jo mąstymas okupuotame krašte sulaukė atgarsio, kad knygos *Tauta ir tautinė ištikimybė* bei *Žmogus be Dievo* kopijuotos, slapta skaitytos ir platintos pagrindžio sąlygomis.

Didžiausia netektis ta, kad buvo priverstas palikti ne tik Lietuvą, bet ir gimtuosius Sudeikius. Jis mylėjo Rytų Aukštaitiją, save laikė Sudeikių sūnumi. Vykdamas jo pageidavimus, palaikai parvežti į Lietuvą ir rado amžinojo poilsio vietą Sudeikių bažnyčios šventoriuje, kokį šimtą metrų nuo Alaušo ežero, į kurį valtimi išplaukęs jaunystėje ilgas valandas skaitydavo.

Įvadinis žodis

Ši knyga nėra eilinė. Kaip retai, jai charakteringas girniškas susirūpinimas egzistenciniu klausimu: ne tik kaip, bet visų pirma, kodėl būti lietuviu. Mūsuose lengvai leidžiamasi į vadinamą „lietuviškumo išlaikymo priemonių“ svarstymą, kitaip tariant, paprastai akcentuojamas reikalas nagrinėti lietuviškojo elgesio moralines normas ir tų normų praktiką. Tačiau klausimai „kodėl būti lietuviu?“, „kas yra tauta?“ dažnai nelaikomi tinkami nei geram tonui, nei gerai logikai. Tokių klausimų kėlimas dažnokai laikomas įžeidžias lietuviškąją garbę. Jų svarstymas laikomas geroku laiko gaišiniu, nes atsakymai esą aksiomatiniai, savaime aiškūs. Iš to „savaime aiškus“ pasaulio mus pabudina ši dr. Juozo Girniaus knyga, chirurgo preciziškumu ir, sakyčiau, įkyrumu per savo puslapius siekdama atsakymų į anuos „blogo tono“ klausimus.

Iš tikrųjų, prieš kokius 900 metų nebuvo nei lietuvių tautos, nei tautinės valstybės, kaip nebuvo ir kitų šiandien ir labai didžių tautų. Mūsų, kaip ir kitos tautos, tapo istoriniame vyksme. Tame vyksme jinai gali ir išnykti, nes jinai, kaip ir kiekviena kita, yra istorinė, ne amžinoji būtis. Jos išlikimo sargyboje todėl būtina budėti. Šiais dramatinės nacionalizmo ir tarptautiškumo įtampos laikais budėjimas neįmanomas be atsakymų į pamatinius klausimus, liečiančius tautą, jos esmę, jos santykį su gyvu, egzistuojančiu asmeniu. Tie atsakymai reikalingi tautos gyvybei pratęsti. Mūsų pedagogai ir mūsų jaunimas aliarmuoja, kad lietuviškumo kaip egzistencinės formos pateisinimas, nauja tautos savybiškumo interpretacija ir mažumos – kaip mes, gyvenantieji šalia tautos kamieno, esame – ryšio išgvildenimas su tauta yra būtinybė, jeigu norime turėti jaunų lietuvių. Kitaip tariant, reikalingas naujoviškas filosofinis ir sociologinis tautiškumo suvokimas ir dabartį atitinkas lietuviškumo, kaip gyvenimo formos, pateisinimas.

Dr. Juozo Girniaus knygoje ras klausimus ir sprendimus ypačiai jauni, Naujuosiuose kontinentuose mokslus ėję žmonės, su kuriais autorius veda susirungti Jokūbo su angelu pavyzdžiu. Šis susirungimas turėtų visiems skaitytojams suteikti provokuojančių minčių, ypačiai, kad knygoje medžiagos apstu ne tik susirūpinusiems egzistencine, bet ir etine, „kasdiene“ lietuvybe. Taip yra todėl, kad šiuo veikalu dr. Juozas Girnius yra sintetikas. Iškėlęs būtinus klausimus ir juos išgvildenęs, jisai nepalieka praktinių išvadų darytis skaitytojui, bet naudoja teoriją kaip pagrindą lietuviškojo elgesio normoms nustatyti ir joms nagrinėti. Autorių laikyčiau sintetiku ir idėjine prasme. Nors ir nepalikdamas kontinentinių europietiškujų sampratų apie tautą – šitai ypač ryšku dr. Juozo Girniaus duodamoje prancūzų katalikų filosofo Jacques'o Maritaino pažiūrų kritikoje – autorius atsisako pripažinti tautinio kolektyvo viešpatavimą prieš asmenį. Šituoju nepripažinimu dr. Juozas Girnius yra artimas Naujuosiuose kontinentuose auklėjimą gavusiems mūsų inteligentams. Autorius pripažįsta konfliktą tarp tautinės bendruomenės ir asmens. Jisai taip pat randa sprendimą: harmonijoje, kuri nepažeidžia nei bendruomenės reikalavimų, nei asmens

teisių. Dr. Juozas Girnius peržengia klasikines kontinentines tautiškumo sąvokas ta prasme, kad jo randamas bendruomenės ir asmens konfliktas yra sąveika, kurios kryptį lemia individualinė valia. Dar daugiau, man atrodo, kad pralukštenę girniškąją tautos sociologiją rasime, jog jam pačios tautinės grupės egzistencija remiasi asmens už bendruomenę apsisprendimu. Šis apsisprendimas ir įteisina asmeniui keliamus lietuviškumo etikos reikalavimus.

Kaip Stasio Šalkauskio ir Antano Maceinos knygos anksčiau, taip Juozo Girniaus veikalas šiandien atstovauja susirūpinimą tautos gyvybės išlaikymu naujo tautos istorijos posūkio metu. Šiuo veikalu todėl verta susidomėti ne tik tautos diasporoms pasauly, bet ir pačiai tautai, šiandien tik instinktyviniu, ne racionaliniu būdu tegalinčiai palaikyti savo tapatybę.

Padėka priklauso kun. dr. P. Celiešiui, šios knygos mecenatui, įžvalgiai pasirinkusiam finansuoti vieną svarbiųjų pokario studijų.

Dr. Vytautas Vardys

[*Laisvę* redaktorius
1961 balandis]

Tikėjimas neviltyje ir ištikimybė pavojuje

Ateitis lemiama tik kovoje.

Dr. J. Girnius

Turime rankose labai mums reikalingą knygą. Tai dr. Juozo Girniaus „Tauta ir tautinė ištikimybė“.

Dr. Girniaus knyga pasirodo pačiu laiku, nes, paties autoriaus teigimu, „nėra ko neigti, kad tiek krašte, tiek išeivijoj lietuviybę supa sunkūs rūpesčiai, kelią nevilgti“. Ilgoj savo istorijoj lietuvių tauta ne kartą turėjo labai sunkių metų, bet negalime nesutikti su dr. A. Maceina, kad šio meto lietuvių tautos tragedija yra didžiausia visoje jos istorijoje.

Lietuvių tautos, jos ateities ir likimo rūpesčiams turime skirtą jau ne vieną studiją. Prabėgomis prisiminkime kad ir Vydūno „Mūsų uždavinį“ ir „Tautos gyvatą“, St. Šalkauskio „Lietuvių tautą ir jos ugdymą“, A. Maceinos „Tautinį auklėjimą“, J. Aleksos „Lietuvių tautos likimo klausimu“ ir „Lietuviškų gyvenimo kelių beišeškant“, M. Krupavičiaus „Lietuviškąją išeiviją“ bei kitus veikalus. Dr. Girnius dabar ateina su nauju užsimojimu ir nauju žvilgsniu, ryškindamas tautos bei valstybės sampratą ir išskeldamas ypač išeivijai tenkančius uždavinius. Pagrindinis jo rūpestis čia yra šis: ar įprasminsime tautinį savo buvimą svetur, ar suklupsime prieš brutalią tikrovę ištirpdami ir virsdami „darbo žaliava“ kitiems?

Autorius atvirai pastebi, kad nutautimo kelyje nužengėme jau toli, nes visur tesitenkinome tik pusinėmis priemonėmis. Nuėjome ne žmogiškosios didybės, bet menkystės keliu: „Visur žmogiškoji didybė yra reta, nes ji iškvojama tik pasiaukojimo idealizmu. O menkystė visur klesti legionais, nes ji nieko nereikalauja – nei kovos, nei aukos. Daugumas visada renkasi menkystę, viliojančią savo lengvu keliu“.

Bet daugumo pasukimas šituo menkystės keliu taip pat liudija ir bendrą visų mūsų kaltę. Nors ir kaip būtų aišku, kad „vėlesnės išeivių kartos nutaus“, tai negali mūsų atleisti nuo dabartinės atsakomybės: „Ta ateitis, kurioj mūsų nebebus, niekuo negali nuprasminti dabarties, kurioje vienoje gyvename. Nežinome, kiek kuriam dar lemta gyventi, bet kiekvienas galime visą savo gyvenimą prasmingai gyventi nepriklausomai nuo to, kas dės po mūsų“.

Deja, prasmingai gyventi daugumui tėra tik *pia desideria* (neįvykdomi norai). Tikrovė yra ta, kad „svetimoj aplinkoj nenuatausti reikia didelės dvasinės jėgos, kurios daugumas stokoja“. Todėl iš tiesų realiai atsiremti tegalima tik mažuma, kuri „nesibaimina sunkaus kelio į visa, kas didu“.

Kuo gi šita tautinė mūsų didybė pasireiškia? Pagrindiniais tautinės mūsų ištikimybės taškais autorius nurodo: turėjimą tautinio idealo, asmens idealistinį nusiteikimą, aktyvų kovingumą ir lietuviškos aplinkos susidarymą Lietuvių bendruomenės pavidalu.

Tautinis *idealas* įprasmina lietuvišką mūsų gyvenimą. Tikėjimas tokiu idealu ir jo siekimas palaiko gyvą tautinę mūsų dvasią, o „kur dvasia yra gyva, ji pati randa sprendimus“.

Tikėti Lietuvos istoriniu amžinumu autoriui reiškia „visomis pajėgomis kovoti, kad piktas likimas jos neištiktų, tai visomis pastangomis rūpintis, kad nemirtume Lietuvai, kur bebūtume atsidūrę“. Tikėti lietuviškosios dvasios kūrybiniu nemirtingumu – „tai kiekvienam pagal savo pajėgas įsipareigoti lietuviškosios kultūros ugdymui“.

Mūsų santykiai su tėvyne grindžiami tuo pačiu pagrindu kaip su mylimuoju žmogumi: „Lietuva mums nebėra viena iš daugelio ir šalia daugelio tautų, o nepalyginamai vienintelė tauta, kaip kiekvienam jo mylimoji yra vienintelė, nors gražuolių yra milijonai“. Ištikimybė savo tautai remiasi *asmeniniu atsakingumu ir meile*.

Ateitį kuria *veikimas*, todėl autorius įspėja: „Ateitis iš tiesų lemiama tik kovoje... Net jei galų gale būtų pralaimima, nebūtų pralaimėta be kovos, kuri jau pačioj savy slepia prasmę“.

Sėkmingai kovai prieš nutautimą yra būtina sukurti gyvastingą lietuvišką aplinką, ir tai yra mūsų kelias į *Lietuvių bendruomenę*. Bendruomenės prasmė yra įgalinti kovą už lietuviybę. Šiam tikslui Bendruomenė visus lietuvius telkia draugėn lietuviškos vienybės pagrindu, pirmesniu už visas skirtybes. Ir antra: kad lietuviškasis broliškumas neliktų paprastu sentimentu, reikia jį paversti vieninga veikla. Bendriesiems tautiniams uždaviniams reikia *visų* talkos.

* * *

Štai kame glūdi dr. Girniaus knygos aktualumas.

Tiesa, vienam kitam joje keliamos mintys gali pasirodyti kaip receptų teikimas, o kas sutaisys pačius vaistus? Šitai taip pat autorius numato: „Ne receptų stokojame, o gyvų žmonių reikia. Receptų yra pakankamai – jie visų žinomi, tik nedaugelio vykdomi“.

Autoriaus manymu, vykdymas ateis su sąžinės pabudimu. „Tačiau sąžinę gali pažadinti ne kiti, o tik kiekvienas pats asmeniškai. Iš šalies sąžinė nėra išbudinama“. Svarbu, kad ir dr. Girniaus knygos balsas nebūtų tik „šauksmas tyruose“.

Bet šitaip nebus, ir dėl šių priežasčių.

Viena, šis balsas yra *kiekvieno* mūsų lietuviškos sąžinės šauksmas. Todėl knyga laukia ne tik abejingo skaitytojo, bet taip pat ir joje skelbiamos idėjos bei kovos bendro. Nutautimo grėsmė prabyla į mus tautinės ištikimybės rūpesčiu. Antra, šis lietuviškos mūsų sąžinės šauksmas mums yra perduodamas su visu *filosofo* analizės išvalgumu ir *lietuvio patrioto* tikėjimu. Tai yra gėrio siekimas, o M. Pečkauskaitės-Šatrijos Raganos žodžiais, „niekada neužmirškime, kad įmesdami į pasaulio išdą nors mažiausią gėrio dalelę, mes jau geriname pasaulį“, šiuo atveju yra „lietuviško mūsų pasaulio“ gerinimas, ir čia negali būti nei stabtelėjimo, nei pavargimo, nes tai būtų ne tik tautinių mūsų idealų, bet ir kovos draugų išdavimas.

Štai kodėl mes tikime, kad dr. Girniaus knygos yra reikalingas kiekvienas lietuvis, ypačiai gi Lietuvių bendruomenės darbininkas ir talkininkas. Esame nuoširdžiai dėkingi LFB į Laisvę Fondui, šią knygą išleidusiam.

St. Barzdukas

JAV LB Centro Valdybos pirmininkas Clevelande, 1961. VI. 4

A. Tauta

I. Bendruomenė ir organizacija

1. *Žmogus kaip visuomeninė būtybė.* – Tauta paprastai nusakoma „prigimtinė žmonių bendruomenė“. Norėdami šią apibrėžtį dalykiškai išsiaiškinti, stovime prieš tris klausimus: pirmas, kokių pagrindų žmogus yra iš prigimties visuomeninė būtybė, antras, kuria prasme bendruomenė yra pagrindinė visuomeniškumo lytis ir trečias, kokių būdu tauta yra „prigimtinė bendruomenė“?

Kad žmogus esmiškai yra visuomeninė būtybė, ryškino jau graikai, kurie pirmieji ėmėsi racionaliai suvokti pasaulį ir žmogų. Aristotelio žodžiais, pirmuosiuose jo *Politikos* puslapiuose visuomeniškumas priklauso žmogaus būčiai taip neišskiriamai, kad kas iš prigimties negyvena bendruomenėje, tas yra arba gyvulys, arba Dievas¹, atseit – žemiau arba aukščiau žmogaus. Pagal šią sampratą, kas iš prigimties yra anapus bendruomenės, tas yra arba toks tobulas, kad *neturi* ko iš kitų gauti, arba toks aprėžtas, kad nieko iš kitų *negali* gauti. Dievas, kaip Absoliuti būtis, yra pilnai savyje pakankamas, dėl to pačia savo aptartimi nelygstamai Vienas. Kitu pagrindu gyvuliai yra nereikalingi bendruomenės. Kiekvienas gyvulys visada jau yra toks, koks jis iš prigimties yra, ir todėl drauge su kitais buvimas jam nieko nereikia: vienas gyvulys nieko negali iš kitų gauti, kaip nieko jis kitiems negali suteikti. Gyvuliams visa yra suteikusi pati prigimtis, bet tuo pačiu prigimtis yra juos savyje uždariusi. Nebūdami kitų reikalingi savo prigimčiai išplėtoti, gyvuliai niekada ir nesudaro bendruomenės. Gyvulių poravimąsi, rūpinimąsi jaunikliais ir kai kuriose rūšyse didesnę ar mažesnę drauge buvimą sprendžia tik biologiniai veiksniai. Nors aukštesniuose gyvuliuose sutinkame ir tam tikrą jausminį tarpusavio kontaktą, jis gyvulių drauge buvimo nepakeičia iki susitelkimo bendruomenėn. Gyvulių buvimas drauge lieka tik biologinėje plotmėje ir nepakyla į visuomeninę plotmę tikrąja to žodžio prasme. Vaizdingai kalbama apie bičių ar skruzdžių „valstybes“ su „darbo pasidalijimu“, bet, kaip pastebi gyvulių psichologijos pagrindinis autoritetas F. J. J. Buytendijkas, „metaforos neteikia jokio pagrindo lyginti žmonių ir gyvulių bendram gyvenimui“. Toliau šis olandų psichologas taip suglaudžia gyvulių ir žmogaus skirtybę mums rūpimuoju atžvilgiu: „Gyvulių bendras gyvenimas yra pagrįstas jų organizmo ir aplinkos apibrėžtomis reikšmėmis ir pritaikytas specialioms situacijoms įpročių sudarymu. Gi žmogiškoji visuomenė yra sudaroma normatyviniais įpareigojimais. Gyvulių tarpindividualinių santykių ir asmeniškų žmogiškųjų santykių priešybė yra gamtos ir kultūros, aplinkos ir pasaulio, evoliucijos ir istorijos, dėsno ir normos, įpročio ir tradicijos priešybė“².

¹ Aristotelis, *Politika*, I, 2, 1253a.

² F. J. J. Buytendijk, *Mensch und Tier: Ein Beitrag zur vergleichenden Psychologie*. Reinbek bei Hamburg: Rowohlts deutsche Enzyklopädie Bd. 74, 1958, S. 76.

Tik žmogus gyvena visuomeniškai, ne tik paprastai drauge su kitais būdamas, bet ir esmiškai jį privalėdamas. To pagrindas yra kitoks žmogaus santykis su gamta. Gamta nėra žmogui suteikusi egzistencijos sąlygų, bet palikusi jas pačiam susikurti. Neapdovanotas nei ginklais pulti bei gintis, nei priemonėmis nuo priešo pasprukti, žmogus savo kūnu nėra apspręstas jokiame specialiam gyvenimo būdai ir nėra pritaikytas jokiai specialiai aplinkai. Todėl A. Gehlenas ne be pagrindo žmogų tiesiog apibūdino „stokojančiąja būtybe“ (*Mängelwesen*).³ Žmogus iš tiesų stokoja ir liūto jėgos, ir stirnos eiklumo, ir natūralios apdangos nuo oro permainų, ir aiškių instinktų vadovybės. Savo kūnu žmogus nėra pajėgus būvio kovai, ir žiūrint tik biologiniu žvilgiu, jis būtų turėjęs jau seniai išnykti nuo žemės paviršiaus. Išnyko nuo žemės paviršiaus milžiniškieji dinosaurai, bet žmogus išliko, nežiūrint viso savo silpnumo ir trapumo. Ne tik žmogus išliko žemėje, bet ir ją užvaldė. Užvaldyti žemę buvo sąlyga žmogui išlikti. Paliktas gamtos sau pačiam, vietoj apręžtos gamtinės aplinkos žmogus savo kūrybine iniciatyva susikūrė savo atvirą pasaulį. Kultūra drauge yra žmogiškosios egzistencijos būtinoji sąlyga ir jos išraiška. Gyvijos evoliucijoje žmogus iškilo ne kitu keliu kaip kultūra, savo kūno organus pakeisdamas išrastais įrankiais, susekdamas gamtos dėsnius ir šituo būdu palenkdamas gamtą savo valiai. *Kultūra yra pagrindas, kuriuo žmogus gali gyventi.* Nereikia kultūros gyvuliui, nes pati gamta teikia jam visa, ko reikia jo egzistencijai laiduoti. Bet žmogui reikia kultūros, nes veltui iš gamtos jis nieko negauna. Tik kultūra įgalina žmogų gyventi, ir todėl ji yra lyg „antroji prigimtis“. Tačiau ši „antroji prigimtis“ priklauso ne atskiram žmogui, o *visiems drauge* dėl to, kad ji yra pačių susikuriama, o ne gimimu suteikiama. Būdama visų drauge bendras vaisius, kultūra yra iš esmės visuomeninė apraiška. Kultūra negali būti *paveldima*, ji gali būti tik *perduodama*. Ir šiandien gimstame tokie pat „nuogi“, kaip prieš šimtus tūkstančių metų. Tik perimdami kultūrą išaugame į savo amžiaus žmogų. Niekas neišauga tik savo paties dėka. Visa, ką pasisaviname, yra kitų sukurta ir mums perteikta. Kiekvienas laimėjimas atsiremia į ankstesnius laimėjimus, kitų iškovotus. Kultūra mus sieja su visa žmonijos istorija, su visais amžiais. *Savo egzistencijai užtikrinti privalėdamas kultūros, tuo pačiu žmogus esmiškai privalo kitų.* Būti kultūrine būtybe yra lygu būti visuomeninė būtybe, esmiškai susieta su kitais.

Turėdami kultūrą savo egzistencijos pagrindu, ne tik vieni kitų priklausome, bet esame vieni kitiems *įsipareigoję*. Faktinis solidarumas techniniame gamtos apvaldyme bei kituose kultūriniuose laimėjimuose žmogų įpareigoja ir moraliniam solidarumui visuose tarpusavio santykiuose. Tai ta vidinė kultūra, kurią vadiname dora, arba moraline kultūra. Kaip viena prasme žmogus turi pats susikurti savo egzistencijos sąlygas, taip antra prasme jis privalo *pats save sukurti* vertinga asmenybe.

Gamta neteikia žmogui egzistencijos sąlygų dėl to, kad žmogus savo dvasiniu pradų jai nepriklauso, žmogaus būtyje prigimtis (gamta) susitinka su laisve, nes savo

³ A. Gehlen, *Der Mensch: Seine Natur und seine Stellung in der Welt*. Frankfurt: Athenäum Verlag, 1940 (1955).

dvasia žmogus išsiveržia iš gamtos į laisvę. Viena vertus, kaip visi gyvūnai, taip ir žmogus yra apspręstas savo prigimtimi, kurią jis paveldi ir kurios pakeisti jis negali. Kita vertus, būdamas laisva būtybė, Kanto žodžiais, žmogus yra nebe „duotas“, o „užduotas“, būtent pašauktas pats save sukurti. Tik gyvulys visada jau yra toks, koks jis yra prigimties duotas: būdamas palenktas gamtinei būtinybei, jis lieka „anapus gėrio ir blogio“ dėl to, kad jis lieka ir anapus laisvės. O žmogus, būdamas laisvas, yra įpareigotas *vertingai* gyventi. Kaip dvasinė būtybė, užuot gamtinių *dėsnių*, žmogus stovi prieš moralines *normas*. Todėl žmogui visada galioja graikų poeto Pindaro apeiliavimas: „*tapki, kuo esi*“, t. y. būki tuo, kuo *privalai* būti. Vertingai gyventi žmogui reiškia vykdyti savo žmogiškąjį pašaukimą, ne tik paprastai užtikrinti savo egzistenciją. Tiek žmogus vertingai gyvena, kiek jis savo gyvenimu yra *žmoniškas*. Ką reiškia būti žmoniškam, netenka atsakymo knygoje ieškoti ar kitų klausti. Kiekvienas pats iš savo gyvenimo patirties žinome: žmoniški buvo tie, kurie nepraėjo pro šalį, kai buvome jų širdies reikalingi; nežmoniški buvo tie, kurie pasirodė kurti, kai mes jų šaukėmės, akli, kai laukėme jų žvilgio. Žmoniškumas – tai žmogui atvirumas, tai kitiems atvira širdis. *Žmogaus meilė yra žmoniškumo siela*. Meilė yra visų žmogiškųjų vertybių motiniškoji versmė, nes ji kreipiasi į tai, kas yra žemėje aukščiausio, – į patį žmogų. Priešingai, egoistinis savyje užsidarymas ir visų kitų traktavimas tik savinaudos požiūriu yra mūsų užnuodijimas blogiu. Kaip moralinė būtybė, pašauktas save sukurti vertinga asmenybe, žmogus yra iš esmės nukreiptas į *kitus*. Kas patys esame, liudijame tuo, kuo esame kitiems. Moralinis savosios asmenybės kūrimas vyksta santykyje su kitais. Kai noriu likti vienas ir kitų „nematyti“, lieku pats niekingai tuščias: norėdamas viską sau laimėti, egoistas nieko nelaimi, tik savęs, kaip žmogaus, praradimą. Tik kitiems atsiskleisdamas, atsiskleidžiu tai žmogiškosios būties pilnumai, kurią teikia meilė. Tuo, kuo esu, esu tik *drauge* su kitais. *Esu vydūniškąja prasme sau – žmogus, kiek esu žmogus kitiems*. Būti tokiu, kokių žmogui privalu būti, yra lygu būti kitiems žmoniškam. Teisingai vokiečių filosofas K. Jasperso meilę (jo terminu, egzistencinę komunikaciją) apibūdina „savitarpine kūryba“, kurioj vienas tampa savimi pačiu (t. y. tuo, kuo žmogui privalu tapti), tik antram savimi pačiu tampant⁴.

Kaip kultūrinė būtybė ir moralinė asmenybė, žmogus iš esmės yra visuomeninė būtybė. Kiti yra žmogui būtina sąlyga kultūrine kūryba užtikrinti savo egzistenciją ir drauge ta moralinė erdvė, kurioj jis vykdo savo žmogiškąjį pašaukimą vertingai gyventi. Tiek apskritai kultūra, tiek dorinė kultūra nurodo į žmogaus esminį visuomeniškumą. Tik vienas skirtumas: kai apskritai kultūroje tekalbame abstrakčiai apie „kitus“, doriniuose santykiuose „kiti“ suasmeniškėja ir sukonkretėja į *artimuosius*. Mylėti žmogų – tai mylėti ne „žmogų apskritai“, kuris tėra loginė sąvoka, ir ne „kitus“, kurių gyvenime nesusitinku, o tuos artimuosius, kurių tarpe esu. Artimieji nebėra tik neasmeniški „kiti“ ta prasme, kuria kultūra priklauso visiems. Jie yra daugiau negu tik

⁴ K. Jaspers, *Philosophie*. Berlin-Göttingen-Heidelberg, 1948 (pirmas leidimas 1932), S. 345.

reikalingi, jie yra man brangūs. Jie teikia man laimės, kaip ir aš noriu juos laimingus matyti. Ilgimės būti savo artimųjų „suprasti“, t. y. ne abejingai pro šalį praeiti, o su meile sutikti. Likę vieniši išgyvename vienumą lyg tuštumą, skaudžią tuštumą. Nebūtų vienatvė skaudi, jei nebūtume savo būties gelmėje šaukiami į meilę. Tik tas iš tiesų gali būti vienišas, kas esmiškai yra susijęs su kitais. Kas iš prigimties nėra visuomeniškas, tas nežino vienumos. Kas gi iš prigimties yra visuomeniškas, tas, net ir vienas paliktas, yra su kitais susijęs pačiu jų ilgesiu. Nėra žmogaus, kuris nesiilgėtų žmonių ir tuo būdu neliudytų savo žmogiškojo visuomeniškumo.

Galiu būti daugiau ar mažiau vienišas, bet ir šiuo atveju lieku santykyje su kitais, nes vienuma tėra neigiama tokio santykio išraiška. Izoliuoto „aš“ nėra. Visada „aš“ kreipiasi į „tu“, ir todėl visada esame santykyje su kitais, su kuriais daugiau ar mažiau save tapatiname, sakydami „mes“. „Aš“ ir „mes“, asmuo ir bendruomenė yra lygiai pirmine prasme duoti. Visada žmogus gyveno bendruomenėje. Netenka vaizduotis, lyg pirma būtų buvę atskiri individai, kurie tik vėliau būtų sutarę sueiti į visuomeninius santykius. Priešingai, pirmą kartą bendruomenė dar labiau supo individą negu šių dienų diferencijuota visuomenė. *Visuomeniniai santykiai yra sukurti su pačiu žmogumi*, o ne kažkada vėliau sutarti. Kita vertus, taip pat klaidinga vaizduotis, lyg žmogaus individualėjimas vyktų su traukimusi iš bendruomenės. Niekas negali palikti bendruomenės. Net ir tuo atveju, kai individui tenka dėl vieno ar kito dalyko išeiti kovon prieš bendruomenę, ši kova gali būti prasmingai vedama tik pačio bendruomenėje. Žmogiškoji asmenybė individualėja drauge su pačios bendruomenės gilesniu individualėjimu, su jos vidiniu poliarizavimusi, turtingesnių diferencijavimusi.

2. *Bendruomenė ir organizacija kaip visuomeniškumo lytys.* Kaip žmonės gali būti susieti, atseit, kokios yra pagrindinės visuomeninių santykių lytys? Keliame šį klausimą, turėdami mintyje uždavinį išryškinti, kaip savo narius sieja tauta, nusakoma „prigimtine bendruomene“. Todėl visų pirma mums rūpi klausimas, kas charakterizuoja bendruomenę ir ją skiria nuo organizacijos.

Bendruomenės žodis mūsų kalboje yra sukurtas atitikmeniu vokiečių *Gemeinschaft*, prancūzų *communauté* ir anglų *community*. Žalia šio termino vokiečiai turi *Gesellschaft*, prancūzai *société* ir anglai *society*. Pastarasis žodis mūsų kalboje atitinka visuomenę apskritai, bet taip pat ir draugiją, organizaciją (be to, ir bendrovę kaip prekybos ar pramonės draugiją). Kokia konkreiti šių žodžių reikšmė? Sociologijai, visuomeninių santykių mokslui, tebesant visai jaunai, jos terminai dar nėra griežtai nusistoję net ir kitose kalbose. O pas mus net patys pagrindiniai visuomeninių santykių terminai tebėra neatriboti, vartojami paprastais sinonimais. J. Balčikonio ir kt. „Dabartinės lietuvių kalbos žodynas“ (1954) bendruomenę ir visuomenę apibrėžia visiškai tapačiai (bendruomenė „istoriškai susiformavusi grupė žmonių, sujungtų tarp savęs gamybiniais santykiais“, bet taip pat ir visuomenė „istoriškai susiformavusi visuma žmonių, kuriuos jungia tam tikri gamybiniai santykiai“; nors vienur apibrėžtyje vartojama „grupė“, o kitur „visuma“, faktinio skirtumo nėra, nes ir grupė aptariama

kaip „visuma asmenų, kuriuos jungia bendri interesai, reikalai ir pan.“; paliekame nuošaliai abiejose apibrėžtyse marksistiškai suabsoliutintus „gamybinius santykius“, tepažymėdami, kad ne jie yra vienintelis saitas žmonėms siėti). „Bendrojoje filosofijos terminijoje“ (1938) St. Šalkauskis ėmėsi šiuodu terminu šiaip išskirti: „bendruomenė yra kolektyvas, arba santalka, pagal tai, kas jos nariams yra bendra <...>, visuomenė yra kolektyvas, arba santalka, pagal tai, kad ją sudaro narių visetas“, toliau kitoje vietoje „visuomenė yra narių visetas pilnumo atžvilgiu, o bendruomenė – narių visetas bendrumo atžvilgiu“. Kaip matyti, ir šiuo atveju tie du terminai atribojami tik kaip sinonimai ir tik grynai loginiu žvilgiu, žiūrint ne pačios visuomeninės tikrovės, o tik šių terminų žodinės kilmės. Tačiau pavyzdžiuose, kuriais aiškinami teikiamieji terminai, jau konstatuojama, kad „bendruomenė glaudžiau jungia savo narius negu visuomenė“ ir kad „visuomenėje žmonės sieja palaidesni ryšiai negu bendruomenėje“. Bet jei abiem atvejais turime reikalo tik su tuo pačiu formaliu „narių visetu“, kuriuo pagrindu jis vienu atveju savo narius sieja „glaudžiau“, o antru – „palaidžiau“? Koks „kolektyvas, arba santalka“, gali būti vadinamas „bendruomene“ ir koks „visuomene“?

Griežčiausiai „bendruomenės“ ir „visuomenės“ terminus išskyrė vokiečių sociologas Ferdinandas Tonnies (1855–1936) bendruomenę suvokdamas kaip *savaimingai*, „iš prigimties“ susidarančius santykius, o „visuomenę“ kaip *racionaliai* sutartus santykius formalios organizacijos prasme⁵ (todėl toliau šiame sąryšyje ir vartosime nebe visuomenės, o tiesiog organizacijos terminą). Bendruomenė yra visa, kas yra „natūralu arba spontaniška“, ir organizacija – visa, kas yra sukurta (socialinės technikos prasme). Konkrečiu paties F. Tonnies paaiškinimu, pavyzdžiui, bendruomenei priklauso betarpiški mainai, bičiuliškas svetingumas, gamyba paties gamintojo reikalams, organizacijai – prekyba, viešbučiai, kapitalistinė gamyba. Bendruomenės pagrindas – prigimtis ir „esminė valia“ (*Wesenwille*), nukreipta į pačius žmones ir gavinama solidarumo nusiteikimų. Organizacijos pagrindas – racionali sutartis, pagrįsta „arbitrarine valia“ (*Willkür*), žiūrinčia tik egocentrinių interesų.

Savaime, iš pačios prigimties susikuria tie santykiai, kurie remiasi vienokiu ar kitokiu *pačių žmonių* artimumu (kraujo ryšiai, kaimynystė, apskritai bičiulystė). Suvokdami savo tam tikrą tapatybę, bendruomenės nariai vieni kitiems turi neinteresuotos simpatijos: bendrai džiaugiasi laimėjimais ir drauge liūdi dėl ištikusios nelaimės. Tam tikra prasme jie yra susiję savo likimus visu gyvenimo plokščiui, ir todėl jų ryšys nesiremia jokių atskirų tikslų. Paklausus, ko eini į krautuvę, galima tiesiog tikslą nurodyti, pvz., pirkti tabako ar ko kito.

Tačiau neįmanoma taip atsakyti klausimą, kam vedi, turi draugus ir pan. Ne ko nors siekiant susikuria bendruomeniniai santykiai, o spontaniškai, iš betarpiško kontakto ir vidinės simpatijos.

Tuo tarpu organizacija sukuriamą ne spontaniškai, o sąmoninga valia ir aiškiam tikslui – „racionaliai siekti savo individualių interesų“. Vienybės pagrindas organiza-

⁵ F. Toennies, *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Berlin: Fues, 1887 (1932), S. 3 ir t. t.

cijoj yra nebe patys žmonės, o tik tasai *tikslas*, kuriam siekti atitinkama organizacija rasta sėkmingiausia priemonė. Vietoj betarpiškos simpatijos organizacija remiasi utilitariniu reciprociteto principu *do ut des* (duodu, kad duotumei). Kadangi individualūs interesai gali išsiskirti ar net susikirsti, tai visada tarp organizacijos narių lieka įtampa. Todėl organizacijoje žmonės „iš esmės yra atskirti, o ne susieti“. Domesio žmonėmis kaip žmonėmis organizaciniuose santykiuose nėra: pvz., pirkėjui krautuvėj rūpi ne pardavėjo asmuo, o tik prekės, jų kaina ir pan. Organizaciniai santykiai lieka oficialūs ir formalūs, be asmeninės šilimos.

Taip suprasdamas bendruomenę ir organizaciją, Tonnie's jų skirtybę paverčia *organiškų* ir *mechaniškų* santykių priešybe. Turime bendruomenę, jei jungtimi yra „realus ir organiškas gyvenimas“, ir organizaciją, jei jungtimi tėra „racionalus mechanizmas“. Pagal tai skiriasi ir įsipareigojimų bei jų vykdymo kontrolės charakteris. Bendruomeniniuose santykiuose įsipareigojimas lieka formaliai *neapribotas* ir tuo pačiu konkrečiai *neapibrėžtas*. Pavyzdžiui, vyro ir moters santuokinis įsipareigojimas yra pats giliausias, bet formaliai jį tegalima išreikšti tik neapibrėžtu pasižadėjimu vienas kitam padėti visose gyvenimo aplinkybėse. Panašiai ir kituose bendruomeniniuose santykiuose iš artimųjų savaime esant reikalui laukiama paramos bei pagalbos. Ir jei bet kurios pareigos savo artimųjų atžvilgiu norima išvengti, įrodymo našta tenka vengėjui: jis turi įrodyti, kodėl jis jaučiasi tuo ar kitu atveju atitinkamos pareigos nesaistomas. Siedama savo narius ne atskiram tikslui, o kaip žmones, bendruomenė juos įpareigoja tam tikra prasme viskam, bet kaip tik užtat be formalaus pareigų apibrėžimo. Priešingai, organizacijoje narių pareigos yra aiškiai *pozityviai nustatytos*, bet drauge *formaliai apribotos*. Iškilus klausimui dėl naujos prievolės, įrodymo našta tenka tam, kuris laiko tą prievolę esant implikuotą pagrindinėje sutartyje. Organizacijoje gali būti apeliuojama tik į įstatus, o ne į širdį ar aukštesnes vertybes. Pardavėjas neturi pareigos rūpintis savo susirgusiu ar kiton nelaimėn patekusi klientu, bet lygiai jis neturi teisės už prekę paimti daugiau, negu pagal sąskaitą jam priklauso, visiškai nekeliant klausimo, kad jis galėtų aukštesniam tikslui suvartoti tuos pinigus, kuriuos klientas tuščiai išeikvos. Organizaciniuose santykiuose galioja tik griežtas legalumas. Taip pat organizacijoje griežta ir narių kontrolė, palaikoma aiškiai nustatytomis sankcijomis. Tačiau organizacijai rūpi tik pats prievolių atlikimas, ir ji nesidomi, koku vidiniu nusiteikimu tos prievolės atliekamos. Todėl organizacija domisi tik savo narių veiksmis, nesirūpindama jų „vidumi“, jų gyvenimu už organizacijos ribų. Tuo tarpu bendruomenė visų pirma atskirus veiksmus ima kaip vidinių nusistatymų (pvz., pagarbos ar nepagarbos tėvams ir pan.) simbolinę išraišką. Todėl, nors bendruomenės kontrolė nėra formali, ji siekia giliau, nes jos sprendimai liečia apskritai žmogų, ne tik atskirus jo veiksmus. Artimųjų panieka dėl vienokio ar kitokio papiktinimą keliančio poelgio daugeliu atvejų gali būti skaudesnė bausmė už teismo baudą.

Taigi, pagal F. Tonnie's, bendruomenė ir organizacija išsiskiria kaip du tipingi būdai, kuriais individai gali būti vieni su kitais susieti: arba organiškai, vidiniu artimu-

mu, iš prigimties, arba mechaniškai, išoriniais interesais, racionalių susitarimu. Toks išskyrimas drauge eina su vertinimu: asmeniniuose bendruomeniniuose santykiuose yra daugiau žmogiškos šilimos negu formaliuose organizaciniuose santykiuose. O kadangi gyvenimui sudėtingėjant vis labiau bendruomeninius santykius išstumia racionali organizacija (viduramžių visuomeninė struktūra buvo labiau bendruomeniška negu Naujųjų laikų kapitalistinė sistema, ir kaime yra daugiau bendruomeniškumo negu mieste), F. Tonnies ir dar labiau vėlesni kultūros kritikai pesimistiškai apgailestavo, kad su visuomeninio gyvenimo racionalizacija įsigali utilitarizmas, šaldas tarpusavio santykius ir silpnina žmogaus ryšį su artimaisiais.

Kiek yra pagrindo šitaip išskirti bendruomenę ir organizaciją ir, visų pirma, kiek yra pagrindo šį išskyrimą sieti su vertinimu? Viena vertus, F. Tonnies savąją bendruomenės sampratą visų pirma konstruoja pagal šeimą ir tuo būdu ją savotiškai suidealizuoja. Kita vertus, organizacijos charakteristikai jis prieš akis turi ūkinę organizaciją ir tuo būdu organizaciją susieja su utilitariniais tikslais. Kaip prancūzų sociologas G. Gurvitchas teisingai pastebėjo, F. Tonnies bendruomenės samprata remiasi vitalizmu ir instinktų teorija, o organizacijos samprata – mechanistiniu ir racionalistiniu Hobbes'o individualizmu⁶.

Iš tiesų, savybės, kuriomis F. Tonnies apibūdina bendruomenę, tinka tik toms mažoms grupėms, kaip šeimai ar kaimynystės bendruomenei, kurias amerikiečių sociologas Ch. H. Cooley vėliau pavadino pirminėmis grupėmis, o vokiečių K. Dunkmannas intymiomis grupėmis. Tik šiose grupėse, kuriose palaikomas reguliarus dažnas ar nuolatinis kontaktas, narių santykiai yra intymūs, neformalūs. Bet ir pirminės grupės ne visada drauge yra intymios grupės, nes intymiai grupei be tiesioginio kontakto dar yra reikalingas ir didesnis ar mažesnis emocinis ryšys. Kiekvienu atveju, einant į didesnes grupes, nors jos būtų ir bendruomeninio pobūdžio, santykių glaudumas mažėja. Toks bendruomenės apibrėžimas, kokį teikia P. Tonnies, iš mažų grupių perkeltas į didesnes, virsta nebepagrįsta idealizacija – šeimos idilės perkėlimu ten, kur ji nebėra įmanoma.

Tuo tarpu organizacijai F. Tonnies suteikia bruožus, kurie iš tiesų yra daugiau būdingi tik ūkinei organizacijai ar tik kapitalistinei akcinei bendrovei. Ūkinės organizacijos iš tiesų yra pagrįstos naudos principu, kuris gali susieti žmones tik iš paviršiaus ir tik laikinai, kol sutinka interesai. Ūkinės vertybės iš esmės žmones ne sieja, o skiria dėl to, kad jos susietos su individualia nuosavybe (pvz., visi lygiai gali gėrėtis poezijos ar dailės kūriniais, bet tik vienas gali užimti tą ar kitą pelningą vietą, nors ir daugelis jos trokštų). Todėl ūkinės vertybės virsta skyrimo veiksmu net ir pačiose intymiausiose bendruomenėse, pvz., brolių susipykimas dėl palikimo, kaimynų – dėl perartos ežios. Tačiau neteisinga pagal ūkinę organizaciją apibrėžti kiekvieną organizaciją. Organizacijos, sukurtos kitais pagrindais, neturi nieko bendro su naudos siekimu, būdingu ūkinių interesų sričiai. Kiekvienoje organizacijoje yra racionalizacijos,

⁶ G. Gurvitch, *Traité de sociologie*. Paris: Presses Universitaires de France, I, 1958, p. 55.

kaip planingo pastangų suderinimo. Tačiau apskritai racionalizacija dar nereiskia utilitaristinio nusiteikimo, nes ji yra lygiai galima ir kitose srityse, kuriose nesivadovaujama naudos siekimu (pvz., mokslininkų kolektyvas, susitelkęs tyrimo darbui).

Principiškai bendruomenė yra pagrindingesnė už visuomenę ta prasme, kuria moralinis įsipareigojimas yra pagrindingesnis už teisinį susitarimą. Negalima ryžtis jokiam susitarimui ir juo pasitikėti be vidinio įsipareigojimo. Vidinis solidarumas, kuriuo remiasi bendruomenė, yra pagrindas bet kokiam formaliam susitarimui, kuriuo remiasi organizacija. Šia prasme galima sutikti su vokiečių filosofu ir sociologu M. Scheleris: „Nėra organizacijos be bendruomenės, nors atitinkamu atveju gali būti bendruomenė be organizacijos; kiekviena galima organizacija yra pagrįsta bendruomene apskritai“⁷. Tačiau iš to neseka, kad tektų kelti bendruomenės ar organizacijos pirmumo klausimą. Teikiant pirmumą bendruomenei, organizacinė racionalizacija be pagrindo laikoma mechanizacija, destruktiviai naikinančia žmoniškųjų santykių pagrindą. Atvirkščiai, teikiant pirmumą organizacijai, yra pagundos iš tiesų norėti visus visuomeninius santykius „sutechninti“ į racionalų kontaktą be žmogiškos šilumos. Tai iš tiesų būtų pragaištinga.

F. Tonnies teisingai išskyrė bendruomenę ir organizaciją kaip *savaiminio* ir *organizuoto* santykiavimo idealinius tipus. Tačiau tikrovėje šie santykiavimo būdai nėra nei taip išskirti, nei taip priešingi, kaip F. Tonnies suggestionuoja. Viena vertus, ir bendruomeninės grupės negali gyvuoti be tam tikrų išorinių bei formalių, atseit, „organizacinių“ elementų, kaip ceremonijos, tradicijos, papročiai etc. Kita vertus, ir formalios organizacijos neišskiria bendruomeninio pobūdžio santykių galimybes. Pvz., idėjinė jaunimo organizacija gali savo narius ne mažiau glaudžiai sieti kaip paprasta žaidimo ar mokyklos draugų bendruomenė: užuot naikinusi draugystę, ji greičiau jai suteikia naujos prasmės, paversdama ją drauge idėjine bičiulyste. Net ir ūkinėse organizacijose, nežiūrint jose viešpatuojančio utilitarizmo, lieka ir vidinio solidarumo galimybė, pvz., firmos išlaikymą paverčiant asmeninės garbės reikalu, ją suvokiant tarnyba tautos ūkiui ir pan. Taigi *nėra principinės priešybės tarp bendruomenės ir organizacijos*. Išlaugdama ant bendruomenės pagrindo, organizacija jo nesunaikina. Organizacinis susitelkimas iš principo nepaneigia neinteresuotos simpatijos, būdingos bendruomeniniams santykiams. Greičiau organizaciją tenka laikyti pirminio bendruomeninio ryšio objektyvacija: *organizacinės formos objektyvuoja bendruomeninį ryšį ir simpatijos emociją nušviečia pareigos sąmone*. Kiekvienai bendruomenei yra sava vienaip ar kitaip susiorganizuoti ir emocinį ryšį atremti į institucijas. Pvz., šeima yra pati glaudžiausia bendruomenė, lydoma vyro ir žmonos, tėvų ir vaikų meilės, bet drauge ir ji yra institucija, organizaciškai tvarkoma papročiais bei teisiniais nuostatais. Religinė bendruomenė įgyja organizacinį pavidalą, susiorganizuodama į bažnyčią bei parapiją. Profesinė bendruomenė yra pagrindu profesinėms sąjungoms bei kitiems

⁷ M. Scheler, *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*. Bern: Francke Verlag, 1954, S. 534.

profesiniams sambūriams. Šita prasme vokiečių sociologas Th. Geigeris bendruomenę ir organizaciją randa tik dviem visuomeninių santykių atžvilgiais: bet kuri grupė, žvelgiant iš vidaus, iškyla kaip bendruomenė, iš lauko – kaip organizacija⁸. Pagal tai, griežtai imant, *bendruomenė ir organizacija nėra atskiros grupės, o tik dvi santykiaavimo lytys, sutinkamos visose grupėse*. Kiekvienoje grupėje yra bendruomeniškumo, kiek tarp jos narių yra vidinio giminingumo ir solidarumo. Ir kiekvienoj grupėj yra organizacinio momento, kiek ji yra organizuotas vienetas.

Nors bendruomenė ir organizacija nėra dvi atskiros grupių rūšys, o tik du skirtingi visuomeninio sąryšio būdai, tačiau praktiškai kalboje šie žodžiai vartojami ir grupių charakteristikai, norint pabrėžti, kuriuo būdu atitinkamos grupės nariai *visų pirma* yra susieti. Jei kurią grupę visų pirma formaliai sieja išorinis tikslas, ją vadiname organizacija. Jei kuri grupė visų pirma remiasi vidine pačių žmonių vienybe, jai teikiame bendruomenės vardą. Kitais žodžiais, kaip organizacijos žodis nurodo į formalų ir išorinį žmonių susivienijimą, taip bendruomenės žodis nurodo į spontanišką ir vidinį susitelkimą. Šia prasme R. Eislerio filosofinis žodynas bendruomenę nusako: „bendruomenė yra labiau vidinė santalkos lytis, ji yra daugiau organinio pobūdžio ir remiasi didesniu ar mažesniu jausmų, mąstymo bei valios bendrumu ir ypatingu solidarumu“⁹. Panašiai ir J. Hoffmeisterio filosofinis žodynas, atribodamas nuo formalios organizacijos, bendruomenę apibrėžia: „susitelkimas, pagrįstas vidiniu sąryšiu, taigi visų pirma ne racionaliniais tikslo sumetimais, o jautimo, mąstymo, veikimo ir gyvenimo būdo bendrumu, kaip ypačiai santuokoje, šeimoje, tautoje, religiniame sambūryje“¹⁰.

II. Tauta ir valstybė

1. Bendruomeninis tautos ir organizacinis valstybės pobūdis. Išsiaiškinę, kuria prasme galime vartoti bendruomenės žodį, einame į tolimesnį klausimą domėdamiesi, kokio pobūdžio santykiai tarpusavy sieja tautos narius. Atsakome iš karto: *tauta yra bendruomeninio pobūdžio grupė, kaip valstybė yra formali organizacija*. Bendruomenės ir organizacijos išskyrimas tuo pačiu padeda išskirti tautą ir valstybę.

Tauta yra bendruomeninio pobūdžio grupė, nes jos narius sieja bendruomeniniai santykiai. Ji sieja savo narius iš *prigimties* ir iš *vidaus*, ne formaliai ir ne kuriam apibrėžtam tikslui. Dvejopa prasme tauta yra *prigimtinė*, arba *savaiminė*, bendruomenė. Visų pirma ta prasme, kad savaime, nuo pat gimimo, įsiliejama ir atitinkamon tauton. Gimstant šeimoj, tuo pačiu gimstama ir tautoj. Ne vėliau sąmoningu apsisprendimu pasirenkama ta ar kita tauta, o nuo pat sąmonės pabudimo augama savo tėvų tautoj

⁸ Th. Geiger, Gemeinschaft, Gessellschaft. In: *Handwoerterbuch der Soziologie* (red. A. Vierkant). Stuttgart: Ferdinand Enke Verlag, 1931.

⁹ R. Eisler, *Woerterbuch der philosophischen Begriffe*. Berlin: Mittler I, 41927, S. 528–529.

¹⁰ J. Hoffmeister, *Woerterbuch der philosophischen Begriffe*. Hamburg: Verlag von Felix Meiner, 21955, S. 254.

ir esama jos nariu¹¹. Antra prasme tauta yra prigimtinė, arba savaiminė, bendruomenė dėl to, kad ji pati yra savaime susidariusi, ne racionaliai sukurta. Istorijos bėgyje tautą sukuria pats bendras gyvenimas, suformuodamas bendrą gyvenimo būdą, bendrą kalbą, bendrus nusiteikimus ir nusistatymus. Šia prasme prancūzų sociologas J.-T. Delos tautą vadina „rezultatu“: „ji yra ilgą laiką praktikuoto *way of life* padarinys“¹². Būdama tokia gyvenimo būdo bendruomenė, tauta nėra apspręsta jokių apibrėžtu tikslu. Tauton žmonės sieja ne koks atskiras specialus tikslas, o pats vidinis jos narių giminingumas, susidaręs bendro gyvenimo procese. *Vietoj vieno atskiuro tikslo tauta savo narius sieja visu gyvenimo plotu*. Skirdamas susigrupavimus pagal tai, ar jie skirti vienai funkcijai (pvz., sporto klubas, darbo birža, akcinė bendrovė), ar jie turi daugelį funkcijų (pvz., šeima, savivaldybės organai, valstybė), ar pagaliau jie savyje telkia „begalinę tikslų ir vertybių visumą“, G. Gurvitchas teisingai tautą randa tarp šių pastarųjų suprafunkcinių visuomeninių junginių. O kadangi tauta yra daugiau negu dalinis susitelkimas, arba grupė, šis prancūzų sociologas tautą charakterizuoja „*globaline visuomene*“ (*société globale*). Nors tauta šia prasme yra globalinio pobūdžio santalka, telkianti savo narius visu gyvenimu, tačiau pačioj savyje ji nėra formali organizacija. Ji neveda savo narių statistikos, nesieja jų formalia drausme, apskritai ji neturi nei savo oficialių organų, nei savo oficialių atstovų. Kaip šiuo atžvilgiu ją pavadino prancūzų teisininkas M. Hauriou, tauta yra acefalinė („begalvė“). Niekas tautos neveda, ir „tautos vado“ žodis yra tuščias. Be abejo, atskiri tautos nariai turi poveikio kitiems, bet ši jų įtaka reiškiasi ne įsakymu ar formaliu autoritetu, kaip organizacinės vadovybės, o savaime, jų minčiai randant atgarsio savo tautiečių protuose ir širdyse.

Priešingai, valstybė yra tikra prasme organizacija. Ji nebėra savaiminio gyvenimo proceso padarinys, o žmogaus minties ir valios kūrinys. *Tauta – prigimties, valstybė – sutarties dalykas*¹³. Tiesa, prigimties ir sutarties skirtybė nėra priešybė: kas būtų nesutaukoma su prigimtimi, tas negalėtų būti nė sutartimi sukurta. Valstybė taip pat atitinka žmogaus visuomeninę prigimtį: visuomeninis gyvenimas neįmanomas be tam tikros tvarkos, kuriai palaikyti reikia valdžios. Tačiau pats žmogus turėjo rasti kelius, kuriais bendras gyvenimas gali būti įgalinamas. Senosios teorijos perdėjo valstybės kilmės ieškodamos formalioje sutartyje, bet jos teisingai išreiškė, kad principiškai valstybę sukūrė ne savaime prigimtis, o pats žmogus. Todėl ir faktiškai valstybių įkūrimą ir jų žlugimą galima datuoti pagal atitinkamus aktus. Tuo tarpu tautų iškilimo ir sunykimo beveik neįmanoma datuoti, nes abiem atvejais tai yra ne vienkartinio ak-

¹¹ Principiškai to nepaneigia ir tie išimtiniai atvejai, kada gimstama svetur ar tautiniu atžvilgiu mišrioje šeimoje. Vienon ar kiton tauton jaugama iš mažens pagal tai, koks auklėjimas gaunamas. Ir tada, kai vaikui tenka augti konfliktinėje įtampoje, jo apsisprendimas savaime anksčiau subręsta, negu jis yra racionaliai suvokiamas. Šį klausimą plačiau liečiame vėliau, svarstydami nutautimo klausimą.

¹² J.-T. Delos, *La nation*. Montreal: Éditions de l'Arbre, I, 1944, p. 177.

¹³ Šiuo konstatavimu nesileidžiame į valstybės kilmės teoriją ir jo specialiai nesiejame su kontraktine valstybės kilmės samprata. Tenorime apskritai pabrėžti, kad valstybė ne savaime susidaro, o yra sukuriamą, nors, be abejo, primityvių valstybinių užuomazgų susidarymas buvo skirtingas nuo dabarties sudėtingų valstybių susikūrimo.

to reikalas, o ilgesnio laiko vyksmas. Ir kitu atžvilgiu dėl to paties pagrindo išsiskiria tauta ir valstybė. Nors daug tautų istorijoje iškilo ir žlugo, bet apskritai tauta formaliai visą laiką lieka tokia pati – istoriškai susidariusi bendros kalbos, bendro gyvenimo būdo, bendrų papročių etc. bendruomenė. Tuo tarpu valstybė, būdama žmogaus kūrinys, istoriškai savo formą yra keitusi visą laiką. Graikų miestų valstybė (polis) yra skirtinga nuo Romos imperijos, viduramžių feodalinė valstybė yra skirtinga nuo šio meto demokratinės valstybės. Tauta yra tai, kas ji faktiškai yra, ir kitokios jos nėra ko norėti. Tuo tarpu valstybė yra palenкта norminiams reikalavimams ir todėl visada atvira kritikai, ieškančiai tobulesnių sprendimų.

Skirdamasi nuo tautos, savo pagrindu turinčios faktinį jos narių giminingumą, valstybė remiasi *specialiu tikslu*, kuriam ji yra sukurta ir kuris tuo pačiu yra norma jai vertinti. Valstybės tikslas – jos valdomoje teritorijoje palaikyti tvarką ir vykdyti teisę, rūpinantis visų jos gyventojų gerove ir jų laisvės laidavimu. Šis tikslas savyje telkia ištisą eilę funkcijų: ginti kraštą nuo išorinių priešų, laiduoti saugumą viduje, rūpintis krašto ūkiu, finansais, susisiekimu ir t. t. Visoms šioms funkcijoms vykdyti yra būtina suorganizuoti valdžios aparatą. Organizuodama tvarką, valstybė ir pati yra formali organizacija: ji turi savo vadovybę ir narius, leidžiamais įstatymais juos formaliai įpareigoja, nustatytomis sankcijomis kontroliuoja įstatymų vykdymą ir t. t. „Tautos vadas“ yra beprasmiškas žodis. Bet kiekviena valstybė turi savo vadovybę, „valstybės galvą“, vadovaujančią sudėtingam valdžios aparatui ir atstovaujančią valstybei. Priklausomybė tautai yra faktinė, ir kiekvienas pats asmeniškai sprendžia, kurios tautos nariu jis jaučiasi. Tuo tarpu priklausomybė valstybei yra formali, ir ją konstatuoja pati valstybė, pripažindama pilietybę. Niekas iš šalies negali išplėsti tautybės, bet pilietybė gali būti atimama ar atsisakoma. Tautos vienybė remiasi jos narių savaiminiu giminingumu ir vidiniu solidarumu, o ne oficialiais paragrafais. Priešingai, valstybė palaiko tvarką formaliais įstatymais, kurių vykdymas yra priverstinis. Suglaudžiant, *kaip tauta yra savaiminė bendruomenė, taip valstybė yra formali organizacija* (ta realyvia prasme, kuria šiuos žodžius apibrėžė P. Tonnies kritikoje).

Tauta ir valstybė formaliai nesutampa. Yra tautų, kurių nariai priklauso įvairioms valstybėms. Atvirkščiai, yra valstybių, kurios savo valdžioje turi įvairias tautas. Išsiplėtojus susisiekimui galimybėms ir drauge taip suintensyvėjus santykiams tarp kraštų, kaip mūsų amžiuje, kiekviena tauta turi savo vaikų, išklydusių į kitus kraštus, o tuo pačiu ir kiekviena valstybė daugiau ar mažiau visada tarp savo piliečių turi žmonių, priklausančių įvairioms tautoms. Tačiau tai nepakeičia *tautybės* ir *pilietybės* skirtumo. Tautybė yra priklausomybė tautai, ir nieku būdu ji nesikeičia pagal kraštą, į kurį likimas žmogų nusviedžia. Pilietybė yra priklausomybė valstybei: ji įpareigoja būti lojaliam atitinkamam kraštui ir jo santvarkai, bet ji nepakeičia paties žmogaus¹⁴.

¹⁴ Tendencija neskirti tautybės ir pilietybės, pastarosios įsigijimą interpretuojant ir tautybės pakeitimu, yra būdinga Amerikos žemynui, kurio tautos susidarė ar tebesusidaro „sutirpdydamos“ imigrantus su senesniais kolonistais.

Tačiau konstatuoti tautos ir valstybės formalų skirtingumą (pirmosios bendruomeninį charakterį, o antrosios organizacinį charakterį) dar nereiškia apskritai atskirti tautą ir valstybę. Nežiūrint formalaus skirtingumo, jas sieja glaudūs ryšiai. Valstybė nėra tik abstraktus valdžios aparatas; žmonės ją sudaro ir žmonės ją valdo. O žmogus visada yra tos ar kitos tautos narys. Todėl valstybės organizacija visada lieka susieta su tauta kaip žmogiškąja bendruomene.

Ir tauta, ir valstybė lygiai siekia nebeatsekamąją žmogaus praeitį. Kiek istorija siekia, visada buvo tautos, ir visada egzistavo valstybės, tegu ir primityvia forma. Tačiau jos nevienodai kreipė dėmesį į save. Kaip anksti iškilo žmogui valstybės problema, taip vėlai jo dėmesio susilaukė tauta. Dėmesys kyla su rūpesčiu. O tauta „nekečia rūpesčio“ – savaimingu vyksmu susidariusi, ji „savaime“ ir laikosi. *Tautos gyvena, valstybės kariauja!* Ir ne tauta, o valstybė turi valdžią su policija, teismais ir kalėjimais. Kai tauta yra paprastos gyvatos versmė, tai valstybė yra veiklos organas. Gyvata niekam nekenkia. Bet veikla lygiai gali būti ir gėrio, ir blogio versmė. Būdama skirta palaikyti tvarkai, valstybė gali tvarką sutapatinti su paprasta priespauda. Pašaukta teisei vykdyti, valstybė gali virsti neteisės ir savivalės režimu. Todėl suprantama, dėl ko valstybė pirmoji virto žmogui rūpesčiu ir drauge klausimu. Jau senieji graikai su visa aistra svarstė valstybės klausimą. Platonas kūrė teisingos respublikos viziją (dialogai apie valstybę ir įstatymus – *Politeia* ir *Nomoi*). Lygiai žinodamas, kad „ginkluota neteisė yra pati pikčiausia“, Aristotelis žmogaus visuomeniškumo tezę plėtojo valstybės teorija: „teisingumas, telkiąs savyje visą dorą, yra valstybinis dalykas“¹⁵. Nuo graikų ligi šių dienų apie valstybę pasirodė begalybė veikalų ir teorijų. Tuo tarpu apie tautą net ir šiandien teturime labai mažą raštų, net ir nuo to laiko, kai ir tauta iškilo žmogaus dėmesin.

Reikšminga, kad tauta susidomėta ne be sąryšio su nauja valstybės samprata, būtent su demokratine valstybės samprata. Tiesa, pirmosios demokratijos užuomazgos sutinkamos jau graikuose. Bet nė demokratinis graikų žvilgis nesustojo su tauta, gal būt paprasčiausiai dėl to, kad visos graikų valstybės – miestai rėmėsi ta pačia tauta (ne tauta šias valstybes – miestus skyrė, todėl ne ji ir dėmesį telkė). Romėnai, kurdami imperiją, telkė visas tautas, bet pačiais „barbarais“ jie nesidomėjo kitu negu užkariavimo žvilgiu. Didysis tautų kraustymasis, baigęs sužlugdyti Romos imperiją, sujudino visą Europą ir davė pradžią naujų tautų susidarymui. Bet šis naujų tautų kūrimasis vyko lyg „pogrindyje“, nes viešumą viduramžiais valdė universalizmo idėjos su vienos Imperijos, vienos Bažnyčios ir vienos lotynų kalbos idealais. Tik Naujaisiais amžiais pradėjo ryškiau plėtotis tautų sąmonė, kai viduramžiais brendusios tautos iškilo galingomis valstybėmis (Ispanija, Prancūzija, Anglija ir kt.) ir kai nuo universaliosios lotynų kalbos buvo pereita į tautines kalbas, kurias skatino ir reformacijos sąjūdyje susikūrusios tautinės bažnyčios. Kita vertus, tautinei sąmonei visu ryškumu išsiskleis-

¹⁵ Aristotelis, *Politika*, I, 2, 1253a.

ti buvo nepalankūs du veiksniai. Iš pradžių iškilusiam humanizmui, o vėliau įsivyravusiam kosmopolitizmui labiausiai rūpėjo žmogus apskritai, o ne jo ryšiai su tauta. Savo ruožtu krikščioniškąjį universalizmą pakeitusi absoliutizmo doktrina valstybes traktavo dinastijų reikalu, ir pilietinis lojalumas visų pirma rėmėsi sena ištikimybe valdovui, o ne tautiniu solidarumu. Radikaliu posūkiu atėjo Didžioji Prancūzijos revoliucija. Tai buvo ne tautinė, o politinė revoliucija, „žmogaus ir piliečio“ teises skelbusi ta pačia kosmopolitizmo dvasia, kuri viešpatavo Apšvietos amžiuje (XVIII a.). Tačiau drauge šioj revoliucijoj iškilo mintis, kad ir „tautos bei valstybės, imamos kaip individai, turi tas pačias prigimtines teises“ (1791 m. gegužės 3 d. Konstitucijos projektas).

Individo laisvės mintis savaime žadino ir tautos laisvės mintį. Tai atitiko ir nauja laiko dvasia – posūkis iš kosmopolitizmui palankaus racionalizmo į romantizmą, kuris rėmėsi iracionalumu ir buvo būdingas individualybės jausmu. Racionalistiniame žvilgytį esminga buvo tai, kas bendra, ir todėl jis nerado verta domėtis tuo, kas individualu. Priešais šitokį žvilgį J. G. Herderis iškėlė individualybės principą: „tai, kas bendra, tampa tikra tik tame, kas yra individualu ir individualiausia“. Atsisakydamas lenkti kelius prieš kosmopolitiškai išblankintą žmoniją kaip „stabo abstraktą ir abstrakto stabą“, J. G. Herderis pirmasis visu ryškumu įžvelgė: „kiekviena žmogiška tobulybė yra tautiška ir individuali“.¹⁶

Demokratinei laisvės aistrai susijungus su tautiniu jausmu, tautos lyg „praregėjo“ save, susidomėdamos savo praeitimi ir drauge užsidedamos tautinės laisvės mintimi. Abstrakčiai suvokiamą valstybę pakeitė *tautinės valstybės* mintis. Ši mintis įžiebė XIX a. ištisą eilę tautinių revoliucijų ir vadovavo susivienijimo sąjūdžiui Vokietijoje ir Italijoje. Nors beveik visos tautinės revoliucijos buvo paskandintos kraujuje, tautų laisvės mintis vis giliau ir plačiau skleidėsi žmonių sąmonėje. Pirmojo pasaulinio karo metu tautų apsisprendimo principas virto sąjungininkų šūkiu po šio karo sukurti teisingai taikai (ypač pabrėžtina JAV prezidento W. Wilsono 14 punktų sukurti laisvų tautų bendruomenei). Iš tiesų, pralaimėjus karą Vokietijai ir Austro-Vengrijai, o Rusijoj žlugus caro režimui, daug seniau pavergtų tautų atgavo laisvę, sukurdamos nepriklausomas valstybes¹⁷. Po Antrojo pasaulinio karo visu įsibangavimu tautų laisvės sąjūdis persimetė į Aziją, o mūsų dienomis jis keičia Afrikos žemėlapi. Tačiau Europoje Antrojo pasaulinio karo laimėtoja iškilusi Sovietų Sąjunga, skelbdama proletarinį internacionalizmą ir vykdydama maskvinį imperializmą, vėl yra pavergusi Vidurio ir Rytų Europos tautas. Rusiškojo imperializmo kėslai, pridengti internacionalizmo skraiste, nebuvo nelaukti. Jie nieko nestebina. Bet skaudžiai visus pavergtuosius

¹⁶ Johann Gottfried Herder, *Sämmtliche Werke in vierzig Bänden*. Berlin: Weidmann, 1877–1913, XXII, S. 279; VII, S. 170; V, S. 505.

¹⁷ Tautinės sąmonės istorijai teikia medžiagos šie veikalai: C. J. H. Hayes, *The Historical Evolution of Modern Nationalism*. New York: Rick R. Smith, 1931; H. Kohn, *The Idea of Nationalism*. New York: Macmillan, 1943; F. Hertz, *Nationality in History and Politics*. London: Kegan Paul, Trench, Trubner and Co., 1944; E. Lemberg, *Geschichte des Nationalismus*. Stuttgart: Schwab, 1950; G. Weill, *L'Europe du XIXe siècle et et l'idée de nationalité*. Paris: Albin Michel, 1938. Lietuviškai žr. V. Vardžio straipsnį „Nacionalizmas“ *Lietuvių Enciklopedijoje*. Bostonas, 1959, t. XIX, p. 464–465.

stebina ta tyla, kuria laisvasis pasaulis sutiko, kad senos ir garbingos Europos senos ir garbingos tautos būtų užskleistos geležine uždanga genocidiniam terorui.

Net ir vykstant netrukus kilusiam „šaltajam karui“ tarp sovietinės tironijos ir laisvojo pasaulio, nedrįstama į neteisingus imperializmo bei kolonializmo priekaištus atsakyti aiškiu pavergtosioms tautoms apsisprendimo laisvės pareikalavimu. Vals-tybių vadai tik abstrakčiai vartoja „išlaisvinimo“ žodį, jei ir jo neišsižada. Periodinė spauda ir mokyklų vadovėliai apie sovietų pavergtuosius kraštus kalba kaip apie so- vietinės imperijos sritis. Ir tie patys intelektualai, kurie garbingai kėlė protesto balsą prieš fašizmą bei nacizmą, šiandien su labai ir labai negausiomis išimtimis abejingai tyli, lyg nematydami, kokia hipokrizija užvaldė laisvojo pasaulio viešąją opinią. Per penkiolika metų Jungtinėse Tautose neatsirado nė vienos valstybės, kuri būtų šiame tarptautiniame forume iškėlus, sakysime, Pabaltijo valstybių pavergimo bylą.

Be abejo, visoj tokioj laisvojo pasaulio laikysenoj yra daug paprasto oportunizmo, užmigdančio sąžinės. Bet kada iš tos bendros laikysenos neišsiskiria nė intelektualai, paprastai jautriausiai atstovaują žmonijos sąžinei, reikia manyti, kad priežasties ten-ka ieškoti ne tik sąžinių atbukime, bet ir apskritai tam tikrose pažiūrose į dalykus. Kadangi fašizmas bei nacizmas rėmėsi nacionalizmu, tai iš jo baimės imama pragaiš-tinga laikyti ir apskritai tautinės valstybės sampratą. O taip neigiamai nusistačius tau- tinės valstybės atžvilgiu, iš tiesų mažosios tautos turi rodytis nesančios vertos kurti savo nepriklausomas valstybes. Iš tokio samprotavimo aiškėja ir tai, kodėl daugiau vilčių dedama į liberalizaciją pačioj sovietinėj imperijoje, negu imamasi aiškiai palai-kyti pavergtųjų tautų kovą už savo nepriklausomas valstybes. Todėl yra pravartu spe- cialiau sustoti ties tautine valstybe ir paanalizuoti tą baimę, kurią vėl kelia tautinės valstybės mintis.

2. *Tautinė valstybė.* Plačiai pasaulyje žinomas katalikų filosofas, „integralaus hu- manizmo“ ideologas Jacques'o Maritaino pirmuosiuose veikalo „L'homme et l'état“ puslapiuose pabrėžiamai kreipia dėmesį, kaip moderniąją istoriją nelemtai veikė „tautos ir valstybės suplakimas, tautinės valstybės mitas ir vadinamasai tautybių principas, suprastas ta prasme, kad kiekviena tautinė grupė privalo susikurti atskirą valstybę“¹⁸. Pagal J. Maritainą, tautinės valstybės mintis nuosekliai vedanti į etatistinį totalizmą, iškreipdama ir tautos, ir valstybės prigimtį. Turėdamas mintyje „tautinės valstybės mitą“, jis toliau konstatuoja: „netvarka demokratinėje scenoje prasidėjo XIX amžiuje, kad taptų totaliniu pamišimu mūsų amžiaus antidemokratinėje reakcijoje“¹⁹. Yra pravartu susidomėti šiomis J. Maritaino pažiūromis į tautinę valstybę, kuriose ji neabejotinai paveikė Lilio katalikų instituto profesorius J.-T. Delos, O.P.²⁰

¹⁸ J. Maritain, *Humanisme intégral*. Paris: Le Cerf, 1936.

¹⁹ J. Maritain, *L'homme et l'état*. Paris: PUF, 1953, p. 7. Šis J. Maritaino veikalas išaugo iš jo paskaitų Či- kagos universitete (1949) ir pirmiausia buvo paskelbtas angliškai, antrašte *Man and the state*, 1951. Mes naudojames autoriaus patikrintu ir papildytu prancūzišku vertimu. Tolesnėse citatose veikalo puslapius nurodome pačiame tekste.

²⁰ J.-T. Delos, *La nation*. 2 vol. Montréal: L'arbre, 1944.

Ar iš tiesų tautinė valstybė lygiai iškreipia ir tautą, ir valstybę? Ar iš tiesų tautinė valstybė yra totalizmo bei etatizmo pagrindas?

J. Maritainas pradeda tautos ir valstybės santykio analizę mums jau žinoma išvada: tauta yra bendruomenė, valstybė yra organizacija, pastariesiems terminams teikdamas tą pačią prasmę, kuria šiuos terminus išpopuliarino F. Tonnies. Tik kai buvo jaučiama vokiečių sociologo tendencija bendruomenę aukščiau vertinti, tai prancūzų filosofas aiškiai užima priešingą poziciją, valstybę statydamas aukščiau už tautą. Tas pats bendruomenės „prigimtiškumas“ bei vitalinis savaimingumas, dėl kurio F. Tonnies daugiau simpatizavo bendruomenei, Maritainui virsta pagrindu ją žemiau statyti už organizaciją. Priešingai, tas pats racionalumas, kurį F. Tonnies siejo su utilitarizmu ir dėl kurio laikė organizacijos narius „iš esmės atsietais“, Maritainui yra liudijimu, kad organizacija turi aukštesnį principą negu bendruomenė, būtent nebe vitalinę prigimtį, o sąmoningą valią. „Bendruomenė yra daugiau gamtos dalykas ir yra glaudžiau susieta su biologine sritimi; organizacija yra daugiau proto dalykas ir yra glaudžiau susieta su protiniais ir dvasiniais žmogaus sugebėjimais“ (ten pat, p. 2). Toliau dar kategoriškiau: „bendruomenė yra instinkto ir paveldėjimo produktas duotose aplinkybėse ir istoriniame fone; organizacija yra proto ir moralinės jėgos produktas“ (ten pat, p. 3). Kaip „bendruomenė išplaukia iš gamtos“, taip „organizacija išplaukia iš žmogiškosios laisvės“ (ten pat, p. 4). O dvasinė sritis, be abejo, yra aukščiau už biologinę, protas aukščiau už instinktus ir žmogiškoji laisvė aukščiau už gamtinį determinizmą.

Taip griežtai bendruomenę priskyres gamtai, o organizaciją – dvasiai bei laisvei, Maritainas panašiai griežtai turi išskirti tautą ir valstybę. Bet čia ir iškyla sunkumai: tikrovė nesileidžia taip lengvai „išparceliuojama“. Jei bendruomenė tebutų instinktų bei paveldėjimo, atseit biologinės srities produktas, tai lygiai taip tektų apibrėžti ir tautą, ją laikant bendruomene. Tačiau pats Maritainas turi pripažinti, kad tauta yra „kažkas etiškai-visuomeniška“ (*quelque chose d'éthico-social*; ten pat, p. 5). Kaip „kažkas etiškai-visuomeniška“ gali būti instinktų ir paveldėjimo produktas? Kas yra etiška, kyla ne iš gamtos, o iš laisvės bei dvasios. Tačiau, laikydamasis teoriškai nusibrėžtos „demarkacijos linijos“, Maritainas randa tautą vis tiek tokia žemesne santalka, kuri negali „peržengti politinės srities slenksčio“, t. y. tapti pagrindu valstybei. Valstybės pagrindą galinti būti tik, jo terminais, politinė organizacija, politinis kūnas (*société politique, corps politique*). Nors politinės organizacijos idėja galinti gimti ir tautinėje bendruomenėje, šios idėjos išsiskleidimui tautinė bendruomenė tegalinti būti tik „palanki dirva ir proga“ (kartojama J.-T. Delos mintis: „jei valstybės idėja gimsta tautinėje bendruomenėje, tai tik dėl to, kad ši jai suteikia tereną ir progą“²¹). „Savyje pačioje politinio kūno idėja kyla iš kitos, būtent aukštesnės srities“ (ten pat, p. 6), teigia Maritainas, tuo būdu principiškai paneigdamas tautinę valstybę.

²¹ J.-T. Delos, *La nation*. I, p. 175.

Jau anksčiau, analizuodami F. Tonnies bendruomenės ir organizacijos sampratą, nurodėme, kad bendruomeninis ir organizacinis pradai tam tikru būdu susitinka visuose visuomeniniuose susitelkimuose ir kad todėl tarp jų nėra principinės priešybės. Maritaino atveju tenka dar pridėti, kad žmogaus negalima „išparceliuoti“ į gamtą ir dvasią, į instinktus ir protą etc. *Žmogus yra visas kiekviename savo reiškimėsi*. Būdamas dvasinio prado būtybė, jis niekur nelieka tik biologinėje plotmėje. M. Merleau-Ponty šia prasme teisingai pastebi: „žmogus nėra protingas gyvulys, nes proto bei dvasios iškilimas nepalieka jame instinktų sferos nepaliestos“²². Visame savo būties plote žmogus lieka žmogus, o ne vienur yra „gyvulys“ (instinktai), o kitur pakyla į „protą“. Jokia žmogiškoji bendruomenė nesiremia tik instinktais ir paveldėjimu. Kiekvienoj bendruomenėj atsispindi visa žmogaus būtis. Visas *žmogus yra tautos ir visas jis yra valstybėj*. Neteisinga vaizduotis, lyg savo žemesne dalimi žmogus priklausytų tautai, o aukštesne – valstybei. Tokia išvada visiškai neplaukia iš to, kad tauta susidaro savaime, o valstybė yra racionaliai sukuriamą. Tauta yra prigimtinei bendruomenė savaiminiu susiformavimo vyksmu, o ne tuo, kad ji liktų žemiau dvasinio lygio (tai rasės, o ne tautos atvejis). Jei tautinė bendruomenė liktų tik instiktinės simpatijos išraiška, tai netektų tautos rasti „kažkuo etiškai visuomeniška“. Gi jei tauta yra „kažkas etiškai visuomeniška“, tai todėl, kad ji nėra tik instinktų padaras. Žmogaus prigimtis nesutampa su instinktais, ji lygiai reiškia ir protą (kaip tik todėl psichologams taip sunku rasti žmoguje aiškius instinktus, kad jie linkę iš viso atsiskyti instinktų termino žmogaus atveju). Doriniai bei apskritai dvasiniai nusiteikimai priklauso žmogaus prigimčiai ne mažiau kaip biologiniai polinkiai. Todėl, nors ir būdama prigimtinei bendruomenė, o ne racionaliai sukurta organizacija, *tauta yra pilnai žmogiška bendruomenė, siejama ne aklų instinktų, o dvasinių ir moralinių ryšių*. Ne su valstybe iškyla dorinės normos, tik valstybė jas objektyvuoja konkrečiais teisiniais nuostatais. Bet kada valstybė dorines normas objektyvuoja teisiniais nuostatais, tuo pačiu ji objektyvuoja bendruomeninius saitus teisinės organizacijos pavidalu. *Valstybės sukūrimu tauta įgyja organizacinę lytį*. Kaip formulavo prancūzų teisininkas A. Esmeinas, „valstybė yra tautos teisinė personifikacija“²³.

Vietoj tautos Maritainas valstybę sieja su „politiniu kūnu“, arba politine organizacija, kuri „prigimties reikalaujama ir proto realizuojama yra pati tobuliausia iš pasaulietinių organizacijų“ (ten pat, p. 9). Įvesdamas „politinio kūno“ terminą, Maritainas rūpinasi išsaugoti valstybės sampratą nuo absoliutizmo bei totalizmo. Visiškai teisingai jis pabrėžia, kad valstybė nėra „nei žmogus, nei žmonių grupė“, o institucijų visuma, būtent „organas, skirtas valdžiai bei prievartai administruoti ir sudarytas iš viešosios tvarkos ir gerovės ekspertų, arba specialistų, – įrankis tarnauti žmogui“ (ten pat, p. 12). Būdama tokiu įrankiu, „valstybė yra dalis, besispecializuojanti visumos interese“

²² M. Merleau-Ponty, *La structure du comportement*. Paris: Presses Universitaires de France, ³1953, p. 196.

²³ A. Esmein, *Éléments de droit constitutionnel*. Paris: Recueil Sirey, ⁶1914.

(ten pat). Tai reiškia: valstybė nėra pati politinė organizacija kaip tokia, o tik jos dalis, nors ir aukštesnė už kitas dalis, bet vis tiek palenkta visumai. „Valstybė yra žemesnė už politinį kūną kaip visumą ir ji tarnauja politiniam kūnui kaip tokiam“ (ten pat).

Sutinkame su šiomis Maritaino tezėmis, kurios išreiškia pagrindinį demokratinės valstybės principą: valstybė yra žmogui. Tačiau stovime prieš klausimą: iš kur susikuria politinė organizacija, arba „politinis kūnas“? Formalia teisine prasme politinis kūnas – tai piliečių visuma. Visi piliečiai privalo būti valstybei lygūs tuo pačiu besąlygiškumu, kuriuo visiems lygiai galioja dorinės normos. Todėl iš tiesų tenka teisiškai skirti politinę organizaciją nuo tautos, įpareigojant valstybę lygiai rūpintis visais savo piliečiais. Ar tačiau tai principiškai paneigia esminį valstybės sąryšį su tauta? Politinė organizacija, arba „politinis kūnas“, nesusitelkia iš abstrakčių individų. Tikrovėje yra ne abstraktūs individai, o žmonės, priklausą tai ar kitai tautinei bendruomenei. Ta ar kita tauta sudaro atitinkamos politinės organizacijos branduolį. Kiekviena valstybė faktiškai remiasi viena kuria tauta, net ir tada, kai ji yra pasijungusi daugiau tautų. Tik pastaruoju atveju, kaip akivaizdžiai istorija liudija, tos kitos tautos ne laisvai gyvena, o daugiau ar mažiau atvirai yra slopinamos. Šita skaudi istorinė patirtis iškėlė tautinės valstybės principą, pripažįstantį tautoms teisę laiduoti savo laisvę nepriklausomomis valstybėmis. *Laisvės ilgesys išskleidė tautinės valstybės idėją.*

Neteisinga tautinę valstybę sieti su „antidemokratine reakcija“, nes kaip tik tautinės valstybės mintis išaugo drauge su demokratine valstybės samprata. Savyje pačioje tautinė valstybė nei stabina tautą „žemiška dievybe“, nei paverčia valstybę „kultūrine, ideologine, cezaropapistine, totalistine“, kaip baiminasi Maritainas (ten pat, p. 7). Ne pati tautinė valstybė apskritai yra kalta dėl to, kad zoologinis nacionalizmas (visų pirma fašizmo ir nacizmo pavidalais) yra vadovavęsis absoliučiu egoizmu ir jo vardan neigęs visuotinius doros ir teisės principus. Ir demokratinė valstybė slepia savyje pavojų būti paversta daugumos tironija. Niekam tačiau dėl to neateina mintin apkalinti pačią demokratiją. Lygiai nėra pagrindo nacionalizmo kalčių paversti kaltinimu apskritai tautinei valstybei. Principiškai tautinė valstybė nieku būdu nesiekia būti „kultūrine, ideologine, cezaropapistine, totalistine“. Priešingai, tauta nesutampa nei su jokia atskira kultūros kryptimi, nei su jokia atskira ideologija. Visos tautoje gyvos dvasinės srovės dalyvauja tautinės kultūros kūryboje. Būdama šia prasme pliuralistinė bendruomenė, telkianti įvairias ideologines sroves, *tauta nieku būdu neskatina valstybės į totalizmą.* Valstybė virsta totalistine tada, kai ji remiasi ne visa tauta, o viena atskira grupe, besimančia save tapatinti su visa tauta. *Partinis absoliutizmas, o ne tauta yra valstybės totalizmo pagrindas.*

Po fašizmo patirties yra pagrindo įspėti prieš „nacionalizmo rykštę“, kuri galutinėj sąskaitoj atsigręžia prieš pačią savąją tautą. Bet nebėra teisu, besibaiminant nacionalizmo patirties, užmerkti akis prieš tautų kenčiamą vergiją, siekiančią ligi genocido. Užmerkiant akis prieš šią tikrovę, bėgimas nuo nacionalizmo nejučiomis virsta netiesiogine imperializmo apologija.

Nors ir neneigdamas tautų, bet baimindamasis nacionalizmo, Maritainas „vadina-
majį tautybių principą“ pakeičia tokiu „autentišku tautybių principu“, kuris faktiškai
labiau atspindi rūpestį „pastovia tautų tvarka“ negu jų laisvę. Būtent: „autentiškas tau-
tybių principas būtų taip formuluotas: politinis kūnas privalo plėtoti ir savo dinamiz-
mą, ir žmogiškųjų laisvių pagarbą taip, kad tos bendruomenės, kurias jis telkia, drauge
turėtų savo prigimtines teises pilnai pripažintas ir drauge spontaniškai siektų susilieti
į vienintelę aukštesnę ir sudėtingesnę tautybę“ (ten pat, p. 8). Ar nėra tai palaiminimas
to, ką savaime vykdo valstybės, savo valdžion pajungusios svetimas tautas? Visos im-
perijos savo nukariautąsias ar kitaip užvaldytas tautas lydo į „vienintelę aukštesnę ir
sudėtingesnę tautinę bendruomenę“. Patiems vykdytojams tai gali atrodyti natūraliu
ir teisėtu vyksmu. Deja, tiems, kurie taip yra įpareigojami lydytis, tai yra kėsಿನimas
ne tik į jų laisvę, bet ir į jų tautinę gyvybę. Mažosioms tautoms toks „autentiškas tauty-
bių principas“ skelbia ne laisvę, o mirtį. Jis didele dalimi yra atsakingas už laisvojo pa-
saulio dabartinį abejingumą sovietinėj imperijoj vykstančiam tautų žudymui.

Savo „autentiškąjį tautybių principą“ Maritainas grindžia teze, kad ne tauta turi
sudaryti valstybei pagrindą, priešingai, valstybė formuoja tautą. Bendruomenė nie-
kada negalinti persiformuoti į organizaciją, priešingai, organizacija visada gimdanti
bendruomenes. Pagal tai ir „tautinė grupė iš tikrųjų negali persiformuoti į politinę or-
ganizaciją“ (ten pat, p. 6). Už poros puslapių toliau: „tauta netampa valstybe; valstybė
padaro, kad tauta pradeda egzistuoti“ (ten pat, p. 8). Ši Maritaino tezė išimtinis atve-
jus neteisėtai imasi paversti bendru principu. Tiesa, organizacinis susitelkimas gali
turėti poveikio pagilinti bendruomeniniam ryšiui kaip tik dėl to, kad jis objektyvuoja
bendruomeninius santykius. Tačiau nieku būdu šio poveikio netenka absoliutinti ben-
druomenės sukūrimo veiksmu. Bendruomeniniai ryšiai yra pirmesni už organizaci-
nius, nes tik tai gali būti suorganizuota, kas jau yra daugiau ar mažiau anksčiau susiję.
Ne organizacija gimdo bendruomenę, o bendruomenė save objektyvuoja organizaci-
jos pavidalu. Panašiai su tauta ir valstybe. Be abejo, valstybė turi poveikio tautai išlikti
ar sunykti. Jei tauta susikuria savą valstybę, ji gali laisvai plėtotis. Priešingai, jei tauta
patenka svetimos valstybės valdžion, per laiką ji ima blėsti. Net jei ir nėra vedamas
prievartinis nutautinimas, svetimoj valstybėj tautinė gyvybė silpnėja jau dėl to, kad ji
sunkiai gali reikštis visu plotu, stokodama valstybinės globos, kuri ypačiai yra reikš-
minga mažų tautų atveju. Bet tėra labai išimtiniai atvejai, kuriais tenka laikyti valstybę
sukūrus tautą. Teisingai Maritainas tokiais pavyzdžiais nurodo savo tėvynę Prancūziją
ir Jungtines Amerikos Valstybes. Prancūzijos žemėj skirtingas tautines grupes iš tiesų
istorijos bėgyje sulydė jas apjungusi valstybė. Panašiai Jungtinėse Amerikos Valstybė-
se kuriasi nauja amerikiečių tauta, sulydydama viso pasaulio tautų imigrantus. Tačiau
ir šiais atvejais, įgalintais ypatingų sąlygų, naujų tautų kūrimas vyko ne kitaip, kaip
nutautinimo vyksmu. Šitie pavyzdžiai iš tiesų iliustruoja Maritaino „autentiškąjį tau-
tybių principą“ – skirtingų tautinių grupių susilydinimą į naują tautinę bendruomenę.
Tačiau, būdami daugiau išimtimis, jie neteikia pagrindo apskritai valstybę daryti tau-

tų gimdytoja. Net ir tos valstybės, kurios vėliau pajungė daugelį tautų, iš pradžių iškilo vienos tautos pagrindu.

Tauta valstybei teikia ne tik faktinį, bet ir moralinį pagrindą, pilietinį lojalumą gairindama tautiniu broliškumu. O tos valstybės, kurios stokoja pakankamos tautinės atramos, laikosi daugiau tik plika jėga. Daugiau ar mažiau prievartaudamos pajungtąsias tautas, jos slepia savyje žlugtį, dėl kurios tačiau niekas negedi: tokių valstybių žlugimas yra jų pavergtoms tautoms laisvės dienos išaušimas. Niekas nesiskundžia, kad, Maritaino žodžiais, „dviguba austrų-vengrų karūna sukūrė valstybę, bet negalėjo tautos pagimdyti“ (ten pat, p. 8). Dar tikriausiai niekas negedės, kai žlugs sovietinė imperija, nepajėgusi pagimdyti naujos sovietinės tautos iš tų visų tautų, kurios šiandien rusų komunistų yra prievartaujamos lydytis komunistinės diktatūros katile.

Todėl tautinės valstybės nelaikome pragaištingu mitu, nors ir nesiekiame nei tautą stabinti „žemiška dievybė“ ir atpalaiduoti nuo dorinių bei teisinių normų, nei valstybę grįsti vienokia ar kitokia ideologine prievarta. Tenorime laisvi būti, ir todėl kovojame už nepriklausomą valstybę. *Be savos valstybės tauta negali būti laisva. Valstybė yra ta organizacija, kuri įgalina tautą laisvai gyventi ir laisvai kurti tautinę kultūrą.* Istorinė patirtis akivaizdžiai liudija, kad tos tautos, kurios dėl vieno ar kito priežasčių nesukūrė savų valstybių, arba visiškai sunyko (pvz., prūsai ir lyviai, neieškant pavyzdžių iš toliau), arba buvo nustelbiamos ir negalėjo pasireikšti ryškesne tautine kultūra, net jei ir būtų davusios pasauliui iškilių asmenybių (pvz., baskai, kurių šv. Ignacas Lojolą ir M. de Unamuno pasauliui žinomi ispanų kultūros atstovais). Jei airiai būtų stengęsi įsilieti į „aukštesnę britų tautinę bendruomenę“, o ne kovoję už tautinę gyvybę bei valstybinę nepriklausomybę, šiandien jie bebūtų istorijos objektas. *Pripažinti tautas lygu pripažinti joms teisę į nepriklausomas valstybes.* Principiškai atsiėjęs valstybę nuo tautos, netektų iš viso kalbėti apie vergiją: tauta kaip tauta (t. y. kaip vidinių ryšių bendruomenė) nėra tiesiog pavergiama, ji pavergiama pajungimu svetimai valstybei, paneigiančiai jai galimybę pačiai savo gyvenimą organizuoti. Tautos laisvė – jos valstybinė nepriklausomybė.

Kaip visi žmonės turi teisę į laisvę, taip visos tautos turi teisę laisvai gyventi. Tačiau didžiosiose tautose, kurių laisvė saugi, vis dar norima laisvę laikyti tik jų privilegija. Todėl ir tada, kada kalbama apie grėsmę „laisvajam pasauliui“, teturima mintyje save pačius, o apie pavergtuosius tylima, jų laisvę nesisiejojama. Ne tik genocidas yra mūsų amžiaus gėda! Lygi gėda yra ir „laisvu“ besivadinančiojo pasaulio tyla – užmerkimas akių (drauge – ir sąžinių) prieš šį genocidą. Nurodyti į kitus amžius, galime sutikti, kad visada tie, kurie buvo laisvi, linko nematyti tų, kuriuos slėgė vergija. Užtat visais amžiais laisvės sąmonė skaidriausiai žėrėjo pavergtuosiuose. Likimas lėmė mums, visų tautų pavergtiesiems, šiame amžiuje liudyti laisvę. *Laisva tauta nepriklausomoje valstybėje* – toks yra autentiškas tautybių principas ir toks yra mūsų idealas²⁴.

²⁴ Kitas klausimas yra rūpintis valstybių santykius grįsti doriniais principais ir siekti jų bendradarbiavimo žmonijos taikai. Taip pat kitas klausimas yra atskirų valstybių susijungimas federalizmo pagrindais, laiduojančiais atskiroms tautoms politinę laisvę.

III. Tauta ir kultūra (Tauta kaip kultūrinė bendruomenė)

1. *Tauta – globalinė bendruomenė.* Daugeliui bendruomenių priklausome pagal giminytės, kaimynystės, profesinius, religinius ir kt. ryšius. Daugiau ar mažiau dalyvaujame įvairiose organizacijose: politinėse, ūkinėse, pasaulėžiūrinėse etc. Bet tauta yra pati pagrindingiausia ir reikšmingiausia bendruomenė. Ji gaubia visas kitas bendruomenes ir organizacijas. Visi susitelkimai – idėjiniai ar bičiuliniai sambūriai, profesiniai kolektyvai, politinės partijos, ūkinės bendrovės etc. – yra toje pačioje tautinėje erdvėje. Joje vyksta susitelkimas pagal vienokius ar kitokius pagrindus, joje vyksta ir skirtingų pažiūrų bei interesų išsiskyrimas. *Telkdama savyje visas skirtybes, pati tauta stovi aukščiau visų skirtybių.* Kaip beišskirtume vienokiais ar kitokiais nusistatymais, visi lygiai esame tos pačios tautos vaikai. Tautinis broliškumas siekia giliau už visus skirtingumus. Tauta taip pat giliai priklauso kiekvieno mūsų individualinei būčiai, kaip plačiai ji telkia draugėn visus, kurie esame joj gimę. Tautos gimstame, nes ir šeima savo dvasine versme turi tautą. Tautos išaugame, išmokstame kalbą, gauname išauklėjimą ir susidarome elgesio normas bei pažiūras į pasaulį ir žmogų. Tautos reiškiamės savo darbu bei kūryba, įprasmindami savo egzistenciją. Visus gaubdama bendru ryšiu ir kiekvieną atskirai savimi paženklindama, tauta yra ne viena tarp kitų bendruomenių, bet visas jas siejanti *globalinė* bendruomenė.

Teikiame tautai „globalios bendruomenės“ vardą, pasinaudodami G. Gurvitcho tautų kaip globalinių visuomenių (*sociétés globales*) samprata²⁵. Šiuo terminu prancūzų sociologas atriboja tautas nuo dalinių susitelkimų, kuriems vieniems jis taiko grupių terminą. O kadangi tautas G. Gurvitchas ima drauge su jų teisine bei socialine organizacija, t. y. su visa visuomenine struktūra, tai jis tautas vadina globalinėmis „visuomenėmis“ („bendruomenės“ žodis jo sociologinėje terminologijoje turi siauresnę specialią prasmę, žymėdamas „mes“ sąmonės tarpinę lytį tarp masės ir „bendruomenės“, intensyviausio sutelktinės sąmonės laipsnio). Mes tačiau renkamės bendruomenės terminą anksčiau apibrėžta reikšme, viena, dėl to, kad šis žodis mūsų kalboje šiam reikalui yra jau labiau įsigalėjęs, kai tuo tarpu „visuomenės“ žodis yra gana daugia-reikšmis; antra, dėl to, kad ne visada visos tautos iš tiesų turi tą teisinį ir socialinį suverenumą, kuriuo G. Gurvitchas apibrėžia globalines visuomenes. Daugeliui tautų yra lemta ne džiaugtis teisiniu bei socialiniu suverenumu, o dėl jo kovoti. Pakankamai šiuo klausimu anksčiau pasisakėme.

Šioj vietoj galima tik dar vieną dalyką pabrėžti: kada pasisakome už kiekvienos kultūriškai subrendusios tautos teisę tvarkyti savo gyvenimą nepriklausomoje valstybėje, tuo pačiu išpažįstame, kad tautą laikome aukštesne už valstybę. Nors formaliai savo organizacine struktūra valstybė, senu terminu tariant, yra „tobula organizacija“

²⁵ Ten pat, I, p. 216–235.

(*societas perfecta*), tautos atžvilgiu ji yra tik priemonė. Pats Maritainas, su kurio valstybės samprata tiek pat sutinkame, kiek nesutinkame su jo tautos samprata, visiškai teisingai pabrėžia: „pilietinė visuma yra aukščiau valstybės, ji nėra valstybei, valstybė yra jai“²⁶. Kadangi „pilietinė visuma“ normalioji, t. y. svetimų tautų nepavergusioji valstybė faktiškai sutampa su tauta, tai aną Maritaino formuluotą principą skaitome šiaip: *tauta aukščiau valstybės, ji nėra valstybei, valstybė yra jai*. Valstybė nėra abso-liutas, o tautos tarnas, kurio pareiga administruoti viešuosius reikalus. Valstybė gali žlugti, bet dėl to tauta dar nežlunga. Bet jei tauta žlugs, jokia valstybė nepajėgs jos atgaivinti. Valstybė gali pavergtą tautą ilgai išblėsinti ar tiesiog genocidu sunaikinti. Tam tikrais atvejais valstybė gali suformuoti naują tautą įvairių tautinių grupių sudėtyje. Bet jokių atvejų ir niekas nepajėgs atgaivinti mirusios tautos. Todėl genocidas yra nepalyginamai siaubingesnis nusikaltimas už politinę okupaciją.

Teisingai St. Šalkauskis pagrindinę tautos reikšmę šiaip nusako: tautinė individualybė yra „aukščiausia ir turtingiausia sutelktinės individualybės lytis, kuri savaimingu ir būtinu būdu susidaro aplink žmogiškąjį individą, kadangi tarnauja jam nepakeičiama priemone jo individualybei viešai gyvuoti ir aktyviai reikštis“²⁷. Šiuose mūsų filosofo žodžiuose kreipiame dėmesį į tai, kad jis tautos vertę grindžia tarnavimu žmogiškajam individui. Iš tiesų, nors tauta yra aukščiau už valstybę ir visus kitus visuomeninius junginius, ji nėra aukščiau už žmogų. Priešingai, dėl to tauta ir yra „aukščiausia ir turtingiausia sutelktinės individualybės lytis“, kad jos tarnyba žmogui yra pati gyvybingiausia ir esmingiausia. *Nieko žmogiška nėra aukščiau už tautą, išskyrus patį žmogų*. Žmogus yra aukščiau ir už tautą, nes jis vienas yra nelygstamos vertės savo dvasine asmenybe.

Todėl būti tautai globaline bendruomene nereiškia jai būti totaline bendruomene, siekiančia nebe žmogui tarnauti, o jam viešpatauti. Tautos globališkumas, t. y. visų apjungimas, daro jai iš esmės svetimą kiekvieną totalizmą, pasireiškiantį dalies kėsinimusi visiems atstovauti ir tuo paneigti laisvę. *Visus telkdama, tauta iš prigimties yra visų laisvės versmė*. Tikra laisvė tėra visiems laisvė. Kur laisvė tėra daliai, ten iš tiesų laisvės nebėra. Visų aukos tauta privalo, visų solidarumu ji yra gyva. Todėl lygiai visiems privalu ir laisvę laiduoti. Jokia atskira grupė neturi teisės savo pažiūrų bei nusistatymų laikyti tautos valia ir skelbti tautos vardu. Ne tautos valiai tuo būdu atstovaujama, o nusižengiama tautai. Darymas iš tautos prievartos veiksnio totalistinės valstybės pavidalu yra nusikaltimas dėl to, kad tauta iš bendros visų motinos daliai yra verčiama pamote. Mylima, kas vertinga ir kas sava. O prievarta niekada negali būti nei vertinga, nei sava. *Tautiškumas privalo eiti su žmoniškumu*.

Remdama tautinį solidarumą bendruoju žmoniškumo principu, tauta neužsi-sklendžia savyje. Būdama globalinė bendruomenė, arba „bendruomenių bendruome-

²⁶ Ten pat, p. 25. Pilietinė visuma verčiame žodį *peuple*, kuris šiuo atveju reiškia ne ką kita, kaip naciją teisine prasme, t. y. visus piliečius.

²⁷ St. Šalkauskis, Tikrasis patriotizmas ir jo reiškimosi lytis. In: *Logos*, 1925, Nr. 2, p. 170.

nė“ (J.-T. Delos) dalinių grupių atžvilgiu, savo ruožtu tauta yra žmonijos, kaip tautų bendruomenės, narys. Kiekviena vertybė, nežiūrint savo idėjinio visuotinumą, tikrovė yra realizuojama individualiu pavidalu. „Žmogus apskritai“ tėra loginė sąvoka ir moralinė idėja. Tikrovė nėra „žmogaus apskritai“, o vienos ar kitos tautos žmonės. Kaip visi žmonės yra lygiai vertingi savo žmogiškuoju pašaukimu, taip ir visos tautos yra lygiai vertingos savo individualybės išplėtojimu. *Tautų individualumas kuria žmonijos turtingumą ir išreiškia žmogaus kūrybiškumą*. Tačiau, kita vertus, kiekviena individualybė visada savyje slepia ribotybę ta prasme, kuria idėja visada yra tobulesnė („grynesnė“) už tikrovę. *Jokia atskira tauta neišsemia visų žmogiškųjų galimybių*. Todėl nė viena tauta negali užsiskleisti nuo kitų tautų, savęs nenuskriausdama. Ne atšiaurus užsiskleidimas, o vienu kitoms atvirumas yra kelias, kuriuo tautos gali žadinti kūrybines galimybes savo individualiose istorijose, subėgančiose į vieną žmonijos istoriją. Kaip už visų dalinių grupinių skirtubių esmingesne iškyla tautinė vienybė, taip už visų tautinių skirtubių esmingesne iškyla žmonijos vienybė. Bet kaip būtų utopiška siekti tautoje suldyti tas visas bendruomenes, kuriomis ji remiasi, taip lygiai yra utopiška kosmopolitiškai svajoti tautų ištirpdytą žmoniją. Tai skurdesnės, o ne turtingesnės žmonijos svajonė!

2. *Tautiniai ryšiai (tautos „elementai“)*. Esame tautą analizavę kaip bendruomenę ir radę ją prigimtine, arba savaimine, ir globaline bendruomene. Tai tik formalinis tautos nusakymas, kuriuo labiau ją atribojome nuo valstybės, negu ją pačioje savyje išskleidėme. Toliau tenka imtis šio pastarojo uždavinio.

Kas yra tauta? „Visuomeninė grupė, susieta rasės ar bent civilizacijos bendrumu, istorine tradicija, bendromis aspiracijomis (net jei ši grupė ir nesudaro valstybės)“ – taip tautą apibrėžia A. Lalande'o redaguotas *Prancūzų filosofų sąjungos žodynas*²⁸. Pagrindinis vokiečių R. Eislerio filosofijos žodynas tautą apibrėžia šiaip: „kilme, tradicija, kalba, bendru likimu susieta žmonių bendruomenė, turinti tipingą „visumos dvasią“, „tautinę dvasią““²⁹. Trečia apibrėžtis: „kilme, kalba, gyvenimo būdu ir ta pačia istorija dvasiškai (kultūrinė tauta) ar ir politiškai (valstybinė tauta) suvienyta visuma, bendruomenė tiek dabartyje drauge gyvenančiųjų, tiek anksčiau buvusių ir seksimų kartų“ (J. Hoffmeister)³⁰. Galima būtų šių apibrėžčių eilę tęsti ir toliau, bet nėra reikalo: jau ir iš šių trejeto pavyzdžių matyti tie pagrindiniai „elementai“, kurie iškyla visose tautos apibrėžtyse. Tai: a. „rasė“, arba bendra kilmė; b. kalba; c. tradicija, gyvenimo būdas; d. bendras likimas, istorija. Visi šie veiksniai atitinkamos bendruomenės narius telkia į vieningą visumą – į tautą.

Kada tačiau nuo šių vadovėlinių apibrėžčių žvelgiame į tikrovę, į atskiras tautas, tuojau pastebime, kad bet kurio iš šių elementų gali ir stokoti, dėl to atitinkamai

²⁸ A. Lalande, *Vocabulaire technique et critique de la philosophie*. Paris: Presses Universitaires de France⁵1947, p. 648.

²⁹ R. Eisler, *Woerterbuch der philosophischen Begriffe und Ausdrücke*. Berlin: Ernest Sigfried Mittler & Sohn. II, ⁴1929, S. 202.

³⁰ J. Hoffmeister, *Woerterbuch der philosophischen Begriffe*. Hamburg, ²1955, S. 420–421.

bendruomenei nenustojant tauta buvus. Tai ir skatina pažvelgti, koks yra kiekvieno jų vaidmuo, sudarant tautą.

a. „*Rasė*“, arba *bendra kilmė*. Rasizmas tiek pat išpopuliarino rasės žodį, kiek jį savotiškai „sumitino“. Rasistiniai ideologai laikė rasę ne tik tautos esmę, bet ir apskritai visų dvasinių apraiškų pagrindą. Palikus nuošaliai rasistinį materializmą su jo „kraujo metafizika“, rasės klausimas priklauso antropologijai. Netekęs mitinės apoteozės, rasės terminas antropologijoje žymi žmonių somatinę, arba kūninę, klasifikaciją pagal kiaušo, veido ir nosies indeksą, kūno sudėjimą ir ūgį, odos, plaukų, akių spalvą etc. Pagal šias fizines skirtybes, kurios paveldėjimu persiduoda iš kartos į kartą, panašių savybių individai ir klasifikuojami rasėmis. Skiriama europidai (baltoji rasė, arba kaukazidai), mongolidai (geltonoji rasė) ir negridai (juodoji rasė). Toliau šios rasės skirstomos porasėmis, kurios paprastai taip pat vadinamos ir rasėmis, bet dėl kurių klasifikacijos jau daug mažiau yra sutarimo. Dalykas tas, kad žmogaus atveju turima reikalo ne su atskiromis rūšimis, o su tų pačių žmonių klasifikaciniu grupavimu pagal tam tikras skirtybes ir tam tikras panašybes. Nors rasinė klasifikacija nėra be realaus pagrindo, bet ji neteikia absoliučių kriterijų nustatyti atskiro individo rasinei priklausomybei, nes realus individas visada tik reliatyviai atitinka tą idealinį modelį, kuriuo jis matuojamas. Grynios rasės yra tik idealiniai tipai. Tikrovėje nėra gryną rasių.

Būdama tik biologinė kūninių panašybių vienybė, *rasė nesudaro visuomeninės grupės*, kuri sociologiškai egzistuoja. Yra visuomeninių grupių, kuriose ryškiai dominuoja ta ar kita rasė. Bet nėra visuomeninių grupių, kurios remtųsi kiaušo ar veido indeksu ar apskritai kūninėmis savybėmis. Todėl rasė kaip tokia nėra nė tautos esmė. Aiškiai tai liudija faktas, kad rasinis ir tautinis žemėlapiai nesidengia vienas su antru: ta pati rasė sutinkama įvairiose tautose, ir toje pačioje tautoje susitinka įvairios rasės. Pvz., šiaurinė rasė (nordidai) sutinkama Skandinavijos pusiasalio pietinėje ir vidurinėje dalyje, Suomijoje, Pabaltijo kraštuose, šiaurinėje Vokietijoje, šiaurinėje Anglijoje, rytinėje Airijoje ir net šiaurinėje Prancūzijoje. Rytų baltų, arba rytinių europidų, rasė paplitusi baltuose, guduose, rusuose, lenkuose, čekuose, vokiečiuose etc. Alpinė (ostinė) rasė tęsiasi nuo Luaros vidurupio Prancūzijoje ligi Dniepro Rusijoje! Dinarinė rasė sutinkama prancūzuose, vokiečiuose, lenkuose, austruose, šveicaruose, pietų slavuose. Viduržeminė rasė paplitusi ne tik Viduržemio jūros tautose, bet ir D. Britanijos Valijoje, Airijoje, pietinėje Rusijoje. Ypačiai didžiosios tautos yra mišrios rasinės sudėties. Prancūzų antropologas E. Pittard'as šiuo atžvilgiu Prancūziją vadina „Europos sinteze“. Lygiai taip yra ir su vokiečiais. Bet ir mažosios tautos nėra visiškai vienalytės rasiniu požiūriu, pvz., mūsų tautoje susitinka šiaurinė, rytų baltų ir dalimi dinarinė rasės. Visa tai liudija jau proistorinėje praeityje vykus didesnes žmonių migracijas iš vieno krašto į kitus. Todėl apie bet kurios tautos „bendrą kilmę“ galima kalbėti tik reliatyviai, turint mintyje ne vieną rasę, o tik tam tikrą rasių junginį.

b. Kalba. Kai rasė yra biologinis faktas, kalba yra socialinis faktas. Rasinės skirtybės žymi žmogų tik kaip gamtinę būtybę. Tuo tarpu kalba priklauso žmogui kaip dvasinei asmenybei. Gamtoje nėra kalbos. Kalba iškyla tik su žmogumi.

Kalba yra pats ryškiausias tautinės individualybės ženklas ir drauge pats reikšmingiausias veiksnys atitinkamai bendruomenei sudyti į tautą. Būdama komunikacijos (susižinojimo ir susipratimo) priemonė, kalba tiek pat savyje jungia vieną grupę, kiek ją skiria ir atriboja nuo kitų grupių. Mokydamasis tėvų kalbos, vaikas ne tik apskritai išbunda dvasiniam gyvenimui, bet ir drauge jungiasi tauton. Kalba įgalina žmogų palaikyti santykius su savaisiais tautiečiais ir naudotis savosios tautos dvasiniais turtais, sutelktais jos žodinėje kūryboje. Iš vaikystės pasisavinimas svetimos kalbos paprastai baigiasi ir nutautimu.

Iš tiesų, kalba yra toks reikšmingas tautinis ryšys, kad paprastai kiekviena tauta turi savo atskirą kalbą. Tačiau principiškai nėra kalbos negalima tapatinti su tautybe. Politinė bei kultūrinė ekspansija gali ilgainiui kalbą išplėsti ir skirtingose tautose. Mažiau atsparių ar apskritai mažesnių tautų atveju svetimos kalbos pasisavinimas paprastai savo paseka turi tų tautų išblėsimą, išstipstant toj tautoj, kurios kalba buvo pasisavinta. Tačiau turime tautų, kurios parodė tokio atsparumo, kad ir svetimą kalbą perėmusios išlaikė tautinę sąmonę. Tokiu pavyzdžiu yra airiai (tik iškovojo laisvę jie grįžta prie savo keltiškosios kalbos, kuri buvo bemirštanti) arba Ispanijos baskai (beveik neturėdami rašytinės literatūros ir iš dalies perėmę ispanų kalbą, jie ligi šiai dienai kovoja dėl tautinės gyvybės ir laisvės). Tačiau tokių pavyzdžių nėra daug, nes laikas palaužia atsparumą, ypač tuo atveju, kai stokojama sąmonės. Todėl istorija ir liudija, kad visos didžiosios tautos yra susidariusios įvairių kalbinių grupių susilydymu, kuris daugeliu atvejų dar dvigubinasi ir įvairių rasinių grupių susimaišymu. Pvz., anglai savyje telkia germanus ir keltus (škotai, valiečiai); vokiečiai sutirpdė prūsus ir daug slavų; prancūzuose susitinka romanai, keltai ir germanai, o Viduržemio jūros tautos susidarė lotynams asimiliavus daug ir neindoeuropietinių grupių (etruskai, ligūrai, iberai, net dalimi arabai); rusai taip pat asimiliavo nemažą neindoeuropietinių suomių-ugrų genčių ir mongolidų. Ir dabartyje kalbų ir tautų ribos nesutampa. Iš vienos pusės, yra kalbų, kurios vartojamos bent keliose tautose. Vokiškai kalba ne tik vokiečiai, bet ir austrai, šveicarai; prancūziškai – ne tik prancūzai, bet ir šveicarai, belgai. Anglų kolonistai įtvirtino savo kalbą Šiaurinėj Amerikoje, ispanai bei portugalai – Pietinėj Amerikoje, prancūzai – Kanados Kvebeke, Haiti saloj. Iš antros pusės, yra tautų, kuriose vartojama įvairios kalbos. Belgai kalba prancūziškai ir flamiškai, šveicarai – vokiškai, prancūziškai, itališkai ir retoromaniškai³¹. Taigi, nežiūrint viso savo reikšmingumo, nėra kalba nėra būtina sąlyga tautinei vienybei.

³¹ Kada tautybė neišskiriamai tapatinama su kalba, šveicarai ir belgai dažnai nenorimi būti tautomis laikyti. Tačiau ne aptartimis tenka tikrovę matuoti, o pagal tikrovę aptartis plėsti. Šveicarų ir belgų atveju turime pavyzdį tautų, besiformuojančių bendro istorinio gyvenimo pagrindu. Kita prasme tautybės nesutapimą su kalba liudija mūsų pačių istorija – kunigaikštinės Lietuvos diduomenė bei šviesuomenė anksti perėmė lenkų kalbą, bet dėl to netapo lenkais. Nei jie patys save lenkais laikė, nei

c. *Gyvenimo būdas*. Gyvenimo būdo terminą vartojame plačiausia reikšme, turėdami mintyje ir tam tikras pažiūras į pasaulį bei gyvenimą, ir įvairius papročius bei tradicijas, ir visas tas institucijas, kurias sukuria bendras gyvenimas, vienu žodžiu tariant – visa tai, kas sudaro savotišką etninę aplinką.

Kur žmogus begyventų, visur jis savo egzistencinėje kovoje su gamta susikuria žmogišką aplinką. Nuo oro permainų apsaugai jis statosi namus ir juos paverčia šeimos židiniu. Pagal klimatą jis taiko savo aprangą. Dirba žemę, medžioja ir žvejoja, imasi amatų, leidžiasi į prekybą etc. Kiekvienas darbas implikuoja atitinkamus darbo įrankius ir vienokią ar kitokią darbo techniką. Išaugusi mokslinė technologija darbo pasidalijimo procesą išvystė ligi smulkios specializacijos, kuri tam pačiam darbui sutelkia daugelį žmonių. Santykiai šeimoje, darbe ir apskritai draugėje visada remiasi tam tikromis normomis, kurias išreiškia atitinkami papročiai. Išaugusi valstybinė organizacija daug ką normuoja savo teisiniais nuostatais, bet vis tiek nemaža gyvenimo dalis lieka anapus teisinių normų ir ją valdo atitinkami moraliniai nusistatymai. Paprastai moraliniai nusistatymai remiasi tam tikra religija ar apskritai pasaulėžiūra. Pažiūros į gyvenimą išreiškiamos patarlėmis bei pasakomis (liaudies filosofinė išmintis), o aukštesniame kultūros lygyje filosofinėmis sistemomis bei kitais dvasinės kūrybos kūriniais. Nuo kasdieninio darbo atgaivos ieškoma šventiniame poilsyje – žaisme. Daina ir šokis veda į individualinę muziką ir poeziją, iš liaudies meno išauga individualinė dailė. Žmogiškoji žinojimo aistra žadina į mokslinį tikrovės tyrimą, į atradimus ir išradimus. Mokyklos, bibliotekos, muziejai, teatrai, spauda ir panašios institucijos mūsų laiku pasidariusios visų gyvenimo dalimi, išskyrus vad. neišsivysčiusiuosius kraštus.

Visa tai, ką schemiškai suminėjome, daugiau ar mažiau yra bendra visiems kraštams, nes visur žmogus yra toks pat, su tokiais pat poreikiais. Bet kiekviename krašte tai visa įgauna daugiau ar mažiau ryškų individualų charakterį. Nors iš esmės žmogus yra visur tas pats, atskiros etninės bendruomenės turi savitą gyvenimo būdą.

Tai, ką pavadinome gyvenimo būdu, kitu požiūriu dažnai vadinama *tradicija*. Visa, ką žmogus sukuria, nuo naujai sugalvoto įrankio ar darbo technikos ligi filosofijos ar poezijos, gali būti tik *perdurta, o ne paveldėta*. Tradicija yra kelias, kuriuo kultūrinis palikimas yra perduodamas vėlesnei kartai. Kiekviena bendruomenė savo gyvenimo būdą perduoda savo jaunosioms kartoms. Niekam netenka viską pačiam iš nieko pradėti, nes net ir pačios primityviosios bendruomenės iš tiesų yra pasiekusios reliatyviai reikšmingų laimėjimų. Perimdamos savosios bendruomenės gyvenimo būdą, individas savaime paženklinamas jai būdinga etnine individualybe. Daugiau ar mažiau apspręsdama individą, etninė aplinka veikia jo jauseną ir mąstyseną, nusitei-

mes jų išsižadame. Tačiau, kita vertus, šis pavyzdys aiškiai liudija, kaip kalba yra esminga tautybei. Kad ir ilgus amžius mūsų diduomenė bei šviesuomenė išliko lietuviai, nors ir pasisavinę lenkų kalbą, ilgainiui vis dėlto sulenkėjo. Tai pakankamai įspėja nenuvertinti kalbos vaidmens, kurį įsakmiau aptarsime vėliau.

kimus ir nusistatymus, daro poveikio jo pažiūroms ir interesui, elgesio normoms etc. *Kaip kiekvienas yra savo laiko, taip kiekvienas yra savo tautos vaikas.*

Ne visi minėtieji gyvenimo būdo elementai yra lygiai individualūs, t. y. būdingi tik vienai tautinei bendruomenei. Daug kas yra bendra ir kaimynams ar net ir už jų toliau. Pvz., tas pats gyvenamųjų namų tipas gali būti sutinkamas bent keliose kaimyninėse tautose; daugelio pasakų ar liaudies meno motyvai yra tarptautiniai; didieji individualinės kūrybos (filosofijos ir meno, muzikos ir dailės) laimėjimai tampa visų tautų turtu. Tačiau tai, kas suteikia tautinei bendruomenei individualybę, visų pirma yra ne atskiri gyvenimo būdo elementai, o jų visuma. Atskiri dalykai gali būti perimti iš kaimynų ar bent jų įtakoje susikurti, ir todėl dėl jų tautiškumo gali būti ginčijamasi. *Savo gyvenimo būdo visuma, o ne atskirais papročiais bet kuri tautinė bendruomenė yra individuali.*

Tačiau net ir savo visumoje imama gyvenimo būdo vienybė yra reliatyvi, ypač didžiosiose tautose, apimančiose didžiulius plotus, kuriuose gyvenimo sąlygos gali būti gana skirtingos. Pvz., bavarai savo gyvenimo būdu daug kur skiriasi nuo fryzų ar nuo prūsų, bet dėl to dar nėra pagrindo su Maritainu kalbėti, kad Vokietija tėra „tautų rinkinys“ (ten pat, p. 8). Taip žiūrint, lygiai ir Prancūziją būtų galima vadinti „tautų rinkiniu“, nes ir joje bretonai ar lotaringiečiai skiriasi nuo pikardiečių ar provansalų.

Net ir religinė vienybė nėra būtina tautinės vienybės sąlyga, nors religija yra labai reikšmingas veiksnys žmonėms jungti ir skirti. Vokiečiai nesuskilo į dvi tautas, nors vieni priėmė liuteronizmą, o kiti pasiliko katalikai. Žinoma, tuo atveju, kai tautai tenka dėl savo gyvybės kovoti su skirtingo tikėjimo tauta, religija įgyja ypatingą reikšmę tautiniam solidarumui ir atsparumui gaivinti. Žinome tai iš mūsų pačių tautinės kovos prieš rusus, kuri drauge buvo religinė kova prieš stačiatikybę, vartotą rusinimo priemone. Nieku būdu tačiau tai nereiškia, kad būtų galima tautybę tapatinti su religija, nes tai lygiai priešinga ir tautos, ir religijos esmei. Tautos atžvilgiu ją sutapatinti su religija būtų lygu paneigti sąžinės laisvę. Religijos atžvilgiu ją sutapatinti su tautybe būtų lygu dievu sustabinti tautą. Sąžinės laisvė, o ne religinė vienybė yra tautinės vienybės pagrindas.

d. Istorinis likimas. Kaip žmogus yra istorinė būtybė, taip ir tauta yra istorinė realybė. Tai netiesiogiai išreiškėme jau anksčiau sinonimiškai vartodami gyvenimo būdo ir tradicijos terminus. Etninė individualybė susikuria tradicijos pagrindu, perimant ankstesnių kartų laimėjimus. Tauta susiformuoja istoriniu vyksmu. O istorija lygiai implikuoja ir tradiciją, ir kūrybą. Jei kuri karta tik pasyviai priimtų praeities tradicijas, tai ji pati liktų lyg istoriškai neegzistavusi, nes nieko naujo nesukūrusi ir todėl neturinti nieko naujo perduoti sekančiajai kartai. Tradicijose sustingimas – tai gyvybės blėsimas, tai traukimasis iš istorijos. Istorija, telkdama praeitį, kreipiasi į ateitį. Gyvastingoje tautoje tradicija yra pagrindu kūrybai ir pažangai. Istoriskai egzistuoti – tai visą laiką veržtis pirmyn.

Dvi išvados seka iš tautos istoriškumo. Pirma, tautą sudaro ne tik dabar gyvenantieji jos nariai, bet lygiai ir tie, kurie anksčiau joj gyveno, ir tie, kurie ateityje tęs jos gyvybę. Istorija tauton telkia visas kartas, ir buvusias, ir būsimąsias. Todėl Adamas Mülleris tiesiog tautą apibrėžė istorine visuma: „kilni bendruomenė ilgos eilės buvusių, dabar gyvenančių ir dar ateisiančių kartų, kurios visos yra susietos vidiniu gyvybės ir mirties ryšiu“³². Antra, kadangi tauta tęsiasi per kartų kartas, joks atskiras laikotarpis neturi teisės save tapatinti su tauta apskritai ir save laikyti „visų tautiškiausiu“. *Visi laikai lygiai sudaro tautą*, visos dvasinio gyvenimo kryptys yra lygiai tautiškos, jei tik pajėgia tautą praturtinti naujais kūrybiniais laimėjimais. Jokia atskira kryptis nėra absoliutus tautiškumo matas, kuriuo būtų galima matuoti, kiek kitos kryptys stokoja tautiškumo. Tai būtų noras sustabdyti istorijos tėkmę. Tačiau istorija nesustabdoma: kiek iš vienos pusės istorija reiškia pagarbą praeičiai, tiek iš antros – laisvę ateičiai.

Kur yra laisvė, ten yra ir kova, nes visada tikrovėj vienų laisvė yra ribojama kitų laisvės. Nėra absoliučios laisvės, tėra laisvė istoriškai duotoje situacijoje. Todėl visada istorijoje laisvė susitinka su likimu, būtent su visu tuo, ką nulemia nebe mūsų valia, o kiti. Imant tautas, jų istorinis likimas visų pirma yra jų politinis likimas. Pačioje savyje tauta tenori laisvės, laisvai sutelkti savo vaikus. Tačiau taiki kaimynystė tėra idealas. Tikrovėje nėra kaimynystės be įtampos ir konfliktų. Savo apsaugai laiduoti tauta turi susiorganizuoti į valstybę. O kur jau yra valdžia bei jėga, ten netrūksta nė pagundos nuo savęs apsaugos pereiti į kitiems grėsmę. Todėl faktiškai istorija vyksta kaip karų istorija, kaip nuolatinis tautų grūdimasis. Šiame sąryšyje politinis likimas iškyla veiksmu, lemiančiu tautas. Laimė tautai spėti sukurti savo valstybę laiku, kol kaimynai dar nespėję įsitvirtinti grėsminga pajėga. Ir nelaimė tautai patekti svetimon valdžion, ypač mažai tautai ar dar nespėjusiai ryškiau susiformuoti. Sava valstybė tautai laiduoja jos narių saugų drauge gyvenimą. Priešingai, svetima valstybė tautai reiškia jos narių tirpdyimą svetimuosiuose. Jei valstybinės sienos suskaldo tautiškai giminingą bendruomenę į dvi dalis, kurių kiekviena pradeda savarankišką politinį gyvenimą, šis persiskyrimas virsta veiksmu išsiplėtoti skirtingoms tautoms. Šiuo būdu Austro-Vengrijos imperija, nors vėliau ir sudužusi, padėjo pagrindą iš vokiečių pradėti formuotis austrų tautai. Jei politinis likimas nebūtų išskyręs mūsų ir latvių, labai galimas dalykas, kad šiandien būtume viena tauta. Kita vertus, Šveicarijos atvejis liudija, kaip bendras politinis likimas gali vienon tauton sulydyti bent kelias skirtingas etnines grupes. Nesant nei bendros kilmės, nei bendros kalbos, istorinis likimas Šveicarijos žemėje sukūrė šveicarų tautą iš vokiškai, prancūziškai, itališkai ir retoromaniškai kalbančių grupių. Panašus atvejis yra Belgija, kur bendra istorija vienon tauton susieja prancūziškai kalbančiuosius valonus ir flamus, likimo atsietus nuo kilme jiems artimų olandų. Bet ypačiai ryškiai istorinis likimas formuoja amerikiečių tautą, jon tirpdydamas žmones iš visų žemynų ir visų tautų.

³² Adam Müller, *Elemente der Staatskunst*. Berlin, 1809, I, S. 204.

3. *Tautinė kultūra – objektyvusai tautos pagrindas*. Visi minėtieji veiksniai (bendra kilmė, kalba, gyvenimo būdas, istorinis likimas), skirdami vieną grupę nuo kitų ir ją iš vidaus siedami, yra reikšmingi tautai susiformuoti. Tačiau nė vienas iš jų nėra absoliučiai būtinas, nes kiekvieno iš jų gali ir stokoti tai ar kitai tautai. Prancūzai iš dalies, o amerikiečiai visiškai stokoja rasinės vienybės, šveicarai ir belgai – bendros kalbos; gyvenimo būdo vienybė didelėse tautose tėra labai reliatyvi ir daugiau ribojasi viešojo gyvenimo institucijomis, kita vertus, yra tautų, kurios savo istorinėje egzistencijoje iš viso niekada nėra pasiekusios valstybinės nepriklausomybės. Vienai tautai susiformuoti lemiamos reikšmės gali būti turėjęs veiksnys, kurio kita tauta gali iš viso stokoti (pvz., šveicarų sukūrė bendras valstybinis gyvenimas, o ukrainiečiai visą laiką liko išsklaidyti įvairiose svetimose valdžiose). Tik laimingais atvejais visi šie veiksniai susibėga draugėn vienoje tautoje. Žinoma, *juo daugiau ryšių sieja tautą, juo vidinis jos atsparumas yra stipresnis*. Priešingai, jei kuri tauta stokoja kurio nors ryšio, jos vienybė gali lengviau pavojun atsidurti (pvz., prieš Antrąjį pasaulinį karą ir jo metu belgų tautinei vienybei grėsme buvo beišaukęs flamų nacionalistų sąjūdis, siekęs atsiskirti nuo valonų ir lydytis su olandais į platesnę tautinę bendruomenę).

Kad ta ar kita tauta gali stokoti to ar kito ryšio, liudija, jog visi jie tėra materialiniai tautos elementai, tik „*medžiaga*“, iš kurios tauta susiformuoja. Kas tą medžiagą sulydo į *formas vienybę*? Kas kilmės, kalbos ir kitokį bendrumą paverčia tautiniu vieningumu? Kas etninę bendruomenę perkeičia tikra tauta?

Kultūra yra tautos „forma“, atseit tasai pradas, kuris sukuria tautą kaip tautą, nes ji materialinius tautos elementus sulydo į vieną visumą ir tuo būdu suformuoja tautinę individualybę. *Vidinė tautos vienybė remiasi jos kultūrine vienybe*. Kultūra suteikia tautai tą vidinę vienybę, kuri R. Eislerio tautos apibrėžtyje buvo pavadinta „visumos dvasia“, „*tautine dvasia*“. Todėl J.-T. Delos žodžiais, „*tauta yra lyg savotiška civilizacijos ir kultūros projekcija tam tikrame krašte*“³³.

Kultūra sukuria tautą, nes jai priklauso visi tie ryšiai, kurie sieja tautą. Kalba yra kultūrinė apraiška. Žmogiškai gyvenimo būdas yra iš esmės kultūrinis dėl to, kad jis yra pagrįstas kūrybine iniciatyva. Taip pat ir istorinį likimą žmogus turi tik dėl to, kad jis yra kultūrinė būtybė, ne tik paprastai laike trunkanti, bet ir jį pripildanti savo kūrybiniais žygiais. Tai visa niekam negali kelti klausimo. Bet tenka paaiškinti, kuria prasme su kultūra siejame bendrą kilmę. Faktiškai šį klausimą jau esame atsakę, svarstydami tautos ir rasės santykį. Pirma, rasė nesudaro visuomeninės grupės, nes kūninės savybės savaime žmonių nesieja sutelktine „mes“ sąmone. Antra, jokia tauta nėra rasiškai gryna. Todėl ir bendros kilmės terminas nereiškia rasinės vienybės, jis žymi ne rasę kaip tokią, o tam tikros mišrios rasinės sudėties draugę gyvenančius žmones. Pvz., kalbėdami apie savo lietuvišką kilmę, turime mintyje ne atskirą lietuvišką rasę, kurios iš tiesų ir nėra, o tą ilgą protėvių eilę, iš kurios gimėme, ne tik pa-

³³ J.-T. Delos, *La nation*, I, S. 178.

veldėdami tam tikrą psichofizinį tipą, bet ir perimdami jų kultūrinius laimėjimus. Taigi bendra kilmė išreiškia pačius žmones apskritai, o ne tik jų kūnines savybes, ir todėl ji yra ne tik biologinė, bet ir kultūrinė sąvoka.

Tauta ne staigiai ir ne iš nieko iškyla. Ji susiformuoja ilgu istoriniu tapsmu, kuriame mažesnės giminiškos grupės susilydo į vieningą aukštesnę bendruomenę. Vadiname šias ankstesnes grupes etninėmis bendruomenėmis dėl to, pirma, kad jos sudaro materialinį pagrindą, iš kurio susiformuoja tauta, ir dėl to, antra, kad jos ir formaliai savyje slepia tautos užuomazgą. Būtent kiekviena etninė bendruomenė jau turi tam tikrą kultūrinę individualybę, išreiškiamą atitinkama darbo įrankių bei darbo technikos sistema, tam tikra šeimos ir apskritai visuomenės santvarka, moralinių ir religinių pažiūrų visuma etc. Tuo būdu kultūriniai ryšiai sieja jau ir etninę bendruomenę. Jei tačiau etninės bendruomenės dar nelaikome tauta, tai dėl to, kad jos kultūrinė individualybė nėra pakankamai ryškiai išplėtotą. *Etninė bendruomenė išauga į tautą, išplėtodama savo kultūrą* ligi aukštesnio lygio ir tuo būdu susikurdama savo kultūros individualų stilių, ją išskiriantį iš kitų tautų. Stokodama aukštesnio lygio ir individualaus stiliaus kultūros, etninė bendruomenė lieka daugiau ar mažiau suskilusi atskiromis kiltimis. Kol nėra susikūrusi bendrinė kalba, tarmių skirtybės vaidina daug didesnę vaidmenį negu jau susiformavusioje tautoje. Kol nėra sukurta bendra valstybė, dažnai atskiros giminiškos kiltys ne mažiau tarp savęs kovoja, kaip su išoriniais priešais. Politinis bendros kilmės kilčių susivienijimas yra labai reikšmingas veiksnys etninei bendruomenei subręsti į tautą. Paprastai jis ir liudija, kad etninė bendruomenė jau ima išsiskleisti vieninga tauta. Tačiau politinis susiorganizavimas valstybės pavidalu pats savaime dar neliudija tikros tautinės vienybės pasiekimo. Jei politinio susiorganizavimo nelydi pakankamai intensyvus kultūros išsiskleidimas visose jos srityse, tai ir pasiektoji politinė vienybė nėra pakankamas laidas tautinei vienybei užtikrinti.

Gera tai žinome iš savo istorinio tragizmo: nors Didžioji Lietuvos Kunigaikštija buvo išaugusi į galingą valstybę, dėl nepakankamai gyvastingos savo kultūros ji nebuvo iš vidaus atspari svetimoms įtakoms; užtat jos šviesuomenė iš pradžių pasidavė gudų bei rusų, o vėliau lenkų kultūrinei įtakai, jau anksti atskildama nuo liaudies, kuri, neturėdama atramos ryškesnėje kultūroje, visuose savo pakraščiuose tirpo kaimynų naudai. Nesukūrimas pajėgios tautinės kultūros yra pagrindinė priežastis, kodėl, iš pradžių valdę milžiniškus svetimųjų plotus, ilgainiui ne tik praradome nepriklausomybę, bet atsidūrėme ir prieš pačios tautinės gyvybės išblėsimo grėsmę, šituo atžvilgiu skaudi mūsų istorinė patirtis akivaizdžiai liudija, kaip esmingai tautinė gyvybė bei vienybė yra susijusi su kultūrine vienybe bei gyvybe.

Tautinė vienybė neįmanoma be kultūrinės vienybės. Kultūra suteikia tautai dvasinę vienybę ir tuo būdu gaivina savo sukurtosios tautos gyvybę. Priešingai, kultūrinės gyvybės blėsimas drauge reiškia ir tautinės gyvybės blėsimą: juo tautinė kultūra silpnėja, juo stiprėja svetimųjų kultūrinė ekspansija, neišvengiamai sekama nutauti-

mo, svetimon tauton įsiliejimo, proceso. Tautinė asimiliacija vyksta ne kitu keliu, kaip kultūrine asimiliacija – svetimos kalbos, gyvenimo būdo etc. pasisavinimu, atsižadant to, kas sava. Visai teisingai amerikiečių sociologai nutautimo procesui suteikė akultūracijos, t. y. svetimon kultūrinėn grupėn įsiliejimo, vardą.

Būdama tautinės gyvybės versmė, drauge kultūra tautai yra jos pašaukimas, suteikiąs jos egzistencijai žmogiškąją prasmę. Pašaukimas iš esmės priklauso tik žmogui, kaip laisvai būtybei, privalančiai vertingai egzistuoti, ne tik faktiškai būti. Kitų gyvųjų būtybių atveju netenka kalbėti nei apie pašaukimą, nei apskritai apie prasmę: jos yra ištiesai palenktos gamtinei būtinybei, išskiriančiai bet kokius norminius reikalavimus. Kiekviena gamtinė būtybė visada jau faktiškai realizuoja savo esmę ir todėl jau savaime yra tokia, kokia ji yra. Tuo tarpu žmogaus būtį laisvė perkeičia galimybėmis, kurių realizavimas priklauso nuo jo paties. Būdamas laisvas, žmogus privalo pats realizuoti savo esmines galimybes ir šia prasme pats save sukurti. Kaip sau pačiam patikėta būtybė, jis visada stovi prieš galimybes ir tuo pačiu prieš uždavinius, kurių vykdymas ar nevykdymas lemia jo vertę. Todėl žmogui jo egzistencija yra ne paprastas buvimas, bet *paskirtis*, įpareigojanti taip gyventi, kaip jam privalu gyventi pagal savo pašaukimą. Žmogiškasis pašaukimas įpareigoja ne tik atskirą žmogų, bet tam tikru būdu ir visuomeninius susitelkimus tuo pačiu, kad jie visi privalo tarnauti žmogui. Nesiejame tautinio pašaukimo su jokių mesianizmu, kuris imasi savąją tautą skelbti „išrinktąją tautą“ dėl vienokios ar kitokios misijos. Istoriskai nėra išrinktųjų tautų, nes visos tautos yra lygiai pašauktos vykdyti savo paskirtį – tarnauti žmogui. Kaip J.-T. Delos pastebėjo, „tauta gimsta vykdant žmogaus istorinį pašaukimą“³⁴. Kiekviena tauta yra lygiai skirta sudaryti savo nariams žmogiškai vertingą aplinką. Todėl kaip atskiram žmogui, taip ir tautai kyla uždavinys *vertingai egzistuoti, ne tik paprastai laike trukti*. Vertingai egzistuoti – tai išplėtoti savo galimybes kūrybiniais laimėjimais ir tuo būdu laiko trukmę pakelti į istorijos rangą: tik tai priklauso istorijai, kas pažymėta kūrybine iniciatyva. Kultūra įveda tautas į istoriją. Kultūra padaro tautą vertingą ir tuo būdu iš „fakto“ ją perkeičia „vertybe“. Todėl vykdyti tautai savo pašaukimą – tai kurti savo kultūrą. Tautinis pašaukimas – tautinė kultūra. *Kurdama savo kultūrą, tauta vykdo ir savo pašaukimą.*

Kaip nėra žmogaus be kultūros, taip nėra tautų be kultūros. Jei kurią tautą vadiname primityvia ar tiesiog nekultūringa, tai ne dėl to, kad ji iš viso kultūros stokotų, o dėl to, kad jos kultūra yra žemo lygio. Kultūra nėra lygi kultūrai. Tik pakankamo lygio individuali tautinė kultūra daro tautą vertingą ir savo nariams, ir visai žmonijai. Juo tauta yra sukūrusi aukštesnę kultūrą, juo ji savo nariams teikia daugiau galimybių ir gyviau žadina jų kūrybinį nusiteikimą. Primityvaus lygio bendruomenė savo vienybę saugo masei būdingu reikalavimu, kad kiekvienas būtų visiškai toks, kaip „visi“. Kiekviena skirtybė laikoma nusikaltimu: kur nors kitaip pasielgti, negu „visų“

³⁴ Ten pat, I, S. 191.

priimta, – tai griauti bendruomenės pamatus. Todėl primityviose bendruomenėse tokia reikšmė skiriama visokioms formoms, ritualams, ceremonijoms. Kol absoliučiai galioja „visų“ spaudimas, vienybę grindžias niveliacija, tol kultūrinė pažanga sunkiai įmanoma. Bet kai tik atskiriems kūrybingesniems individams pasiseka sureliatyvinti „visų“ spaudimą, savaime ima ryškėti, kad yra galima gilesnė vienybė, visiškai nereikalaujanti visų vienodybės. Pvz., laisvė ieškoti tiesos pasidaro gyvesniu vienybės pagrindu negu reikalavimas nekritiškai tiesa laikyti visa, ką „visi“ laiko. Suvokiama, kad gilesnė vienybė visada savyje slepia ir dvasinę įtampą tarp galimų skirtumų. Dvasinių skirtumų laisvė nesilpnina tautinės vienybės ir nedaro tautos mažiau brangios. Prancūzų tauta nėra mažiau vieninga dėl to, kad šalia Racine'o ar Pascalio turėjo ir Rousseau su Voltaire'u, šalia P. Claudelio su F. Mauriaco – A. Gide'as su A. Malraux. Priešingai, turėję šiuos vyrus, nors ir tokius skirtingus, prancūzai turi daugiau pagrindo savo tautą branginti negu tie, kurie panašių vyrų iš viso neturėjo ir negalėjo turėti dėl savo per žemo kultūrinio lygio.

Kildama savo kultūriniu lygiu ir tuo pačiu augdama iš primityvios „visų“ viešpatijos į laisvą bendruomenę, tauta darosi savo nariams brangesnė vertybė. „Visų“ viešpataujama bendruomenė laikosi priverstiniu konformizmu – spaudimu, ir atskiras narys joje jaučiasi savai tik dėl panašybės į kitus. Tuo tarpu laisvoje bendruomenėje žmogus jaučiasi ne tik savai, bet ir laisvai. Tauta, sava kultūrine pažanga išaugusi į laisvą bendruomenę, tampa brangi ne tik kaip sava, bet drauge ir kaip tokia bendruomenė, kurioj jis gali laisvai reikštis visa savo individualybe. Tokia tauta savo vienybę grindžia nebe spaudimu, o traukimu visais savo kultūriniais laimėjimais ir savo teikiama laisve visoj galimoj skirtumų įtampoje. Tuo būdu tauta darosi brangi kaip pati laisvė, nes ji iš tiesų sudaro laisvą erdvę visiems savo nariams, kiek jie besiskirtų vienur ar kitur, tuo ar kitu požiūriu.

Drauge savo tautine kultūra tauta tampa vertybė ir kitoms tautoms bei apskritai žmonijai. Kiekvienas reikšmingas laimėjimas, vienoj tautoj pasiektas, principiškai pasidaro laimėjimu lygiai visiems. Visada vyksta tarp tautų kultūrinis bendradarbiavimas, kuriuo abipusiai gaunama kūrybinių paskatų. Ir juo kyla tautos kultūrinis lygis, juo auga jos interesas kitų tautų kultūriniais laimėjimais. Kultūra ne užskleidžia tautas savyje, o jas glaudina ir sieja į žmonijos visumą. Kaip nėra žmonijos atsietai nuo tautų, taip ir vadinamoji universalinė, arba visuotinė, kultūra remiasi atskirų tautų kultūriniais laimėjimais. *Visuotinė kultūra yra tautinių kultūrų vaisius*, nes daugiau ar mažiau visos tautos ją kuria. Visų tautų įnašai sudaro žmonijos kultūrinį lobyną.

Tačiau iš to neseka išvada, kad tautos kultūringumas būtų galimas matuoti jos įnešta dalimi žmonijos lobynan. Taip nėra. Savo įnašu pasaulio scenoje pirmauja didžiosios tautos, nes jos turi daugiau žmonių, labiau pajėgia globoti savo kūrybinius talentus ir savaime sudaro sąlygas lengviau pasiekti tarptautinę viešumą. Bet tai dar nereiškia jų pačių didesnio kultūringumo. Pačios tautos kaip tokios kultūringumo matas visų pirma yra ne atskirų jos kultūrinių laimėjimų suma, o visų jos narių

šviesumas, kultūrinių interesų plotis, kultūrinių nusiteikimų gylis. Šiuo atžvilgiu ir mažosios tautos gali lygiomis atsistoti šalia didžiųjų, netgi ne viena mažoji tauta šiuo atžvilgiu pralenkia ne vieną didžiąją tautą. *Kultūrinė didybė yra lygiai visoms tautoms prieinama*. Čia yra pagrindas, kodėl ir mažosios tautos turi lygią teisę laisvai gyventi, kaip ir didžiosios.

IV. Tauta ir asmuo

(Tauta kaip moralinė bendruomenė)

1. *Tautinė sąmonė – subjektyvusai tautos pagrindas*. Ligšiolinėje analizėje tautos pagrindu atskleidėme kultūrą. Kultūra kuria tautą, sulydydama materialinius jos elementus į vieningą visumą ir tuo būdu suteikdama jai vidinę vienybę. Kultūra įprasmina tautos egzistenciją, tapdama jos pašaukimu ir tuo būdu ją padarydama vertybių nešėja. Kadangi šiuo būdu tautinė individualybė savo pagrinde yra kultūrinė vienybė, galima tiesiog sakyti: *tauta – tai kultūra*. Nors toks tautos nusakymas yra teisingas, tačiau jis nėra pilnas. Apibrėždami tautą kultūra, nurodome tik objektyvųjį tautos pagrindą. Iš tiesų gi ne pačios kultūros negalima apibrėžti tik objektyvine jos reikšme. Nors kultūrinė kūryba iš tiesų vyksta kaip žmogiškųjų idėjų objektyvacija šalia žmogaus esančioje tikrovėje, tačiau iš esmės kultūra yra žmogiškoji būtis. Pirminė kultūros „vieta“ yra pačiame žmoguje, nes jis išoriniame pasaulyje objektyvuoja savo žmogiškosios būties gelmėse įsižiebusias idėjas. Nėra kultūros be žmogaus. Ypačiai to negalime pamiršti, svarstydami kultūros santykį su tauta. Kai tautą aptariame kultūra, tai iš tiesų žiūrime tik to objektyvaus ryšio, kuris tautos narius sieja į vieningą bendruomenę. To nepakanka. Drauge turime žiūrėti ir to, kad šiuo ryšiu yra siejami žmonės, kurie patys yra kultūros subjektai, jos kūrėjai ir nešėjai. Sulydydama materialinius tautos elementus į formos vienybę, kultūra sieja ne pačias šias logines abstraktybes, o konkrečius žmones, kurie tuo būdu patys lydosi į vieningą tautinę bendruomenę. Pagal tai ankstesnė tezė, kad kultūra kuria tautą, faktiškai teigia: *tauta pati save kuria, kurdama savo kultūrą*. Šis naujas formulavimas gali pasirodyti vedęs į užburtą ratą: kultūra kuria tautą, tauta kuria kultūrą. Faktiškai šis „užburtas ratas“ reiškia: jei tautą kuria kultūra, tai iš tiesų tauta pati save kuria. Ne pašalinės jėgos tautą „produkuoja“, o ji pati išsivysto istoriniu tapsmu.

Tauta kuria pati save, nes ji yra ne tik „objektas“, bet ir „subjektas“ tuo pačiu, kad ji yra žmogiškoji bendruomenė. O žmogus yra toks „objektas“, kurį apsprendžia subjektinė egzistencija, padaranti jį subjektą, t. y. sąmoningą ir laisvą būtybę. Tik faktiškai būti žmogui dar nereikia iš tiesų žmogiškai egzistuoti. Žmogiškajai savo egzistencijai žmogus išbunda tik su sąmone, kuri jame aktualizuoja laisvo apsisprendimo galimybę. Kol žmoguje pilnai neišbudusi ar jau iš dalies išblėsusi jo savimonė (savęs sąmonė), tol jis tik potencialiai gali būti laikomas subjektu. Todėl nelaikome tikrais,

t. y. už save atsakingais, subjektais nei kūdikio, nei psichiškai sutrikusio ligonio. Tam tikru būdu „subjektiškumo“ sąvoka galioja ir žmonių susitelkimams. Žinoma, kolektyvas neturi ir negali turėti individualinės „aš“ sąmonės, kuri yra pagrindinė šio žodžio reikšmė. Tačiau, telkdami sąmoningus individus, kolektyvai gali turėti ir turi sutelktinę „mes“ sąmonę. Racionaliai kuriamose organizacijose sutelktinė sąmonė iš pat pradžių yra ryški, nes jos yra sąmoningai steigiamos vienam ar kitam tikslui siekti. „Savaime“ susidarančiose bendruomenėse sutelktinė sąmonė daugiau ar mažiau išryškėja tik vėlesnėje raidoje. Kadangi jose sutelktinės sąmonės formavimasis vyksta palaipsniui ir pamažu, jis vyksta nejučiomis. Todėl, sakome, bendruomenė susitelkia „savaime“: iš pradžių bendruomeniniai ryšiai yra daugiau pasąmoniškai jaučiami, tik vėliau jie iškyla individų sąmonėn, tuo būdu kuriantis sutelktinei bendruomenės sąmonei. Šiuo keliu vyksta ir tautinės sąmonės formavimasis.

Faktiškai tauta formuojasi, istoriniame tapse kultūrai kuriant jos sutelktinę individualybę, kuri išspaudžia jos nariuose ir tuo būdu padaro juos tarp savęs giminingus, o nuo kitų skirtingus. *Bet tauta kaip tauta (tauta kaip „subjektas“) išbunda tik tada, kai joje subręsta sutelktinė sąmonė.* Kol tautinė sąmonė nėra išsiskleidusi, tol atitinkamos tautos lyg ir nėra, nes ji pati savęs nežino. Čia yra skirtumas tarp etninės bendruomenės ir sąmoningos tautos. Kol kalbėjome tik apie kultūrinį tautos formavimąsi, tol negalėjome etninės bendruomenės ir tautos principiškai išskirti: skyrėme antrąją nuo pirmosios tik aukštesniu kultūros lygiu ir ryškesne individualybe, atseit tik laipsniškai. Iš tiesų, tautos kultūrinio formavimosi požiūriu etninė bendruomenė yra lyg ankstesnė pradinė stadija, kurioje tauta užsimezga. Bet abi lygiai formuoja tie patys veiksniai, kuriuos bendrai pavadinome kultūra. Principiškai tautą nuo etninės bendruomenės išskiria tautinės sąmonės išsiskleidimas. Kol tautinė sąmonė nesubrendusi, tol tėra pasąmoniškai susieta etninė bendruomenė. Tik išsižiebiant tautinei sąmonei, etninė bendruomenė iškyla į tautą. Kaip kultūra yra objektyvusai tautos ryšys, siejās jos narius faktine panašybe, taip tautinė sąmonė yra subjektyvusai tautos ryšys, siejās jos narius dvasiniu nusistatymu. *Kultūra kuria tautą kaip „objektą“ (faktinę tikrovę). Tautinė sąmonė pažadina tautą kaip „subjektą“ (sąmoningos valios suldytą kolektyvą).* Žiūrėdami į tautą kaip faktinę bendruomenę, sakėme: tauta – tai kultūra. Žiūrėdami į tautą kaip sąmoningai savo vienybę teigiantį kolektyvą, galime sakyti: *tauta – tai sąmonė ir valia.* Tauta susikuria, suvokdama pati save ir norėdama būti, kas ji yra.

Mokslininkui etnologui ar sociologui, žiūrinčiam su dalykišku objektyvumu bei neinteresuotumu, natūralu tautą visų pirma rasti „faktu“ bei „objektu“ ir pagal tai ieškoti visų tų veiksnių, kurie lėmė jos susidarymą. Priešingai, tautos žadintojui, susirūpinusiam savo tautą pažadinti iš miego ar pavojaus valandą, visų pirma tauta yra „idėja“ ir „subjektas“, atseit ne tai, ką reikia tirti, o tai, ką reikia kurti ir į ką reikia apeliuoti, kad tauta būtų tuo, kuo privalo būti. Iš esmės šiedu skirtingi požiūriai nėra savyje priešingi: tauta lygiai yra objektas ir subjektas, faktas ir idėja, tikrovė

ir uždavinys. Bet kada šie požiūriai suabsoliutinami, išskyla viena antrai priešingos tautos sampratos: „objektyvistinė“ ir „subjektyvistinė“. Pagal pirmąją teoriją, tautybę apsprendžia nuo individo nepriklausomi kriterijai, ir todėl ji iš esmės nėra susijusi su sąmone bei apsisprendimu. Priešingai, italų tautinio susivienijimo kovotojui G. Mazzini kilmė, kalba etc. tėra tautybės išoriniai ženklai, o pati jos esmė yra „meilės sąmonė, sutelkianti draugėn visus atitinkamo krašto sūnus“³⁵. Panašiai sąmonę bei valią savojoje tautos sampratoje akcentuoja ir prancūzų filosofas E. Renanas. Tauta jam tai „siela, dvasinis principas“. Tautą sieja „moralinė sąmonė“: viena vertus, „kilnus solidarumas, sukurtas atliktų pasiaukojimų ir tų, kuriems dar ryžtamasi“, kita vertus – „pritarimas, aiškiai išreikštas noras tęsti bendrą gyvenimą“. Ne faktai, o aktai kuria tautą. „Turėti bendrų garbingų žygių praeityje ir bendrą valią dabartyje, būti draugėj atlikus didelių dalykų ir norėti dar jų atlikti – štai esminė sąlyga tautai“. Nuolatinis apsisprendimas yra būdas, kuriuo tauta egzistuoja. Tautos egzistencija yra „kasdieninis plebiscitas“³⁶.

Be abejo, kiekvieną dieną vykstantis tautos plebiscitas yra hiperbolinė frazė. Tautos egzistencija būtų kasdieninis plebiscitas tik tuo atveju, jei tauta būtų „grynas subjektas“, t. y. tik sąmonė ir valia. Bet tokiu „grynu subjektu“ nėra nei žmogus, nei tauta. Teigiant, kad tauta yra „siela“, negalima pamiršti, kad ji yra ir „kūnas“ (faktinė tikrovė). Tautinė sąmonė sukuria tautą kaip „subjektą“ ir įkvepia jai „sielą“ (šia prasme visai sutinkame su Mazziniu, kad „regimoji tėvynės forma“ be tautinės sąmonės yra panaši į lavoną, atseit į kūną be sielos). Tačiau tautinė sąmonė nesukuria pačios tautinės individualybės, arba tautos kaip „objekto“: tautinė individualybė suiformuoja istoriniame tautos tapsme anksčiau, negu joje įsižiebia sutelktinė sąmonė. Tautinė sąmonė tik suvokia tautinę individualybę, jos savitumą bei vertingumą. Todėl ir tautinis apsisprendimas („plebiscitas“) nėra nelygstamas apsisprendimas, nes faktiškai apsisprendžiama už tai, kas jau esama. Normaliai nėra netenka apsispręsti už tautą, kuriai priklausoma visa būtimi. Apsisprendimas išskyla rūpesčiu tik tada, kai svetima jėga imasi tautą blėsinti ar kai atskiri jos nariai atsiduria svetimon tauton. Bet ir šiais atvejais neina klausimas tik apie gryną apsisprendimą, nes ir šiais atvejais apsisprendimas remiasi faktiniu tauton jausimu. Kada iš tiesų tauton jausama, tai savaime už ją ir apsisprendžiama.

Subjektyvistinė tautos samprata, nekreipianti dėmesio į objektyvinius ryšius, siejančius tautos narius, ir tautos egzistenciją laikanti „kasdieniniu plebiscitu“, yra vienašališka. Objektyvinė tautos vienybė, pagrįsta bendra tautine kultūra, ir subjektyvinė tautos vienybė, paremta tautine sąmone, yra glaudžiai susietos. Kol tautinė individualybė nėra išplėtotą ryškia tautine kultūra, tol sunku ir tautinei sąmonei įsi-

³⁵ C. Sforzas parengta rinktinė: *Le piu' belle pagine di G. Mazzini*. Milano: Fratelli Treves, 1924, p. 148–149.

³⁶ E. Renano paskaita „Qu'est-ce qu'une nation?“, skaityta Sorbonoj 1882 m. Cituojame iš leidinio: *E. Renan, Discours et conférences*. Paris, 1887, (277–310), p. 306–307.

žiebt. *Vienybės sąmonės tautoje formavimasis vyksta drauge su faktiniu jos vienijimu-si, su tautinės individualybės formavimusi.*

Tačiau E. Renanas, G. Mazzini ir kiti tautos subjektyviškumo ideologai labai teisingai iškėlė *moralinį* tautos charakterį: nepakanka tautoje tik būti, jai pasyviai priklaustyti; privalu jai aktyviai angažuotis bei įsipareigoti. *Faktinę tautos vienybę tautinė sąmonė pakelia į moralinę vienybę.* Tautinė sąmonė ne tik suvokia tautinės individualybės savitumą, bet ir įpareigoja „gyventi tautai“: likti jai ištikimiams, rūpintis jos pažanga, ugdyti joje broliškumą etc. Čia vėl atsiskleidžia skirtumas tarp etninės bendruomenės ir tautos. Etninė bendruomenė tiesiog savo nariuose įspaudžia sutelktinės individualybės turinį bei formas, neturėdama reikalo apeliuoti į savo narių laisvę ir atsakomybę. J.-T. Delos žodžiais, „etninė grupė nesikreipia į asmenį žadinti jo laisvus sprendimus; ji sąlygoja jo tapsmą ir tuo būdu apsprendžia jo laikymosi būdus“³⁷. Toks savaiminis asmenų apsprendimas sutelktine individualybe lieka ir tautoje, tačiau tauta vien tik juo nepasitenkina. Turėdama prieš akis savo pašaukimą, sąmoninga tauta save suvokia ne tik faktu, bet ir uždaviniu. Todėl ji ne tik savaime apsprendžia savo narius, bet ir į juos apeliuoja dalyvauti tautinio pašaukimo vykdyme. Dalyvaudami šiame uždavinyje, tautos nariai dalyvauja jos pačios tolimesniame kūrime: jie nebėra tik „produktas“, kaip etninė bendruomenė, savo narius pasyviai apsprendžiančioj sutelktinės individualybės įspaudimu. Konformistinį spaudimą, kad kiekvienas būtų kaip „visi“, tautoj pakeičia asmens auklėjimas individualinei atsakomybei ir kūrybinei iniciatyvai. Kai etninei bendruomenei pakanka paprasto konformizmo, tai tauta remiasi sąmoningu patriotizmu.

2. *Patriotizmas kaip dvasinis ir moralinis tautos ryšys.* Kiekviena sutelktinė sąmonė remiasi atskirų asmenų individualiniu sąmoningumu. Tai galioja ir tautinei sąmonei. Tiek bet kuri tauta yra sąmoninga, kiek sąmoningi jos nariai. Juo daugiau tautos narių sąmoningai suvokia savo ryšį su tauta ir savo pareigas tautinių uždavinių vykdyme, juo tos tautos sąmonė yra skaidresnė. *Tautinė sąmonė atskirame individe išsiskleidžia patriotizmu.* Kaip anksčiau nurodėme, tautinė sąmonė kuria tautą kaip „subjektą“ ir tuo būdu yra subjektyvusai tautos ryšys (šalia kultūros, kaip tautos objektyviojo ryšio). Toks vaidmuo tautinei sąmonei tenka tik dėl to, kad atskiruose individuose ji įgyja patriotizmo pavidalą. *Patriotizmas tautinę sąmonę padaro dinamine jėga.* Gryna sąmonė tėra šaltas žinojimas, kuris pats savaime negali asmens niekam uždegti. Nieko nereikštų tautinė sąmonė, jei ji liktų tik neinteresuota tautinio individualumo įžvalga. Bet kas, ir svetimieji, gali neinteresuotai domėtis tautos individualybe! Tautinė sąmonė yra daugiau negu abejingas savosios tautybės suvokimas, nes negalima savosios tautos išpažinti be meilės jai įsižiebigimo. Patriotizmas tautinę sąmonę pripildo meile, kurios dinamizmas ir padaro ją gyvą jėgą. Tik tada asmens ryšys su savo tauta yra gyvas, kai asmuo ne tik „žino“ kam priklauso, bet ir iš tie-

³⁷ J.-T. Delos, *La nation*, I, p. 88.

sų savo tautą myli. Patriotizmas susieja asmenį su tauta dvasiniu ir moraliniu ryšiu. Tuo pačiu jis tampa apskritai tautinės vienybės įdvasinimu. Ankstesnė tezė, jog tautą subjektyviai jungia tautinė sąmonė, konkrečiai išplėtota teigia: patriotizmas tautą sulydo į moralinę bendruomenę. *Kaip savo faktine individualybe tauta yra kultūrinė bendruomenė, taip patriotizmu, savo narių dvasiniu ryšiu, tauta yra moralinė bendruomenė. Patriotizmas yra tautos širdis.*

Patriotizmas sieja asmenį su tauta, ir todėl svarstyti patriotizmą yra lygu kelti asmens ir tautos santykio klausimą: kodėl asmeniui privalu mylėti savo tautą? Savo ruožtu šis klausimas žadina kitus klausimus: ar galima įpareigoti ką nors mylėti? Ar meilė neišsibėbia savaime, be jokio įpareigojimo? Jei kas mylima, tai nereikia nė įpareigoti, bet jei kas nemylima, ar gali meilę įžiebtį net įpareigojimas?

Ką apskritai galima mylėti? Tik tai, kas yra verta meilės. Ir meilės yra verta tik tai, kas savyje yra vertinga. *Mylimos vertybės, ne faktai.* Faktai tėra pažįstami, ne mylimi. Jų pažinimas neišsiskleidžia meile. Tik vertybių atskleidimas išsiskleidžia jų meile. Pvz., negalima mylėti fizikos dėsnio ar cheminės formulės, bet galima mylėti mokslą kaip tiesos ieškojimą. Nėra ko mylėti rasę: vienokia ar kitokia odos ar akių spalva, vienoks ar kitoks veido ar kiaušo indeksas neslepia savyje jokios vertybės; todėl rasė ir nesudaro pagrindo visuomeninei grupei susiformuoti. Jei tauta tesiremtų rasiniu principu, nebūtų ko ir jos mylėti, nes pakaktų ją taip pat neinteresuotai tirti, kaip tiriamo visą gamtinę tikrovę. Bet kadangi tauta yra iš esmės kultūrinė bendruomenė, kultūros kuriama ir kultūrą kurianti, ji tuo pačiu yra vertybė tiek savo nariams, tiek kitoms tautoms, tiek pagaliau visai žmonijai. *Verta tautą mylėti, nes ji yra vertybių nešėja ir kūrėja.*

Bet ar visa, kas vertinga, yra visų mylima? Negali būti mylima, kas iš viso nėra pažįstama. Tačiau pažinimas meilei yra tik sąlyga, o ne pats pagrindas. *Meilė yra daugiau negu pažinimas, ir todėl nepakanka pažinimo jai įžiebtį.* Ir tai, kas savyje slepia vertybes, yra pažįstama tik savo faktine būtimi. Vertybės atsiskleidžia ne abstrakčiam pažinimui, o išgyvenimui, kitais žodžiais: ne „grynajam protui“, o visam žmogui. M. Schelerio žodžiais, abstraktus protas vertybėms yra taip pat aklas, kaip ausis bei klausia – spalvų pasauliui. Pažinimas atskleidžia tik faktinius objektus, o „vertybės yra mūsų patiriamos tik pajauta“³⁸. Vertybės yra ta objektų sritis, kuriai mūsų akis atveria tik pajauta, jausminis jų išgyvenimas. Kol vertybės nėra mūsų asmeniškai pergyvenamos, tol jų mums nėra lygiai taip, kaip mums nėra ir tų dalykų, kurių nepažįstame. Šiuo atžvilgiu vertybių atskleidimas panašus į tikėjimą, o ne žinojimą. Dievą iš tiesų pažįsta ne tas, kuris žino jo buvimo įrodymus, o tas, kuris juo gyvena. Panašiai ir *vertybės iš tiesų yra pažįstamos ne abejingu jų žinojimu, o vidine jų patirtimi.* Žinojimas iš esmės yra abejingas savo atskleidžiamai tikrovei: faktus pakanka konstatuoti, nereikia jų pergyventi. Kaip tik dėl to abstraktus protas ir lieka verty-

³⁸ M. Scheler, *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik*, S. 57.

bėms aklas, nes vertybių žinojimas dar nėra žmogui jų atskleidimas. Vertybės nėra abejingos: jas reikia ne abstrakčiai žinoti, o pačiam pergyventi. Žinojime meilė nieko nereiškia: faktai lieka tokie patys, ar jie mums patinka ar ne. Gi *vertybių atskleidime meilė yra pati tiesos versmė*. Viena vertus, vertybės atsiskleidžia tik meilei dėl to, kad jų atskleidimui reikia pačiam žmogui joms atsiskleisti. Kas lieka savyje užsidaręs kuriai nors vertybei, tas negali nė jos pergyventi. Kita vertus, vertybės savaime įžiebia meilę. Kas ką iš tiesų pergyvena, tas tam savaime tampa brangu. *Vertybių atskleidimas savaime yra jų pamilimas*.

Iš šio žinojimo ir meilės santykio galime suprasti meilės ir pareigos santykį. Kaip negalima vertybių atskleisti tik abstrakčiu jų žinojimu, taip lygiai negalime priverstinai įrodyti, kodėl vertybės turi būti mylimos. *Meilė nėra nei įrodoma, nei įsakoma*. Tik žinojimas yra priverstinis: faktus ir jais pagrįstus įrodymus turime pripažinti, ar mes jų norime ar nenorime. Kokie kada mūsų norai bebūtų, turime tikrovę imti tokią, kokia ji faktiškai yra.

Faktais kalba tikrovė, ir negalime jai nenusilenkti. Priešingai, meilė yra iš esmės laisva. Jokiais argumentais negalima priverstinai įrodyti, kad reikia ką nors mylėti. Jei ko patys nepergyvename mums brangia vertybe, tai ir visi argumentai palieka mus šaltus. Nė pareigos įrodymas negali meilės įžiebti. Kai mylime, mylime ne iš pareigos. Kas atliekama tik iš pareigos, tas nebe iš meilės atliekama (jei kas pareikštų mylis savo žmoną iš pareigos, ar tokio pareiškimo nelaikytume liudijimu, kad jis nebemyli?). Visada meilė laisvai įsižiebia, ne pašaline prievarta ir ne kaip pareiga, o vidiniu vertybės pergyvenimu. *Nieko negalima iš šalies meilei įpareigoti, bet meilė viskam iš vidaus įpareigoja*. Kas myli, laisvai įsipareigoja. Visų pareigų vidinis pagrindas yra meilė. Kur šio pagrindo stokoja, ten ir pareigos imperatyvo nebegirdima. Meilė siekia giliau už visas atskiras pareigas. Visos pareigos iš meilės semia savo jėgą. *Meilė gaivina visas pareigas*. Todėl, vienu žodžiu suglaudžiant, negalima meilei iš šalies įpareigoti, kad ji pati yra visų pareigų gilioji versmė.

Nuo šių pastabų, lietusių meilės ir pareigos santykį apskritai, grįžtame prie patriotizmo – savosios tautos meilės. Kodėl privalu asmeniui mylėti savo tautą? Tinka skirti, ar šis klausimas yra keliamas principiškai, ar jis keliamas atskiro individo.

Principiškai privalu asmeniui mylėti savo tautą dėl to, kad jis yra savosios tautos vaikas lygiai taip, kaip kiekvienas esame savo gimdytojų vaikai. Tauta yra visų mūsų bendroji motina. Motinos ir vaiko žodžiai nusakyti tautos ir asmens santykiui nėra tik poetinė metafora. Jie realiai išreiškia, kad dvasine prasme visus mus yra suformavusi savoji tauta. Neatsitiktinai lotynų kalboj žodis *natio* „tauta“ yra sudarytas iš žodžio *nasci* „gimti“. Kaip gimdytojai – tėvai pažadina mus vitalinei gyvybei, taip dvasinis mūsų išbudimas ir brendimas vyksta tautos poveikyje. Visi tie veiksniai (kalba, gyvenimo būdas etc.), kurie yra formavę tautą, formuoja ir mus. Visai teisingai J.-T. Delos tautinę aplinką vadina genetinė aplinka ir jos vykdomą formavimą – geneze. Jo žo-

džiais, „aplinka gimdo, ne tik susiporavę individai; žmogus yra būtybė, kurio genezė yra susieta ne su kelių asmenų, bet taip pat su bendruomenės veikla“³⁹.

Jau besimokydami pirmųjų gimtosios kalbos žodžių, prisunktų prasme, idėjomis ir emocijomis, atsiskleidžiamame tautos dvasiniam pasauliui. Nuo liaudies išminties pasakose ligi visuotinių problemų filosofų ir rašytojų veikaluose, nuo vaikystės draugų kaimynystėje bei mokykloje ligi pasaulėžiūrinių organizacijų ir kitų sambūrių, nuo kasdieninių papročių ligi tautos istorijos didžiųjų tradicijų – visa tai žadina mūsų dvasią, iš visų pusių mus pavidalina ir brandina tuo, kuo išaugame. Savo jaunosios ir mąstysenos ypatingumu, savo žvilgiu į pasaulį, savo pažiūromis į žmones, savo nusistatymu į gyvenimą, viskuo atspindime savo tautą. Visame savo būties plote esame paženklinę savosios tautos individualybę. Todėl nuo seno tauta turi tėvynės vardą (lotyniškai patria iš pater „tėvas“, vokiškai Vaterland, angliškai fatherland ar motherland). Būdama tėviškoji – motiniškoji mūsų būties versmė, tauta mums yra brangi, kaip mūsų pačių būtis. Tautos pagimdyti (dvasinio mūsų subrandinimo prasme), ją mylime ir privalome mylėti, kaip mylime ir privalome mylėti savo tėvus. Tam tikrais atvejais, iškilus pavojui tėvynės laisvei, privalome tautą dargi aukščiau tėvų pastatyti pagal šv. Augustino žodį: „pirmieji tau yra tėvas ir motina, bet tėvynė tebūnie aukščiau ir už tėvus“ (primi tibi sunt pater et mater, maior sit patria et ipsis parentibus tuis)⁴⁰. Todėl tėvynės meilę krikščioniškoji moralė jungia su tėvų meile bendru pietizmo vardu ir skelbia ją privaloma dorybe. Gražiai krikščioniškąją patriotizmo sampratą suglaudė M. de Munnynckas šiais žodžiais: „Tėvynė iš visų pusių mus formuoja giliu ir neišdildomu būdu, ji mus gamina ir tuo pačiu yra Dievo bendradarbė sukurti mūsų asmeniui. Todėl tėvynės meilė ne tik pasiteisina prieš protą, bet ir iškyla mums privalomąja dorybe, savo būdu atsistojančia šalia Dievo meilės ir sūniškojo pietizmo“⁴¹. Lygiai tėvynės meilę laiko dorine prievole ir kitų civilizacijų nekrikščioniškosios moralės. Pagaliau tauta lieka asmeniui ta pati ir tuo atveju, kai jis moralės nesieja su jokia religija ir tautos nesuvokia „Dievo bendradarbe“: kaip žmogus į save bežiūrėtų metafiziniu požiūriu, dėl to nesikeičia nei jis pats, nei doriniai principai. Kas žmogiškai vertinga, tas lygiai visur ir visada yra žmogui privaloma.

V. Patriotizmas, kosmopolitizmas, nacionalizmas

1. *Tautinio nejautrumo priežastys (egoizmas, nutautimas, kosmopolitizmas)*. Privalu žmogui mylėti savo tautą, nes ji yra jo dvasinė versmė. M. de Munnyncko žodžiais, šiuo atsakymu tautos meilė „pasiteisina prieš protą“, t. y. atskleidžia savo žmogišką

³⁹ J.-T. Delos, *La nation*, I, p. 86.

⁴⁰ Sermo 82, 5, 8.

⁴¹ M. de Munnynck, O. P., kalba, pasakyta šventinant Fribourgo lietuvių studentų vėliavą. In: *Romuva*, 1922, Nr. 2, p. 12.

prasnę. Bet ar šiuo atsakymu tautos meilė „pasiteisins“ ir prieš tą, kuris reikalauja įrodomas, kodėl jis turi savo tautą mylėti? Be abejo, ne. „Pasiteisinimas“ nėra įrodomas. Kada asmeniškai klausama, kodėl reikia mylėti savo tautą, laukiama įrodymo ten, kur jo principiškai negali būti. Kaip apskritai meilė, taip ir tautos meilė negali būti įrodoma ta pačia prasme, kuria spalvos negali būti įrodomos akhlajam. Spalvas galima praregėti ne įrodymais, o akių pravėrimu! *Galima įrodyti faktus, o vertybes reikia pačiam praregėti*. Todėl galima įrodyti, kad tauta formuoja savo narius, bet negalima įrodyti, kad dėl to ji turi būti mylima. Meilės neįrodo nė jos suvedimas į objektyvesnę teisingumo dorybę: gražink, ką privalai⁴². Kas nejaučia pareigos be įrodymo, tas ir šiuo atveju nesijaus įpareigotas: kas iš to, kad tauta mane sukūrė; jei ne toj, tai būčiau gimęs kitoj tautoj! Ne tik tautos, bet ir tėvų meilė neįrodoma tam, kas jų nemyli. Ir šiuo atveju gali būti atsakyta: jei ne tie, tai kiti tėvai būtų pagimde, o jei nei tie, nei kiti, tai nebūčiau pasaulin atėjęs ir nebūčiau reikalaujamas mokėti skolų, kurių pats nepasidariau, – žinokitės! Jokia pareiga negali „pasiteisinti“ tam, kuris reikalauja jos įrodymų. Kiekviena prievolė remiasi vertybe: „privalu“ faktiškai reiškia vertinga. *Kas nejaučia to, kas vertinga, tam jokia pareiga negali būti įrodyta*.

Štai kodėl tas, kuris laukia įrodomas, kodėl jį saisto savosios tautos meilės pareiga, niekada negali susilaukti atsakymo. Kas myli savo tautą, tas myli ją be įrodymų, kurių jam nereikia. Gi tam, kuris reikalauja įrodyti patriotizmo pareigą, vietoj laukiamo įrodymo galima tik nurodyti, kokios priežastys lemia asmens tautinį nejautrumą. Suminėtinis toks priežastys.

Pirma, tasai *egoizmas*, kuris yra aklas apskritai visoms vertybėms. Jis viską mato tik materialine nauda, ir visos vertybės jam yra tik priemonės pelnui medžioti. Jei apsimoka, egoistas gali vaidinti ir patriotą. Bet kai tik patriotizmo vaidyba nebeduoda pelno, o reikalauja aukos, jis vieną tėvynę pakeičia kita: *ubi bene, ibi patria* – kur gerai, ten ir tėvynė. Egoistui nėra išdavimo, nes jam nėra nė ištikimybės. Visos meilės ir ištikimybės jam nieko nereiškia, jei jis nemato pelno. Ir išdavystė jam yra „vertinga“, jei tik ji pasirodo pelninga. Nėra įrodymų, kurie galėtų egoistui atverti akis egoizmo menkystei praregėti. Ne įrodymai gali atskleisti egoizmo menkystę, o gyvenimo smūgiai, akivaizdžiai parodydami, kas ko buvo verta.

Antra tautinio aklumo priežastis – vidinis asmens suskilimas *nutautimo* procese. Kilęs iš vienos tautos, bet daugiau veikiamas kitos tautos, nutaustantysis nebejaučia, kuri tauta yra savoji tauta. Ar vienu atveju jis renegatiškai nekės savo tėvų tautos, ar antru atveju jis be aistros ją paliks, lygiai abiem atvejais tauta jam atrodo keičiamas dalykas ir tuo pačiu negalės būti vertinamas nepakeičiama vertybe. Kadangi prie nutautimo klausimo teks toliau atskirai sustoti, šioje vietoje pasitenkiname tuo, ką pasakėme.

⁴² A. Sužiedėlis, Aiteininkai ir lietuvių tautos egzistencija. In: *Aidai*, 1960, Nr. 8, p. 313–319.

Trečia tautinio neįtautumo priežastis – doktrininis aklumas tautai, arba vadinas *kosmopolitizmas*. Jo yra įvairių rūšių: pacifistinis kosmopolitizmas amžinosios taikos idealą grindžia tautų išnykimu; imperialistinis kosmopolitizmas tautų išblėsinimo siekia anttautinių didžiųjų valstybių sukūrimui; materialistinis kosmopolitizmas tautines skirtybes nuvertina proletariniu ar kapitalistiniu internacionalizmu; idealistinis kosmopolitizmas siekia vieningos žmonijos įgyvendinti broliškumo idealui etc. etc. Vieni tautas tik nuvertina, laikydami jas tik istorine apraiška, ilgainiui pranyksiančia; antri linkę tautas tiesiog smerkti kaip kolektyvinio egoizmo židinius. Vieni nuoširdžiai svajoja kosmopolitizmo idealą, antri tik kitiems jį skelbia spartesniam jų sudorojimui. Bet lygiai visi kosmopolitai neįaučia tautos savito vertingumo ir nusideda utopizmu, tikėdamiesi tautų išnykimo.

Žmonijos išsiskyrimas tautomis nėra dirbtinis ir praeinamas stovis, ir patriotizmas nėra su laiku išnyksias prietaras. Tauta yra tikrovė, kuri remiasi žmogaus prigimtimi. Analizuodamos tautos žmogiškąją prasmę, prancūzų filosofas Maurice'as Blondelis teisingai atskleidžia, kad idealinė valios tendencija į begalinę ekspansiją tikrovėje eina drauge su tendencija užsidaryti ir tuo būdu apsiriboti. Tai, ką valia laimi besiplėsdama už savęs, negali būti išsaugota, jei ji neapsiriboja tuo, ko siekė. Išcentrinė (centrifuginė) tendencija įgyja savo prasmę tik grįžtamąją įcentrinę (centripetinė) tendencija, nes negalima pasiekti vieno meilės be kitų išskyrimo. Būtina atsakyti tolimesnio plėtimosi, jei norima iš tiesų laimėti, į ką valia veržėsi. Šia prasme M. Blondelis ir sako, kad „valia atsидaro tik tam, kad absorbuotų ir užsidarytų“. Be apsiribojimo neįmanoma jokia vienybė; kiekviena vienybė kaip tik yra brangi šiuo savo uždaru. Santuokinė vienybė yra tokia gili ir žavi kaip tik dėl to, kad ji iš dviejų meilės ryšio išskiria visus kitus: meilės jungiamoji pora santuokoj izoliuojasi nuo supančiosios daugumos, lyg „protestuodama prieš masės banalumą“. Panašiai, teisingu M. Blondelio nurodymu, yra tautos atveju. Viena vertus, tautoj individas randa plačią bendruomenę, kurioj jis tampa broliu su visais savosios tėvynės vaikais. Tačiau, kita vertus, šis tautinio broliškumo žavesys savo sąlyga turi, kad svetimieji liktų svetimaisiais, kad „kiekvienam tebūtų viena tėvynė ir kad šis daiktavardis neturėtų daugiskaitos“⁴³.

Tautos nėra nei sukeičiamos (individo atžvilgiu), nei pakeičiamos (žmonijos atžvilgiu). Tai, kad tauta tėra dalinė vienybė, realizuota vienoj grupėj, nedaro jos priešingos žmonijai. Kultūrinė pažanga vis labiau įgalina tautų santykius ir tuo būdu vis giliau kuria visuotinę žmonijos vienybę. Bet utopiška svajoti, kad vienalytė žmonija, sutirpdžiusi tautas, galėtų jas atstoti. Dar kartą pasinaudojant M. Blondelio žodžiais, „žmogiškoji prigimtis yra tokia turtinga vidinėmis galimybėmis, kad visos jos negalėtų būti išplėtos vienintele lytimi, vienoj tautoj ir toj pačioj epochoj“⁴⁴. Todėl žmonijos istorija vystosi atskiromis tautomis. Tik tautų įvairybė įgalina žmogiškąją prigimtį išsiskleisti visu savo turtingumu. Visuotinė žmonijos vienybė prasmingai gali būti sie-

⁴³ M. Blondel, *L'action*, Paris: Félix Alcan, 1937, II, p. 278–279.

⁴⁴ Ten pat, p. 496.

kiama ne neigiant dalines tautų vienybes, o ugdant tautų bendradarbiavimą. Ne tautų išnykimas ar pasaulinių imperijų kūrimas, o laisvų tautų darni bendruomenė yra kelias į taiką ir visuotinį broliškumą, kurių ilgisi kosmopolitizmo idealistiniai atstovai.

Kosmopolitai laiko tautas praeinama apraiška dėl to, kad jie, vienašališkai vertindami žmonijos vienybę, neregį tautų savito vertingumo. Jei kosmopolitizmo idealas ir būtų įmanomas įvykdyti, nėra ko juo žavėtis: jo įvykdymas ne praturtintų žmoniją, o nuskurdintų. Jau nurodydami tautų egzistencijos pagrindą žmogiškoje prigimtyje, pastebėjome, kad šios pastarosios visą turtingumą išskleidžia tik tautų įvairybė. Šiai pastabai toliau paremti pateikiame N. Hartmanno, bene žymiausio mūsų amžiaus etiko, pasisakymą tautos ir žmonijos santykio klausimu. Kaip N. Hartmannas nurodo, „griežta visuma“ tėra idėja, o konkreti etinės tikrovės sfera yra reali bendruomenė, būtent tauta. Todėl ne „visumoje griežta prasme“, o tautoje išsiskleidžia pilnuma visų vertybių, kuriose individas dalyvauja. Palyginus su tautos realizuojama vertybių pilnuma, „tai, kas yra bendrai žmogiška, yra pakankamai blanku“. Todėl tautos savitosios vertybės niekada neprivalo būti paneigtos niveliuojančiąja žmonijos idėja. Priešingai, „pačios žmonijos idėja taip pat yra reikalinga tautinės individualybės, kaip valstybė yra reikalinga asmeninės individualybės: žmoniškumo ir jo etoso išvystymui įvairybė ir savarankiškas vertybių skirtingumas yra ne mažiau esmingi kaip aukštesnioji vienybės perspektyva“. Ne tik apskritai kultūra yra susieta su tautine individualybe, bet ir kiekviena tauta žmonijos visumoje turi specifinį uždavinį, kuri tik ji savo ypatiniais gabumais ir istorine situacija gali atlikti. Šis uždavinys yra vidinė tautos paskirtis, „nepakartojamai vienintelė ir nepalyginama tautinė idėja“. Gali tautai nepasisiekti šią idėją aiškiai suvokti ir sėkmingai realizuoti, bet kaip tik dėl to „yra tragiškas reginys, kai žlunga tai, kas buvo galima tik vieną kartą ir tik vienoj tautoj“. Kita vertus: „yra didinga ir prakilnu istorijos dramoje, kai vidinė tautos paskirtis išpildoma, nes išpildytosios tautinės vertybės išlieka dvasiniu paveldėjimu ir tada, kai realusis tautos kūnas jau seniai yra sunykęs“⁴⁵. Siekti kosmopolitinio tautų ištirpdyimo – tai žlugdyti ateities viltis. *Kosmopolitizmas – tai moralinis genocidas*. Neatsitiktinai visi pavergėjai visada stengėsi pavergtuosiuose skiepyti kosmopolitines nuotaikas.

2. *Patriotizmas kaip dorinis asmens įsipareigojimas tautai*. Mylėti savąją tautą yra lygiai žmogui savaiminga, kaip privalu. Tautinė sąmonė, suvokusi tautos vidinį vertingumą, savaime išsiskleidžia tautos meile, o savo ruožtu tautos meilė savaime asmenį įpareigoja savajai tautai ir tuo būdu pakyla į dorinį lygį. Bet ar savaime jau patriotizmas visada yra lygiai vertingas? Koks privalo būti tikrasis patriotizmas?

Analizuodami patriotizmą kaip tautinės sąmonės išsiskleidimą tėvynės meile, atsisakėme iš šalies jo pareigą „įrodyti“, nes meilė išsižiebia savaime, o ne priverstinai įrodoma. Laisvas entuziazmas, o ne pašalinė prievarta yra meilės sąlyga. Tačiau tai nieku būdu nereiškia, kad apskritai patriotizmas būtų arbitrams dalykas („noriu

⁴⁵ N. Hartmann, *Ethik*. Berlin: De Gruyter, ³1949, S. 334–335.

myliu, noriu ne“) ar kad jis išsisemtų tik emociniu savosios tautos branginimu. Neįmanoma iš šalies asmenį įpareigoti patriotizmui, bet patriotizmas iš vidaus asmenį įpareigoja. Todėl, kiek, viena vertus, patriotizmas yra psichologinis faktas, tiek, kita vertus, – dorinis uždavinys. Ne savaime jau patriotizmas yra dorinė vertybė, o tokia jis privalo būti. Čia yra pagrindas kelti klausimui, koks yra tikrasis patriotizmas, t. y. koks iš tiesų patriotizmas *privalo* būti.

Kaip kiekvienoje meilėje, taip ir patriotizme yra tam tikra dialektinė įtampa tarp mylėti tai, kas sava, ir siekti to, kas vertinga, tarp mylėti savaime („jausmu“) ir meilę paversti įsipareigojimu. Norėdami atsakyti, koks yra tikrasis patriotizmas, ir turime išskleisti, kaip ši meilės įtampa iškyla savosios tautos atžvilgiu.

Meilė įsižiebia *savaime*, nes mylima tai, kas *sava*, t. y. kas asmeniškai brangu. Ir savoji tauta yra mylima dėl to, kad ji yra sava, o ne dėl kokių objektyvių jos savybių (žmonių kilnumo, krašto gražumo, istorijos didingumo etc.). Jei pašaliniam žvilgiui mano tauta ir niekuo ypatingu neišsiskiria iš visų kitų, netgi nuo kitų yra atsilikusi, man ji vis tiek yra iš visų brangiausia. Ne į abstrakcijas meilė kreipiasi, o į konkrečią tikrovę, bet šioje tikrovėje meilės žvilgis yra lyg aklas ta prasme, kad jis nesiima dalimis analizuoti, ką myli ir ko ne. Ne dalimis mylima, o visumoje, todėl lyg akilai. Tik gražuolių konkurse matuojamos linijos, vertinama figūra, akys etc. Mylinčiam žvilgiui mylimoji visada graži ir visa graži, nors pašalinis žvilgis joje pajęgtų grožio tik labai nedaug rasti. Panašiai ir su tautos meile. Ji taip pat visa nušviečia savo šviesa, suteikiančia brangaus žavumo ir tam, kuo svetimieji negali žavėtis. Įspūdingu tokios meilės liudijimu yra J. Tumo-Vaižganto išpažintis: „Man viena tikrai tebuvo skanu ir malonu – čepuoti, kad ir nešvarų, bet tautinį čiulpiką. Vyžota, lopyta mano Lietuvėlė, bet mano! Lininiai, arielkiniai, mėšluočiai, dažnai padlecai tie lietuviai, bet mano broliai“. Tai nėra perdėto patoso žodžiai, jais kalba nuoširdi tėvynės meilė. Kiekvienas patriotas juos gali pasirašyti. Iš šių Vaižganto žodžių matyti, kaip giliai jis Lietuvą mylėjo, daugiau negu iš deklamacinio didžiavimosi herojine praeitimi, didvyrių žygiais ir pan. Herojiniais žygiais gali grožėtis ir svetimieji, bet tik savasis gali šiluma apgaubti ir artojo vyžas!

Mylima, kas sava. Tačiau *mylėti, kas sava, nereiškia lygiai vertinti visa, kas sava*. Čia išsiskiria akla meilė ir tikra meilė. Tik iš tiesų akla meilė neskiria to, kas verta mylėti, nuo to, kas nėra meilės verta. Kaip tik dėl to tokia meilė yra ne tik akla, bet ir bergždžia: kas lygiai garbina visa, kas sava, tas pasitenkina tuo, kas yra, ir tuo pačiu atsisako siekti pažangos. Priešingai, tikra meilė nereikalauja užsimerkti prieš tai, ko neverta mylėti nė savuosiuose. Ji nėra akla, ji viską aiškiai regi: „didvyrių žemę“ ir „arielkinius padlecus“, žmones ir vyžas. Visą regėdama, tikroji meilė niekam nėra abejinga: jai skaudu dėl viso to, kas savuosiuose yra primityvu, tik ji į visa žvelgia su ryžtimi nuveikti tai, kas netobula. Todėl jokie tikrovės šešėliai nepajėgia meilės sudrumsti, kaip liudijo Vaižgantas. Tai kas, kad Lietuva yra vyžota ar kad nemaža lietuvių yra „padlecu“! Mylima ne vyžos ar apsileidimas, o pati Lietuvėlė, nežiūrint vyžų,

skurdo ar tamsos. Meilės negali mažinti nei vyžos, nei skurdas, nei tamsa, nes visa tai jos šviesoje tėra uždaviniai, įpareigojant kovoti už skaidresnę ateitį. Būtų tikras savo moralinės menkystės liudijimas išsižadėti savosios tautos dėl „vyžų“: skurdas (ar apskritai žemesnis kultūrinis lygis) nėra gėda, bet tikra gėda yra gėdytis savo brolių dėl to, kad jie vyžoti. Tačiau nemylėtų savo brolių tas, kuris jų skurdą iš šalies vaizduotųsi idile ir ramiai sutiktų su vyžomis, lyg koku tautiniu simboliu, ir nestotų kovon su skurdu ir kitais tikrovės šešėliais. *Mylėti savo tautą – tai kurti ją tokią, kad ji būtų verta entuziazmo visu savo būties plotu.* Tai, kas privalo būti, meilei yra esmingiau už tai, kas faktiškai yra. Jos žvilgis nesiriboja faktine tikrove, todėl tikrovė jai nėra beviltiška. Mylėti – tai būti gaivinamam vilties ir tuo pačiu būti įpareigojamam ateičiai.

Kreiptis ateitin – tai įsipareigoti veiklai. Meilė ne kitus įpareigoja, o pati įsipareigoja. Ši pagrindinė tiesa slypi ir patriotizme: *būti patriotu – tai pačiam, įsipareigoti savo tautai.* Tokiu įsipareigojimu patriotizmas iš psichologinio fakto pakyla į dorinę vertybę, pasidaro morališkai vertingas. Tačiau, kita vertus, kelti patriotizmo dorinį pobūdį nereikalauja nuvertinti jo jausminę prigimtį.

Nors jausminis pergyvenimas kaip toks nėra dorinis aktas, tačiau jis turi savitą vertę net ir pačiu doriniu atžvilgiu. Racionalistinėse šnekose apie „aklus jausmus“ yra pagrindinio nesusipratimo. Nors tam tikrais atvejais jausmai ir gali mus savotiškai apakinti, patys savyje jausmai nėra akli, nes kaip tik jie mus įgalina vertybes praregėti: nėra vertybių praregėjimo be jų pajautimo. Būdami bejausmiai, liktume viskam abejingi ir nieko negalėtume mylėti. Niekas žmoguje labiau neliudija žmoniškumo išblėsimu kaip jo bejausmiškumas: moralinis nejautrumas visada eina drauge su jausminiu atbukimu. Todėl yra nesusipratimas tiek apskritai nuvertinti jausmus, tiek specialiai patriotizmą kaip emociją. Kiekvienoj tautoj yra vertybių, kurios žadina jomis entuziastišką žavėjimąsi. Kiekvieną tautą ištinka smūgių, kurie širdis pripildo skausmu. Kiekvienoj tautoj pasitaiko žaizdų, kurios degina gėda ir kelia pasipiktinimo. Kiekviena tauta visada turi klausimų, kurie kelia jai rūpesčio. Visos šios emocijos yra ne tik savaimingos, bet ir prasmingos, kadangi jos ne tik išreiškia asmens ryšį su tauta, bet ir jį gilina. Tautos laimėjimų ir pralaimėjimų, triumfo ir gėdos, visų jos rūpesčių jausminis pergyvenimas asmenį nuteikia imtis atsakomybės ir iniciatyvos, ryžtis veiklai ir joje ištesėti. *Tikras pergyvenimas visada veda į veiklą, auką ir darbą.*

Ne tikro išgyvenimo reikia baimintis, o tik bergždžio sentimentalizmo, išsismiančio momentiniu užsiliepsnojimu per šventines iškilmes minios poveikyje. Tikras patriotizmas yra ne atskirų susijaudinimo momentų, o visų dienų dalykas. Ne tautos egzistencijai apskritai, o asmens patriotizmui galioja anksčiau cituotasai E. Renano žodis apie kasdieninį plebiscitą. Iš tikrųjų mylėti tautą – tai iš tikrųjų jai gyventi diena iš dienos, visą laiką ir visu gyvenimu. Tikras patriotizmas įpareigoja asmenį ne tik atskiriems žygiams, specialiai skirtiems tautai, bet ir visam asmeniniam gyvenimui tokiu būdu, kad jis vestų tautą ton aukštumon, kurioj tikras patriotas ilgisi ją matyti. Šioje emocijos ir akcijos, pergyvenimo ir gyvenimo vienybėje slypi tikrojo patriotizmo esmė.

3. *Dorinė patriotizmo prasmė (tikrasis patriotizmas ir nacionalizmas).* Dora yra mylėti savo tautą, bet privalu ją dorai mylėti. Kadangi tikras patriotizmas reiškiasi išgyvenimo ir gyvenimo vienybe, atseit veikla, jis yra palenktas dorinėms normoms, valdančioms visą žmogiškąjį reiškimąsi. Šituo atžvilgiu mūsų yra giliai sielojęsis St. Šalkauskis, keliais atvejais grįžęs prie klausimo, koks yra tikrasis patriotizmas⁴⁶. Kadangi „mylėti savo tautą galima tinkamai ir netinkamai“, Šalkauskis skiria išganantį patriotizmą, kuris yra tikrasis patriotizmas, ir žudantį patriotizmą, kuris tėra patriotizmo „nelemta karikatūra“. Tikrasis patriotizmas – tai protinga savosios tautos meilė, vadovaujama dorinių principų ir tuo būdu sąmoningai pakelta į „moralinių dorybių laipsnį“. Patriotizmo karikatūra – tai nacionalizmas, „neprotinga savo tautos meilė, iškelianti tautybę aukščiau už dorą ir teisę“⁴⁷. Kiekvienoje meilėje slypi mylimajam dalykui „didybės pageidavimas“, nes „dalykas mylimas ne tokis, kokis jis yra, bet tokis, kokis jis privalo būti“. Klaidingai tautos didybė suprantama, jei „ji suvedama prie materialinės bei fizinės galybės, neapribotai ir neteisėtai plečiamos“. Nacionalizmas yra linkęs į šį „politinį materializmą“, kuris veda į imperializmą, visų žmonijos nelaimių versmę. Tikras tautai didybės pageidavimas labiau privalo kreiptis į „išvidinę vertę, kuri galima neribojamai plėsti ir tobulinti“⁴⁸. Tai moralinė bei dvasinė didybė, kurios savo tautai siekia tikrasis patriotizmas.

Taip suprasdamas patriotizmą, Šalkauskis skiria keturias jo reikšimosi lytis pagal tai, kaip jis reiškiasi atskirame tautos naryje atžvilgiu ir jį patį ir savo tautos atžvilgiu, kokius santykius jis nustato tarp tautų ir apskritai žmonijoje. Perteikdami Šalkauskio tikrojo patriotizmo sampratą, drauge atribosime patriotizmą nuo tos „patriotizmo karikatūros, kurią sudaro jo iškraipymas nacionalizme“.

Nėra tautos atitrauktai nuo asmenų, kurie ją sudaro. Moralinis bei dvasinis tautos vertingumas remiasi jos narių doriniu bei apskritai kultūriniu vertingumu. Todėl pageidauti savo tautai dvasinės didybės – tai ryžtis „pačiam tobulintis ir savo asmenimi patarnauti realia medžiaga savo tautos vertingumo rūmams statyti“⁴⁹. Griežtu, bet teisingu Šalkauskio žodžiu, kas stato reikalavimus savo tautai (t. y. kitiems tautiečiams), bet jų netaiko sau pačiam, tas nėra tikras patriotas. *Būti tikram patriotui – tai visų pirma būti pačiam doram žmogui.* Užtat „kalbėti apie savo patriotizmą reik su tuo pačiu atsargumu, kaip ir apie savo dorybes, nes tikras patriotizmas reiškiasi darbais, o ne šauniais žodžiais ir tuščiais pasigyrimais“⁵⁰. Lygiai ir nacionalizmas reikalauja asmenį savo jėgas skirti tautai. Tačiau šis reikalavimas nacionalizme įgyja kitos prasmės dėl to, kad tauta iškeliamą aukščiau doros, atsiejama nuo dorinių principų. Pavyzdžiui,

⁴⁶ Tikrasis patriotizmas ir jo reikšimosi lytis. In: *Logos*, 1927, Nr. 2; Tautybė, patriotizmas ir lietuvių tautos pašaukimas In: *Židinys*, 1928, Nr. 5–6 ir atskirai; Tautinis auklėjimas In: *Židinys*, 1932, Nr. 3 ir tas pats straipsnis veikale *Visuomeninis auklėjimas*, 1932.

⁴⁷ *Židinys*, 1932, Nr. 3, p. 230.

⁴⁸ *Židinys*, 1928, Nr. 5–6, p. 365.

⁴⁹ Ten pat, p. 367.

⁵⁰ Ten pat, p. 368.

cituojame vokiečių nacionalistinį pedagogą A. Baumlerį: „moralė gali reikalavimus statyti tik individui“, o bendruomenių egzistencija „palenкта nebe moralės, o likimo įstatymams“⁵¹. Daugiau ar mažiau atvirai tokia samprata slypi visuose nacionalizmo pavidaluose: kada tauta pastatoma aukščiau visko („über alles“), tuo pačiu ji pastatoma ir aukščiau doros – tautai leidžiama visa, ir jos vardu iš asmens reikalaujama visa. Todėl nacionalistinėj sampratoj savosios tautos meilė visų pirma suprantama kaip drausmingas paklusimas tautos vardu kalbančiam „vadui“ ar partijai, nesirūpinant, kiek yra dora tai, kam reikalaujama paklusti. Antrojo pasaulinio karo įvykiai tragiškai paliudijo, kiek daug tiesos turėjo Šalkauskis perspėdamas, jog nuo dorinių principų atpalaiduotas nacionalizmas neša pražūtį savo pačių tautoms: „visi tie nacionalistai, šovinistai, imperialistai, kurie norėtų pasilaikyti savo monopolijoje tikro patriotizmo vardą, iš tikrųjų yra ne tik žmonijos, bet ir savo tautos budeliai“⁵².

Kaip asmeniui, taip ir tautai patriotizmas privalo būti „tobulėjimo bei kultūrinės pažangos veiksnys“. Tautos dvasinės galimybės nėra ribotos, ir todėl visada yra kur toliau žengti. Niekada tikrovė nėra tobula, visada joje įsikuri vienokios ar kitokios negerovės. „Tikra savo tautos meilė neleidžia nurimti matant joje netobulybių bei ydų ir pasitenkinti tuo, kuo yra jos gyvenime; ji verčia kovoti su savo tautos silpnybėmis ir nevykusiais polinkiais, ją drausminti ir smarkiai net ją paplakti, kai jos nukrypimai velka ją iš deramos pažangos kelio“⁵³. Kas sava, tas nebūtinai visada yra vertinga, kaip nacionalistas yra linkęs savaime prileisti. Siekdamas savo tautai dvasinės didybės, Šalkauskis terminais kalbant, tikras patriotizmas ragina tautine lytimi realizuoti visuotinį turinį. Todėl *patriotas rūpinasi, kad tai, kas tautiška, būtų ir žmogiškai vertinga, visuotinai reikšminga*. Priešingai, garbindamas tautiškumą kaip tokį (t. y. vien tautinę lytį), nacionalizmas raginimą rūpintis visuotinai reikšmingu turiniu laiko įtartinu svetimybių propagavimu („internacionalizmu“). Todėl nuosekliai nacionalistas visa, kas vienaip ar kitaip tautiška, randa jau savaime vertinga. O kai pigiai viskuo pasitenkinama vien dėl to, kad tai sava, tai ir prarandama paskata toliau ir pirmyn žengti. Kiek politiniu atžvilgiu nacionalizmas reiškiasi agresyvumu, tiek kultūriniu atžvilgiu jis išsiskleidžia konservatyvizmu. Teisingu Šalkauskio pastebėjimu, „nacionalistas, kuris visų pirma myli tautybės lytį, myli labiausiai tai, ko būta ir ko esama, ir todėl iš savo prigimties yra konservatorius“⁵⁴. O konservatyvizmas – tai dvasinė sklerozė. Todėl Šalkauskis nacionalizmą tiesiog vadina „kultūrinės destruktijos veiksmu“, stumiančiu tautą į kultūrinį nuosmukį, nes plečiančiu aplink save „dvasinį sustingimą, konservatyvinį subergždėjimą ir palinkimą į reakciją“⁵⁵. Sutikdami su Šalkauskiu, galime tik pridėti, kad šis „visuotinių kultūrinių vertybių alintojas tautos gyvenime“ ypač yra pavojingas mažosioms tautoms. Agresiniu imperializmu daug pasireikšti jos nega-

⁵¹ A. Baemler, *Männerbund und Wissenschaft*. Berlin: Junker und Dünhaupt Verlag, 1943, S. 22.

⁵² *Židinys*, 1928, Nr. 5–6, p. 365.

⁵³ Ten pat, p. 369.

⁵⁴ Ten pat.

⁵⁵ *Židinys*, 1932, Nr. 3, p. 232.

li, jei ir būtų pagundos, nes daugiau joms tenka savo gyvybę ginti negu imperialistines ekspansijas svajoti. Mažųjų tautų didybė gali remtis ne išorine galybe, o vidine pajėga, jų kultūrine pažanga. Užtat juo pavojingesnis joms yra provincinis uždarumas, kurian visada stumia nacionalizmas. Bergždžiai kurstydamas išorinės galybės svajones, kuri mažosioms tautoms vis tiek lieka neįmanoma, nacionalizmas jas nukreipia nuo rūpinimosi vidine didybe, kuria ir mažosios tautos gali prilygti didžiosioms.

Lygiai tikrasis patriotizmas išsiskiria nuo nacionalizmo ir savo nusistatymu kitų tautų atžvilgiu. Statydamas savąją tautą aukščiau doros ir teisės, nacionalizmas nesi rūpina ją saistyti pagarba kitoms tautoms. Skelbiant savosios tautos teises, lyg nematoma, kad tas pačias teises turi ir kitos tautos. Todėl nacionalizmas paprastai visada eina drauge su imperialistiniu militarizmu, laikančiu karą pagrindine priemone tautų santykiams tvarkyti „likimo įstatymais“, atseit fizine jėga. Nuoširdžiai piktindamiesi savosios tautos teisių ar interesų pažeidimu, nacionalistai abejingai viską sau leidžia kitų tautų atžvilgiu. Ypač ryškiai tai iškyla tautinių mažumų klausime, persekiojant jas savajame krašte, bet reikalaujant joms laisvės kituose kraštuose. Šitokia dviguba morale „saviesiems“ ir „svetimiesiems“ nacionalizmas yra aptemdęs tautos idėją ir, kaip pamename iš polemikos su J. Maritainu, žadinęs klausimą, ar apskritai galima pripažinti tautoms teisę į savo valstybes, nepažeidžiant valstybės dorinių pagrindų. Neteisu nacionalizmo baimę paversti apskritai tautų laisvės baime, nes tikra savosios tautos meilė nieku būdu savyje neslepia šovinistinės kitų tautų neapykantos. Priešingai, sekdamas V. Solovjovu nurodo Šalkauskis, iš moralinės prievolės mylėti artimą, kaip save patį, patriotui plaukia moralinė prievolė *mylėti kiekvieną kitą tautą, kaip savąją*. Žinoma, kitų tautų meilę tenka suprasti ne visoms joms tolygiu psichologiniu jausmu, o visų jų moralinės lygybės pripažinimu, įpareigojančiu visoms joms pageidauti tikrojo gėrio, kaip ir savajai. Todėl, kita vertus, visų tautų meilės principas nepaverčia patriotizmo tokiu pacifizmu, kuris iš taikos meilės nesiryžta ginti nė savosios tautos. Nuo svetimos neteisingos agresijos gintis savosios tautos meilė tiesiog įpareigoja, o kitų tautų meilė nekliudo. Šalkauskio pastebėjimu, net tauta, nuo kurios užpuolimo ginamasi, yra galima ir „privaloma mylėti, kaip savoji, t. y. mylėti jos idealinis tipas“, nes „kaip tik šitos tautos imperializmas ir yra tasai neigiamasai veiksnys, kuris neleidžia idealiniam jos tipui realizuotis tikrovėje“⁵⁶. Šis Šalkauskio pastebėjimas gali atrodyti per daug platoniniu pageidavimu, bet jis teisingai išreiškia moralinį reikalavimą, kad net pačioje kovoje nebūtų pasiduodama neapykantai, nes tai sudaro sąlygą taikai atstatyti.

Patriotizmas, įsipareigojęs lygiai gerbti visas tautas, savaime yra veiksnys, kuris jas jungia į žmonijos darną. *Tikra tarnyba tautai tuo pačiu yra tarnyba žmonijai*. „Tikras patriotas, eidamas savo tautos pašaukimu ir dirbdamas kultūrinės kūrybos darbą, dirba taip pat visos žmonijos naudai, ogi, naudodamasis tautų bendradarbia-

⁵⁶ *Židinys*, 1928, Nr. 5–6, p. 370.

vimo vaisiais, naudojasi pats žmonijos turtais⁵⁷. Kai nacionalizmas veda į provincinę izoliaciją ir pasitenkina tautinės individualybės paprastu išsaugojimu, tai patriotizmas rūpinasi savosios tautos įsijungimu į žmonių nepakeičiamu jos nariu. Šį įsijungimą į žmonių visuotinės reikšmės kultūrine kūryba Šalkauskis laiko tokiu reikšmingu tautos dvasiniame brendime, kad jo pasiekusiai tautai jis ieško atskiro vardo. Pasinaudodamas rusų pedagogo S. Gesseno suteikta specialia reikšme nacijos žodžiui, jis anttautinių uždavinių vykdymui subrendusią tautą vadina *nacija*. „Nacija yra tauta, tapusi savo universaliai vertinga kūryba neatstojamu nariu pasaulio tautų šeimoje“⁵⁸. Šitaip suprasta nacija Šalkauskiui yra rangas, kurį ne visos tautos pasiekia. Tai reikšmingesnis rangas negu priklausyti didžiosioms tautoms. Maža graikų tauta daug labiau buvo nacija negu gausingi ir galingi romėnai. Nors ne visos tautos yra pasiekusios nacijos rangą, bet principu jokiai tautai nėra paneigta viltis iškilti į naciją: „ne tautos gausingumas ir galingumas, bet išvidinis kultūrinis vertingumas sprendžia apie jos buvimą nacijų tarpe“⁵⁹.

The Nation and National Loyalty

Juozas Girnius (1915–1994) – philosopher, publisher and cultural activist. Born in Lithuania, he has spent most of his life abroad, mainly in USA, devoting himself to philosophy and Lithuanian cultural activity.

Girnius paid particular attention to the human and personal value: “The only centre of philosophical concern is a human-being himself, because all problems are leading to the issue of man”. All major works of Girnius examine the nature of man and his response to the challenges of life and time. In his book “The Nation and National Loyalty” (1961) he discusses the relation of the individual person to his nation or community, and in his work “Man Without God” (1964) – the relationship between a human and God, and what it means to live without God. In the book “The ideal and Time” (1966), he deals with the relations of the Catholic-oriented emigrants to their environment, encouraging them not to chase the time, but to govern it.

The book “The Nation and National Loyalty” considers the relationships between individual and nation, as well as the relationships between nation and state. Although the objective of the book is not an analysis of the loss of nationality, it throws a moral light questioning, what moral obligations and tasks concern national loyalty.

⁵⁷ Ten pat, p. 374.

⁵⁸ *Židinys*, 1932, Nr. 3, p. 234.

⁵⁹ Ten pat.

Apie autorius

Juozas Girnius, lietuvių filosofas, kultūrininkas, knygų „Žmogus be Dievo“ (1964) ir „Tauta ir tautinė ištikimybė“ (1961) autorius

Stanislovas Juknevičius, dr., Lietuvos kultūros tyrimų instituto Šiuolaikinės Lietuvos kultūros skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas

Rūta Muktupāvela, prof. dr., Latvijos kultūros akademijos (Ryga) rektorė

Valdis Muktupāvels, prof. dr., Latvijos universiteto (Ryga) Humanitarinių mokslų fakulteto Folkloristikos ir etnologijos katedros vedėjas

Rita Repšienė, dr., Lietuvos kultūros tyrimų instituto Šiuolaikinės Lietuvos kultūros skyriaus vedėja, mokslo darbuotoja; Lietuvos muzikos ir teatro akademijos, Vilniaus universiteto docentė

Vytautas Rubavičius, dr., Lietuvos kultūros tyrimų instituto Lyginamųjų kultūros studijų skyriaus vyresnysis mokslo darbuotojas

Aida Savicka, dr., Lietuvos kultūros tyrimų instituto Šiuolaikinės Lietuvos kultūros skyriaus mokslo darbuotoja

Rein Veidemann, dr., Talino universitetas, Humanitarinių mokslų mokykla, Estijos literatūros ir kultūros profesorius

Odeta Žukauskienė, dr., Lietuvos kultūros tyrimų instituto Lyginamųjų kultūros studijų skyriaus vyresnioji mokslo darbuotoja

About Authors

Juozas Girnius, Lithuanian philosopher, culture researcher, the author of books "Man without God" (1964) and "The Nation and National Loyalty" (1961)

Stanislovas Juknevičius, Ph. D., Lithuanian Culture Research Institute, Modern Lithuanian Culture Department, Senior Research Fellow

Rūta Muktupāvela, Prof. Ph. D., Latvian Academy of Culture (Riga), Rector

Valdis Muktupāvels, Prof. Ph. D., University of Latvia (Riga), Faculty of Humanities, Head of Department of Folklore and Ethnology

Rita Repšienė, Ph. D., Lithuanian Culture Research Institute, Modern Lithuanian Culture Department, Head, Research Fellow and Assoc. Professor of Lithuanian Academy of Music and Theatre and Vilnius University

Vytautas Rubavičius, Ph. D., Lithuanian Culture Research Institute, Comparative Culture Research Department, Senior Research Fellow

Aida Savicka, Ph. D., Lithuanian Culture Research Institute, Modern Lithuanian Culture Department, Research Fellow

Rein Veidemann, Ph. D., Tallinn University, School of Humanity, Professor of Estonian Literature and Culture

Odeta Žukauskienė, Ph. D., Lithuanian Culture Research Institute, Comparative Culture Research Department, Senior Research Fellow

Lietuvos kultūros tyrimų Nr. 7 „Dainų šventė: tapatybės savastis ir modernybės trajektorijos“ leidinyje bus gilinamasi į svarbias nacionalinio paveldo problemas, taip pat siekiama atskleisti sudėtingą dabartinę dainų šventės padėtį. Vertinama kaip politinio ritualo, bendruomeniškumo ir tapatumo sklaida, šiandien dainų šventė tampa aktualia tautinio sąmoningumo erdve, kurią reikia puoselėti ir saugoti nuo grėsmių, pavojų ir siekių modernizuoti. Kaip tarpdisciplininių tyrimų objektas, sulaukusi didelio Baltijos šalių mokslininkų dėmesio dainų šventė ir jos tyrimai kelia prasminius nacionalinės savasties klausimus: kultūros modernizacija ar tradicijos puoselėjimas, vertybinis atgimimas ar tapatybės ilgesys, iššūkių galimybė ar prioritetinis inovatyvus proveržis.

Lietuvos kultūros tyrimai, 7

DAINŲ ŠVENTĖ: TAPATYBĖS SAVASTIS IR MODERNYBĖS TRAJEKTORIJOS

Redaktorė Margarita Dautartienė

Vertėja (anglų k.) Odeta Žukauskienė

Viršelio dailininkė Skaistė Ašmenavičiūtė

Maketuotoja Daiva Mikalainytė

Išleido Lietuvos kultūros tyrimų institutas, Saltoniškių g. 58, LT-08105, Vilnius

Spausdino UAB „Petro ofsetas“, Naujoji Riovonių g. 25C, LT-03153 Vilnius